

ACADEMIA ROMÂNĂ
FILIALA IAȘI
CENTRUL DE STUDII „BUCOVINA”
RĂDĂUȚI

DANIEL HRENCIUC

**CONTINUITATE ȘI SCHIMBARE:
INTEGRAREA MINORITĂȚILOR NAȚIONALE
DIN BUCOVINA ISTORICĂ
ÎN REGATUL ROMÂNIEI MARI (1918 - 1940)**



EDITURA „SEPTENTRION”
RĂDĂUȚI, 2005

<https://biblioteca-digitala.ro/> / <https://institutulbucovina.ro>

**ACADEMIA ROMÂNĂ
FILIALA IAȘI
CENTRUL DE STUDII „BUCOVINA”
RĂDĂUȚI**

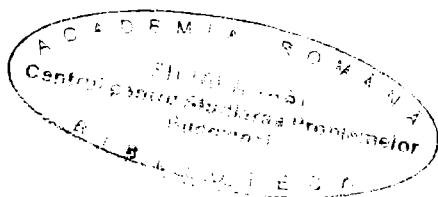
DANIEL HRENCIUC

**CONTINUITATE ȘI SCHIMBARE:
INTEGRAREA MINORITĂȚILOR NAȚIONALE
DIN BUCOVINA ISTORICĂ
ÎN REGATUL ROMÂNIEI MARI (1918 – 1940)**

Vol I.

**PERSPECTIVA NAȚIONAL-LIBERALĂ
(1918 – 1928)**

11284



**RĂDĂUȚI
EDITURA „SEPTENTRION”, 2005**

Redactor de carte: Rodica Iațencu

**Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
HRENCIUC, DANIEL**

**Continuitate și schimbare : integrare minorităților naționale din Bucovina istorică
în Regatul României Mari (1918 – 1940) Vol I. Perspectiva național- liberală
(1918 – 1928)/Daniel Hrenciuc.- Rădăuți, Editura Septentrion, 2005
240p.; (Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii ;14)**

Bibliograf.

Index

ISBN 973- 86101-7- 6

Explicația fotografiilor de pe copertă:

**Coperta 1. Cernăuți, 25 mai 1933: Societăți academice de la Universitatea din Cernăuți:
De la stânga la dreapta: „Teutonia”, „Alemania” „Arminia” , „Bucovina”, „Moldova”, „Arminia” și
„Lechia”(sursa: (Filon Lauric, *Amintirile Mele*, – Centrul de Studii „Bucovina”, Rădăuți)**

**Coperta 4. Cernăuți (10 mai 1929): Defilarea Societăților academice din Centrul Cultural Cernăuți:
„Polonia” ,„Arminia”, „Alemania”, „Academia Ortodoxă”, „Arboroasa”, „Junimea” și „Dacia”
(sursa: Filon Lauric, *Amintirile Mele*, – Centrul de Studii „Bucovina”, Rădăuți)**

Copyright©Daniel Hrenciuc, 2005

INTRODUCERE

Revenirea provinciilor la Regatul României Mari, în contextul evenimentelor anului 1918, a pus statul român în fața unor probleme greu de anticipat: existența unui procent semnificativ de comunități etnice, populațiile alogene depășind numeric în spațiul Bucovinei istorice populația românească autohtonă¹. Teritorial, România idealului național sporise considerabil, ajungând la 295 049 km² și o populație de 15 541 424 locuitori, cifre care au așezat-o pe locul al șaselea între statele europene ca mărime și a doua dintre statele Europei Centrale (după Polonia) ca populație². În Bucovina istorică procentul minoritarilor era superior românilor (între 52% și 55% revenind alogenilor, conform unor surse diferite), situație statistică radical schimbată de momentul anexării la Austria (1774), astfel încât sarcina care stătea în fața autorităților române era realmente complexă și, în egală măsură, dificilă, nu neapărat în asigurarea coabitării unor naționalități, remarcabile prin diversitatea etno-confesională, ci mai degrabă în valorificarea acestei situații, provincia fiind, de altfel, consacrată prin multietnicitatea și caracterul său pluriconfesional. Impactul acestor probleme a fost sesizat, la adevărata lui dimensiune, abia după consumarea entuziasmului Unirii cu România și apariția unui întreg complex de împrejurări economice, sociale, politice și spirituale. Unirea era realizată, însă complexitatea procesului de unificare se afla abia în faza inițială.

Un succint excurs temporal pe această temă reprezintă o întreprindere neapărat necesară: evoluția istorică a românității a urmat două tendințe principale: prima – o componentă slavonă, iar cea de a doua sub influența regalității maghiare și habsburgice imperiale (în cazul Bucovinei istorice)³. Modelul habsburgic – configurat în timp și adaptat în mod constant realităților etno-politice din cadrul Imperiului Austro-Ungar a diferit fundamental – în cazul Cisleithaniei – de cel maghiar sau francez însă, dincolo de consecințele negative știute, a oferit avantajele folosirii unei *lingua franca* în spațiul central-

¹ Mariana Hausleitner, *Die Rumänisierung der Bukowina. Die Durchsetzung des national staatlichen Anspruchs Grossrumäniens: 1918–1940* [Românizarea Bucovinei. Impunerea pretenției național-statale a României Mari 1918–1944], München, R. Oldenbourg Verlag, 2001, p.78.

² Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1997, p. 320.

³ Florin Müller, *Fractură și continuitate în cultura politică românească*, în „Revista istorică”, București, serie nouă, tom XIV, nr. 1– 2, ianuarie – aprilie 2003, p.154.

european, implicit dovezile palpabile ale valorilor de civilizație promovate de către Viena⁴. Vechiul Regat se construise – prin comparație – pe o formulă care sintetiza moravurile politice ale regimului fanariot (niciodată eradicate cu adevărat) cu spiritul revoluționarismului de sorginte franceză⁵. Modernizarea românească indusă pe filiera liberalilor pașoptiști școliți în universitățile franceze⁶ a acumulat în timp, dincolo de avantaje concrete, serioase handicaturi derivate din sfera moravurilor, a psihologiei colective și individuale⁷. Actul de decizie politică, preponderent în a doua jumătate a secolului al XIX-lea⁸, a devenit tot mai legat de mesianicii pozitivi, democratizarea în spațiul românesc impunându-se lent și, mai ales, în urma unor convulsii sociale precum răscoala din 1907⁹.

Perspectiva integraționistă efectiv centralizatoare a guvernărilor național-liberale, care s-au succedat direct sau indirect la conducerea României Mari între 1918 și 1928 a implicat impunerea identitarismului -, disimulat în „noua ofensivă culturală” - în structurile specifice ale statului românesc, provocând reacțiile minorităților naționale din Bucovina. Unirea Bucovinei cu Regatul Român s-a realizat în mod democratic în baza deciziei *Congresului General al Naționalităților din Bucovina*, reunit în Sala Sinodală a Palatului Mitropolitan din Cernăuți (15/28 noiembrie 1918). Rezervele și soluțiile alternative propuse de către unii lideri politici au fost surmontate în baza unui context intern și extern extrem de favorabil¹⁰, astfel încât formula unirii necondiționate a prevalat în detrimentul unirii condiționate (ea fusese oricum evocată în Transilvania de către Iuliu Maniu, având suficienți partizani și în Bucovina) și în beneficiul întregii națiuni românești¹¹.

Vechiul Regat nu dispunea de o experiență adecvată în gestionarea problemelor alogenilor, cu atât mai mult cu cât Partidul Național Liberal, artizanul Marii Unirii, s-a pronunțat, încă de la început, pentru ideea centralizării și lichidării rapide a formulelor autonomiste și regionaliste de guvernare, intenție receptată negativ la nivelul minorităților naționale. Regatul Român a aderat la Tratatul Minorităților (9 decembrie 1919) nu fără rezerve și

⁴ Jacques Le Rider, *Jurnale intime vieneze*, București, Editura Polirom, 2001, p. 22.

⁵ Lucian Boia, *România, țara de frontieră a Europei*, ediția a doua, revăzută și adăugită, București, Editura Humanitas, 2005, p. 80.

⁶ Dumitru Vitcu, *Misionari ai modernizării: pașoptiștii*, în „Xenopoliana”. Iași, VI, nr. 1–2, 1998, p. 148.

⁷ Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1999, p. 430–431.

⁸ Ștefan Zeletin, *Neoliberalismul*, București, Editura Scripta, 1992, p. 106.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Mihai Chioveanu, *Regionalism și ideologie națională în cazul României Mari (1918 – 1938)*, în „Altera”, Târgu-Mureș, V, nr. 11, 1999, p. 45.

¹¹ Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare. 1918–1930*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 37.

tensiuni, însă cu angajamente clare și precise în acest domeniu, dată fiind atenția acordată de către democrațiile occidentale acestei probleme¹². La presiunea Înalțelor Puteri Aliate și Asociate, înscriindu-se într-o traiectorie generală, modernizatoare a societății românești, au fost adoptate legi și prevederi în sensul garantării drepturilor identitare ale minorităților naționale, care în practică n-au mulțumit pe deplin interesele și așteptările acestora. Aceste angajamente ar fi trebuit să asigure o integrare firească, rapidă a comunităților etnice în statul român, plasat într-o reală dilemă identitară după 1918. Distanța dintre teorie și practică a determinat nemulțumirile minorităților naționale adresate autorităților române sau Societății Națiunilor (chiar dacă unele dintre sesizări nu s-au dovedit a fi justificate).

Perioada interbelică – cel puțin până în 1928 – a stat sub semnul măsurilor adoptate de către guvernarea Partidului Național-Liberal pentru integrarea comunităților etnice în structurile Regatului României Mari¹³ corespunzător ideologiei național-liberale. Protecționismul economic cuprins în sintagma *Prin noi înșine!* a fost aplicat în mai toate palierele vieții economico-sociale, educaționale, culturale și spirituale. Problema națională a stat, din aceste considerente, *ab initio* în atenția guvernărilor național-liberale, reprezentând realmente o provocare în abordarea unor soluții adecvate problemelor minorităților naționale, o sarcină de care – în opinia noastră – național-liberalii s-au achitat doar parțial. Însă, trecerea de la un sistem politic precum cel austriac, construit pe ordine și rigoare administrativă, un rezultat concret al culturii imperiale de esență germană, la un sistem politic de inspirație franceză, cu mentalități aflate la confluența dintre Orient și Occident, a reprezentat o provocare și a determinat, în egală măsură, o serie de reacții – inclusiv din partea românilor bucovineni – deprinși cu ordinea și disciplina imperială.

Nemulțumirile minorităților naționale au vizat conținutul și ritmul operei de centralizare vs. românizare a fostei Bucovine istorice, precum și pe „noii veniți”, în special români din Vechiul Regat, plasați în diferite funcții în scopul recuperării și reimpunerii identitarismului românesc. Această realitate a devenit evidentă când noua constituție a fost aprobată într-o formă care a ținut seama exclusiv de voința majorității naționale. Constituția din 1923 a proclamat Regatul Român *stat național unitar și indivizibil*, ideea unității naționale devenind o axiomă ideologică și politică a identității naționale românești¹⁴. Nici

¹² Stéphane Pierré-Caps, *Federalismul personal*, în „Altera”, Târgu-Mureș, IV, nr. 8, 1998, p. 21.

¹³ Ion I. C. (Ionel) Brătianu a condus guvernul în intervalul 1922–1926. Între 1920–1921, respectiv 1926–1927, generalul Alexandru Averescu (eroul României Mari) a fost șef al guvernului, el fiind apreciat de către comunitatea evreiască (inclusiv de Dorimedont Popovici).

¹⁴ „Monitorul Oficial”, București, nr. 282 din 29 martie 1923; Ioan Scurtu (coordonator) *Structuri politice în Europa Centrală și de Sud - Est (1918 – 2001)*, vol. II, București, Editura Fundației Culturale Române, 2003, p. 11–24.

o prevedere cu privire la drepturile minorităților naționale nu a fost inclusă în mod explicit, din păcate, în textul legii fundamentale. Mai mult, Constituția a atribuit toată puterea în stat „națiunii”, singura națiune recunoscută, la care se făcea referire în text, fiind cea română. În același timp, a fost instaurat, treptat, un sistem administrativ-teritorial centralist, fără drepturi sau prerogative speciale pentru zonele locuite compact de către minoritățile naționale. Politica Partidului Național Liberal a urmărit asigurarea preponderenței statului și a românilor, în defavoarea minorităților naționale. Legitimitatea noii puteri s-a construit pe o formulă ideologică etnocentristă, care a exclus – atât în termeni reali cât și simbolici – pe cetățenii având o altă identitate etnică decât cea română.

În cazul românilor, etnicitatea a fundamentat traiectoria națiunii identificată cu o anumită comunitate etnică, confesiune și cultură. O astfel de ideologie identitară a determinat – conștient sau inconștient – articularea unei atitudini etnocentriste, fundamentată pe limitarea utilizării, în cazul minorităților naționale, a șanselor educaționale și a posibilităților de folosire a limbii materne în spațiul public. Realitățile românești au cunoscut – ca de altfel întreg spațiul central-european – un traseu invers, de la unitate culturală la unitate politică¹⁵.

Regatul României Mari s-a confruntat, încă de la început, cu un complex de solicitări venite din partea minorităților naționale – foarte bine reprezentate în mediul urban – vizând educația, administrația, autonomia culturală, reprezentarea politică. Unirea necondiționată a Bucovinei cu Regatul României – un act necesar și reparatoriu – a convenit indiscutabil românilor, însă acțiunea de integrare în sine n-a ținut neapărat cont de schimbările etnice, politice, educaționale și spirituale intervenite pe parcursul administrației austriece în structura părții de nord-vest a Moldovei¹⁶. Fără a mai insista asupra detaliilor referitoare la măsurile de integrare adoptate de către autoritățile române – le vom aprofunda pe parcursul lucrării noastre – menționăm că soluția integrării, derivând din ideologia național-liberală, pronunțat centralistă, a înclinat spre o formulă neinspirată – integrarea rapidă a minorităților naționale în structurile statului național. Promovarea consensului într-un spațiu pluriethnic, în raport cu angajamentele internaționale asumate prin tratatul minorităților, din 9 decembrie 1919, a reprezentat un deziderat cu adevărat provocator pentru autoritățile române, în sensul creării acelor mecanisme social-participative capabile să asigure coeziunea organismului social¹⁷. Complexul de măsuri adoptate în plan legislativ, educațional, politic, administrativ, adoptat de către guvernarile liberale părea, între 1918–1923, să corespundă așteptărilor

¹⁵ Victor Neumann, *Descentralizare sau recentralizare în Europa dunăreană. Cazul României*, în „Altera”, IV, nr. 8, 1998, p. 88.

¹⁶ Damian Hurezeanu, *În căutarea aproapei: naționalitățile. Abordarea liberală și național-liberală*, în „Xenopoliana”, Iași, Buletinul Fundației Academice „A. D. Xenopol”, tom V, 1997, nr. 1–4, 1998, p. 197.

¹⁷ Lucian Leuștean, *România și Ungaria în cadrul Noii Europe (1920–1923)*, Iași, Editura Polirom, 2003, p. 153.

minorităților naționale, cu atât mai mult cu cât, dintre minoritățile naționale ale Bucovinei, doar polonii și germanii se pronunțaseră pentru formula unirii necondiționate (vezi textele *Moțiunilor de Unire* redactate de către *Consiliul Național Polon* – Stanisław Kwiatkowski și, respectiv, de către germani: *Consiliul național German* – Alois Lebouton). Acestea conțineau solicitări clare vizând asigurarea și respectarea drepturilor specifice comunităților etnice. Variantele integrării au oscilat, inițial, între păstrarea autonomiei, susținută de către Iancu Flondor, spirit tolerant, suplu și flexibil și soluția promovată de către Ion Nistor, spirit erudit, personalitate științifică remarcabilă, adept al centralismului unificator. Soluția etnocentrismului n-a reprezentat – cum rezultă din analiza textelor istorice – varianta cea mai potrivită, iar degradarea rapidă a situației internaționale a complicat evoluția societății multietnice a Bucovinei istorice. Pasivitatea guvernării autoritariste și centraliste național-liberale se leagă nu atât de limitele programelor politice cât, mai ales, de personalizarea politicii în teritoriu, fapt care reproducea, la o scară redusă, controlul brătienist de la centru. Aspecte precum politicianismul, corupția, au neliniștit, la propriu, clasa politică din Bucovina și Transilvania, aflate în cadrele Imperiului austro-ungar, mai ales că moștenirea turco-orientală n-a putut fi surmontată – cum de altfel s-a și demonstrat – de către politicienii Vechiului Regat¹⁸.

Românii bucovineni au receptat, în general, pozitiv Unirea din 1918, cu toate că au existat multe situații în care au regretat sincer dispariția monarhiei austro-ungare, mitul „bunului împărat”¹⁹ fiind evocat adesea cu nostalgie în legătură cu ordinea și disciplina de altă dată²⁰. Mitul lui *Homo Bucovinensis* și-a păstrat amprenta în cultura provinciei, el fiind reluat chiar și în zilele noastre pe fondul dezbaterilor europeniste integratoare²¹ – o creație austriacă adecvată unui spațiu preponderent multietnic precum Bucovina istorică, aflat la convergența influențelor, între centrul și estul european. Trecerea de la un regim politic multietnic și pluriconfesional, precum cel austriac, în care erau folosite patru limbi în mod oficial (româna, germana, ucraineana și polona), la un regim politic etnocentrist, precum cel românesc, a reprezentat o schimbare profundă în viața Bucovinei istorice²², care a determinat o schimbare esențială produsă în evoluția acestei provincii, marcată de evenimentul Primului Război Mondial. Menținerea atmosferei multietnice din acest spațiu a alimentat perspectivele

¹⁸ Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 319.

¹⁹ Jacques Le Rider, *Modernitatea vieneză și crizele identității*, ediția II-a revăzută și adăugită, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2003, p. 239.

²⁰ Rapoartele Serviciului de Siguranță înregistrau nostalgia persoanelor mai vârstnice în special pentru ordinea, disciplina și legalitatea austriacă. Direcția Județeană a Arhivelor Naționale (în continuare se va cita: D.J.A.N.S.), Suceava, Fond *Serviciul special de Siguranță Câmpulung*, dosar 3/1919, f. 50.

²¹ D. Vatamaniuc, *Homo Bucovinensis – o teorie nouă și totuși veche*, în „Analele Bucovinei”, IX, nr. 2, 2002, p. 525–526.

²² Victor Neumann, *op. cit.*, p. 86. Un fenomen similar Bucovinei s-a realizat în cazul Transilvaniei. Deși provincia era superioară Vechiului Regat în plan economic, instituțional și comunitar, totuși ea a fost subordonată Bucureștiului.

unei anume continuități, viciată constant prin conținutul unor acte sau decizii legislative care au restrâns – între anumite limite – sfera de manifestare a minorităților naționale în spațiul educațional, administrativ, spiritual, politic, confesional ș.a.

Procesul de integrare a provinciei a avut o desfășurare complexă determinată, pe de o parte, de schimbările produse timp de 144 de ani în structura etnică, socială și confesională, iar pe de altă parte, de modalitățile efective de integrare adecvate intereselor centralizatoare ale Vechiului Regat. În pofida acestor limite și excese, conflicte etnice majore nu s-au înregistrat în cei 22 de ani de administrație românească a Bucovinei, iar existența în continuare a școlilor, presei, a societăților culturale aparținând minorităților naționale – în pofida unor abuzuri sau fenomene pe care nu le putem evita sau minimaliza – a demonstrat dorința de a perpetua caracterul multiethnic al acestui spațiu. Remarcabila dezvoltare a presei minoritare concentrată în Cernăuți, capitala Bucovinei istorice, rolul asumat de societățile culturale din „Heidelbergul” bucovinean (cum devenise Universitatea) au reprezentat datele unei realități care nu pot fi ignorate de o analiză obiectivă.

Am realizat această lucrare valorificând o vastă bibliografie depistată în cursul unor stagii de cercetare efectuate succesiv în mai multe arhive: Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), Arhivele Diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe (A.M.A.E.), Arhiva Actelor Noi din Varșovia (*Archiwum Akt Nowych w Warszawie* – A.A.N.), *Fond Komitet Narodowy Polski (KNP)*, *Fond Ambasada Poloniei la București (Ambasada RP w Bukareszcie)*, *Fond Ministerul Afacerilor Externe (Ministerstwo Spraw Zagranicznych – MSZ)*, Arhivele Regiunii Cernăuți, Ucraina (ASRC), Fond 38, Direcția Județeană a Arhivelor Naționale, Suceava (D.J.A.N.S.) precum și în numeroase biblioteci din țară și străinătate, analizând modul de integrare a minorităților naționale din Bucovina istorică în structurile Regatului României Mari. Valorificarea presei, cu deosebire a celei aparținând minorităților naționale o sursă importantă, deși subiectivă, ne-a permis redarea culorii locale precum și a atmosferei specifice Bucovinei istorice în contextul disputelor politice adecvate intereselor diverselor partide și personalități relativ la problema națională. Am procedat în spiritul recomandării lui Tacitus – *sini ira et studio* („fără ură și părtinire”) și pe deplin conștienți de faptul că redarea adevărului reprezintă un demers dificil și complex, însă absolut necesar pentru un istoric care se respectă. Din acest motiv, am preferat o analiză rațională, echilibrată a evenimentelor, detașându-ne de abordările sentimentale, exacerbate, care afectează judecata și ne pot vicia rezultatele cercetărilor. Demersul nostru nu se dorește a fi unul exhaustiv, întrucât el este concentrat doar asupra aspectelor esențiale, relevante din procesul complex al integrării minorităților naționale în România Mare.

Minoritățile naționale aflate în centrul analizei noastre (germanii, ucrainenii, evreii, polonii, maghiarii și rușii lipoveni) au fost dintre cele mai reprezentative din spațiul Bucovinei istorice, care au alcătuit și reflectat

varietatea extraordinară a acestei provincii. Problema garantării drepturilor minorităților naționale a făcut obiectul unor dezbateri speciale în cadrul Conferinței de Pace de la Paris (1919 – 1920), aceasta fiind finalizată prin semnarea *Tratatului Minorităților* între statele din spațiul Europei Centrale și Înaltele Puteri Aliate și Asociate. Dincolo de punctele de vedere exprimate de către delegațiile așa-numitelor „state cu interese limitate” (printre care și Regatul Român) în cadrul întâlnirilor de la Paris, în presă sau în alte luări de cuvânt, rămâne ideea asumării protecției minorităților naționale (și) de către statul român, expresie a europenizării sale legislative în acest domeniu.

Având un procent semnificativ de minorități naționale (28%), România Mare a semnat acest tratat mai târziu (9 decembrie 1919) și numai după clarificarea unor aspecte sensibile referitoare la refuzul de a permite Înalțelor Puteri Aliate și Asociate să intervină în probleme care țineau de suveranitatea sa națională. În Regatul Român procentajul populației minoritare se ridica la 29,1%, cei mai numeroși fiind maghiarii (7, 9%). Urmău: germanii (4,1%), evreii (4,0%), ucrainenii (3,2%), rușii (2,3%), bulgarii (2%)²³.

Am împărțit lucrarea noastră în 12 capitole, corespunzătoare distribuției statistice a minorităților naționale la scara geografică a fostei Bucovine istorice. Am abordat și complexitatea rivalității (sau a „crizei bucovinene” cum mai este ea numită) manifestată între Iancu Flondor și Ion Nistor – în baza materialelor de arhivă, a presei și a puținelor studii publicate – tocmai pentru a-i oferi cititorului posibilitatea să reconstituie și să înțeleagă astfel împrejurările în care cele două personalități s-au comportat, în funcție de structura lor interioară și de imperativele vremii. Acest lucru, în opinia noastră, este foarte important în logica internă a lucrării, întrucât viziunile celor două personalități asupra viitorului Bucovinei în cadrul României Mari le-am considerat esențiale pentru acest demers.

Începutul celui de al Doilea Război Mondial, cu distrugerile, pagubele materiale și umane, terifiant prin dramele și suferințele provocate, și-a pus amprenta în mod decisiv asupra destinului provinciei, inaugurând cortegiul suferințelor provocate de către totalitarismul comunist: repatrierea minorităților naționale din Bucovina, care a afectat în bună măsură destinul provinciei, împărțit de către toți locuitorii săi. Distrugerea multiculturalității Bucovinei, la finele celui de al Doilea Război Mondial, a însemnat dispariția unui trecut și a unei experiențe istorice unice.

²³ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918–1948)*, București, Editura Paidea, 1999, p. 36. În cazul altor state din spațiul european, ponderea minorităților era următoarea: Cehoslovacia – 34, 6 %, Polonia – 31, 2 % și România – 28, 8 %.

Capitolul I

EXCURS BIBLIOGRAFIC

Lucrările dedicate Bucovinei istorice se caracterizează printr-o densitate absolut remarcabilă, reflectând interesul deosebit manifestat de către istorici, lingviști, geografi, sociologi și etnografi pentru un spațiu reprezentând doar 10 442 km, însă cu o diversitate etnică și confesională specifică Europei Centrale. Moștenirea spirituală, etnică și confesională a Bucovinei istorice reprezintă obiectul cercetărilor științifice de rang academic a Institutului „Bukowina” din Augsburg (Germania), Centrului de Studii „Bucovina” din Rădăuți (Filiala Iași a Academiei Române) și respectiv a Centrului pentru Cercetări Bucovinene de pe lângă Universitatea „Yurii Fedkovici” din Cernăuți (Ucraina). Aparițiile istoriografice au fost sistematic identificate și adunate în volume succesive, cu o răbdare benedictină, de către Erick Beck, indiscutabil cel mai mare bibliograf al scrierilor consacrate Bucovinei¹.

Rigorile totalitarismului de esență comunistă au afectat considerabil cercetările dedicate trecutului Bucovinei istorice, abia după evenimentele din 1989 (continuându-se în alt context și la alt nivel mișcarea de la Suceava, inițiată după 1964) făcându-și apariția lucrări istoriografice de o înaltă factură științifică semnate de Mihai Ștefan-Ceaușu², Mihai Iacobescu³, Mircea Grigoroviță⁴, Ștefan Purici, Marian Olaru, Constantin Ungureanu⁵, Emil Satco, Ioan Cocuz, coroborate cu sintezele apărute în spațiul occidental semnate de

¹ Erick Beck, *Bukowina. Land zwischen Orient und Okzident*, Pannonia-Verlag, Freilassing, 1963; idem, *Bibliographie zur Landeskunde der Bukowina. Literatur bis zum Jahre*, 1965, München; idem, *Bibliographie zur Kultur und Landeskunde der Bukowina. Literatur aus den Jahren 1965–1975*, Dortmund, 1985; idem, *Bibliographie zur Kultur und Landeskunde der Bukovina. 1976–1990*, Wiesbaden 1999.

² Mihai Ștefan-Ceaușu, *Parlamentarism, Partide și Elită Politică în Bucovina Habsburgică (1848–1918). Contribuții la istoria parlamentarismului în spațiul central-est european*, Iași, Editura Junimea, 2004.

³ Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei. De la administrația militară la autonomia provincială*, vol. I., 1774–1862, București, Editura Academiei Române, 1993.

⁴ Mircea Grigoroviță, *Învățămintul în nordul Bucovinei (1775–1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993; Idem, *Universitatea din Cernăuți în perioada interbelică*, Suceava, Editura Mușatinii, 2005.

⁵ Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece: 1774–1918. Aspecte demografice și etnoconfesionale*, Chișinău, Editura Civitas, 2003.

către Erich Procopowitsch⁶, Rudolf Wagner⁷, Emanuel Turczynski⁸, Kazimierz Feleszko⁹, Emil Biedrzycki¹⁰, Małgorzata Willaume¹¹, Mariana Hausleitner, Irina Livezeanu.

Perioada interbelică a administrației românești a Bucovinei n-a făcut până acum obiectul vreunei cercetări speciale – majoritatea volumelor oprindu-se la momentul 1918 – excepțiile de la regulă fiind bine reprezentate de către studiile pline de substanță aparținând lui Damian Hurezeanu¹², Ștefan Purici, Rodica Iațencu¹³ și Florin Pintescu. Aceștia li se alătură volumele coordonate de către Ioan Scurtu, Liviu Boar¹⁴ și Ioan Dordea, aferente perioadei 1918 – 1938, reprezentând valoroase și utile apariții documentare, însă fără o analiză sintetică (alta decât cea introductivă, restrânsă însă, ca formă și deficitară sub aspectul analizei). În schimb, istoriografia ucraineană beneficiază de o recentă sinteză documentară valabilă pentru intervalul cronologic 1918 – 1940¹⁵, reprezentând un punct de vedere distorsionat, favorabil părții ucrainene și negativ la adresa administrației românești a Bucovinei (1918 – 1940). Este dificil de desprins o concluzie pertinentă, în spiritul unei cercetări științifice autentice într-o asemenea abordare din care nu lipsesc erorile științifice, aprecierile subiective și valorificarea predilectă a anumitor categorii de surse documentare.

⁶ Erich Prokopowitsch, *Die rumanische Nationalbewegung in der Bukowina und der Dako-Romanismus, Ein Beitrag zur Geschichte des Nationalitätenkampfes in Österreich-Ungarn*, Graz-Köln, Verlag Hermann, Bohlaus Nachf, 1965.

⁷ Rudolf Wagner, *Die Bukowina und ihre Volkegruppen*, în „Kaindl Archiv”, Heft 4, Stuttgart/München, 1984.

⁸ Emanuel Turczynski, *Die politische Kultur der Bukowina: Harmonie ethnischer Kleingruppen*, în „Kaindl-Archiv”, Heft 2, Stuttgart, 1979.

⁹ Kazimierz Feleszko, *Sladem homo bucoviniensis* [*Pe urmele lui homo bucoviniensis*], în vol. *Bukowina po stronie dialogu* [*Bucovina de partea dialogului*], sub redacția lui Kazimierz Felezko, Pogranicze-Seiny, 1999.

¹⁰ Emil Biedrzycki, *Historia Polaków na Bukowinie*, Kraków, 1973.

¹¹ Małgorzata Willaume, *Polacy w Rumunii*, Lublin, 1982.

¹² Damian Hurezeanu, *În căutarea apropielii: naționalitățile. Abordarea liberală și național - liberală*, în „Xenopoliana”, tom V, nr. 1–4, 1998.

¹³ Rodica Iațencu, *Unirea Bucovinei cu Regatul Român* (I), în „Analele Bucovinei”, IX, nr. 1, 2002.

¹⁴ Ioan Scurtu, Liviu Boar (coordonatori), *Minoritățile naționale din România: 1918–1925. Documente*, Editura Arhivelor Naționale Istorice Centrale, București, 1995; Ioan Scurtu, *Minoritățile naționale din România 1931–1938*, București, 1999; idem, *Evreii din România între anii 1918–1938. Considerații generale*, în vol. *Omăgiu istoricului Florin Constantiniu*, Focșani, Editura Pallas, 2003, p. 294.

¹⁵ Serhii Osadciuk (ed.), *Буковина 1918–1940 pp.: зовнішні впливи та внутрішній розвиток (Матеріали і документи)*, Упор. та ред. С. Д. Осачука, Чернівці, Зелена Буковина, 2005, *Bucovina anilor 1918 – 1940: influențe externe și dezvoltare internă (Materiale și documente)*, Cernăuți, Editura Bucovina Verde, 2005.

Evoluția minorităților naționale - pe parcursul acestei lucrări vom folosi - în paralel și termenul de comunitate etnică - din Bucovina în perioada interbelică, în fond istoria acestui spațiu, a făcut până acum obiectul, în istoriografia română, a unor articole solide, amplu documentate semnate de către Ștefan Purici (Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava)¹⁶, Florin Pintescu (Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava, cu referire la minoritățile germană, polonă și română)¹⁷, Florin Anghel (Universitatea „Ovidius” din Constanța, cu referire la evrei și poloni)¹⁸ și Marius Iulian Pietraru¹⁹ (cu referire la comunitatea polonă).

Germanii din România Mare s-au bucurat de atenția acordată de către universitarii Dumitru Șandru (Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava)²⁰, Vasile Ciobanu (Universitatea „Lucian Blaga” și Institutul de cercetări socio-umane din Sibiu, cu referire, în special, la sașii transilvăneni)²¹; Anneli Ute Gabannyi²², Ștefan Delureanu²³, Edit Szegedi²⁴, Sorina și Ion Bolovan

¹⁶ Ștefan Purici, *Aspecte ale problemei minorităților naționale în Bucovina istorică între anii 1918 și 1940*, în „Analele Bucovinei”, IV, nr. 2, 1997; idem, *Strămutarea germanilor sud-bucovineni și impactul asupra societății românești*, în „Codrul Cosminului”, Suceava, serie nouă, nr. 6-7, (16-17), 2000/2001.

¹⁷ Florin Pintescu, *Date statistice relative la populația germană din județul Rădăuți în perioada interbelică*, în „Codrul Cosminului”, serie nouă, nr. 6-7 (16-17), 2000/2001; idem, *Situația învățământului în comunitățile poloneze din sudul Bucovinei, în perioada interbelică (1919-1940)*; idem, *Polonezi și români pe drumul cunoașterii reciproce*, Materialele simpozionului, 2002; idem, *Atitudinea germanilor față de regimul politic românesc în 1919*, în „Codrul Cosminului”, seria nouă, nr. 5 (15), 1999; idem, *Minoritatea polonă*, în vol. *Minoritățile naționale din România. Dovezi istorice privind așezarea și evoluția*, București, Editura Kham, 2001; idem, *Date preliminare privind comunitățile de romi din județul Suceava*, în *Lumea Carpatică*, Suceava, revistă de cultură și civilizație tradițională, nr. 2 (8), 2004.

¹⁸ Florin Anghel, *Studiu preliminar al evoluției minorității polone din România Mare, 1918-1940*, în „Revista istorică”, București, serie nouă, tom VIII, nr. 1-2, ianuarie 1997.

¹⁹ Marius Iulian Pietraru, *Originea și căile de emigrare ale polonezilor în Bucovina*, „Suceava”, XXII - XXIII.

²⁰ Dumitru Șandru, *Autonomia Transilvaniei în propaganda germanilor din România*, „Xenopoliana”, V, 1997, nr. 1-4; idem, *Bucovina și nordul Basarabiei în planurile iridente ucrainene: 1940-1944*, în „Revista Istorică”, serie nouă, tom VIII, 3-4, ianuarie 1997.

²¹ Vasile Ciobanu, *Contribuții la istoria sașilor transilvăneni (1918-1944)*, Sibiu, Editura Hora, 2001.

²² Anneli Ute Gabannyi, *Exodul germanilor din România: cauze, fapte, întâmplări*, „Xenopoliana”, V, 1997, nr. 1-4.

²³ Ștefan Delureanu, *Germanii din România*, în „Revista istorică”, serie nouă, tom VIII, nr. 1-2, ianuarie 1997.

²⁴ Edit Szegedi, *Minoritatea germană*, în vol. *Minoritățile naționale din România. Dovezi istorice privind așezarea și evoluția*, București, Editura Kham, 2001.

(Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca)²⁵; Karl M. Reineth²⁶ și Serghei S. Troian (cu studii despre germanii din România); Sophie Welisch²⁷, Oskar Hadbawnik²⁸, Dirk Jachomowski²⁹ și Valerian Procopciuc³⁰ (cu referire la germanii din Bucovina)³¹.

Problematica complexă a evreilor a stat în atenția istoricilor David Schaari (cel mai avizat cercetător al istoriei evreilor din Bucovina, din păcate decedat)³², Harry Kuller (Centrul pentru Studiarea Istoriei Evreilor, București), Lya Benjamin³³, Jean Ancel (Institutul „Yad Yaseem”, Ierusalim)³⁴, Carol Iancu (Universitatea din Montpellier, Franța, cel mai competent istoric în problema evreilor din România pentru perioada interbelică)³⁵, Victor Neumann (Universitatea de Vest, Timișoara)³⁶, Cătălin Turliuc³⁷, Vasile Schipor³⁸,

²⁵ Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, *Germanii din România între imigrare și emigrare. Perspectivă istorică*. <http://www.goethe.de/ms/buk/archiv/material/Migration/comunicareBoovan.doc>.

²⁶ Karl M. Reineth, *Zur politischen Entwicklung der Deutschen in Rumänien: 1918–1928. Aus einer siebenbürgisch – sächsischen Sicht*, Herausgegeben von der Arbeitsgemeinschaft für südostdeutsche Volks- und Heimatforschung Bad Tölz, Wort und Welt Verlag, Thaur/Tirol, 1993.

²⁷ Sophie Welisch, „*The Bukovina-Germans in the Interwar Period*”, în „East European Quarterly”, University of Colorado, Boulder, Vol. XIV, No. 4, Winter, 1980.

²⁸ Oskar Hadbawnik, *Die Zipser in der Bukowina. Anfang, Aufbau und Ende ihres buchenländischen Bergbaues in der Nordkarpaten*, Stuttgart, Druckerei Kamler, 1992.

²⁹ Dirk Jachomowski, *Umsiedlung der Bessarabien, Bukowina und Dobrușchadeutschen. Von der Volksgruppe in Rumänien zur Siedlungsbücke an der Reichsgrenze*, München, R. Oldenbourg Verlag, 1984.

³⁰ Valerian Procopciuc, *Voivodeasa, destinul dramatic al unei colonii germane din Bucovina*, în „Analele Bucovinei”, II, nr. 2, 1995.

³¹ Serghei S. Troian, *Germanii din Bucovina și rolul lor în dezvoltarea culturală a ținutului (1775–1914)*, în „Analele Bucovinei”, IV, nr. 3, 1997.

³² David Schaari, *Comunitatea evreilor din Cernăuți în perioada administrației românești între cele două războaie mondiale*, în „*Studia Et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae*” (în continuare se va cita: SAHIR), București, IV, 1999.

³³ Lya Benjamin, *Evreii din România Mare (1919–1940)*, în vol. *Contribuția evreilor din România la cultură și civilizație*, București, Editura Hasefer, 2004.

³⁴ Jean Ancel, *Contribuții la istoria României. Problema evreiască, 1933–1944*, vol. I, partea I, București, Editura Hasefer, 2001.

³⁵ Carol Iancu, *Emanciparea evreilor din România (1913–1919)*, București, Editura Hasefer, 1998.

³⁶ Victor Neumann, *Problema emancipării evreilor reflectată în cultura română modernă*, în vol. *Identitate/alteritate în spațiul cultural românesc*, culegere de studii editată de Al. Zub, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1996.

³⁷ Cătălin Turliuc, *Naturalization of the Jews in Romania after the First World War*, în vol. *Identitate/alteritate în spațiul cultural românesc*, Culegere de studii editată de Al. Zub, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1996.

³⁸ Vasile Schipor, *Evreii din Rădăuți. Scurt istoric*, în „Buletinul Centrului, Muzeului și Arhivei istorice a evreilor din România”, București, 2005.

Gheorghe Iancu (Institutul de Istorie „Gheorghe Barițiu” din Cluj-Napoca)³⁹ a analizat evoluția minorităților naționale reflectată în dezbaterile Societății Națiunilor. Istoricul Ondrej Stefanen s-a ocupat de evoluția slovacilor din România Mare, cu referiri succinte și la comunitatea slovacă din Bucovina⁴⁰.

Despre minoritatea maghiară din Bucovina au scris: Antal Béla (Bonyhád)⁴¹ și Béla Makkai (Budapesta), însă evident, acest subiect s-a bucurat de o generoasă atenție din partea comunității istoricilor maghiari. Lucian Leuștean (Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași)⁴² și W. Kovacs Andras au dezbătut - amplu și documentat - problematica complexă reprezentată de către minoritatea maghiară din România⁴³. Regretatul Corneliu Reguș⁴⁴ alături de Tiberiu Puiu, au abordat și dezvoltat interesante teme privind comunitatea ucrainenilor din România (Bucovina)⁴⁵.

O sinteză remarcabilă care abordează integrarea minorităților naționale din România Mare și Bucovina (într-un capitol special) aparține universității americane de origine română Irina Livezeanu (Universitatea din Pittsburg, SUA)⁴⁶. Cartea, prezentată anterior ca teză de doctorat, a fost publicată în 1995 (ediția americană) și 1998 (ediția românească). Volumul Mariane Hausleitner⁴⁷, apărut în 2001, reprezintă o abordare subiectivă a problemei naționale din Bucovina istorică în perioada interbelică, având în prim plan politica de centralizare și românizare a acestui spațiu. Multe din aprecierile și formulările întâlnite în acest volum n-au nici o legătură cu istoria reală a Bucovinei interbelice - plasându-se în contradicție cu recomandările lui Tacitus - după cum alte evenimente sunt prezentate în mod distorsionat.

³⁹ Gheorghe Iancu, *Problema minorităților etnice din România în documente ale Societății Națiunilor (1923–1932)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2002.

⁴⁰ Ondrej Stefanen, *Ghid despre slovacii din România*, Nădlac, Societatea Culturală și Științifică „Ivan Krosko”, 1998.

⁴¹ Antal Béla, *Emlékek a Hadikfalvi székelyek életeből*, Bonyhád, 2000.

⁴² Lucian Leuștean, *România și Ungaria în cadrul Noii Europe (1920–1923)*, Iași, Editura Polirom, 2003.

⁴³ W. Kovacs Andras, *Minoritatea maghiară*, în vol. *Minoritățile naționale din România. Dovezi istorice privind așezarea și evoluția*, București, Editura Kham, 2001.

⁴⁴ Corneliu Reguș, *Huțului, rutenii, rusinii, între ignoranță și politică*, în „Lumea Carpatică”, 1 (5), 2003; idem, *Minoritatea ucraineană*, în vol. *Minoritățile naționale din România. Dovezi istorice privind așezarea și evoluția*, București, Editura Kham, 2001.

⁴⁵ Tiberiu Puiu, *Ucraina și ucrainenii*, București, Editura Mustang, 1998.

⁴⁶ Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare 1918–1930*, București, Editura Humanitas, 1998.

⁴⁷ Mariana Hausleitner, *Die Rumänisierung der Bukowina. Die Durchsetzung des national staatlichen Anspruchs Grossrumäniens: 1918–1940 [Românizarea Bucovinei. Impunerea pretenției național-statale a României Mari 1918–1944]*, München, R. Oldenbourg Verlag, 2001.

Condiționate de calitatea și profunzimea abordărilor, nuanțate de viziunea și stadiul de cercetare al documentelor (în multe situații depinzând de accesul la sursele primare), demersurile istoriografice consacrate integrării Bucovinei istorice tind să depășească – prin noua generație de istorici și cercetători – schematismul abordărilor anterioare, invariabil obsedate de părțile negative ale administrației austriece a Bucovinei. Într-o asemenea abordare, statutul minorităților etnice în Bucovina istorică a reprezentat – până în 1989 – un adevăr spus doar pe jumătate, fracturând și viciind datele problemei naționale în perioada interbelică. Această situație, alături de sentimentul îndeplinirii unei anume datorii față de spațiul căruia, fizic, mental și spiritual, îi aparținem, ne-a îndemnat, pe fondul unor preocupări mai vechi, în redactarea și alcătuirea acestui volum.



1. Societatea academică germană "Teutonia" de la Universitatea din Cernăuți (sursa: vol. *Czernowitz. Eine Stadt in Wandel der Zeit*, München/Stuttgart, 1988)

Capitolul II

BUCOVINA ISTORICĂ: UN SPAȚIU AL EUROPEI CENTRALE

În subcapitolul de față ne propunem realizarea unei succinte prezentări a evoluției Bucovinei în intervalul 1774–1918, pentru a introduce cititorul în complexitatea problemei enunțată deja, prin titlul de față. Credem că o asemenea abordare este necesară, întrucât raportările la istoria Bucovinei (în special, în anumite lucrări occidentale, dar nu numai) conțin anumite erori. Intrarea părții de nord-vest a Moldovei, consacrată ulterior sub numele de Bucovina, sub dominație austriacă s-a produs pe fondul schimbării raportului de forțe pe plan internațional, caracterizat de afirmarea puternică a Austriei, Rusiei și a Prusiei în defavoarea Turciei, Poloniei și Suediei. Acest teritoriu a făcut parte din Moldova medievală (o simplă incursiune în istoria sa, conduce la descoperirea unor mărturii concentrate pe un spațiu mic, însă cu o semnificație profundă pentru întreaga românită, în ansamblul său).

După prima împărțire a Poloniei în 1772, Austria a căutat soluții pentru a-și compensa pierderile, luând în calcul anexarea unor teritorii în Principatele Române, grație statului său de mediatoare a păcii sau pe calea intervențiilor diplomatice directe¹. În această nouă pedagogie politică habsburgică trebuie integrat fenomenul încorporării Bucovinei în 1775, rezultat în mod direct al componentei polone a diplomației imperiale și prefătat de ocuparea militară a părții de nord-vest a Moldovei², în toamna anului 1774. Combinând, în mod inteligent, o diplomatie flexibilă, dezvoltată atât pe lângă Imperiul Otoman cât și pe lângă marile puteri europene, Austria a obținut, prin Convenția încheiată cu Poarta³, la 7 mai 1775, statuarea caracterului de provincie habsburgică pentru partea de nord-vest a Moldovei⁴. Este inutil să mai susținem faptul că Bucovina, ca teritoriu distinct, nu a existat înainte de 1774, data încorporării părții de nord-vest a Moldovei în cadrul Imperiului Habsburgic pe fondul unei anumite

¹ Walter Oppenheimer, *Hasburgii și Hoenzollernii 1713–1786*, București, Editura All Istoric, 2001, p. 2.

² Pavel Țugui, *Bucovina – istorie și cultură*, București, Editura Albatros, 2002, p. 72; I. E. Torouțiu, *Poporația și clasele sociale din Bucovina cu 12 hărți*, București, 1916, p. 32.

³ Valerian Filaret-Doboș, *Din trecutul Sucevei de altă dată*, Editura Mitropoliei Bucovinei, 1938, p. 48; Ioan Cocuz, *Bucovina file de istorie*, Suceava, Grupul Editorial „Bucovina Viitoare”, 2000, p. 15.

⁴ Ion V. Parascan, *Cernăuțiul și suburbiile sale. Schiță topo-etnografică și istorică*, Cernăuți. 1899, p. 11.

conjuncturi geopolitice. Acestei provincii i s-a acordat - deja - suficientă atenție în paginile unei bogate istoriografii⁵. Aprecierea lui A. J. P. Taylor potrivit căreia „Bucovina este o provincie uitată, fără istorie”⁶ distonează flagrant cu adevărul istoric, controversatul istoric britanic scoțând din ecuație apartenența de *facto* a acestui teritoriu la Principatul Moldovei.

Bucovina a devenit, pe fondul unei colonizări masive, abil organizate de către autoritățile habsburgice, un spațiu al armoniei interetnice, în care toleranța a reprezentat unul dintre elementele esențiale care au asigurat concilierea și echilibrul între numeroasele comunități etnice extrem de diversificate ca origini și confesiuni (români, ruteni/ucraineni, germani, evrei, poloni, rușii lipoveni, maghiari, slovaci, cehi, armeni, greci, italieni)⁷. Alipirea Bucovinei la Galiția (1786) a favorizat emigrarea rutenilor⁸ – majoritatea țărani zilieri – în nord-vestul Moldovei, în proporții considerabile⁹. Politica etno-demografică a administrației austriece a înclinat balanța statistică în defavoarea elementului etnic românesc¹⁰. Treptat rutenii au devenit majoritari în partea de nord a

⁵ Erich Beck, *Bukowina. Land zwischen Orient und Okzident*, Pannonia-Verlag, Freilassing, 1963; idem, *Bibliographie zur Landeskunde der Bukowina. Literatur bis zum Jahre*, München, 1965; idem, *Bibliographie zur Kultur und Landeskunde der Bukowina. Literatur aus den Jahren 1965–1975*, Dortmund, 1985; idem, *Bibliographie zur Kultur und Landeskunde der Bukovina. 1976–1990*, Wiesbaden, 1999.

⁶ A. J. P. Taylor, *Monarhia Habsburgică: 1809–1918. O istorie a Imperiului Austriac și a Austro-Ungariei*, București, Editura All Istoric, 2000, p. 172.

⁷ Cornel Kozak, Eduard Fischer, *Heimatskunde der Bukowina, zum Gebrauche für Schulen und zum Selbstunterricht*, Czernowitz, 1900, K.K. Universitäts-Buchhandlung H. Pardini (Engel & Suchanka), p. 101; Simion Reli, *Orașul Siret în vremuri de demult*, ediția I, Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, 1927, p. 132–136.

⁸ Academia Română, Filiala Iași, Centrul de Studii, „Bucovina” Rădăuți, *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, ediția bilingvă cu introduceri, note și postfețe de acad. Radu Grigorovici, prefață de D. Vatamaniuc, București, Editura Academiei Române, 1998, p. 388–389. Documentul precizează – referindu-se la ruteni/ucraineni - faptul că „*toții rusniacii care se află în Bucovina și Moldova sunt supuși galițieni sau rusești; cei din Bucovina sunt mai toți galițieni, au și obiceiuri galițiene, vorbesc aceeași limbă, numai cu deosebirea că, prin contactul cu moldovenii, ei amestecă multe cuvinte moldovenesti în limba lor, se și îmbracă mai bine și sunt mai curăței decât țăranii din Galiția*” (s.n.).

⁹ Raimund Friedrich Kaendl, *Geschichte der Bukowina. Von den ältesten Zeiten bis zu den Anfängen des Fürstenthums Moldau (1342)*, Czernowitz, H. Pardini, 1896, p. 31; Raimund Friedrich Kaendl und Alexander Manastyrski, *Die Ruthenen in der Bukowina, zweiter Teil*, Czernowitz, 1890; George Bogdan-Duică, *Bucovina. Notițe politice asupra situației*, Sibiu, Tipografia „Liviu Albin”, 1895, p. 47

¹⁰ Ion I. Nistor, *Românii și rutenii în Bucovina. Studiu istoric și statistic*, București, Editura Academiei Române, 1915, p. 60.

Bucovinei, situată între Prut și Nistru¹¹, efect al unei colonizări voluntare, spontane, motivată de considerente economice, militare, sociale, confesionale¹². Datele statistice ne oferă următoarea situație: anul 1851: ruteni –144.982, români – 184.717; anul 1890: ruteni–268.367, români– 208.301; anul 1910: ruteni – 305.101, români¹³– 273.254. Facilitățile de ordin economic (numărul zilelor de clacă era sensibil mai mic în Bucovina), avantajele de ordin militar (scutirea de serviciu militar până în 1830)¹⁴ și social, confesiunea ortodoxă¹⁵, au reprezentat elementele care au făcut ca numărul rutenilor în Bucovina să devină însemnat și chiar preponderent în partea de nord, începând cu secolul al XIX-lea¹⁶.

O asimilare anterioară a slavilor (nu neapărat ruteni) din partea românilor (moldovenilor) s-a produs pe fondul unei conviețuiri reciproce¹⁷, însă ulterior, în timpul administrației austriece, asistăm la un proces de rutenizare a unor întregi sate românești¹⁸, fapt care a determinat dileme identitare controversate și delicate, amplificate în perioada interbelică¹⁹. Fenomenul nu a fost specific doar Moldovei, el producându-se peste tot acolo unde grupuri de populații s-au stabilit în masa etnic compactă a altor popoare. Angajându-se ca zilieri pe moșiile boierilor (nobililor) moldoveni, dar nu numai, rutenii (din

¹¹ Dan M. Iliescu, *Densitatea populației în Bucovina*, extras din „Revista Geografică Română”, Cluj Napoca, I, fascicula III, 1938, p. 10.

¹² Ștefan Purici, *Colonizări și imigrări în Bucovina între anii 1775–1848*, în „Analele Bucovinei”, II, nr. 2, 1995, p. 367.

¹³ Mihai Ștefan-Ceaușu, *Parlamentarism, Partide și Elită Politică în Bucovina Habsburgică (1848–1918). Contribuții la istoria parlamentarismului în spațiul central-est european*, Iași, Editura Junimea, 2004, p.137, nota 133; Vezi și G. Arghirescu, *Teritoriul etnic al românilor*, București, Editura Institutului de Arte Grafice „Flacăra”, 1915, p. 26.

¹⁴ Vladimir Trebici, *Bucovina. Populația și procesele demografice (1775–1918)*, în „Buletinul Centrului de Studii Transilvane”, Supliment, Cluj-Napoca, iunie 1994, p. 11.

¹⁵ Nicolae Ciachir, *Istoria slavilor*, București, Editura Oscar Print, 1998, p. 164–170.

¹⁶ Ștefan Purici, *Aspecte ale trecutului bucovinean într-o oglindă ucraineană*, „Lumea Carpatică”, Suceava, nr. 4, 2002, p. 3.

¹⁷ Lucian Boia, *România. Țara de frontieră a Europei*, ediția a doua revăzută și adăugită, București, Editura Humanitas, 2005, p. 60 – 61.

¹⁸ Petru Ciobanu, Vasile Slănină, Reveca Prelipcean, *Cupca, un sat din Bucovina. Monografie istorică*, Partea I, *Anii 1429–1944*, Câmpulung Moldovenesc, Editura Amadoros, 2004, p. 86–87.

¹⁹ Vladimir Trebici, *op. cit.*, p.11–12; Corneliu Reguș, *Minoritatea ucraineană*, în vol. *Minoritățile naționale din România. Dovezi istorice privind așezarea și evoluția*, București, Editura Kham, 2001, p. 282.

1918, ucrainenii) au reușit să devină treptat - pe calea colonizărilor, emigrării și a creșterii demografice - cea mai importantă comunitate etnică a Bucovinei²⁰.

Bucovina a fost integrată în sistemul central-european, limba germană reprezentând liantul cultural - *lingua franca* - care a asigurat substanța procesului de integrare a provinciei în Coroana de Habsburg. Am putea spune - păstrând firește, proporțiile - că nicicând, pe scara istoriei, limba germană nu a avut o semnificație mai mare. Acest spațiu a devenit tot mai mult o provincie aparținând Europei Centrale - locul de formare și afirmare a numeroși prestigioși intelectuali și oameni de cultură și artă (Vasile Postecă, Mircea Străinul, Iulian Vesper, Traian Chelariu, Olga Kobylanska, Osyp Makovey, Eliesser Schteinbarg, Moses Rosenkrantz, Gregor von Rezzori, Paul Celan, Alfred Gong, Immanuel Weissglas, Georg Drozdowski, ș.a.)²¹. Bucovina a consacrat - aspect recunoscut deopotrivă de istoriografia de factură română, austro-germană, polonă sau ucraineană - conviețuirea unor comunități etnice de origini și confesiuni diferite, fără a se înregistra conflicte sau dispute interetnice semnificative. Mai mult, provincia a rămas, până în zilele noastre, drept un reper axiomatic al demersurilor europeniste integratoare, fiind percepută drept un model de colaborare și înțelegere reciprocă. Din aceste considerente a fost supranumită o „Elveție a Răsăritului”, un „Tirol al Europei de Est” (expresie folosită de către împăratul Franz Jozef) sau, mai nou, o „Europă în miniatură”²². Capitala Bucovinei, orașul Cernăuți, și-a dobândit, pe bună dreptate, renumele unui oraș cosmopolit, prezentând trăsăturile specifice spațiului central-european, o întreagă literatură de factură istorică recunoscând importanța diversității etnice în plan cultural, literar, spiritual și științific. Cernăuțiul („Mica Viena”) s-a detașat și afirmat prin construcțiile sale în stil Biedermeier, care au caracterizat, în plan arhitectural, lumea central-europeană²³, în epocă vorbindu-se - în plan social - chiar de o „etică Biedermeier”²⁴.

Contactul dintre cele două culturi românești (moldovenești), autohtone și occidentale, habsburgice și diversitatea etnică au asigurat unul dintre elementele solide, reprezentative ale Bucovinei istorice²⁵. Aceste aspecte nu pot ignora

²⁰ Vladimir Trebici, *op. cit.*, p.14-15. Pentru evoluția confesiunii greco-catolice la ruteni (ucraineni) vezi Mychailo Lucikai, *Pagini de istorie*, București, Editura Mustang, 2004, p. 258 - 259.

²¹ Dumitru Hâncu, *Evreii bucovineni*, în vol. *Contribuția evreilor din România la cultură și civilizație*, București, Editura Hasefer, 2004, p. 133.

²² Kazimierz Feleszko, *O legendzie bukowskińskiej -prozą (czyli kilka pojęć socjologicznych). Legenda Bucovinei în modul prozaic (câteva noțiuni sociologice)*, în vol. *Bukowina po stronie dialogu (Bucovina de partea dialogului)*, sub redacția lui Kazimierz Feleszko, Pogranicze, Seiny, 1999, p. 49.

²³ Jacques Le Rider, *Europa Centrală sau paradoxul fragilității*, Iași, Editura Polirom, 2001, p. 240.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Radu Grigorovici, *Bucovina, fereastra către Vest a Moldovei*, „Analele Bucovinei”, IX, nr. 2, 2002, p. 335.

plasarea românilor autohtoni într-o situație marginală, pe fondul unei colonizări constante, susținute masiv de către Casa de Habsburg. Dincolo de efectele modernizării, trebuie înțelese și percepute consecințele nefaste pe care politica austriacă le-a avut pentru românii bucovineni. Înțelepciunea și rațiunea imperială, în raport de coabitarea diverselor etnii, rămâne un fapt indiscutabil, însă nu trebuie scăpat din vedere faptul că acest lucru s-a produs pe un spațiu geografic restrâns, locuit de o populație relativ puțin numeroasă, iar cadrul său natural a avut o contribuție însemnată la conservarea caracterului tolerant al Bucovinei.

Societatea bucovineană a fost și a rămas una preponderent agrară, specificul și forța sa de atracție fiind motivată de câteva elemente foarte importante: cadrul natural, toleranța și diversitatea multiethnică și confesională, lipsa conflictelor interetnice și a celor militare, ș.a. Reformele împăratului Iosif al II-lea, elaborate în spirit iluminist, au asigurat reorganizarea și transformarea imperiului în plan legislativ, economic, politic, cultural și spiritual având, predilect, în aria sa de acțiune, Boemia, Moravia, Ungaria, Transilvania, Bucovina și Slovenia. Imperiul Habsburgic (Austro-Ungar din 1867), perceput drept o „varietate maximă într-un spațiu minim”, implica paradoxuri și ambiguități sugerate prin însăși titulatura amuzantă de Kakanian (K. und K., statul multinațional fiind concomitent regat și imperiu)²⁶ precum și de modul de funcționare a structurilor statale birocratice (liberale în mod oficial)²⁷.

Exista o problema delicată a cetățenilor tratați în mod diferențiat, cu toate că, în mod oficial, toți erau egali în drepturi. Imperiul Habsburgic cuprindea Regatul Ungariei (Transleithania) și Cisleithania, format oficial din „țările și regatele reprezentate în consiliul imperiului (Reichsrat), care însă nu purta, paradoxal, denumirea de imperiu austriac. La Viena se vorbea (terminologie utilizată și de către istoriografia contemporană) de monarhie sau monarhie dunăreană (Donaumonarchie), întrucât statul întemeiat în 1562, prin unirea Regatelor Ungariei, Boemiei și patrimoniul german al Habsburgilor, insera, în mod real, o confederație, în contextul căreia fiecare entitate dispunea de autonomie²⁸. Evenimentele petrecute pe scena politică europeană au cuprins - firesc - și acest spațiu.

În urma alegerilor din 1848 au fost aleși următorii deputați: Mihai Bodnar (român), din partea Rădăuțiului, Miron Ciupercovici (român), din partea județului Câmpulung Moldovenesc, Vasile Cârstea (rutean), reprezentând județul Sadagura, Lukian Kobilița²⁹ (rutean) – Câmpulung Rusesc, Anton Kral

²⁶ Allan Janik, Stephen Toulmin, *Viena lui Wittgenstein*, București, Editura Humanitas, 1998, p.36.

²⁷ O foarte bună prezentare vezi la Marian Olaru, *Mișcarea națională a românilor din Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2002, p. 16–25.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Jon Paul Simka, *Serdom in Galicia*, în „Journal of Ukrainian Studies”, Alberta, Volume 9, Number 2, Winter 1984, p. 26.

(german) – Cernăuți, Ioan Dolenciuc (rutean), din partea județului Suceava, Vasile Morgoș (rutean) – Coțmani și George Timiș (rutean) – Cernăuți³⁰. Izbucnirea revoluției de la 1848–1849 în Europa, un veritabil concert european al popoarelor, a pus în lumină reevaluarea formulelor politico-instituționale pe de o parte, respectiv adecvarea drepturilor și libertăților cetățenești, în conformitate cu prevederile ideologiei liberale ale naționalităților, pe de altă parte³¹. Stat multinațional³², Imperiul Habsburgic a fost puternic afectat de mișcările revoluționare apărute în capitalele Viena și Budapesta, precum și în mai toate părțile statului (preponderent în centrele urbane). Începută la Palermo (12 ianuarie 1848), continuată la Paris (22–22 februarie 1848), revoluția a cuprins și spațiul monarhiei habsburgice în martie 1848. Astfel, la 13 martie 1848 a izbucnit revoluția în Viena, evenimentele căpătând rapid proporții care l-au determinat pe cancelarul Klemens Metternich să părăsească (deghizat) orașul. La 22 martie 1848, revoluția budapestană condusă de Lajos Kossuth și-a fixat drept principale obiective: realizarea unui sistem politic de factură constituțională, întărit de un parlament bicameral, vizând însă și crearea Ungariei Mari, care să cuprindă teritorii precum Slovacia, Croația, Transilvania și Banatul, pretenții teritoriale care au determinat izbucnirea unui conflict virulent cu românii³³. În aprilie 1848 spectrul revoluției a cuprins Cracovia și Galiția de Vest. În luna mai, revoluționarii au solicitat crearea unui Comitet Politic Național care a cerut convocarea unei Adunări Naționale Constituante³⁴. Speriat, împăratul Ferdinand I a părăsit Viena, refugiindu-se la Olmütz, în Moravia (22 aprilie 1858)³⁵.

Revoluționarii bucovineni au urmărit, printre altele, crearea unui stat care să cuprindă pe toții românii aflați în cuprinsul monarhiei habsburgice plasat, evident, sub protecția Casei de Habsburg³⁶. Amploarea revoluției românești a determinat autoritățile imperiale să sprijine aspirațiile naționale ale rutenilor, tocmai pentru a dilua și contrabalansa efectele revoluției române³⁷. Monarhia habsburgică a recurs – pentru a-și menține integritatea – la

³⁰ Teodor Bălan, *Frații George și Alexandru Hurmuzaki și ziarul „Bucovina”. Un capitol din istoria politică a Bucovinei din anii 1848–1850*, Cernăuți, Societatea Tipografică Bucovineană, 1924, p. 3.

³¹ Mihai Iacobescu, *Revoluția de la 1848–1849 în Bucovina. Particularități. Revendicări. Consecințe*, „Analele Bucovinei”, IX, nr. 2, 2002, p. 418.

³² Eugen I. Melic, *Principiul naționalităților și întregirea României*, Botoșani, Tipografia „B. Saidman”, 1936, p. 43.

³³ Erich Zöllner, *Istoria Austriei*, vol. II, București, ediția a VIII-a, Editura Enciclopedică, 1997, p. 494.

³⁴ Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774–1918)*, Chișinău, Editura Civitas, 2003, p. 121.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ Ion I. Nistor, *Unirea Bucovinei. 28 noiembrie 1918. Studii și documente*, București, Editura Cartea Românească, 1928, p. 5.

³⁷ *Ibidem*, p. 7.

manipularea „forțelor națiunilor și claselor rivale”³⁸. Polonii din cadrul Imperiului Habsburgic au participat la Congresul panslavist din 2 iunie 1848, pentru a se asigura de faptul că acesta nu va adopta o rezoluție favorabilă rutenilor din Galiția, modelându-și atitudinea în favoarea slavilor aflați sub ocupație germană, turcă și maghiară, așa cum rezulta din manifestul adoptat de Congres³⁹. În Cernăuți, locuitorii s-au organizat în gărzii cetățenești și studențești formate din studenți, elevi de liceu și profesori, comandate de locotenentul Kalmucki⁴⁰. La 22 martie 1848 a avut loc o adunare populară la Cernăuți, la care au participat reprezentanți ai tuturor etniilor și categoriilor sociale⁴¹. Cu acest prilej, a fost ales un Comitet de acțiune și s-au stabilit obiectivele economice, politice, sociale, culturale care priveau toată populația Bucovinei⁴². Acest Comitet a convocat, pentru ziua de 20 mai 1848, o mare Adunare a tuturor bucovinenilor, care urma să discute problemele care priveau întreaga Bucovină. Așa a apărut documentul revoluționar intitulat *Petiția Țării*, care conținea, în cele 12 articole, principalele revendicări semnate, alături de români, poloni, ruteni, armeni, germani⁴³, acest fapt indicând o solidaritate etnică pe fondul unor interese apropiate. În esență, semnatarii textului solicitau desprinderea Bucovinei de Galiția⁴⁴ și transformarea ei în Ducat de sine stătător⁴⁵ (revendicare care nu convenea rutenilor, adepți ai menținerii alipirii provinciei la Galiția)⁴⁶. Articolul 2 al documentului cerea renunțarea la patronajul învățământului de către Consistoriul catolic de la Lemberg precum și constituirea unui *Consiliu Național al Bucovinei*, care să preia întreaga rețea școlară din Bucovina. Polonii bucovineni au susținut, alături de români, desprinderea Bucovinei de Galiția.

Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea s-a afirmat tot mai mult o mișcare națională prin intermediul elitelor diverselor naționalități care compuneau mozaicul etnic bucovinean. După recunoașterea Bucovinei, prin

³⁸ A. J. P. Taylor, *op. cit.*, p. 53.

³⁹ *Ibidem*, p. 62.

⁴⁰ Mircea Grigoroviță, *Din istoria colonizării Bucovinei*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1996, p. 68.

⁴¹ I. G. Sbiera, *O pagină din istoria Bucovinei dimpreună cu niște notițe despre familia Humuzaki, ca răspuns la articolele din ziarul „Patria” din Cernăuți II, nr. 304, pag. 2 și 305 pag. 3, în cestiunea biografiilor bucovinene din Enciclopedia Română din Sibiu*, Cernăuți, Societatea Tipografică Bucovineană, 1899, p. 7.

⁴² Olexandr Masan, *Deputați bucovineni în Parlamentul austriac*, în „Analele Bucovinei”, IV, nr. 3, 1997, p. 765–770.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *German Emigration from Bukovina to the Americans. Results of Initial Investigations a Guide For Researchs*, Edited by William Keel and Kurt Rein, Kansas, University of Kansas, 1996, p. 28.

⁴⁵ Vladimir Iliescu, *Revoluția de la 1848–1849 și urmările ei pentru dezvoltarea Bucovinei*, în „Analele Bucovinei”, IV, nr. 3, 1997, p. 679.

⁴⁶ Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare: 1918–1930*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 70.

Constituția imperială din martie 1849, drept provincie imperială autonomă, cu titlul de Ducat, prin Patenta imperială din 29 septembrie 1850 a fost aprobată Constituția provincială și Legea electorală⁴⁷. Acestea reglementau activitatea Dietei Bucovinei, instituția cea mai înaltă a autonomiei provinciale, destinată să reprezinte toate interesele provinciei⁴⁸. Instaurarea neoabsolutismului în Imperiul Habsburgic (Patenta imperială din 31 decembrie 1851) a anulat șansele instituirii reprezentanței provinciale. Problema s-a menținut în atenția elitelor politice ale naționalităților Bucovinei drept una de mare importanță, astfel încât reacția în fața deciziei de a desființa guvernământul Bucovinei, adoptată de către ministrul conte Agenor von Goluckowski la 26 aprilie 1860, incluzând provincia la Galiția, a fost una deosebit de vehementă⁴⁹. Agenor von Goluckowski - mare proprietar de origine polonă - ar fi dorit să facă o Galiție „mare” a polonilor care să includă atât ducatul Cracoviei, cât și pe cel al Bucovinei⁵⁰.

În decembrie 1860 s-a produs o schimbare a cursului politic la Viena, cabinetul federalist Rechberg-Goluchowski fiind înlocuit de către un guvern de orientare liberal-centralistă a lui Anton von Schmerling⁵¹. Astfel, s-a conturat contextului politic favorabil autonomiei Bucovinei, legiferat prin Patenta imperială din 26 februarie 1861, concretizată în statutul de Ducat, cu o Dietă proprie⁵². Dieta era considerată drept cel mai înalt organ al puterii în reprezentarea și administrarea intereselor provinciei. Camera legislativă provincială (Dieta) era formată din 30 de membri, aleși în baza votului censitar, pentru un interval de șase ani consecutivi. Mandatele erau împărțite între episcopul greco-neunit al Bucovinei, care avea loc și drept de vot în adunare, ca virilist, și 29 de deputați aleși de ansamblul populației provinciei, în cadrul a trei mari curii electorale, împărțite conform principiului reprezentării proporționale a intereselor⁵³. Prima curie electorală, reprezentând marea proprietate funciară avea repartizat un număr de zece deputați. Curia orașelor și a Camerei de Comerț și Industrie avea șapte mandate, în timp ce a treia curie, a comunelor rurale sau a micii proprietăți, avea doisprezece deputați⁵⁴. Episcopul (mitropolitul) Bisericii Ortodoxe era numit de împărat în Dietă, iar după înființarea Universității din Cernăuți, rectorul acesteia devenea membru de drept

⁴⁷ Olexandr V. Dobrjanski, *Formarea organelor administrației provinciale a ducatului Bucovina în anii '50- '60 ai secolului al XIX-lea*, în „Analele Bucovinei”, IV, nr. 3, 1997, p. 785.

⁴⁸ Mihai Ștefan Ceașu, *Reprezentarea evreimii în Dieta Bucovinei (1861-1918)*, în SAHIR, București, V, 2000, p. 200.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 201.

⁵⁰ Idem, *Parlamentarism, partide și Elită Politică...*, p. 86.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² Olexandr V. Dobrjanski, *op. cit.*, p. 786.

⁵³ Constantin Ungureanu, *Alegătorii din Bucovina, către anul 1910*, în „Analele Bucovinei”, București, IX, nr. 1, 2001, p. 97.

⁵⁴ Marian Olaru, *op. cit.*, p. 67.

al Dietei. Mandatul deputaților dietali era de patru ani. Din rândurile acestora, împăratul numea un președinte care purta titlul de căpitan al Țării (Landeshauptmann). Căpitanul reprezenta puterea autonomă a provinciei⁵⁵.

Comitetul Țării sau Delegația permanentă aveau atribuții legate exclusiv de control și de tutelă asupra administrațiilor comunale și a celorlalte servicii din provincie⁵⁶. Reprezentantul puterii centrale se numea Guvernatorul Țării sau Președintele Țării (Landespräsident), care avea în subordine administrațiile județene, în frunte cu câte un Bezirkvorsterher, având competențe în domeniile perceperii și administrării impozitelor, întreținerii șoselelor naționale și a drumurilor împărătești, serviciul poștal și telegrafic și învățământul secundar și superior.

Ducatul Bucovinei trimitea în Parlamentul de la Viena – în conformitate cu ponderea populației sale – 5 deputați, aleși din rândurile membrilor Dietei, iar apoi prin intermediul celor patru colegii electorale⁵⁷. După 1892 s-a făcut simțită necesitatea înfăptuirii unei noi regândiri a sistemului electiv. Reforma electorală, adoptată la 14 iunie 1896, stabilea înființarea unei noi curii a clasei generale a alegătorilor, potrivit căreia obțineau drept de vot bărbații de peste 24 de ani, exceptând anumite persoane (militarii și anumiți funcționari)⁵⁸. În conformitate cu prevederile acestei reforme, Bucovina obținea, suplimentar, doi reprezentanți în Camera Deputaților a Parlamentului de la Viena. În urma unor demersuri insistente promovate de către reprezentanții românilor, rutenilor, evreilor și germanilor, reuniți în Tovărășia Țărănească (1904), în Parlamentul de la Viena s-a reușit repartizarea mandatelor în Dietă. Astfel, numărul mandatelor a crescut de la 29 la 59, la care se adăugau doi viriliști. Repartizarea era următoarea: românii – 22 de mandate, rutenii – 17, evreii – 10, germanii – 6, polonii – 4 mandate. În urma dezbaterilor Dietei (sesiunea din 15/16 octombrie 1909), s-a realizat „Nationalitätenausgleich”⁵⁹. Structura etnică a Dietei Bucovinei era următoarea: 23 deputați români, 17 ruteni, 10 evrei, 7 germani și 6 poloni.

Autoritățile austriece au introdus un model nou de repartizare a mandatelor de deputați, bazat pe curii electorale. La 26 ianuarie 1907, sistemul electoral a fost din nou modificat, prin introducerea votului universal direct și secret pentru toate persoanele care depășiseră vârsta de 24 de ani, Bucovina fiind împărțită în 11 circumscripții electorale (8 rurale și trei urbane)⁶⁰. Etniile Bucovinei au obținut mandate de parlamentari, exceptându-i pe maghiari și poloni⁶¹. În timpul sesiunii Dietei Bucovinei, din 20 octombrie 1908, s-a luat în dezbateră, la propunerea deputatului român Aurel Onciul, adoptarea unui proiect de modificare a legii electorale, care prevedea înființarea unei noi curii a

⁵⁵ *Ibidem*, p. 68.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ Constantin Ungureanu, *op. cit.*, p. 98.

⁵⁹ Marian Olaru, *op. cit.*, p. 69.

⁶⁰ Mihai Ștefan –Ceaușu, *op. cit.*, p. 206.

⁶¹ *Ibidem*.

clasei generale a alegătorilor, inspirată din modelul legii electorale a Parlamentului austriac⁶². Alegătorii erau împărțiți în curii naționale și sociale: românii, rutenii, germanii, evreii și polonii obțineau un număr de mandate proporțional cu numărul alegătorilor din fiecare curie electorală⁶³. Potrivit proiectului, în Dieta Bucovinei urmau să fie aleși 55 de deputați, dintre care 20 de români, 14 ruteni, 8 germani, 8 evrei și 5 poloni. Înaintată autorităților austriece – a fost operată și introducerea evreilor în curia germană – legea a fost discutată și aprobată de Dietă la 16 octombrie 1909. În varianta sa finală, în Dieta Bucovinei urmau să fie aleși 62 de deputați: 13 deputați din partea marilor proprietari (6 români, 4 armeano-poloni și un rutean), 2 din partea Camerei de Comerț și Industrie a orașului Cernăuți, 28 din partea clasei alegătorilor localităților urbane și rurale, 18 din partea clasei generale a alegătorilor, la care se adăugau, ca viriliști, mitropolitul și rectorul Universității din Cernăuți. Acest sistem electoral a asigurat polonilor, spre exemplu, un număr de 6 locuri în Dietă⁶⁴. În această viziune erau preîntâmpinate luptele pentru obținerea locurilor pe criterii etnice.

În scopul evitării fraudelor electorale, buletinele de vot ale alegătorilor (art. 35 din Legea electorală) urmau să fie tipărite pe hârtie de diferite culori (roșu închis pentru români, albastru deschis pentru ruteni, galben pentru germani, verde deschis pentru poloni, și alb pentru evrei)⁶⁵. Ultimele alegeri pentru Dieta Bucovinei s-au organizat în 1911, după introducerea *Aussgleich-ului* (înțelegere-n.n.), fiind introduse cadastrele naționale: germano-evreu, ucrainean, român și armeano-polon.

Perioada anilor 1871–1917 s-a caracterizat, la nivelul vieții politicii austriece (Bucovina, în urma instaurării dualismului austro-ungar, în 1867, a devenit parte integrantă a Cisleithaniei)⁶⁶, printr-o mare instabilitate guvernamentală, la conducere succedându-se nu mai puțin de 20 de guverne⁶⁷. Pe acest fundal politic apar mișcări politice: social-democrații în Austria, „tinerii” cehi și poloni, naționaliștii croați etc.⁶⁸ Elitele românești, bine educate la Universitățile din Viena și Cernăuți, nu se puteau totuși compara cu nobilimea polonă din Galiția (numeroasă, compactă, incisivă) și nici nu

⁶² Constantin Ungureanu, *op.cit.*, p. 101.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ Mihai Ștefan-Ceaușu, *op.cit.*, p. 375; La Constantin Ungureanu apare informația că, culoarea buletinului electoral pentru poloni ar fi fost galben-portocaliu. Vezi Constantin Ungureanu, *op.cit.*, p. 102.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ Aurel C. Popovici, *Stat și națiune. Statele Unite ale Austriei Mari. Studii politice lărgite în vederea rezolvării problemei naționale și a crizelor constituționale din Austro-Ungaria*, București, Editura Albatros, 1997, p. 142 și următoarele.

⁶⁷ Marian Olaru, *Două memorii reprezentative pentru situația social-politică a românilor bucovineni la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în „Analele Bucovinei”, II, nr. 1, 1995, p. 179.

⁶⁸ *Ibidem*.

prezentau misionarismul românilor din Transilvania – în condițiile politicii maghiare – însă dețineau o poziție avantajoasă în raport cu conaționalii lor din Basarabia, provincie supusă unui puternic proces de rusificare⁶⁹.

Partidul Național Democratic a lui Aurel Onciul a prezentat o direcție politică flexibilă, deschisă compromisului cu austriecii, colaborarea etnică fiind inaugurată de către Partidul de Centru a lui Hurmuzaki (anii '70 ai secolului al XIX-lea). În 1892 a apărut Partidul Național Român, spectrul politic bucovinean – spre deosebire de cel transilvănean – prezentându-se destul de fragmentat⁷⁰. La 20 iunie 1902 s-a înființat o Dirigență, în urma înțelegerii dintre Partidul Conservator Român și Partidul Poporal Național, aceasta fiind compusă din delegațiile ambelor partide (Doxuță Hurmuzachi, Artemiu Berariu, Nicu Blăndu, Iancu Flondor, Vasile Găină – din partea Partidului Poporal Național și, respectiv, Modest Grigorcea, Nicolae Mustază, Ilarie Onciul, Iancu Volcinski și Nicu Balmoș – din partea Partidului Conservator Român⁷¹. Această Dirigență urmărea să colaboreze cu clubul armeano-polon precum și cu cel german⁷². În 1902, românii bucovineni au fondat Partidul Democrat Țărănesc, condus de către Florea Lupu și Aurel Onciul, având drept organ de presă „Voința Poporului”(1903–1908). Acest partid s-a impus pe scena politică bucovineană, stabilind relații de colaborare cu rutenii și evreii⁷³. Din păcate pentru români, luptele interpartinice, reflectând mai mult orgoliile și rivalitățile personale, au avut drept principală consecință divizarea lor în plan politic.

În 1908 a apărut Partidul Social Creștin Român, construit după modelul impus de către partidul primarului Vienei, Karl Lueger⁷⁴. Acest partid a fost condus, în intervalul 1908–1910, de către Iancu Flondor, născut la Storojineț (1865), în casa unei vechi familii răzeșești boierite. Licențiat al Universității din Cernăuți, a devenit, în 1894, doctor în drept al Universității din Viena (Johann de Flondor din Storojineț). A obținut brevetele „Crucea comemorativă a războiului din 1916–1918” și „Coroanei României cu Marea Cruce”⁷⁵ ș. a. Intrat de timpuriu în viața politică, Flondor s-a implicat activ în fondarea Partidului Național Român, alături de Gheorghe Popovici (T. Robeanu)⁷⁶, având drept

⁶⁹ Irina Livezeanu, *op. cit.*, p. 72.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 72.

⁷¹ I. Cocuz, *op. cit.*, p. 17.

⁷² Sorin Alexandrescu, *Paradoxul român*, București, Editura Univers, 1994, p.

49.

⁷³ Petru Ciobanu, Vasile Slănină, Rebeca Prelipcean, *op. cit.*, p. 121.

⁷⁴ Pentru detalii, vezi Jacques Le Rider, *op. cit.*, p. 221. Karl Lueger era antisemit (spre deosebire de împăratul Franz Josef), formula sa „eu sunt cel care decide cine este evreu” devenind celebră.

⁷⁵ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare se va cita : A.N.I.C.). București, Fond Iancu Flondor, dosar 1/1918, f. 1–28.

⁷⁶ Constantin Loghin, *Iancu Cav. de Flondor (1868–1924)*, Cernăuți, Colecția Scriitorilor Bucovineni, 1944, p. 10.

organ de presă „Deșteptarea”⁷⁷. Talentul, priceperea, energia, moralitatea și competența „boierului de la Storojineț” – cum l-au numit contemporanii – au fost puse în slujba intereselor românilor, contribuind material în susținerea la studii a numeroși fii de țărani lipsiți de resursele unei asemenea întreprinderi⁷⁸. În 1892 Iancu Flondor a fost ales președinte al Partidului Național Român. În 1902 a înființat Partidul Poporal Român, iar ulterior Partidul Creștin Social Român. Orgolii interne de partid, politica autorităților austriece, coroborate cu dezamăgirea față de luptele interne, l-au determinat pe Iancu Flondor să renunțe, în 1910, la activitatea politică, retrăgându-se la moșia sa de la Storojineț⁷⁹. A revenit puternic în miezul evenimentelor o dată cu izbucnirea Primului Război Mondial, punându-și amprenta inconfundabilă asupra evenimentelor care au dus la unirea Bucovinei cu Regatul României. Populațiile Bucovinei au colaborat în cadrul Partidului Social Democrat, organizat pe secțiuni: română, polonă, germană și evreiască. Între aceste secțiuni au existat momente de colaborare, alternând cu momente tensionate. Organizarea sistemului electoral austriac a împărțit naționalitățile pe curii naționale, determinându-le să activeze fiecare în interesul electoral al etniei sale, exceptându-i pe evrei, care votau la curia germană. În felul acesta, înțelegerile erau evitate. Naționalitățile care compuneau mozaicul etnic al Bucovinei priveau în mod diferit evenimentele: polonii s-au înrolat în Legiunile lui Józef Piłsudski, luptând cu multă determinare împotriva Rusiei țariste pentru a-și reface statul național, însă în Galiția, supranumită „Piemontul austriac”, interesele lor s-au ciocnit de cele ale rutenilor, - în noiembrie 1914 era vehiculată de către Koko Wassilko și Aurel Onciul ideea creării unui corp de voluntari ucraineni și a unui corp de legionari români⁸⁰ - dornici să-și constituie propriul lor stat. Pretențiilor lor vizau alipirea părții de nord a Bucovinei, motiv pentru care vor izbucni conflicte cu românii. Evreii, legați de „mitul habsburgic”, în fond propria lor creație, erau cei mai afectați în perspectiva disoluției monarhiei danubiene. Celelalte naționalități au luptat în armata austro-ungară cu sentimentul datoriei față de Imperiul Austro-Ungar (germanii, austriecii, maghiarii etc.) sau cu îndoiala în suflet pentru că luptau împotriva propriilor state (românii⁸¹, rușii, italienii, cehii, slovacii) motiv pentru care s-au înregistrat dezertări și înscrieri voluntare în armatele române, ruse etc. Nici una dintre tabere nu putea anticipa în acel moment destrămarea monarhiei austro-ungare. De fapt, iminenta dezagregare a acesteia a determinat (și inspirat) diverse soluții pentru păstrarea structurii acesteia (într-o formulă viabilă).

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ Marian Olaru, *Iancu Flondor și mișcarea națională românească a românilor din Bucovina (sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea)*, în „Codrul Cosminului”, seria nouă, nr. 5 (15), 1999, p. 192.

⁸⁰ Idem, *Mișcarea națională...*, p. 25.

⁸¹ Valerian Procopciuc, *Sucevița, sat al Obcinilor Bucovinei și gropniță a Movileștilor*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2003, p. 166.

Lucrarea românului Aurel Popovici privind transformarea Imperiului Austro-Ungar într-un ansamblu coerent de teritorii monoetnice și asocierea acestora într-un stat federal unitar, sub egida Casei de Habsburg, a avut, în epocă, un impact răsunător. Circulările politice maghiare au făcut eforturi considerabile pentru a-i putea opri apariția cărții. Proiectul a fost susținut atunci de către arhiducele Franz Ferdinand, moștenitorul tronului, însă evenimentele ulterioare au anulat șansele materializării sale⁸². Această proiecție n-a putut fi pusă în practică din cauza opoziției înverșunate a celor investiți cu puterea decizională.

II. 1. Revoluția națională în Bucovina

Marele Război (1914 – 1918) a pus în lumină interesele naționale ale popoarelor Europei Centrale și de Sud-Est, prefigurând, prin amploarea mutațiilor etno-naționale și politice destrămarea imperiilor multinaționale⁸³. Persoanele bănuite a fi capabile de trădare sau de ostilitate împotriva autorităților habsburgice erau internate în lagărele de la Thalerhof (Stiria), Munkacs (Ungaria) și Olmütz (Moravia)⁸⁴. Tensiunile acumulate în timp între Puterile Centrale și Antanta, alimentate de interese profunde geopolitice și economice, dezvoltate în timp, au fost suficient de puternice pentru a transforma Peninsula Balcanică în „butoiul de pulbere” al Europei⁸⁵. Asasinarea arhiducelui Franz Ferdinand, moștenitorul coroanei Austro-Ungariei, la 28 iunie 1914, în capitala Bosniei, Sarajevo, a furnizat pretextul⁸⁶, aprinzând scânteia necesară declanșării Marelui Război⁸⁷. Ultimatul înaintat de către guvernul austro-ungar Serbiei a fost respins, cu toate că guvernul sârb acceptase 9 din cele 10 puncte ale conținutului documentului, astfel că, în mod firesc, pe traseul acestui scenariu, la 28 iulie 1914, Austro-Ungaria a declarat război Serbiei⁸⁸. La 28 iulie 1914, guvernul austro-ungar a proclamat mobilizarea generală a tuturor

⁸² Radu Grigorovici, *Comentariu la „Comunicarea” lui Aurel Onciul către contele Tisza István*, în „Analele Bucovinei”, IX, 2002, p. 536.

⁸³ Ch. Seignobos, *1815–1914. De la Congresul de la Viena până la războiul din 1914*, Paris, Librairie „Armand Colin”, 1915, p. 30.

⁸⁴ Anghel Popa, *Între fronturi. Bucovineni în România Primului Război Mondial*, Câmpulung Moldovenesc, Fundația Culturală „Geo Bogza”, 1998, p. 25.

⁸⁵ Zorin Zamfir, Jean Banciu, *Primul Război Mondial*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1995, p. 41–42.

⁸⁶ Sextil Pușcariu, *Memorii*, București, Editura Minerva, 1978, p. 6.

⁸⁷ Guy Hermet, *Istoria națiunilor și a naționalismului în Europa*, Iași, Editura Institutul European, 1997, p. 210.

⁸⁸ N. Vasiloschi, *Amintiri din războiul mondial: 1914–1918*, în vol. Ion I. Nistor, *Amintiri bucovinene din vremea Unirii*, ediție și prefață de Doina și Liviu Papuc, Iași, Editura Alfa, 2000, p. 275.

forțelor sale militare⁸⁹. A doua zi (1 august 1914) a avut loc mobilizarea generală a armatei austro-ungare și, tot în cursul aceleași zile, Germania a remis Rusiei țariste o declarație de război⁹⁰. La 3 august 1914, Germania declara război Franței, iar a doua zi a primit declarația de război din partea Angliei⁹¹. Românii, de exemplu⁹², erau cuprinși în efectivele Regimentelor 23 și 41 Infanterie din cadrul Diviziei⁹³ 43, care totaliza un număr de 20.000 militari, plecând la luptă pe data de 22 (miercuri, stil vechi)⁹⁴ iulie 1914. Un număr de 30.000 de soldați au fost înscrși în cadrul regimentelor austro-ungare staționate în Galiția (9 Dragoni, Geniu și Infanterie). Regimentul 22 de Miliție Teritorială, Regimentul 41 de Infanterie și Regimentul 9 de Dragoni. Alte câteva mii de români erau înrolați în Brigada de Glotași, care avea misiunea să apere frontierele împotriva trupelor ruse⁹⁵. Deși aliată cu Puterile Centrale (Austro-Ungaria, Germania și, din 1888, cu Italia), România a decis, în cadrul Consiliului de Coroană de la Sinaia (21 iulie/3 august 1914), să-și proclame neutralitatea față de război⁹⁶, în condițiile în care Italia promovase o măsură similară⁹⁷. Gestul l-a mâhnit profund pe regele Carol I de Hohenzollern. Puterile Centrale contau mult pe intrarea României în război de partea lor – însă s-au trezit puse în fața faptului împlinit⁹⁸. Totuși, formula neutralității era oricum mai convenabilă decât o eventuală raliere la Antanta, motiv pentru care Ottokar Czernin a comunicat autorităților române faptul că apreciază „hotărârile Consiliului de Miniștri Român. Puterile Centrale le găsește conforme relațiilor amicale și continuă a considera România ca aliata lor. *Noi ținem deci cont, cu larghețe, de interesele românilor și așteptăm cu deplină încredere ca România să păzească frontierele din Moldova și să respingă o eventuală invazie rusă* (s.n.)”⁹⁹.

⁸⁹ Teodor Bălan, *Suprimarea mișcărilor naționaliste pe timpul Primului Război Mondial (1914–1918)*, Cernăuți, 1923, p. 52.

⁹⁰ Erich Zöllner, *Istoria Austriei*, vol. II, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 594.

⁹¹ Jacques Madaule, *Istoria Franței*, vol. 3, București, Editura Politică, 1973, p. 96; André Maurois, *Istoria Angliei*, vol. II, București, Editura Politică, 1970, p. 292.

⁹² Ion I. Nistor, *Unirea Bucovinei*, p. 13.

⁹³ Ion Axani, *Amintiri din războiul mondial*, în vol. Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 18.

⁹⁴ Nicolae Coman, (pseudonimul lui Nicolae Cotos), *Martiriul Bucovinei (1914–1915)*, București, Depozitul Librăriei „Pavel Suru”, p. 18.

⁹⁵ Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 52.

⁹⁶ Keith Hitchins, *România: 1866–1947*, ediția a II-a, București, Editura Humanitas, 1998, p. 254.

⁹⁷ Gheorghe Platon (coordonator), *Istoria Românilor. De la independență la Marea Unire (1878–1918)*, vol. VII, tom II, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 403.

⁹⁸ Ioan Scurtu, Ion Bulci, *Democrația la români: 1866–1938*, București, Editura Humanitas, 1990, p. 164.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 406.

Planul strategic al Comandamentului Armatei ruse prevedea ca Armata de nord-vest, formată din trei armate cu 12 corpuri – din care două armate urmau să opereze la nord-vest de Varșovia, iar o altă armată, cea de a patra, urma să înainteze în direcțiile Posen și Breslau¹⁰⁰. În fine, Armata de sud-vest, formată din trei armate cu 12 corpuri, avea misiunea de a cucerii Galiția¹⁰¹. Astfel, teritoriul galițian a devenit rapid teatrul războiului dintre armatele austro-ungare și cele țariste. În primele zile ale lunii august 1914, trupele austro-ungare au obținut unele succese la Kransnik (Armata I austriacă, comandată de generalul Dankl) și la Komarow, prin Armata a IV-a, condusă de generalul Auffenberg¹⁰². Primele confruntări dintre armata habsburgică și armata țaristă s-au produs la 7 august 1914, în localitatea Noua Sulița, urmate de cele de la Boian, Mahala, Rarancea și Toporăuți. La 30 august 1914 orașul Cernăuți a fost evacuat de trupele austriece, fiind ocupat, în primele zile ale lunii septembrie, de armata țaristă condusă de către generalul Pigarevski. În aproximativ două săptămâni rușii au reușit să ocupe Storojinețul, pentru a atinge, ulterior, linia Siretului¹⁰³.

În zona Bucovinei, controlată de armatele țariste, a fost introdusă o administrație militară, dublată de una civilă, alcătuită din persoane rusofile. Bucovina s-a aflat de trei ori sub ocupația trupelor țariste (septembrie /octombrie 1914, 26 noiembrie 1914 –23 ianuarie 1915 și iunie 1916- august 1917), perioadă în care a cunoscut avatarurile specifice regimului de ocupație¹⁰⁴.

După intrarea României în război (14 august 1916), militarii de origine română înrolați în armata austro-ungară au fost trimiși să lupte pe frontul din Italia. Guvernatorul conte Eduard von Meran și-a mutat reședința de la Cernăuți la Vatra-Dornei. Un Consiliu de război, condus de generalul Eduard Fischer a fost înputernicit să aplice pedeapsa capitală tuturor persoanelor care comiteau delikte grave, precum spionajul sau trădarea¹⁰⁵. Persoanele bănuite a fi capabile de trădare sau de ostilitate împotriva autorităților habsburgice erau internate în lagărele de la Thalerof (Stiria), Munkacs (Ungaria) și Olmütz (Moravia). Voluntarii s-au înrolat în așa numita „Legiune Bucovineană”¹⁰⁶. Soarta celor rămași acasă (femei, bătrâni, copii) a stat sub semnul suspiciunii manifestată de autoritățile austro-ungare respectiv la fidelitatea acestora față de monarhia bicefală. Din aceste considerente, autoritățile au înființat curți marțiale. Eduard Fischer nu a ezitat să-i califice pe români drept iredentiști chiar înainte de război, în 1913, cu ocazia Adunării de la Cernăuți, destinată rezolvării chestiunii

¹⁰⁰ Erich Zöllner, *op.cit.*, p. 596.

¹⁰¹ Zorin Zamfir, Jean Banciu, *op. cit.*, p. 84–85.

¹⁰² *Ibidem*.

¹⁰³ Paul Leu, *Colegiul Național „Ștefan cel Mare”. Monografie. Etapa austriacă*, I, Succava, Editura Euroland, 2000, p. 476.

¹⁰⁴ Petru Ciobanu, Vasile Slănină, Revcca Prelipcean, *op.cit.*, p. 186.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 38.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

bisericești, într-un raport înaintat direct Ministerului de Interne de la Viena¹⁰⁷. Aflat la conacul său de la Storojineț, Iancu Flondor a fost informat, printr-o scrisoare secretă trimisă de preotul Atanasie Gherman (un mai vechi și fidel colaborator) în mai 1915, despre posibila sa arestare. Din aceste motive, Flondor a fost sfătuit să plece în România¹⁰⁸. La 15 februarie 1915, Iancu Flondor îi înaintase lui Ion I. C. Brătianu un memoriu, prin intermediul deputatului Ioan Mavrocordat (de la Dăngeni, Botoșani)¹⁰⁹. Destinul a făcut ca acest Memoriu să nu-i parvină premierului român, fiind confiscat de către Ottokar Czernin. Acest act a reprezentat o piesă principală în procesul intentat de către autoritățile austriece, la Lemberg, lui Iancu Flondor, care a fost judecat în perioada 1916– octombrie 1918¹¹⁰. Spionii și informatorii urmăreau starea de spirit și toate mișcărilor suspecte etichetate imediat iredentiste, raportând ulterior superiorilor măsurile luate. Acestea se refereau la internarea în lagărele sus-amintite, renumite prin regimul draconic din care nu lipseau tortura și înfometarea¹¹¹.

Printre cei care au avut de suferit din partea autorităților austriece s-a aflat și proprietarul polon Edward Cazimir Wisniowski din Rarancea care a fost denunțat – se pare din motive personale – că ar fi comunicat rușilor amplasamentul armatei austriece. El a fost arestat la 23 august 1914 și condamnat de Tribunalul militar la 23 ani de muncă silnică¹¹². Tomas Babiasz din Ruda (Vicșani) a avut, de asemenea, de pățimit din cauză că a îndrăznit să propage ideea dezintegrării monarhiei bicefale austro-ungare în august 1914¹¹³. În cursul anului 1914, mai mulți locuitori ai satului Ruda (locuit majoritar de poloni) au fost condamnați de către autoritățile austriece datorită „lipsei de patriotism”¹¹⁴. În cursul celor patru invazii rusești, localitatea Ruda a fost puternic afectată, iar biserica grav avariata (1917). Părintele Prelici din Rarancea a fost la rândul-i arestat, numai pentru faptul că deținea un calendar rusesc pe stil vechi¹¹⁵, iar preotul Brăileanu, din localitatea Frumosu, a fost

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 27.

¹⁰⁸ N. Tcaciuc-Albu, *O amintire despre Iancu Flondor*, în „Revista Bucovinei”, Cernăuți, II, nr. 11, noiembrie 1943, p. 519.

¹⁰⁹ A.N.I.C., Fond *Iancu Flondor*, dosar 15/1919, f. 1– 9: Constantin Ungurcanu, *Memoriul lui Iancu Flondor*, în „Analele Bucovinei”, X, 2/2003, p. 496 – 497.

¹¹⁰ Nicolae Ciachir, *Din istoria Bucovinei 1775–1944*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993, p. 79; Anghel Popa, *op. cit.*, p. 25.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 26.

¹¹² Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 84–85. Această sentință n-a mai executat-o deoarece, între timp, a reușit să-și dovedească nevinovăția.

¹¹³ *Ibidem*, p. 107.

¹¹⁴ Franz Pieszczocho, *Polonezii în istoria orașului Siret* (comunicare în manuscris susținută la simpozionul științific româno-polon *Mai aproape unii de alții*, Suceava, 2–4 septembrie 2005), p. 5.

¹¹⁵ Nicolae Coman, *op. cit.*, p. 45.

denunțat pentru că ar fi pus la îndoială drepturile austrieșilor asupra Bucovinei¹¹⁶.

Interesul României pentru Bucovina a făcut ca, în cadrul unui acord secret semnat de guvernul român, la 17 iunie 1916, cu Antanta, Rusia să admită mutarea mai la nord a frontierei cu România, fixată pe râul Prut și incluzând orașul Cernăuți¹¹⁷. Guvernul țarist urmărea materializarea a trei proiecte secrete care se refereau la ocuparea integrală a Bucovinei. Era vorba despre un plan mai vast, care urmărea extinderea influenței rusești spre Balcani, Strâmtori și Constantinopol și respectiv Orientul Mijlociu¹¹⁸. Austria la rândul său a încercat – potrivit unor surse documentare recent publicate – să atragă România de partea sa, oferindu-i, în compensație, Basarabia și acceptând unele concesii teritoriale în favoarea statului român în districtele (majoritar românești) din Bucovina sudică.

Cele trei variante de împărțire a Bucovinei au reprezentat esența unor negocieri, purtate anterior intrării României în război – subiectul întâlnirilor de la Ministerul de Externe austro-ungar (5–8 iunie 1915)¹¹⁹. Bucovina a devenit, în cursul operațiunilor militare, un spațiu vizat de interesele geopolitice ale celor două tabere implicate în război, Puterile Centrale și Antanta.

Unii români bucovineni s-au înrolat voluntari în armata Vechiului Regat care, din 1916, a intrat în război de partea Antantei (Marea Britanie, Franța, Rusia și Italia), pe baza unei Convenții¹²⁰ încheiate cu aceasta¹²¹ la 4/16

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 53.

¹¹⁷ Irina Livezeanu, *op. cit.*, p. 19–16.

¹¹⁸ Mihai Iacobescu, *Evoluția românilor bucovineni între anii 1821–1919*, II, în „Glasul Bucovinei”, VIII, nr. 1–2, 2001, p. 26.

¹¹⁹ Constantin Ungureanu, *Trei variante austriece, din anul 1915, de cedare parțială a Bucovinei României*, în „Analele Bucovinei”, X, nr. 1, 2003, p. 144; 146–153.

¹²⁰ Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei I. C. Brătianu. Războiul (1914–1919)*, București, Editura Universul, 1937, p. 12.

¹²¹ Textul înțelegerii stipula: „I. Rusia, Anglia, Franța și Italia garantează integritatea teritorială a Regatului României, în toată întinderea fruntariilor sale actuale; II. România se obligă să declare război și să atace Austro-Ungaria, în condițiile stabilite prin Convenția militară; România se obligă, de asemenea, să înceteze, de la declararea războiului, orice legături economice și orice schimb comercial cu toți dușmanii aliaților; III. Rusia, Franța, Anglia și Italia recunosc dreptul României de a anexa teritoriile monahiei austro-ungare prevăzute și hotărânite la articolul IV. Marginile teritoriilor despre care e vorba în articolul trecut sunt hotărâte după cum urmează: linia de hotar va începe de la Prut, de la un punct al frontierelor actuale între Rusia și România, aproape de Novosulița și va urca râul până la granița Galiției, la întâlnirea Prutului cu Ceremușul. De aici va urma frontiera dintre Galiția și Ungaria până la punctul Stog, cota 1 655. Mai departe, va urma linia de despărțire dintre apele Tiosci și Vizului, ca să ajungă la Tisa, satul Trebuza, mai sus de locul unde se unește cu Vizo. De la acest punct de vedere, ca va coborâ malul Tisci până la 4 km mai jos de locul unde se întâlnește cu Someșul, lăsând satul Vesares-Namenî României”. Cf. Pavel Țugu, *Unele precizări cu*

august 1916¹²². La 14 august 1916, România a înaintat, prin Edgar Mavrocordat, declarația de război către Austro-Ungaria¹²³. Succesorul împăratului Franz Jozef, decedat la 21 noiembrie 1916, împăratul Carol I (Carol al IV-lea, în calitate de rege al Ungariei) a avut o primă tentativă de scoatere a Imperiului Austro-Ungar din război, însă oferta sa, enunțată sub forma unui manifest, a fost dezavuată imediat de către germani și respinsă de către Aliți (atitudine motivată de scepticism), printr-o serie de memorii, primul fiind emis la 30 decembrie 1916¹²⁴.

Evoluția ulterioară a evenimentelor – asupra căreia nu ne-am propus să mai insistăm, ea fiind cunoscută în principal, datorită numeroaselor apariții istoriografice – a făcut ca, în vara anului 1917, trupele aparținând Puterilor Centrale să preia din nou controlul asupra celei mai mari părți a Bucovinei¹²⁵ și integral asupra Galiției, în urma ofensivei declanșate pe aliniamentul Cernăuți–Hotin–Chișinău–Odesa¹²⁶. Până la Pacea de la Brest-Litovsk (15 martie 1918), aceste teritorii au rămas sub controlul trupelor austro-ungare¹²⁷.

La începutul Primului Război Mondial, ideea unui stat românesc de la „Nistru până de la Tisa” reprezenta un scenariu nerealist, varianta maximală a unui plan de aproape nimeni împărtășit. Nimeni nu-și putea permite să anticipeze extraordinarele metamorfoze din spațiul Europei Centrale și de Est, cu atât mai puțin destrămarea Imperiului Rus și a celui Austro-Ungar¹²⁸. România a beneficiat de un moment extrem de favorabil în 1918 – însă nu și de teritorii străine, – pe fondul victoriei principiilor naționalităților și a autodeterminării (faptul că Woodrow Wilson sau bolșevicii au proclamat primii aceste generoase principii contează oricum mai puțin). Intrarea armatei române în război s-a făcut în baza Convenției semnate cu Antanta la 4/16 august 1916, pentru recuperarea teritoriilor ocupate de către Austro-Ungaria (statele Antantei recunoscând drepturile României asupra acestora), însă ocuparea ulterioară a 2/3 din teritoriul românesc (pe fondul nerespectării de către Aliți a angajamentelor asumate) a impus condițiile draconice, reflectate în textul Păcii de la Buftea/București (24 mai 1918) și perspectivele, absolut nedrepte, ale

privire la revenirea Bucovinei la România, în „Analele Bucovinei”, III, nr. 2, 1996, p. 467 – 468; Eugen I Melic, *op. cit.*, p. 49.

¹²² Pavel Țugui, *op. cit.*, p. 467–468.

¹²³ Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 419.

¹²⁴ Lucian Leuștean, *România, Ungaria și tratatul de la Trianon: 1918–1920*, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 12.

¹²⁵ Alexandru Marghiloman, *Note Politice: 1897–1924*, București, Institutul de Arte Grafice „Eminescu”, 1927, p. 22.

¹²⁶ Nicolae Iorga, *Memorii. Însemnări zilnice (Maiu 1917–Mart 1920). Războiul Național. Lupta pentru o nouă viață politică*, vol. I, București, Editura Națională „S. Ciornei”, p. 67.

¹²⁷ *Ibidem*.

¹²⁸ Tony Jundt, *România la fundul grămezii. Polemici, controverse, pamflete*, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 131.

cedării unor teritorii românești Austriei și Bulgariei, Germania fiind interesată de petrolul românesc. Ulterior, capitularea Germaniei (11 noiembrie 1918, Compiègne) a salvat statul român de umiliința aplicării prevederilor Păcii de Buftea/București, iar armata – sub conducerea generalului Constantin Coandă – a fost mobilizată pentru a doua oară. Bucovina a fost cuprinsă de tulburări, datorită manifestărilor produse de grupările ucrainene, precum și de foștii prizonieri austrieci, întorși din prizonieratul rus. Ucrainenii aveau pretenții asupra părții de nord a Bucovinei până la Prut¹²⁹, lăsând României partea de sud până la Siret, iar ținutul de mijloc, situat între Siret și Prut, ar fi trebuit să fie considerat *Condominium* până la stabilirea graniței definitive¹³⁰.

În împrejurările anului 1917, când soarta monarhiei bicefale se îndrepta spre disoluția sistemului său politic multinațional, spațiul Bucovinei istorice a cunoscut mișcări naționale ale comunităților etnice care, fiecare în parte, urmărea (re) constituirea statului său național independent (exceptându-i, firește, pe evrei). Ucrainenii, a căror aspirații vizau constituirea unui stat de sine stătător care să includă părți din Bucovina și Galiția, au intrat în conflict atât cu românii cât și cu polonii. Ucrainenii galițieni au beneficiat de sprijinul Rusiei țariste, respectiv a Imperiului Austro-Ungar, Galiția fiind calificată, din aceste considerente, drept un veritabil „Piemont” austriac. Aici a luat naștere, treptat, ideea constituirii unui stat ucrainean, fie sub forma unei federații statale, constituită sub egida Casei de Habsburg, fie chiar sub forma unui stat independent. Ucrainenii din cadrul Imperiului austro-ungar au întreprins demersuri semnificative pentru constituirea unui stat propriu, în timp ce conaționali lor din cadrul Imperiului Rus (Basarabia) au activat pentru înființarea unei republici în cadrul Rusiei democratice. Însă, în ambele situații (Bucovina și Basarabia), interesele lor s-au ciocnit de obiectivele românilor, aceste acțiuni divergente conducând la tensiuni generatoare de conflicte¹³¹.

În iulie 1917, Rada i-a încredințat lui Vladimir Vinnicenکو¹³² sarcina formării unui guvern ucrainean, unde Semion Petliura se ocupa de problemele militare. Cum bolșevicii preluaseră puterea (25 octombrie/7 noiembrie 1917), Rada Centrală a proclamat, la 25 decembrie 1917, independența Republicii Populare Ucrainene¹³³. La sfârșitul anului 1917, au apărut disensiuni în sânul Radei Centrale și a conducerii Republicii Populare Ucrainene, rezultând un

¹²⁹ Mihai Ștefan Ceașu, *Ion Nistor, luptătorul pentru unirea Bucovinei cu România*, în vol. *Ion Nistor (1876–1962)*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1993, p. 118–119.

¹³⁰ Arhivele Diplomatice ale Ministerului Afacerilor (în continuare se va cita: A.M.A.E.), București, Fond 71/*Polonia. Relații cu România: 1920–1944*, vol. 52, f. 3.

¹³¹ Ștefan Purici, *Relații româno-ucrainene în epoca contemporană*, în „Glasul Bucovinei”, X, nr. 3–4 (39–40), 2003, p. 33.

¹³² Arthur E. Adams, *The bolheviks and the ukrainian front in 1918–1919*, în „The Slavonic and East European Review”, vol. XXXVI, nr. 87, June 1958, p. 396.

¹³³ Florin Anghel, *Pe cine nu lași să moară...nu ține minte*, în „Magazin istoric”, București, serie nouă, XXXIV, nr. 11(416), noiembrie 2001, p. 6.

curent autonomist susținut de hatmanul Pavel Skoropadski, sprijinit de germani, care va conduce Ucraina în intervalul martie–noiembrie 1918. Încă din 22 ianuarie 1918, Rada proclamase Republica Ucraineană „liberă și suverană”. Ziarul „Kölnische Zeitung”, din 15 iulie 1917, vehicula ideea unui acord secret austro-ucrainean „prin care să se pronunțe despărțirea Galiției de Est, a cărei populațiune este în marea majoritate ucraineană, de Galiția de Vest și să se împreune (unească – s. n.) acest teritoriu cu Bucovina”¹³⁴, într-o provincie autonomă a Republicii Populare Ucrainene.

Elementele rusofile din Bucovina solicitau crearea Carpatorusiei, care să includă și o parte a Bucovinei, iar altele voci cereau întreaga Moldovă (parte integrantă a a Regatului Român). În cadrul Păcii de la Brest-Litovsk s-a cerut ca provinciile Galiția, Bucovina și Carpatorusia să fie incluse în Galiția de Vest, cu garantarea deplinei autonomii. Prin tratatul secret din 9 februarie 1918, Puterile Centrale au acordat importante concesii Ucrainei. Este vorba de celebrul acord „pâine contra teritorii”¹³⁵.

În aceste condiții, istoricul Ion Nistor a scris lucrările *Românii și Rutenii în Bucovina*, 1915 (tradusă, în 1918, în germană) și *Istoria Bisericii din Bucovina și a rostului ei național-cultural în viața românilor bucovineni* (1916), în care a demonstrat, pe bază de documente, vechimea românilor în Bucovina pentru a contrabalansa astfel pretențiile rutenilor (ucrainenilor) asupra acestui teritoriu¹³⁶.

La începutul războiului – în timpul tratativelor româno-ruse – Ion Nistor a prezentat premierului Ion I. C. Brătianu mai multe memorii, argumentate documentar, istoric, etnografic și economic, care demonstau însemnătatea politică, economică, religioasă și culturală pe care Cernăuțiul o avea pentru întreaga Bucovină¹³⁷. Aflat la Chișinău, Ion Nistor a constituit „Misiunea română în Bucovina” (2 iulie 1917). Refugiații bucovineni au elaborat și un *Statut pentru organizarea serviciului de propagandă românesc în Bucovina*, cu acceptul Ministerului de Interne român, aflat la Iași. Ulterior, Ion Nistor a intervenit pe lângă guvernul român pentru organizarea unor unități de voluntari români, selectați din rândurile prizonierilor din armata austro-ungară aflați în Rusia, unități care urmau să lupte pe frontul din sud-vestul Moldovei¹³⁸. La 9 iunie 1917, în Piața Unirii din Iași, a avut loc primirea oficială a primelor detașamente de voluntari ardeleni, bucovineni și bănățeni. Alături de alți refugiați, a format la Odessa, la 21 ianuarie 1918, Comitetul Național al Românilor Refugiați din Austro-Ungaria. Acesta s-a implicat activ în propagarea unității naționale a românilor.

În paralel, la Roma a avut loc, la 9 aprilie 1918, Congresul naționalităților asupraite din monarhia austro-ungară (Simion Mândrescu, dr. N.

¹³⁴ Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 17.

¹³⁵ Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 499.

¹³⁶ Mihai Ștefan Ceașu, *op. cit.*, p. 115.

¹³⁷ *Ibidem*.

¹³⁸ Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 471.

Lupu, G. Mironescu, D. Drăghicescu), unde s-au adoptat decizii care consacrau destrămarea monarhiei danubiene. Ulterior, la Paris, s-a format *Comitetul Național al românilor din Transilvania și Bucovina* (17/30 aprilie 1918) condus de către Traian Vuia. Începând cu 10 mai 1918, Robert Lansing, secretarul de stat al S.U.A. îi scria lui Woodrow Wilson despre necesitatea destrămării monarhiei austro-ungare¹³⁹. La 24 iunie 1918 el a redactat un *Memorandum asupra politicii Statelor Unite față de naționalitățile din cadrul Imperiului austro-ungar*¹⁴⁰, document aprobat de către Woodrow Wilson la 27 iunie 1918. Conținutul său recunoștea, în mod explicit, necesitatea destrămării monarhiei austro-ungare și constituirea unor state naționale.

Ignacy Jan Paderewski, Vasile Stoica, Hlinko Hinkovic au acționat consistent pe tărâm propagandistic pentru refacerea statelor lor naționale. La 19 iunie 1918, în Italia, s-a întemeiat *Comitetul de acțiune al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina*, condus de către S. Mândrescu și care a acționat consecvent în favoarea destrămării monarhiei austro-ungare¹⁴¹. În fine, la Paris, la 3 octombrie 1918 s-a înființat *Consiliul Național al unității române*, condus de către Take Ionescu¹⁴².

Evenimentele s-au succedat cu o repeziciune care a impus decizii ferme. Inițial, la 18 octombrie 1918, ucrainenii galițieni au constituit *Ukrainska Naționalna Rada* (*Consiliu Național Ucrainean*)¹⁴³. Această Radă a declarat ca provincie ucraineană regiunile Galiției de Est, Rusia Subcarpatică, Bucovina până la Siret (Cernăuți, Storojineț, Siret)¹⁴⁴. Anterior, în ședința din 16 iunie 1917, a Parlamentului austriac, deputații ucraineni Nicolae Wassilko, Romanczuk, Kost și Lawykyj, solicitaseră formarea unei Ucraine independente, care să includă Bucovina, cu orașul Siret, până la Storojineț¹⁴⁵. La 3 noiembrie 1918, la sugestia Radei, a fost organizată, la Cernăuți, o Adunare care a declarat drept teritoriu ucrainean partea de nord a Bucovinei până la Siret, manifestând pretenții și asupra unor sate din județele Câmpulung și Suceava¹⁴⁶. Întrucât Consiliul Național Român a refuzat să negocieze cu reprezentanții Radei, ucrainenii au apelat la Aurel Onciul, care s-a înțeles, la 6 noiembrie 1918, cu Omelian Popowicz, în privința împărțirii Bucovinei, în baza recensământului¹⁴⁷.

¹³⁹ Catherine Durandin, *Europénisme et autochtonisme en Europe*, „Xenopoliana”, V, 1997, p. 78.

¹⁴⁰ Charles Zorgbibe, *Wilson. Un cruciat la Casa Albă*, București, Fundația Europeană Titulescu, 2003, p. 226–234.

¹⁴¹ *Ibidem*.

¹⁴² *Ibidem*.

¹⁴³ „Ukrainsche Korespondentz”, Viena, X-XI, 1917, p. 3.

¹⁴⁴ *Ibidem*, p. 4.

¹⁴⁵ *Ibidem*.

¹⁴⁶ *Ibidem*.

¹⁴⁷ Aurel Constantin Onciul, *Despre orientarea politică a românilor din Bucovina după 1861*, în vol. *Procese politice, sociale, culturale și economice în Bucovina 1861–1918: Aspecte edificatoare pentru o Europă unită ?*

din 1910. Delimitarea strictă pe teren a unei viitoare frontiere româno-ucrainene urma să fie făcută în cadrul viitoarei Conferințe de Pace. Această înțelegere a fost semnată din partea ucrainenilor de către Anton Lukașevyci, Ilie Semaka, Stephan Smal-Stotki, Nicolae Spânul și Nicolae Wasilko, alături de 13 delegați din Dieta provincială și liderii a trei partide¹⁴⁸. În baza acestui acord, ucrainenii au preluat controlul asupra instituțiilor principale din Cernăuți¹⁴⁹.

Între timp, încă din 22 iulie 1918, Constantin Isopescu-Grecul, în numele Clubului Parlamentar Român din Parlamentul de la Viena (din care făceau parte George Grigorovici, Teofil Simionovici, Alexandru Hurmuzaki și Gheorghe Sârbu) a protestat în fața perspectivei împărțirii Bucovinei, recunoscând sentimentele de neliniște împărtășite atât de românii cât și de germanii din Bucovina¹⁵⁰. „Numai o Bucovină româno-germană – preciza Grecu în intervenția sa – având Prutul de frontieră la nord și Cernăuți de capitală, iar la sud cuprinzând și triunghiul cedat de România, e sigur posibilă ca teritoriu independent administrativ al Bucovinei. Altă configurație a Bucovinei n-ar putea satisface nici pe români, dar cred că nici pe nemți și ea ar însemna sfârșitul românilor în Austria”¹⁵¹. La 4 octombrie 1918, Constantin Isopescu-Grecul a declarat, în Parlamentul austriac, că vorbește și în numele românilor ardeleni cerând „dreptul de autodeterminare asupra viitorului lor destin”¹⁵². La 18 septembrie/17 octombrie 1918, premierul Husarek Heinlein a luat cuvântul în Parlamentul austriac, anunțând despre intenția guvernului de a se introduce „sistemul autoguvernării federative”.

Împăratul Carol al IV-lea de Habsburg a dat publicității, la 4/17 octombrie 1918, celebrul său manifest *Către popoarele mele credincioase*, în care-și anunța supușii despre intenția transformării Austriei într-un „stat federativ”¹⁵³ și că aceste popoare credincioase urmau „să conlucreze prin sfaturi naționale, compuse din deputații din parlamente ale fiecărei națiuni”¹⁵⁴. A doua zi după publicarea manifestului¹⁵⁵, Constantin Isopescu-Grecul s-a dus din nou în audiență la împăratul Carol al IV-lea, declarând, ulterior, în Reichsrath că „în

(*Materialele Conferinței științifice internaționale, Rădăuți, 20 – 22 septembrie 2000*-redactor Ștefan Purici) Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, 2002, p. 243 – 246.

¹⁴⁸ „Ukranische Korespondenz”, X-XI, 1917, p. 7.

¹⁴⁹ Vladimir Trebici, *Unirea Bucovinei cu România*, în „Analele Bucovinei”, I, nr. 1, 1994, p. 19.

¹⁵⁰ Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 18.

¹⁵¹ Rodica Iațencu, *Unirea Bucovinei cu Regatul Român* (I), în „Analele Bucovinei”, IX, nr. 1, 2002, p. 150.

¹⁵² Constantin Loghin, *Unirea Bucovinei (Recapitulări)*, „Revista Bucovinei”, Cernăuți, II, nr. 11, 1943, p. 522–523.

¹⁵³ Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 452.

¹⁵⁴ Marin C. Stănescu, *Armata română și Unirea Basarabiei și Bucovinei cu România. 1917–1919*, Constanța, Editura Ex Ponto, 1999, p. 168.

¹⁵⁵ A.N.I.C, Fond Iancu Flondor, dosar 56/1919, f. 1.

baza principiului naționalităților, cele patru milioane de români din Austro-Ungaria cer autodeterminarea lor în cadrul unui stat propriu”¹⁵⁶, înainte ca Alexandru Vaida Voevod să solicite același lucru pentru românii din Transilvania, în Parlamentul de la Budapesta. La 5/18 octombrie 1918, Constantin Isopescu-Grecul s-a aflat din nou în audiență la împărat. Întrebat ce atitudine ar lua românii față de situația creată și față de ideile lui Woodrow Wilson, Constantin Isopescu-Grecul a răspuns că „după convingerea mea, toți românii din Austro-Ungaria ar vota contra monarhiei”¹⁵⁷. El a declarat, în continuare, că, „în ceea ce ne privește pe noi românii [...], dați-ne puțină să punem temeliiile unui stat propriu pe teritoriul istoric al națiunii noastre din Ungaria și Bucovina, liberați de jugul adversarilor noștri etnici [...]. Nouă, românilor, nu ne mai rămâne decât o singură direcție în existența noastră - dreptul la autodeterminare națională. Suntem uniți cu toții și știm ce vrem”¹⁵⁸. Constantin Isopescu-Grecul admitea însă, din considerente de „necesitate” alipirea părții de nord a Bucovinei la un stat ucrainean. „Întâmplându-se însă să fie dată necesitatea ca districtele ucrainene să fie separate de Galiția, spre a fi încorporate teritoriului administrativ ucrainean-galițian, compatrioții noștri ucraineni nu vor întâmpina la noi, românii, greutăți prea mari dar aceasta numai dacă Bucovina va păstra [...] autonomia ca provincie independentă”¹⁵⁹.

Atitudinea – insuficient de tranșantă – a deputaților români de la Viena nu a fost pe placul românilor bucovineni. În intervenția sa, deputatul George Grigorovici a susținut menținerea unității Bucovinei afirmând că „*noi vrem unirea și o vom avea*” (s. n.)¹⁶⁰. Deputatul german Franz Kesmann a cerut respectarea drepturilor minorității germane, în timp ce Nicolae Wasilko, deputat ucrainean, a solicitat împărțirea Bucovinei pentru realizarea unui stat ucrainean, exclamând: „românii să nu creadă că regele Ferdinand va stăpâni vreodată Bucovina întreagă!”¹⁶¹ Evreii din Galiția de Vest și din Bucovina, reprezentați la Viena de către Benno Straucher, au sperat în menținerea integrității Imperiului Austro-Ungar¹⁶², acționând în consecință, însă după numai trei săptămâni lucrurile se vor schimba complet. Alexandru Hurmuzaki era de părere că se impunea extinderea frontierelor asupra Pocuției (Ion Nistor ar fi

¹⁵⁶ Constantin Isopescu-Grecul, *Amintiri asupra evenimentelor*, în vol. Ion I. Nistor, *Amintiri bucovinene din vremea Unirii*, ediție și prefață de Doina și Liviu Papuc. Iași, Editura Alfa, 2000, p. 89–90.

¹⁵⁷ *Ibidem*.

¹⁵⁸ Radu Economu, *Unirea Bucovinei cu România. 1918*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994, p. 4.

¹⁵⁹ Viorica Moisuc, Ion Calafetcănu, *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România: 1917–1918. Documente*, Chișinău, Editura Hyperion, 1995, p. 254–256.

¹⁶⁰ Petru Rușindilar, *George Grigorovici și social-democrația în Bucovina*, București, Editura Fundației „Constantin Titel Petrescu”, 1998, p. 95.

¹⁶¹ „Ukrainische Korespondentz”, Viena, X-XI, 1917, p. 7; Al. Procopovici, *Din vremurile Unirii noastre*, în vol. Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 177.

¹⁶² *Ibidem*.

urmat să prezinte în acest sens, un memoriu, pentru Conferința Păcii, din partea Antantei), iar Karel Kramarz (reprezentantul cehilor) susținea ideea unei frontiere comune cu România¹⁶³.

Negocierile au intrat în impas, iar deputații români au fost lipsiți de o reacție fermă și precisă. La inițiativa lui Sextil Pușcariu, la 12 octombrie 1918, a avut loc o adunare a unui grup de intelectuali români (Alexandru Vitencu, Dionisie Bejan, Ștefan Saghin, Octavian Gheorghiu, Vasile Marcu), în casa doctorului Isidor (Dodo) Bodea¹⁶⁴. Aici s-a decis publicarea unui ziar românesc numit – la propunerea avocatului cernăuțean Vasile Bodnarescu – „Glasul Bucovinei”¹⁶⁵. La 9/22 octombrie 1918, a fost editat primul număr al acestei publicații¹⁶⁶, în care se solicita dreptul „de ași plăsmui viitorul care ne va conveni în cadrul românismului”¹⁶⁷. Articolul *Ce vrem?* (redactat de către Sextil Pușcariu¹⁶⁸), a exprimat programul politic al intelectualilor români bucovineni¹⁶⁹.

La 15 octombrie 1918, a avut loc o întâlnire în casa lui Alexandru Hurmuzaki, președintele Dietei Bucovinei și membru al Parlamentului vienez, la care au participat Sextil Pușcariu, Nicu Flondor, Aurel Țurcanu, Ipolit Tarnavski, Niculiță Popovici și deputatul Aurel Onciul, susținător al intereselor naționale ale ucrainenilor¹⁷⁰. Acestui grup i s-a alăturat Iancu Flondor, liderul Partidului Național Român¹⁷¹. În numărul următor, ziarul „Glasul Bucovinei” a anunțat, pentru ziua de 27 octombrie 1918, o Adunare a românilor bucovineni. Adunarea – autoproclamată Constituantă – a decis unirea Bucovinei, alături de celelalte provincii românești, într-un singur stat românesc independent. S-a format un guvern al Bucovinei, numindu-se și trei vicepreședinți (printre care și Sextil Pușcariu) și trei secretari¹⁷².

La 27 octombrie 1918, românii din Bucovina au ales un Consiliu Național, format din 100 de persoane (inițial 50), în frunte cu preotul Dionisie cavaler de Bejan¹⁷³. Acest Consiliu a hotărât „Unirea Bucovinei integrale cu celelalte țări românești, într-un stat național independent”¹⁷⁴. Iancu Flondor a

¹⁶³ *Ibidem*.

¹⁶⁴ Maximilian Hacman, *Primul sfat pentru Unire la doctorul I. Bodea*, în vol. Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 76–77.

¹⁶⁵ *Ibidem*, p. 78.

¹⁶⁶ Irina Livezeanu, *op. cit.*, p. 75; Teodor Balan, *op. cit.*, p. 6.

¹⁶⁷ Rodica Iațencu, *op. cit.*, p. 151.

¹⁶⁸ Sextil Pușcariu, *Memorii*, București, Editura Minerva, 1978, p. 318–319.

¹⁶⁹ Idem, *Cum a luat ființă „Glasul Bucovinei”*. *Pagini de ziar*, în vol. Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 182–187.

¹⁷⁰ Alexandru Hurmuzaki, *Amintiri din timpul Unirii*, în vol. Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 83–84.

¹⁷¹ Maximilian Hacman, *op. cit.*, p. 79.

¹⁷² Teodor Balan, *op. cit.*, p. 7.

¹⁷³ Constantin Loghin, *op. cit.*, p. 525.

¹⁷⁴ Marian Olaru, *Activitatea politică a lui Aurel Onciul: 1904–1918*, „Analele Bucovinei”, II, nr. 2, 1995, p. 286.

fost mandatat de către Consiliul Național să formeze un guvern – rezultat într-o configurație de 14 secretari de stat – însă nu a putut să-și exercite pe deplin atribuțiile ce-i reveneau datorită legionarilor ucraineni¹⁷⁵. Aceștia acționau în scopul creării unei entități statale ucrainene, care să cuprindă Bucovina și Galiția, în spiritul promisiunilor făcute ucrainenilor de către cancelarul austriac Seidler¹⁷⁶. A fost adoptată o rezoluție: „1. Reprezentanții poporului din Bucovina, întruniți astăzi, în ziua de 27 octombrie 1918, în capitala Bucovinei, se declară, în puterea suveranității naționale, Constituantă a acestei țări românești. 2. Constituanta hotărăște unirea integrală a Bucovinei cu celelalte țări românești într-un stat național independent și va purcede spre acest scop în deplină solidaritate cu românii din Transilvania și Ungaria. 3. Spre a conduce poporul român din Bucovina și a-i apăra drepturile și spre a stabili legătura strânsă între toți românii, Constituanta instituie un Consiliu Național Român de 50 de membri. Acest consiliu ne va reprezenta ca mandatar la Conferința de Pace și, în afară de el, nu recunoaștem nimănui dreptul de a hotări sau trata cu poporul din Bucovina. Constituanta respinge cu hotărâre orice încercare ce ar ținti la știrbirea Bucovinei, dorește să se înțeleagă cu popoarele conlocuitoare”¹⁷⁷.

După destrămarea Imperiului Austro-Ungar, polonii au preluat controlul regiunilor de vest, iar ucrainenii pe cel al regiunilor de est¹⁷⁸. La 1 noiembrie 1918, a fost proclamată Republica Vestică Ucraineană, care și-a extins controlul și asupra Lwów-ului¹⁷⁹, majoritar polon, izbucnind, din acest motiv, conflicte spontane între ucraineni și poloni¹⁸⁰. Consiliul Național Ucrainean a preluat în mod oficial puterea la Lwów, Stanisław și Tarnopol. Acest Consiliu a proclamat, la 13 noiembrie 1918, Republica Populară Vest Ucraineană¹⁸¹ (estul Galiției, Ucraina Subcarpatică și o parte din Bucovina)¹⁸². Din acest motiv au izbucnit rapid conflicte între ucraineni și poloni, pe de o parte și români și ucraineni, pe de altă parte.

¹⁷⁵ A.N.I.C., Fond Iancu Flondor, dosar 20/1919, f. 98. La 25 octombrie 1918, a avut loc, în incinta Primăriei, o Adunare a românilor din județul Câmpulung Moldovenesc.

¹⁷⁶ „Ukransische Korespondentz”, X-XI, 1918, p. 8 ; Teodor Bălan, *Rolul lui Vasile Bodnărescu în preajma Unirii*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru”, 1938, p. 3.

¹⁷⁷ Radu Economu, *op. cit.*, p.7 – 8.

¹⁷⁸ „Ukransische Korespondentz”, X-XI, 1918, p. 3.

¹⁷⁹ I. Panenko, *La Galicie pays polonais*, Paris, Bureau Polonais de publications politiques, 1919, p. 25.

¹⁸⁰ Natalya Yakovenko, *Ukraine British Strategies and Concepts of Foreign Policy, 1917–1921 and after*, „East European Quarterly”, London, XXXVI, no. 4, January 2003, p. 470.

¹⁸¹ Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Arhiva Actelor Noi din Varșovia (în continuare se va cita : A.A.N.), Fond Komitet Narodowy Polski (în continuare se va cita: K.N.P.), dosar 84, f. 72–77.

¹⁸² *Ibidem*.

În condițiile prezentate de noi în pagina anterioară, întrucât pericolul ucrainean a determinat un vid de putere pentru guvernul Iancu Flondor, pus în imposibilitatea de a-și exercita atribuțiile, a fost trimis la Iași avocatul Vasile Bodnărescu (2 noiembrie 1918). Vasile Bodnărescu a plecat prin Mamornița¹⁸³, alături de Nicu Gherghel, proprietarul Herței, ajungând la Dorohoi, de unde, a doua zi, au pornit spre Iași¹⁸⁴. La 4 noiembrie 1918, Vasile Bodnărescu și Nicu Gherghel au ajuns la Iași, fiind primiți de către premierul Alexandru Marghiloman¹⁸⁵. Vasile Bodnărescu i-a înmănat premierul român autorizația semnată de către Iancu Flondor și textul *Rezoluției* adoptate de către Adunarea Constituantă din 27 octombrie 1918. Marghiloman a promis sprijin armat pentru formarea, în Bucovina, a unui corp de jandarmi sau a unei gărzi naționale¹⁸⁶. Anterior, la 3 noiembrie 1918 s-a desfășurat *Marele Vice al Ucrainenilor din Bucovina* în prezența unui număr de 10.000 de persoane (conform anumitor surse), care au contestat decizia Constituanței din 27 octombrie 1918¹⁸⁷. A doua zi, Graf von Etzdorf - în calitate de guvernator al Bucovinei - i-a solicitat lui Iancu Flondor să preia puterea alături de reprezentanții ucrainenilor. În paralel, Iancu Flondor, la 5 noiembrie 1918, i-a trimis, din Cernăuți, o telegramă cumnatului său, Sever Zotta, cerându-i să intervină pe lângă generalul Alexandru Averescu pentru a obține urgent trimiterea armatei române în Bucovina¹⁸⁸. Întrucât, Averescu lipsea din Iași în acele momente, Zotta - după cum l-a informat pe Flondor - a trimis telegrama, prin intermediul senatorului Pilescu, premierului Alexandru Marghiloman¹⁸⁹. La 6 noiembrie 1918, guvernul Alexandru Marghiloman a fost înlocuit de către regele Ferdinand cu un cabinet condus de către generalul Constantin Coandă¹⁹⁰. Acesta a răspuns afirmativ solicitării lui Iancu Flondor. Întors la Cernăuți, la 5 noiembrie 1918, prin Botoșani și Mamornița, Vasile Bodnărescu a aflat de la Iancu Flondor că i-a trimis o telegramă la Iași, în care era avizat să solicite guvernului român intrarea armatei în Bucovina. Nicolae Iorga menționează în memoriile sale: „La masă mi se aduce vestea că ucrainenii au ocupat, cu bandele lor, Cernăuții și că Flondor cere un ajutor de măcar zece mii de oameni, fără de care va demisiona”¹⁹¹. „Situația din ce în ce mai critică - preciza Iancu Flondor -

¹⁸³ Gheorghe Șandru, *Din amintirile mele*, în vol. Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 224-228.

¹⁸⁴ Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 8.

¹⁸⁵ Alexandru Marghiloman, *Note Politice. 1897-1924*, vol. IV, București, Institutul de Arte Grafice „Eminescu”, 1927, p. 114.

¹⁸⁶ *Ibidem*.

¹⁸⁷ Mariana Hausleitner, *op. cit.*, *passim*.

¹⁸⁸ A.N.I.C., Fond Iancu Flondor, dosar 75/1919, f. 45.

¹⁸⁹ Radu Economu, *Iancu Flondor. Date inedite din Arhivele Statului*, în „Analele Bucovinei”, I, nr. 1, 1994, p. 57.

¹⁹⁰ *Ibidem*, p. 120.

¹⁹¹ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 101. La 6 noiembrie 1918, trupe ucrainene au ocupat Palatul guvernatorului Graf von Etzdorf.

reclamă imperios, neîntârziat, intervenția armatei române. Ba din contra, mișcarea bolșevică dezlănțuită va avea cele mai grave urmări pentru chestia românească¹⁹². În aceste condiții, Bodnărescu s-a întors la Iași, însoțit de ofițerul bucovinean Pridie. Din Mamornița, au plecat cu mașina Ministerului de Interne Român la Botoșani, ajungând la Iași la 6 noiembrie 1918. Între timp, guvernul Alexandru Marghiloman, demisionar, a fost înlocuit cu cel al generalului Constantin Coandă. A doua zi, Bodnărescu a expus situația din Bucovina generalului Arthur Văitoianu – luând parte și la ședințele Consiliului de Miniștri – solicitând intrarea armatei române în Bucovina. La 8 noiembrie 1918, Vasile Bodnărescu s-a întâlnit cu generalul Cristescu, șeful Statului Major Român și, ulterior, cu generalul Arthur Văitoianu, pentru a obține audiența la regele Ferdinand¹⁹³. Între 9/15 noiembrie 1918, Vasile Bodnărescu a avut, succesiv, întâlniri cu personalitățile însemnate ale vieții politice din Regatul Român: Ionel și Vintilă Brătianu, Ion Duca, Gheorghe Mărzescu, Petre Poni, Ion Greceanu, Alexandru Constantinescu, Nicolae Iorga și A. C. Cuza. La 10 noiembrie 1918, delegația ucraineană i-a înmănat un Memoriu de protest generalului Iacob Zadik - aflat la Herța - față de intrarea armatei române în Bucovina. A doua zi, trupele generalului Iacob Zadik, au intrat în orașul Cernăuți. Solicitarea lui George Grigorovici către Consiliul Național Român de a se iniția negocieri cu Rada de la Lwów s-a lovit de refuzul lui Nicu Flondor, care îi considera „imaturi” pe ucrainenii¹⁹⁴. În condițiile înaintării trupelor române, ucrainenii s-au refugiat în Galiția în frunte cu Omelian Popovici, Agenor Artymovyci și Vladimir Zalozețki¹⁹⁵.

La 12 noiembrie 1918, Consiliul Național Român, întrunit în ședință publică la Palatul Național Român, a votat Legea provizorie asupra puterilor Țării Bucovinei¹⁹⁶, prin care, continuându-se tradițiile autonomiste, se statua că, Consiliul Național instituit de Constituanta Bucovinei reprezintă suprema putere a țării ce își exercită puterea și în calitate de corp legiuitor¹⁹⁷. Guvernul format al Țării Bucovina era condus de către Iancu Flondor, în timp ce Sextil Pușcariu a fost trimis – în calitate de secretar însărcinat cu problemele externe – la Iași. Despre meritele lui Iancu Flondor, Sextil Pușcariu nota: „*în Bucovina, acest om providențial a fost Iancu Flondor. Fără revoluție, el ar fi trăit probabil retras la moșia sa, dezgustat de politica pe care o făceau alți români cu care pornise în tinerețe o acțiune de regenerare a vieții publice. Fără Iancu Flondor, revoluția*

¹⁹² Teodor Balan, *op. cit.*, p. 9.

¹⁹³ *Ibidem*.

¹⁹⁴ Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 36.

¹⁹⁵ *Ibidem*.

¹⁹⁶ Nicu Flondor, *Cuvântarea în ședința Consiliului Național din 13 noiembrie 1918 despre acordul cu ucrainenii și despre românii de peste Nistru*, în vol. Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 58–59.

¹⁹⁷ Mihai Ștefan Ceașu, *op. cit.*, p. 119.

*din Bucovina sunt convins că n-ar fi reușit*¹⁹⁸ (s. n.). La 16 noiembrie 1918, Vasile Bodnărescu a fost primit în audiență de către regele României, Ferdinand I de Hohenzollern. Misiunea sa a luat sfârșit la 26 noiembrie 1918, când s-a întors la Cernăuți.

Un moment important pentru evoluția următoare a evenimentelor s-a consumat la 22 noiembrie 1918, când a avut loc o întâlnire între Ion Nistor și Sextil Pușcariu (după ce acesta a fost primit de către rege). Anterior avusese loc o întâlnire între Iancu Flondor, Nicolae Iorga și Ion Nistor¹⁹⁹. Nicolae Iorga consemnează că la această întâlnire au participat: Alexandru Hurmuzaki, Dionisie Bejan, Erast Tarangul, V. Șesan, Sever Zotta, Radu Sbiera, Vasile Șandru, primarul Cernăuțiului, Vasile Bodnărescu²⁰⁰, Stanisław Kwiatkowski²⁰¹. Ion Nistor l-a pus la curent pe Sextil Pușcariu cu prevederile secrete ale Convenției din 4/16 august 1916, încheiate între Antanta și Regatul României, prin care se recunoștea dreptul românilor la alipirea Bucovinei și Transilvaniei. Sextil Pușcariu a fost convins de necesitatea unirii necondiționate a Bucovinei cu România, formula urmând a servi drept model transilvănenilor, renunțându-se la trimiterea de delegați proprii la Conferința de Pace de la Paris²⁰². În cursul acestei întrevederi a fost acceptată includerea unui număr de refugiați bucovineni în Consiliul Național Român din Cernăuți²⁰³.

Apelând la forța armelor, generalul Iacob Zadik a rezolvat rapid problemele de la Coțmani cu ucrainenii, care doreau constituirea unui stat propriu (o republică)²⁰⁴. La 23 noiembrie 1918, Ion Nistor s-a întors la Cernăuți, alături de Sextil Pușcariu, în calitate de împuternicit al guvernului României, spre a trata „cu depline puteri toate chestiunile în legătură cu actul unirii (s.n.)”²⁰⁵.

În ședința Consiliului Național din 25 noiembrie 1918, Gheorghe Tofan a citit o declarație în numele refugiaților, în care se pronunța deschis pentru

¹⁹⁸ Apud Sextil Pușcariu, *op.cit.*, p. 330; Ovidiu Bozgan, *Ion Nistor. Preliminarii monografice* în „Revista Istorică”, Serie nouă, tomul 5, 3–4, martie-aprilie, 1994, p. 345. În contradicție cu realitatea istorică, Ovidiu Bozgan afirmă că lui Ion Nistor „îi revine meritul unirii Bucovinei cu România în cea mai mare parte” (s. n.).

¹⁹⁹ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p.123 – 124.

²⁰⁰ Dimitrie Bucevșchi, *Amintiri din anul Unirii*, în vol. Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 35 – 42.

²⁰¹ Grigore Nandriș, *Vitejii Romei*, în vol. Ion I. Nistor, *op. cit.*, p.131 – 132. Nicolae Iorga l-a descris pe Stanisław Kwiatkowski drept „un moșneguț mărunțel, foarte viu, care spune românește ce urcăză României noastre”. Vezi Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 124; A.N.I.C., Fond Iancu Flondor, dosar 8/1919, f. 7. Vezi și textul scrisorii, trimisă ulterior de către Aurel Onciul lui Iancu Flondor.

²⁰² Dimitrie Marmeliuc, *op. cit.*, p. 109.

²⁰³ Mihai Ștefan Ceașu, *op. cit.*, p. 119.

²⁰⁴ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 124; C. Ardeleanu, *Amintiri din timpul ocupării Bucovinei. Republica Ucraineană Coțmani*, în vol. Ion I. Nistor, *op. cit.*, p.15–17.

²⁰⁵ Mihai Ștefan Ceașu, *op. cit.*, p. 120.

înfăptuirea unirii necondiționate²⁰⁶. Iancu Flondor și Dionisie Bejan²⁰⁷ au acceptat – în urma discuției cu Ion Nistor – includerea unui număr de 12 foști refugiați în Consiliul Național, convenindu-se asupra convocării Congresului General care să voteze unirea necondiționată a Bucovinei cu România²⁰⁸.

Reîntors la Iași, la 27 noiembrie 1918, Ion Nistor a prezentat guvernului proiectul actului de unire, conceput chiar de el²⁰⁹. Invitații de participare la Congresul General al Bucovinei au fost adresate ucrainenilor, germanilor, evreilor și polonilor (doar germanii și polonii manifestându-se pozitiv). Statutul Bucovinei a fost decis, în mod democratic, la 15/28 noiembrie 1918, în Sala Sinodală a Reședinței Mitropolitane din Cernăuți, unde s-a întrunit Congresul General al Bucovinei, la care au participat 74 de delegați ai Consiliului Național Român, 7 delegați germani, 6 delegați ai polonilor²¹⁰ alături de 13 locuitori din comunele ucrainene Rarancea, Toporăuți, Cuciurul Mic, Ivancăuți și Putila (Mardare Teodor, Răileanu Nicolae, Țintă Gheorghe, Mintici Ionică)²¹¹. Lucrările Congresului au fost conduse către Iancu Flondor. După salutul de rigoare a lui Dionisie Bejan, președintele Consiliului Național Român²¹², Congresul General al Bucovinei a votat Moțiunea de Unire „necondiționată și pe vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare, până la Ceremuș, Colacin și Nistru, cu Regatul României”(s.n.)²¹³.

II. 2. Minoritățile naționale și Unirea Bucovinei cu Regatul Român

Minoritățile naționale au avut o poziție diferită față de evenimentul unirii Bucovinei cu Regatul Român; ucrainenii bucovineni n-au recunoscut decizia adoptată de către General al Bucovinei din 15/28 noiembrie 1918, organizat la Cernăuți²¹⁴, cei 13 participanți de origine ucraineană (unii erau de fapt, români) nereprezentând vreun grup sau formațiune politică. În schimb, în cazul Maramureșului, deputatul ucrainean Orestie Ilniczki a manifestat o atitudine clară în favoarea unirii acestei provincii românești cu Regatul Român,

²⁰⁶ Dimitrie Marmeliuc, *op. cit.*, p. 109.

²⁰⁷ „Calendarul «Glasul Poporului»”, Cernăuți, 1937, p. 61.

²⁰⁸ Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 505; Dimitrie Marmeliuc, *op. cit.*, p. 111–112.

²⁰⁹ Vladimir Trebici, *op. cit.*, p. 19.

²¹⁰ A.N.I.C., Fond Iancu Flondor, dosar 19/1919, f. 46.

²¹¹ Nicolae Ciachir, *op.cit.*, p. 92; Constantin Ungureanu, *Bucovina..*, p. 6; Sherman David Spector, *România la Conferința de Pace de la Paris. Diplomația lui Ion. I. C. Brătianu*, Iași, Editura Institutului European, 1995, p. 88.

²¹² A.N.I.C., Fond Iancu Flondor, dosar 20/1919, f. 30; Iancu Flondor, *Către poporul român*, în vol. Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 56. Au participat, din partea Basarabiei, Pantelimon Halippa, Ioan Pelivan, Ion Buzdugan și Grigore Cazacu. Cf. Nicolae Ciachir, *op. cit.*, p. 92.

²¹³ Ioan Scurtu, Liviu Boar, *Minoritățile naționale din România 1918–1925. Documente*, Arhivele Naționale ale României, 1995, doc. nr. 3, p. 116.

²¹⁴ A.N.I.C., Fond Direcția Generală a Poliției (în continuare se va cita:D.G.P.), dosar 1/1920, f. 201.

exprimată în ședința Adunării Deputaților din 13 decembrie 1919²¹⁵. Reprezentarea politică a ucrainenilor în Bucovina - în cazul în care s-ar fi produs - nu s-ar fi rezumat nicidecum la doar 13 reprezentanți, întrucât dețineau un procent de 38,4% din totalul populației²¹⁶. Aceste date statistice se bazează pe recensământul din 1910 întocmit defectuos, plasându-i pe români în inferioritate numerică față de ucraineni. Una este totuși limba de conversație mai ales într-un spațiu polietic precum cel bucovinean, și alta reprezintă etnia persoanei recensate. Unirea Bucovinei cu Regatul Român din 1918 a fost recunoscută - lucru mai puțin evidențiat de istoriografia română - de către ucraineni: reprezentantul Republicii Populare Ucrainene la București, Constantin Matzievici, și-a prezentat scrisorile de acreditare la 26 iulie 1919. În text se preciza faptul că „*guvernul ucrainean declară că nu voiește sub nici un chip de a pune în discuție fruntaria actuală între cele două state, considerând Nistrul ca fruntarie definitivă între ele și dorind să stabilească la această frontieră cele mai bune relații de vecinătate* (s.n.)”²¹⁷.

Pozițiile exprimate oficial, nu erau împărtășite și de către diaspora ucraineană: în 1925 a fost redactat un Memoriu adresat Societății Națiunilor formulat de către „Comitetul Politic din Bucovina” cu sediul la Viena (Brauthausgasse 31/32) condus de către un anume Rudnicki²¹⁸. În acest document, datele istorice erau deformate, întrucât se preciza faptul că „Bucovina a fost de când lumea ruteană (ucraineană- n.n.)” iar evenimentele și stăpânirile ulterioare (trimiterile erau în mod clar, la adresa românilor), n-au reușit să-i „schimbe înfățișarea ruteană (ucraineană - n.n.)”²¹⁹. În viziunea autorilor Memoriului, Unirea Bucovinei cu România (din 1918 - n. n.) n-ar fi reprezentat altceva, decât o „anexiune violentă precedată de o ocupație militară”²²⁰. „Așa zisa Adunare Națională (Congresul General al Bucovinei din 15/28 noiembrie 1918 - n. n.) - se arăta în text - nu-i cuprindea nici pe evrei nici pe ruteni (ucraineni- n.n.)”²²¹. Aceste opinii - pe care nu le împărtășim, întrucât ele nu concordă cu adevărul istoric - nu țineau cont de împrejurările și contextul istoric concret în care s-a produs intervenția armatei române în Bucovina (la solicitarea lui Iancu Flondor). Poziția istoriografiei ucrainene tratează - inclusiv în cele mai noi apariții editoriale (reluând în mod dezamăgitor teme vechi) ²²² - drept « anexiune » Unirea Bucovinei cu România din 15/28

²¹⁵ Dezbaterilor Adunării Deputaților (în continuare se va cita: D.A.D.), nr. 12, ședința din 13 decembrie 1919, p. 109.

²¹⁶ Damian Hurezeanu, *În căutarea aproapelui - naționalitățile: abordarea liberală și național-liberală*, „Xenopoliana”, V, nr. 1 - 4, 1997, 1998, p. 197.

²¹⁷ A.A.N., Fond K.N.P., dosar 87, f. 32-34.

²¹⁸ A.M.A.E., Fond România 1920 - 1944, vol. 386, f. 125.

²¹⁹ *Ibidem*.

²²⁰ *Ibidem*.

²²¹ *Ibidem*.

²²² Serhii Osadciuk (ed.), *Буковина 1918-1940 pp.: зовнішні впливи та внутрішній розвиток (Матеріали і документи)*, Упор. та ред. С. Д. Осачука,

noiembrie 1918. Recunoșterea internațională a Unirii Bucovinei cu Regatul Român – analizată de noi într-un capitol separat – a fost realizată prin intermediul Tratatului de Pace de la Saint Germain (semnat de către delegația română la 9 decembrie 1919) fără a se pune nici un singur moment legitimitatea părții române asupra acestui teritoriu.

Liderii evreilor bucovineni, Benno Straucher, deputat în Reichsratul austriac, Iacob Pistiner, liderul socialiștilor, alături de Mayer Ebner, lider al sioniștilor, au întemeiat Consiliul Național Evreiesc, organism reprezentativ care urma să se ocupe de problemele organizatorice și politice ale evreilor din Bucovina, în raporturile cu autorităților române. La 26 noiembrie 1918 Consiliul Național Evreiesc a decis să nu trimită nici un reprezentant la Congresul General al Bucovinei²²³, hotărârea fiind semnată de către Mayer Ebner din partea sioniștilor, Berthold Friedmann reprezentând poale-sioniștii și respectiv Iacob Pistiner, din partea Bund-ului (social-democrației)²²⁴. Evreii bucovineni - „complicii ideologiei imperiale” - au sperat în menținerea Imperiului Austro-Ungar sau măcar în găsirea unei formule de autonomie pentru Bucovina. În momentul stabilirii unei atitudini tranșante în chestiunea Unirii Bucovinei cu Regatul Român, evreii bucovineni au respins formula unirii necondiționate, condiționând-o, la vremea respectivă, de satisfacerea unor deziderate de ordin cultural, similare celor garantate de Legea austriacă din 1867, însă Iancu Flondor a răspuns – absolut corect - că aceste aspecte cădeau în sarcina autorităților statului român²²⁵. În acest context, împotriva nostalgicilor „mitului hasburgic”, în ziarul „Glasul Bucovinei” au fost publicate articole (semnate de către apropiații lui Ion Nistor) al căror conținut incisiv desființa practic formula etno-națională a defunctei monarhii danubiene²²⁶.

Reprezentanții populației germane la Congresul General al Bucovinei din 28 noiembrie 1918 (Alois Lebouton, Rudolf Gaydosch, Viktor Glondys, Adam Hodel, Rafael Kaendl, Edwin Landwehr de Pragenau, Emil Wolis) și-au condiționat inițial votul de opțiunea confrăților lor din Transilvania și Banat²²⁷, pentru ca, mai apoi, să voteze în unanimitate *Declarația de unire* a Bucovinei

Чернівці, Зелена Буковина, 2005, *Bucovina anilor 1918 – 1940: influențe externe și dezvoltare internă (Materiale și documente)*, Cernăuți, Editura Bucovina Verde, 2005, p. 276.

²²³ Ioan Calafeteanu (coordonator), *Istoria politicii externe românești în date*, Fundația Europeană Titulescu, 2003, p.225.

²²⁴ Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 37.

²²⁵ *Ibidem*.

²²⁶ A. Morariu, *Să plângem după Austria*, în „Glasul Bucovinei”, II, nr.196, 20 iulie 1919, p. 1.

²²⁷ Karl M. Reineth, *Zur politischen Entwicklung der Deutschen in Rumänien 1918–1928. Aus einer siebenbürgisch-sächsischen Sicht*, Herausgegeben von der Arbeitsgemeinschaft für südostdeutsche Volks -und Heimatforschung Bad Tölz 1993, Wort und Welt Verlag, Thaur/Tirol, p. 47.

cu România²²⁸. Confracții lor din Transilvania s-au declarat în favoarea unirii necondiționate cu Regatul Român în cadrul Adunării sașilor²²⁹ de la Mediaș²³⁰. Consiliul Național German din Bucovina a obținut din partea lui Iancu Flondor, promisiunea unei Universități germane²³¹.

Delegația polonilor, reprezentând Consiliul Național Polon, era formată din Stanisław Kwiatkowski, Kazimierz Bohdanowicz, Mikołaj Gorzycki, Władisław Popieszil, Emil Kamiński, Grezegor Symonowicz, Bazyli Duzienkiewicz, Leopold Schweiger și Edmund Wincetowicz. Aceștia și-au exprimat, prin glasul reprezentantului lor Stanisław Kwiatkowski, adeziunea necondiționată la actul unirii Bucovinei cu România²³². Polonii bucovineni și-au afirmat atașamentul necondiționat pentru unire printr-o telegramă adresată regelui Ferdinand I de Hozenzollern. În baza hotărârii adoptate de congresul întregii populații din Bucovina și pe baza raportului întocmit de Președinția Consiliului de Miniștri, Regele Ferdinand I, devenit Întregitorul, a hotărât prin decret²³³ următoarele: „Bucovina, în cuprinsul granițelor sale istorice, este și va rămâne de-a pururea unită cu Regatul României”²³⁴. Pe de altă parte, trebuie spus faptul că autoritățile române au alternat – în funcție de situație – folosirea principiului istoric cu cel al naționalităților, valorificând oportunitățile anului 1918 în reconstituirea (întregirea) statului național. Această formulă a evoluat la limita situată între statul național și cel multinațional.

Hotărârea Congresului General al Bucovinei a fost consfințită prin Decretul-lege nr. 3 744 din 18/31 decembrie 1918, ratificat de Parlamentul României Mari la 29 decembrie 1919²³⁵. Pe fondul evenimentelor de la sfârșitul primului război mondial, această luptă s-a acutizat, conducând la mari mișcări

²²⁸ I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, ediție îngrijită și studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas 1991, p. 399. La Ovidiu Bozgan, apare informația conform căreia „încă din 27 octombrie 1918 liderii germani reușiți în Casa Germană din Cernăuți s-au declarat în favoarea unirii Bucovinei cu Transilvania”(s.n.) . Ovidiu Bozgan, *op.cit.*, p. 347.

²²⁹ Gheorghe Iancu, *Problema minorităților etnice din România în documente ale Societății Națiunilor (1923–1932)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2002, p. 26–27.

²³⁰ Vasile Ciobanu, *op. cit.*, p. 53. Alois Lebouton era purtătorul de cuvânt al germanilor protestanți bucovineni, iar Alfred Kohlruf al celor catolici; „Katolische Volkswacht Kalender für die Bukowina” („Das Organ des deutschen Katolischen in der Bukowina), Cernăuți, 1934, p. 108.

²³¹ Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 38.

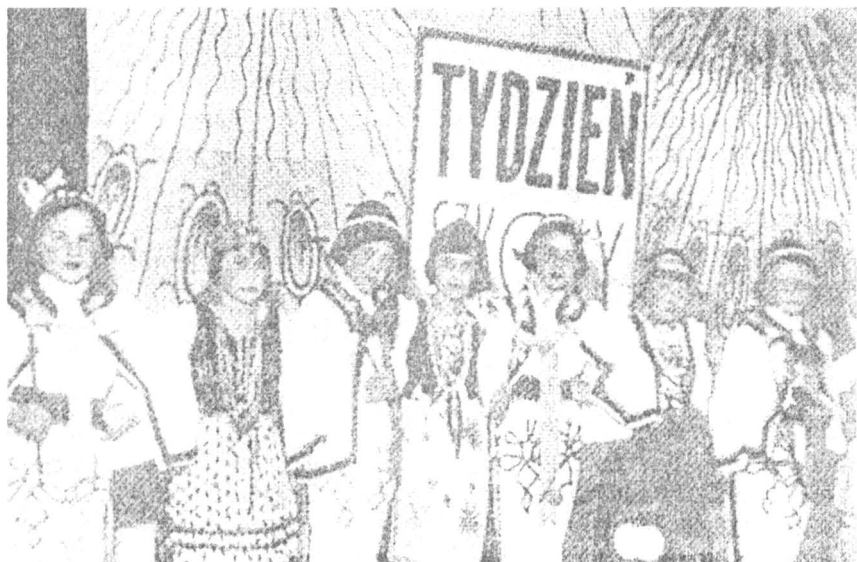
²³² A.A.N., Fond K.N.P., dosar 82, f. 32–33. *Deklaracya Polakow bukowinskih zloznona 28 XII 1918 pocaczenia Bukowiny z Panstwen romunskien*; Viorica Moisuc, Ion Calafeteanu, *op.cit.*, p. 337–338; A.A.N., Fond K.N.P., dosar 82, f. 28–31.

²³³ Ioan Bilețchi, *Câmpulungul în zorile Unirii*, în vol. Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 24 – 27.

²³⁴ A.M.A.E., Fond 71/1914, vol. 90, f. 5.

²³⁵ „Monitorul Bucovinei”, fascicula 7, Cernăuți, 2 ianuarie 1919, p. 1 – 2; Ion Nistor, *op.cit.*, p. 397.

populare și la destrămarea monarhiei bicefale²³⁶. Pe ruinele sale și ale altor imperii, în 1918 s-au format statele naționale Polonia, România, Ungaria, Austria sau cele de confederație slavă, cum au fost Cehoslovacia și Iugoslavia (majoritatea având un procentaj relativ ridicat al minorităților etnice)²³⁷. Disoluția imperiului austro-ungar a creat – e adevărat – un vid de putere în spațiul central-european. Acest lucru le-a permis românilor - o șansa unică, până acum - crearea statului național. Metamorfozele petrecute în acest spațiu au avut o desfășurare similară în cazul României, Poloniei, Serbiei, Cehoslovaciei. Dincolo de procente etnice care au determinat gestionarea unor probleme extrem de delicate, demersurile acestor state s-au plasat pe traseul legitimității.



2. Grup de elevi poloni din Bucovina în perioada interbelică (sursa: „Kalendarz Polskiego Związku Szkolnego w Rumunii na Rok 1939”, Cernăuți, Z Drukarni – Eminescu, 1938)

²³⁶ Al. Procopovici, *Luptele naționale din celălalt veac: Bucovina care a fost și care va să fie*, extras din „Transilvania”, Sibiu, 73, nr. 12, p. 12.

²³⁷ În Finlanda (11, 3 %), Estonia (12 %), Letonia (26%), Lituania (19, 8%), Danzig (4,1%) Polonia (31, 2%), Cehoslovacia (34, 6%), Austria (3, 3%), Ungaria (10, 4%), România (28, 8%), Regatul sârbo-croato-sloven (20,7%), Albania (8, 8 %), Bulgaria (16 %), Grecia (7%), Turcia – zona europeană – 20, 2%; Gheorghe Iancu, *Problema minorităților etnice din România în documente ale Societății Națiunilor (1923 – 1932)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2002, p. 29.

CAPITOLUL III

BUCOVINA ȘI PROBLEMA MINORITĂȚILOR ÎN DEZBATEREA CONFERINȚEI DE PACE DE LA PARIS (1919– 1920)

În capitolul de față ne propunem o analiză succintă a recunoașterii diplomatice a Bucovinei de către Conferinței de Pace de la Paris (1919 – 1920), într-o strânsă legătură cu dezbaterile problemei minorităților naționale, în baza noutăților istoriografice precum și a documentelor de arhivă. Am dorit să evităm prezentarea unor probleme deja cercetate, motiv pentru care, într-o strânsă legătură cu tematica acestui volum, am introdus doar aspectele esențiale, respectând astfel logica acestei lucrări. Dincolo de elementele sale contradictorii, Conferința de Pace de la Paris a încercat – și în bună măsură a reușit – să reorganizeze spațiul Europei Centrale și Răsăritene respectând principiile (atât de democratice, în fond) ale naționalităților și autodeterminării, care au stat la baza refacerii sau apariției statelor din această zonă, extrem de complexă sub raport etnic și religios. În practică, problemele apărute – diferite de accepția americană și percepțiile vest-europene – au fost foarte sensibile, punând la grea încercare solidaritatea poziției „Celor Patru Mari”¹. Prezența delegației române la această Conferință, a reprezentat un lucru absolut firesc, decurgând din metamorfozele spațiului central-european, pe fondul cărora, în mod democratic, adunările reprezentative de la Chișinău, Cernăuți și Alba-Iulia au decis unirea cu Regatul Român².

În dubla sa calitate de premier și șef al delegației române la Conferința Păcii, Ion I. C. Brătianu a depus eforturi remarcabile pentru recunoașterea frontierelor României Întregite, având în vedere interesele – uneori atât de divergente – ale celor Patru Mari vizavi de configurația frontierelor statului român. Dificultatea materializării intereselor naționale, legitime, ale delegației române a fost influențată de faptul că deciziile cele mai importante ale Conferinței Păcii au aparținut efectiv „Consiliului celor patru”, format din șefii delegațiilor Marilor Puteri: Georges Clemenceau (Franța), David Lloyd George (Anglia), Woodrow Wilson (Statele Unite ale Americii) și Vittorio Emanuele Orlando (Italia)³. În aceste condiții, realizarea obiectivelor delegației române a

¹ J. Paul-Boncour, *Entre Deux Guerres. Souvenirs Sur La III Republique. Les lendemains de la victoire 1914–1939*, Paris, Librairie Plon, 1945, p. 18.

² Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria Românilor în secolul XX (1918 – 1948)*, vol. I, București, Editura Paideea, 1999, p. 9.

³ Daniel Hrenciuc, *Mareșalul Józef Piłsudski și renașterea Poloniei independente (1914 – 1935). Contribuții*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2003, p. 39.

întâmpinat serioase dificultăți, surmontate datorită evoluției contextului diplomatic general-european coroborat cu atitudinea fermă adoptată de către Ionel Brătianu. Acesta a preferat să-și depună demisia decât să renunțe la legitimitatea intereselor României expuse în fața Conferinței Păcii. Faptul că statul român a fost încadrat, de la început, de către Înaltele Puteri Aliate și Asociate, în grupul statelor cu „interese limitate”, a fost de natură să nemulțumească delegația română. La acestea se adăuga și problema complexă a statutului de aliat a României, decurgând din Convenția semnată de aceasta cu Antanta⁴ la 4 august 1916. Dezamăgit de atitudinea „Celor Patru Mari”, Ionel Brătianu a protestat energic față de procedura instituită de către Înaltele Puteri Aliate și Asociate de a concepe conținutul unor tratate fără consultarea prealabilă a statelor în cauză (cazul tratatului cu Germania).

Tratatul de la Versailles cu Germania⁵, din 28 iunie 1919, a fost semnat relativ repede de către Ionel Brătianu, deoarece s-a apreciat că documentul în sine nu reprezenta pentru România un prea mare interes⁶. În cazul tratatului cu Austria, precum și în chestiunea tratatului minorităților⁷, inflexibilitatea lui Ionel Brătianu a iritat Înaltele Puteri Aliate și Asociate, însă a stârnit, în egală măsură, admirația statelor mici (Polonia, Regatul Sârbo-Croato-Sloven, Grecia, Cehoslovacia), care au văzut în diplomatul român un lider capabil să se opună cu succes intențiilor Înaltelor Puteri Aliate și Asociate. În cazul României, recunoașterea unirii cu Bucovina însemna, din partea Puterilor Aliate și Asociate, respectarea angajamentelor asumate prin însăși termenii Convenției de Alianță, semnată la 4/16 august 1916 cu Antanta (Rusia, Italia, Franța și Anglia), prin care acestea recunoșteau dreptul României asupra teritoriilor stăpânite de monarhia austro-ungară (art.4)⁸. În acest scop, pe lista delegației române figurau și personalități precum Nicu Flondor⁹, expert în probleme financiare și economice ale Bucovinei, precum și Alexandru Vitencu, specialist în chestiuni de ordin etnic și geografic¹⁰. Chiar dacă fusese anunțată de presă („Glasul Bucovinei”, 28 ianuarie 1919), numirea lui Iancu Flondor în delegația României nu s-a realizat, datorită relațiilor tensionate dintre acesta și Ionel

⁴ Apud Constantin Iordan, *Minorități etnice în sud-estul european după Primul Război Mondial: dimensiunile unei probleme europene* București, Editura Curtea-Veche, 2002, p. 12.

⁵ Charles Zorgbibe, *Wilson. Un cruciat la Casa Albă*, București, Fundația Europeană Titulescu, 2003, p. 337.

⁶ Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Cronologia Europei Centrale (1848 –1989)*, prefată de Mircea Muthu, Iași, Editura Polirom, 2001, p. 162.

⁷ Rodica Svetlicinai, *Unele aspecte ale vieții social-politice a minorităților naționale din Basarabia în cadrul României (1918 – 1925)*, în „Revista de Istorie a Moldovei”, Chișinău, 4 (60), octombrie-noiembrie 2004, p. 50.

⁸ Pavel Țugu, *Unele precizări cu privire la revenirea Bucovinei la România*, „Analele Bucovinei”, București, III, 1996, nr. 2, p. 468.

⁹ A.N.I.C., Fond Iancu Flondor, dosar 56, f. 4.

¹⁰ Idem, dosar 73/1919–1920, f. 1.

Brătianu, astfel că Bucovina a rămas fără un delegat propriu (Nicu Flondor și Al. Vitencu având doar calitatea de experți tehnici)¹¹.

La 1 februarie 1919, Ion I. C. Brătianu a solicitat Consiliului Suprem ca râul Nistru să devină frontiera naturală a României în Bucovina și Basarabia, anulându-se astfel prevederea nedreaptă inclusă în Convenția semnată cu Antanta la 4/17 august 1916 prin care, la presiunea Rusiei, frontiera României fusese fixată pe râul Prut¹². Din acest motiv, în martie 1919, delegația română s-a confruntat cu pretențiile emise de Vladimir Sydorenko, membru în *Directoratul* condus de Simeon Petliura, asupra teritoriului dintre Prut și Nistru¹³. Acesta cerea să se țină seama, în fixarea frontierelor Bucovinei, de pretențiile Ucrainei asupra părții sus-menționate, locuită de o populație majoritar ucraineană¹⁴. Ulterior, în mai 1919, sub presiunea desfășurării evenimentelor, cererile lui Vladimir Sydorenko s-au restrâns doar la o porțiune situată în valea Ceremușului, în nord-vestul Bucovinei.

La Paris nu au fost admiși să participe la dezbaterile Conferinței Păcii delegații ucrainenilor, fapt care a alimentat o stare de frustrare și nemulțumire în rândurile acestora. În cazul Basarabiei, pe adresa Conferinței Păcii a fost înaintat, în martie 1919, documentul intitulat *Stabilirea hotarelor de stat ale Republicii Populare Ucrainene*, în care se solicita ca, în cazul Basarabiei, linia frontierei ucrainene să treacă „de la Noua Sulița, pe vechiul hotar cu România, incluzând la Ucraina întregul județ Hotin, pe linia Otaci pe Nistru, apoi pe râul Nistru (Soroca, Vadul Rașcov, Dubăsari, Grigoriopol) până la orașul Bender, de aici până la hotarele județului Akkerman, care împreună cu județul Ismail aparțin Ucrainei; în sfârșit vin Marea Neagră și Marea Azov care scaldă Ucraina de la sud, incluzând Crimeea în cuprinsul acesteia”¹⁵. Relativ la Bucovina, documentul în discuție solicita ca linia de demarcație urma să treacă de la Vișeu maramureșean „la Cârlibaba, de unde hotarul trece în Bucovina și merge către munții Moldoviței, Vicov, Siret, Storojineț, Cernăuți, se întoarce în semicerc până la Rădăuți, merge spre orașul Siret, Hliboca, Boian și Noua Sulița”¹⁶. În nota din mai 1919, adresată de către delegația ucraineană Conferinței Păcii, cu privire exclusivă la chestiunile Bucovinei se cerea „alipirea Bucovinei de nord-vest la Ucraina, cel puțin până la linia Cârlibaba-Storojineț-Cernăuți-Hotin (s.n.)”¹⁷.

¹¹ Idem, dosar 32/1919, f. 63.

¹² Romulus Seișanu, *Principiul naționalităților. Originile, evoluția și elementele constitutive ale naționalității. Tratatul de pace de la Versailles, Saint-Germain, Trianon, Neuilly-Sur-Seine, Sévres, Laussane, București*, Editura Albatros, 1996, p. 367.

¹³ A.N.I.C., Fond Iancu Flondor, dosar 32/1919, f. 63.

¹⁴ A.A.N., Fond K.N.P., dosar 83, f. 68.

¹⁵ Ștefan Purici, *Relații româno-ucrainene în epoca contemporană*, în „Glasul Bucovinei”, nr. 3–4, X, nr. 39–40, 2003, p. 33.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

În scopul analizării și soluționării problemelor invocate de către Ionel Brătianu, s-a constituit Comisia pentru delimitarea frontierelor României¹⁸. La 1 mai 1919 a fost creată Comisia statelor noi și ale minorităților, formată din reprezentanții S.U.A., Franței, Japoniei, Italiei și Marii Britanii. Ea a fost condusă de către Philippe Berthelot și a elaborat așa-numitele tratate ale minorităților. Primul a fost semnat la 18 iunie 1919 cu Polonia, reprezentând un model pentru celelalte. Discuțiile în jurul acestei probleme au pornit inițial de la evrei¹⁹ – Polonia²⁰ având cel mai mare procent de populație evreiască din întreaga Europă²¹ – pentru ca apoi să devină obligatorie pentru toate statele din zonă, inclusiv România²², unde procentul minoritarilor se cifra la 28% (ponderea evreilor însuma 4%)²³. La 10 mai 1919 delegații evreilor au prezentat în fața acestei Comisii doleanțele lor cu referire la România. În legătură cu această problemă, Edward Kazimierz cavaler de Winiarski proprietar polon, din Rarancea i-a trimis o interesantă scrisoare lui Ionel Brătianu, din care reproducem câteva pasaje “: ultimele știri politice de la Paris asupra protecțiunii minorităților naționale, asupra exercitării unui control din partea Marilor Puteri, precum și asupra condițiunilor financiare și economice, arată că Puterile Mari n-au decât o țintă: aceea de a proteja pe evrei și capitalul mondial evreiesc. Nu este vorba de protecția altor minorități naționale ci numai de protecția celor aleși!²⁴ Este pur și simplu ridicol că eu- arăta proprietarul polon - un simplu agricultor, îmi permit să spun ceva în această privință, cu atât mai mult cu cât cei mai mari oameni de stat ai României și Poloniei nu au putut obține nimic în această privință de la Puterile Mari”²⁵.

¹⁸ Comisia era formată din Sir Eyre Crowe și Allen W. A. Leeper – S.U.A., André Tardieu și Jules Laroche – Franța, Giacomo de Martino și contele Vannutelli Rey – Italia, Clive Day și Charles Seymour – Anglia. Aceasta a fost condusă de francezul André Tardieu. Vezi Alexandru Marghiloman, *Note politice. 1897–1924*, vol. IV, București, Institutul de Arte Grafice „Eminescu”, 1927, p. 268

¹⁹ Lucian Leuștean, *Conferința de Pace de la Paris (1919–1920), Liga Națiunilor și problema minorităților*, în „Xenopoliana”, tom V, nr. 1–4, 1997, p. 183.

²⁰ Roman Dmowski, *La Question polonaise*, Paris, Librairie Armand Colin, 1917, p. 328.

²¹ Piotr S. Wandycz, *Prețul libertății. O istorie a Europei Centrale-Răsăritene din Evul Mediu și până în prezent*, București, Editura All, 1998, p. 226.

²² Carol Iancu, *Emanciparea evreilor din România (1913–1919)*, București, Editura Hasefer, 1998, p. 288, 323–351. În delegația României de la Conferința Păcii figurau și doi evrei: Solomon Rosenthal, în calitate de jurist și Ezra Bercovici, redactor șef la „L’Independance Roumanie”.

²³ Ioan Scurtu, Liviu Boar, *op. cit.*, p. 8. Polonia avea 4 milioane de ucraineni, 3 milioane de evrei, România iar 1,9 milioane de maghiari; Gheorghe Iancu, *Problema minorităților etnice din România în documente ale Societății Națiunilor (1923–1932)*, Cluj-Napoca, Editura Napoca, 2002, p. 29

²⁴ A.M.A.E., fond 71/1914, vol. 345, f.163 – 164. Textul documentului ne-a fost pus la dispoziție de Florin Anghel, căruia îi mulțumim și pe această cale.

²⁵ *Ibidem*.

Problema delicată și sensibilă a tratatului cu Austria a fost reprezentată de chestiunea minorităților²⁶, prin intermediul căreia Înaltele Puteri Aliate și Asociate puteau interveni în problemele interne ale statelor mici²⁷, fapt care le afecta acestora din urmă suveranitatea²⁸. România avea obligația de a semna o convenție care să garanteze drepturile minorităților naționale, dreptul Înaltele Puteri Aliate și Asociate de a controla aplicarea legislației privitoare la minoritățile naționale. Această convenție, timp de cinci ani după încheierea păcii cu Austria, acorda libertate de tranzit pentru toate mărfurile și mijloacele de transport, plata unei importante datorii de stat a monarhiei Austro-Ungare și alte sarcini financiare. Proiectul avea un *Preambul* în care, la articolele 10 și 11, făcea referire în mod special la unele aspecte ale comunităților de evrei din România, fapt care a determinat discuții aprinse²⁹. Articolul 10 prevedea faptul următor: „Comitetele școlare, alese pe loc de către comunitățile evreiești din România, vor asigura sub controlul general al statului, repartitiunea părții proporționale a fondurilor publice desemnate pentru școlile evreiești, conduse conform cu articolul 9, precum și cu organizarea și direcțiunea acestor școli”³⁰. Art. 11 prevedea că „evreii nu vor fi obligați să îndeplinească acte constituind o violare a Sabbaturilor și nu vor fi izbiți de nici o incapacitate dacă refuză să se ducă la tribunale sau din a îndeplini acte legale în ziua sâmbetei. Totuși, această dispozițiune nu va dispensa pe evreu de obligațiunile impuse tuturor supușilor români în vederea necesităților statului, serviciului militar, apărării naționale sau menținerii ordinii publice. România declară intenția ei de a se abține să prescrie sau să autorizeze alegeri, fie generale, fie locale, care ar avea loc sâmbăta, nici o înscriere electorală nu va trebui să fie obligatorie într-o zi de sâmbăta”³¹.

Chestiunea protecției minorităților³² nu era neapărat nouă, ea fusese evocată, e drept, într-o formă redusă, pentru prima dată în discuțiile diplomatice, cu ocazia Congresului de la Berlin (iulie 1878). Acum ea a fost reglementată în mod special printr-un tratat al minorităților³³. La inițiativa lui

²⁶ *Documents on British Foreign Policy* (în continuare se va cita: *DBFP*), editată de E.L. Woodward și Rohan Butler, First Series, vol. I, Her Majesty's Stationery Office, London, 1947–1962, doc. nr. 24, p. 219.

²⁷ Mihai Iacobescu, *România și Societatea Națiunilor. 1919 – 1929*, București, Editura Academiei Române, 1988, p. 197.

²⁸ A.M.A.E., *Fond România 1920–1944*, vol. 386, 57.

²⁹ Elena Istrățescu, Dumitru Stavarache, *Problema evreilor în atenția Conferinței de Pace de la Paris din 1919*, în vol. *România și Conferința de Pace de la Paris (1919–1920)*, Focșani, Editura Empo, 1999, p. 199.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*, p. 200.

³² Nicoleta Turliuc, *Contribuții psihosociale la studiul minorității*, în „Xenopoliana”, Buletinul Fundației „A. D. Xenopol” din Iași, tom V, nr. 1–4, 1997, p. 166.

³³ *DBFP*, p. 661.

Ionel Brătianu, la 22 mai 1919, România și Polonia, alături de reprezentanții Cehoslovaciei și Regatului Sârbilor-Croaților și Slovenilor au redactat o notă de protest față de proiectul de tratat cu Austria, demers care nu a primit nici un răspuns³⁴. La 23 mai 1919, delegația română era anunțată, de către Puterile Aliate și Asociate, de „înființarea unei comisii însărcinată să determine natura garanțiilor necesare pentru a asigura protecția minorităților încorporate în noile state, care se formează în Europa precum și a minorităților din celelalte state care vor obține sporiri teritoriale”³⁵.

Insistențele statelor mici în chestiunea tratatului cu Austria au dus la acordarea unei audiențe de către Georges Clemenceau, la 24 mai 1919, prilej cu care au fost expuse, în primul rând, problemele polone, de către Władisław Grabski³⁶. Intervenția a fost încheiată de Victor Antonescu, care a protestat pentru faptul că timpul acordat în vederea studierii tratatului era limitat³⁷. La 29 mai 1919 au fost convocați la o întâlnire la Quai d'Orsay, Władisław Grabski din partea Poloniei, Constantin Diamandy – România, Eleftherios Venizelos – Grecia, Ante Trumbic – Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, Iugoslavia și Eduard Beneș din partea Cehoslovaciei. Cu acest prilej, acestora le-a fost prezentat rezumatul proiectului tratatului cu Austria, fără clauzele militare și cele privind reparațiile³⁸. Articolul 5 din proiectul menționat permitea intervenția Marilor Puteri în treburile interne ale statului român³⁹, sub pretextul controlării respectării drepturilor minorităților⁴⁰. Textul tratatului a fost remis delegației române abia în seara zilei de 30 mai, prin intermediul Secretariatului General al Conferinței de Pace⁴¹. Analizând conținutul documentului, Ionel Brătianu a protestat datorită faptului că România nu obținuse încă frontieră comună cu Polonia, după cum rezulta din proiectul tratatului cu Austria. În privința transmiterii suveranității Austriei către România aceasta era prevăzută să se realizeze prin intermediul Înalțelor Puteri Aliate și Asociate, fapt care nu putea conveni delegației române. În plus, problema garanțiilor date minorităților (Anexa B), precum și chestiunea facilităților economice (Anexa C) crea premisele intervenției Puterilor Aliate și Asociate în treburile interne ale României afectându-i astfel, în mod grav, suveranitatea⁴².

³⁴ A.N.I.C., Fond *Alexandru Vaida-Voevod*, dosar 50/1919, f. 53.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*, f. 3.

³⁷ C. Botoran, I. Calafeteanu, Eliza Campus, Viorica Moisuc, *România și Conferința de Pace de la Paris (1918–1920). Triumful principiului naționalităților*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1983, p. 346.

³⁸ Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 61.

³⁹ Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 199.

⁴⁰ A.N.I.C., Fond *Alexandru Vaida-Voevod*, dosar 65/1919, f. 14.

⁴¹ Radu Economu, *Unirea Bucovinei...*, p. 98.

⁴² *Ibidem*.

La solicitarea expresă a lui Ionel Brătianu a fost obținută o amânare de 48 de ore în scopul analizării clauzelor din tratat⁴³. În acest interval, s-a ajuns destul de repede la o înțelegere între delegațiile României și Poloniei, respectiv între Ionel Brătianu, Alexandru Vaida-Voevod și Ignacy Paderewski, prin care se accepta dorința românilor de a se menține drept frontieră granița istorică a Bucovinei cu Galiția⁴⁴. Eforturile delegațiilor României și Poloniei, împreună cu cele ale statelor mici, interesate în problema tratatului cu Austria, s-au concentrat în încercarea de a obține, din partea Marilor Puteri, reformularea prevederilor tratatului. În ședința din 31 mai 1919, Ionel Brătianu și-a expus din nou poziția sa față de intenția Înalțelor Puteri Aliate și Asociate de a interveni în scopul asigurării drepturilor minorităților, argumentând cu faptul că, oricum statul român acorda drepturi minorităților naționale, așa încât semnarea unui tratat special era inoportună⁴⁵. Ionel Brătianu a declarat că „*Dans d'autres conditions, la Roumanie ne saurait, et aucun cas, admettre l'intervention des Gouvernements étrangères dans l'application de ses lois interieures*”⁴⁶. În continuare s-a mai precizat „: *La Roumanie accorde le minorités de langues, race ou religion, qui habitent à l'interieur de ses nouvelles frontières, des droits égaux à ceux appartinant aux autres citoyens roumains*”⁴⁷. Georges Clemenceau a insistat în sensul obținerii unor drepturi suplimentare pentru minorități la care Ionel Brătianu a replicat următoarele: „*La Roumanie a l'insertion dans un Traité avec les Principales Puissance Alliés et Associétés, des que dispositions ces Puissances jugeront nécessaires pout protéger en Roumanie les intérêts des habitants*”⁴⁸.

Președintele Woodrow Wilson⁴⁹ a regretat cele întâmplate, insistând pentru găsirea unei formule pacifiste prin care interesele și drepturile minorităților să fie garantate⁵⁰. „*Il n'est pas possible de garantir des règlements territoriaux que nous ne croyons pas juste set nous se pousans accepter de laisser subsister des éléments de désordre qui, croyans nous, trublement la paix des morte*”⁵¹. Nici intervenția lui Woodrow Wilson în argumentarea necesității protejării drepturilor minorităților nu a putut modifica poziția liderului român,

⁴³ Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 61.

⁴⁴ Arhivele Militare Române (în continuare se va cita : A.M.R.), București, Fond Divizia 8 infanterie, dosar 3, f. 37.

⁴⁵ Valeriu Florin Dobrinescu, *România și Conferința de Pace de la Paris din 1919*, în vol. *România și Conferința de Pace de la Paris (1919–1920)*, Focșani, Editura Empo, 1999, p. 83.

⁴⁶ A.M.A.E., Fond România 1920–1944, vol. 372, f. 2.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 4.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 5.

⁴⁹ Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937)*, ediție îngrijită de George G. Potra, Constantin I. Turcu, Ion M. Oprea, București, Editura Enciclopedică, 2004, p. 267 – 268.

⁵⁰ A.M.A.E., Fond România 1920–1944, vol. 372, f. 8.

⁵¹ *Ibidem*, f. 9.

rămas acum singur alături de reprezentanții Regatului Sârbo-Croato-Sloven. După ce delegatul Greciei, Eleftherios Venizelos, a obținut o promisiune de revizuire din partea președintelui Conferinței, la 2 iunie 1919, o dată cu prezentarea proiectului de tratat delegației Austriei s-a constatat că, în realitate, textul articolului 5 nu fusese cu nimic modificat. În aceste condiții, delegația României a înmănat o notă de protest prin care-și menținea poziția expusă anterior.

În chestiunea Bucovinei, delegația americană stabilise, încă din 21 ianuarie 1919, o documentație consistentă, alcătuită dintr-o carte roșie și una neagră, însoțite de numeroase hărți și anexe, cuprinzând limitele etnice și teritoriale ale provinciei ce urmau să revină României⁵². Comisia a discutat inițial chestiunea Bucovinei, însă fără participarea vreunui delegat român. Rezultatul a fost redactarea, de către americani, a unui memoriu, prezentat în ședința Comisiei, din 8 februarie 1919, care propunea împărțirea Bucovinei în două regiuni etnice principale, despărțite printr-o linie care trecea la o milă depărtare la nord-vest de Cernăuți, oraș care rămânea României⁵³. Propunerea delegației americane, prezentată de Charles Seymour, a ridicat numeroase obiecții, venite din partea delegațiilor francezi și englezi, care susțineau acordarea integrală a Bucovinei statului român. Ionel Brătianu a protestat, la 22 februarie 1919, față de propunerea americană, în cadrul ședinței Comisiei. Neputându-se ajunge la un acord, după mai multe ședințe, Comisia a decis, la 5 martie 1919, să transmită, pentru studiu, problema fixării frontierelor Bucovinei unei Subcomisii, în cadrul căreia fusese desemnat, din partea S.U.A., același Charles Seymour. Concluziile au fost prezentate Comisiei pentru delimitarea frontierelor care, la 6 aprilie 1919, a decis să prezinte Consiliului Suprem frontiera etnică recomandată de delegația americană. Aceasta, ghidându-se după rezultatele irelevante ale recensământului din 1910, considera, în textul raportului-, absolut incorect - că România ar fi urmat să primească un teritoriu locuit de 85 000 de ucraineni și doar de 300 de români⁵⁴.

În această situație, la 27 mai 1919, Ionel Brătianu i-a trimis o scrisoare de protest lui Philippe Berthelot, în care i-a făcut cunoscut faptul că nu va semna tratatul cu Austria în cazul în care „nu va fi recunoscută frontiera Nistrului în Bucovina (s.n.)”⁵⁵. În intervalul cât Bucovina s-a aflat sub

⁵² Nicolae Iorga, *Memorii. Însemnări zilnice (Maiu 1917 - Mart 1920). Războiul Național. Lupta pentru o nouă viață politică*, vol. II, București, Editura Națională, S.Ciornei, p. 155.

⁵³ Daniel Hrenciuc, *Un capitol din recunoașterea diplomatică a Marii Uniri. Problema Bucovinei în Cadrul Conferinței de Pace de la Paris (1919 - 1920). Contribuții istorice*, în „Analele Bucovinei”, X, 2/2003, p. 445.

⁵⁴ David Sherman Spector, *op. cit.*, p. 153.

⁵⁵ A.M.A.E., Fond 71/1914, vol. 90, f. 14-15. *Raport nr. 1945, de la Legația României din Londra, decembrie 1918*; Ion Nistor, *Frontiera româno-polonă*, în „Graiul Românesc”, București, I, nr. 2, februarie 1927, p. 39; Sherman David Spector, *op. cit.*, p. 173.

administrație austriacă, ponderea ucrainenilor a crescut foarte mult în raport cu populația autohtonă românească, astfel că recensământul austriac din 1910 consemna, în condițiile subiective ale utilizării limbii de conversație în cuantificarea naționalităților, modificarea echilibrului etnic din regiune în favoarea ucrainenilor, aspect valabil, mai ales, în regiunea de nord a Bucovinei. În aceste condiții, delegația română s-a orientat spre stabilirea unei frontiere comune româno-polone, aspect legat în mod direct de recunoașterea Bucovinei ca teritoriu românesc de către Puterile Aliate și Asociate, obiectiv ce figura, de altfel, în *Memoriul* remis de către delegația României Conferinței Păcii⁵⁶, încă din 21 ianuarie 1919.

Cercurile politice bucovinene agreeau, în principiu, angajarea unor negocieri cu partea polonă pentru stabilirea corectă a liniei de demarcație dintre frontiera Bucovinei cu Galiția, care să respecte aliniamentul Nistru–Colacin–Ceremuș⁵⁷. Această fixare a frontierei trebuia să țină seama de aspectele de ordin economic, strategic, militar și, desigur, de particularitățile locale⁵⁸. Negocierile ulterioare au fost purtate pe această temă în cadrul Comitetului pentru studierea chestiunilor teritoriale polone, condus de francezul Jules Cambon din mai-iunie 1919⁵⁹. Rezultatul a fost stabilirea, în cadrul ședinței din 2 iulie 1919, de către delegații Puterilor Aliate și Asociate a traseului frontierei româno-polone. Punctul de vedere al liderilor politici bucovineni (Alexandru Vitencu și Nicu Flondor) a fost comunicat prin intermediul unui *Memoriu*, remis delegației române aflată la Conferința Păcii, la 4 iulie 1919. Documentul sugera că traseul liniei ferate Cernăuți–Zalescic trebuia să treacă integral prin teritoriul românesc, împreună cu linia Nepocălăuți–Vijnița, care asigura legătura cu Cernăuțiul, întrucât „valea Ceremușului își are debușeul economic natural la Cernăuți”. În același timp, se impunea studierea, cu mare atenție, a cererilor formulate de locuitorii satelor românești din zona situată dincolo de Nistru, „sate răzășesti care, prin alipirea la Galiția, ar cădea pericolului slavizării”⁶⁰ (slavizării – n. n.). Singurele rectificări de frontieră acceptate se refereau strict la zona Storojinețului, autorii *Memoriului* considerând, în mod eronat, că aceasta nu implica o prea mare pierdere etnică și geografică⁶¹. Fromageot a recunoscut însă că „România are dreptul să ceară întreaga Bucovină” („*could claim rights over the Bukowina of a Treaty, she this a not sign*”⁶²) explicând, însă, că Înaltele Puteri Aliate și Asociate vor prelua o parte din autoritatea

⁵⁶ A.M.A.E., Fond *Convenții* 13/1, vol. 1, f. 1.

⁵⁷ A.A.N., Fond *K. N.P.*, dosar nr. 82, f. 37.

⁵⁸ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 39 – 40.

⁵⁹ A.M.R., Fond *Divizia 8 infanterie*, dosar nr. 3, f. 37.

⁶⁰ A.M.A.E., Fond 71/1914, vol. 58, f. 86. *Memoriul semnat de Nicu Flondor și Alexandru Vitencu către delegația română la Conferința de Pace de la Paris*, 4 iulie 1919.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *DBFP*, p. 648.

României asupra Bucovinei, dacă delegația României nu semnează tratatul cu Austria⁶³.

Între timp, disputele pe marginea tratatului cu Austria, între delegația română și Puterile Aliate și Asociate au continuat, inflexibilul Ionel Brătianu părăsind Conferința⁶⁴, nu înainte de a depune pe masa Conferinței un nou *Memoriu* intitulat *România în fața Conferinței de Pace* în care, reluând argumentele anterioare⁶⁵, a realizat un aspru rechizitoriu la adresa tratamentului aplicat delegației române⁶⁶. În locul său a fost desemnat, la 21 iulie 1919, în calitate de interimar, Nicolae Mișu, ministrul României la Londra⁶⁷. Ipoteza cedării anumitor localități limitrofe statului polon a generat o serie de proteste adresate Consiliului Suprem de către „Societatea mazărilor și răzeșilor” și de locuitorii comunei Stănești de Jos⁶⁸. Pentru lămurirea acestei situații, Comisia pentru problemele teritoriale ale României a consacrat două ședințe speciale, desfășurate la 22 și 25 iulie 1919, destinate analizării frontierelor Bucovinei⁶⁹. Noul reprezentant american în Comisie, Archibald Coolidge, luând act de faptul că zona majoritar ucraineană din Bucovina nu fusese revendicată de Polonia, a propus, din considerente economice, ca bazinul Ceremușului să fie cedat României, aspect acceptat și de celelalte delegații. Galiției îi rămânea doar un mic teritoriu din nord-vestul Bucovinei, cuprinzând nodul de cale ferată Colomeea-Zaleski. Propunerea a fost adresată Consiliului Suprem la 30 iulie 1919. Acesta a decis, în baza sugestiei lui André Tardieu, să accepte noua variantă a Comisiei pentru probleme teritoriale, urmând ca aceasta să fie comunicată României numai după ce va fi semnat Tratatul de Pace cu Austria.

Tratatul cu Austria s-a semnat la 10 septembrie 1919, la Saint Germain en Laye⁷⁰, de către Înaltele Puteri Aliate și Asociate⁷¹, cu excepția Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor (Iugoslavia din 1929) și a României. Refuzând semnarea Tratatului de pace cu Austria, guvernul liberal demisiona, la 12 septembrie 1919, motivând că „nu-și pune semnătura pe un tratat incompatibil

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 81.

⁶⁵ *DBFP*, vol. II, 1948, p. 311.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ A.N.I.C., Fond Iancu Flondor, dosar 32/1919, f. 63.

⁶⁸ Ion I. Nistor, *Problema ucraineană în lumina istoriei*, ediție îngrijită de Ștefan Purici și prefată de Gheorghe Buzatu. Rădăuți, Editura Septentrion, 1997, p. 213; A.A.N., Fond K.N.P., dosar 82, f. 37; A.M.A.E., Fond Convenții P/I, f. 1.

⁶⁹ Ion Stanciu, *Aliați fără alianță. România și S.U.A. 1914–1920*, București, Editura Albatros, 1992, p. 187–188.

⁷⁰ Eugen I. Melic, *Principiul naționalităților și întregirea României*, Botoșani, Tipografia „B. Saidman”, 1936, p. 93–94.

⁷¹ Karl M. Reineth, *Zur politischen Entwicklung der Deutschen in Rumänien. 1918–1928*. Aus einer siebenbürgisch-sächsischen Sicht, Herausgegeben von der Arbeitsgemeinschaft für südostdeutsche Volks- und Heimatforschung Bad Tölz 1993, Wort und Welt Verlag, Thaur/Tirol, p. 83.

cu demnitatea și independența națională”⁷². Presa minorităților naționale a urmărit cu multă atenție dezbaterile purtate în cadrul Conferinței Păcii de la Paris, în special, în ceea ce privea asumarea de către autoritățile române, a garanțiilor de respectare a drepturilor fundamentale⁷³ descrise în Tratatul Minorităților. În acest sens, se plasau articolele publicate în ziarul de limbă germană „Das Volk”⁷⁴ care, la 4 iunie 1919, aprecia: „chiar astăzi, după puține luni de când aparținem României, s-a convins oricine de consecințele acestei schimbări, care a modificat în mod radical soarta fiecărui locuitor al acestei țări, pot fi paralizate numai printr-o autonomie foarte largă”⁷⁵. Politica de rezistență în chestiunea minorităților⁷⁶ era apreciată în paginile „Glasului Bucovinei” mai puțin solicitările minorităților prezentate în paginile presei cernăuțene⁷⁷ provincială s-ar produce o degradare economică și socială” întrucât altfel, „Bucovina ar fi lipsită de culoare. O masă apatică și fără de suflet, numai dacă presiunea din afară devine mai intensivă”⁷⁸. La 10 iunie 1919, „Das Volk” a criticat sistemul de recrutare al autorităților militare române operațiune care „nu se justifica prin dreptul ginților”, întrucât „în Bucovina „sunt încă în vigoare legile vechi”, iar „minorităților nu li s-au acordat până azi garanțiile prin care li s-ar putea asigura drepturile politice, economice și naționale”⁷⁹.

Între timp, s-a format un nou guvern, condus de către generalul Arthur Văitoianu, care a adoptat aceeași poziție în privința tratatului. Situația gravă creată punea statul român într-o situație delicată în raporturile cu Înaltele Puteri Aliate și Asociate. O amplă dispută pe marginea acestui subiect a cuprins întreaga societate românească, în care va fi angajată întreaga clasă politică, presa, opinia publică și nu în ultimul rând, familia regală. Intervalul temporal al lunilor septembrie/noiembrie 1919 a fost consacrat identificării unei soluții de ieșire din impasul creat. După alegerile desfășurate între 3 și 4 noiembrie 1919, regele a încredințat sarcina formării guvernului lui Arthur Văitoianu⁸⁰. Guvernul nou creat a încercat, utilizând o gamă variată de mijloace, modificarea prevederilor litigioase din Tratatul de pace cu Austria. În acest interval, între

⁷² Ion Agrigoroaici, George Calcan, Mircea Strugariu, *Atitudinea Marilor Puteri față de România la Conferința de Pace de la Paris (1919–1920) reflectată în presa ieșeană*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»”, Iași, XVIII, 1981, p. 325.

⁷³ G. Rotică, *Dint-un colț al României Mari. Ecouri bucovinene (1918–1920)*, București, Editura Cartea Românească, 1921, p. 49.

⁷⁴ „Glasul Bucovinei”, II, nr. 211, 8 august 1919, p. 1.

⁷⁵ Constantin Buchet, *România și Republica de la Weimar. 1919–1933*, București, Editura All Istoric, 2001, p. 201.

⁷⁶ „Glasul Bucovinei”, II, nr. 245, 21 septembrie 1919, p. 1.

⁷⁷ G. Rotică, *O presă cu care nu se mai poate discuta*, în „Glasul Bucovinei”, II, nr. 248, 25 septembrie 1919, p. 1.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ Lucian Leuștean, *România, Ungaria și tratatul de la Trianon 1918 – 1920*, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 137.

Puterile Aliate și Asociate s-au ivit divergențe de opinii care au modelat în sens pozitiv atitudinea Consiliului Suprem față de problema României. În paralel, s-au desfășurat negocieri între delegația română de la Conferința Păcii și Marile Puteri în chestiunea minorităților. La 21 noiembrie 1919, Consiliul Suprem adresează guvernului român un ultimatum prin care notifica României ca, în termen de 8 zile, să semneze Tratatul de Pace cu Austria și Tratatul Minorităților⁸¹. În caz contrar, România ar fi fost obligată să-și retragă delegația de la Conferința Păcii, în paralel statele reprezentate în Consiliul Suprem retrăgându-și reprezentanții lor diplomatici de la București⁸². Premierul Arthur Văitoianu a solicitat, printr-o telegramă emisă pe adresa Consiliului Suprem, datată 28 noiembrie 1919, prelungirea termenului, motivând că guvernul nou format, în urma alegerilor din 3–4 noiembrie 1919, trebuia să-și intre în atribuții. La 6 decembrie 1919, Alexandru Vaida-Voevod, reprezentând Blocul Parlamentar, după consultarea forțelor politice, decide să anunțe telegrafic Înaltele Puteri Aliate și Asociate că România va semna Tratatul de pace cu Austria și Tratatul minorităților⁸³. Benno Straucher, în calitate de reprezentant al evreilor din Galiția și Bucovina, a acționat, la Viena, alături de Alexandru Vaida Voevod în favoarea intereselor românești (și evreiești) inclusiv în plan mediativ⁸⁴. În textul documentelor s-au făcut câteva modificări, la solicitarea părții române. Astfel, au fost înlăturate referirile la tratatul de la Berlin și la independența condiționată a României și articolele 10 și 11, care stipulau privilegii speciale pentru minoritatea evreiască⁸⁵. Victor Antonescu a declarat că „*whereas Romania has declared its intention of recognizing as Roumains nations ipso facto and without the requirement of any formality the Jews inhabiting all the territories of Romania* (s.n.)”⁸⁶.

În introducerea din *Preambul* se preciza că acest tratat „nu era impus ci discutat și convenit” între aliați și delegația României. Prin această formulare erau anulate prevederile articolului 60 din Tratatul de pace cu Austria, privind caracterul obligatoriu al acceptării anticipate a oricărei clauze⁸⁷. În același spirit a fost reformulat conținutul articolului 59 care, în accepția inițială, nu recunoștea în mod explicit apartenența Bucovinei la România⁸⁸. În noua variantă, articolul prevedea că „Austria renunța, în ceea ce o privește, în favoarea României, la toate drepturile și titlurile asupra părții fostului ducat al

⁸¹ DBFP, p. 598; Nicolae Titulescu, *op.cit.*, p. 278.

⁸² DBFP, p. 598.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ A.N.I.C., Fond Iancu Flondor, dosar 73/1919 – 1920, f. 99.

⁸⁵ Lucian Leuștean, *op. cit.*, p. 137.

⁸⁶ DBFP, p. 423.

⁸⁷ A.N.I.C., Fond Arthur Văitoianu, dosar nr. 16/1919, f. 17.

⁸⁸ DBFP, p. 422.

Bucovinei, cuprinsă dincoace de fruntariile României”⁸⁹. Marile Puteri își rezervau, în continuare, dreptul de interveni prin intermediul Consiliului Societății Națiunilor în scopul protecției drepturilor minorităților⁹⁰, prevedere care nu convenea autorităților de la București.

Generalul Constantin Coandă a primit autorizația să semneze Tratatul minorităților și Tratatul cu Austria. La 10 decembrie 1919, reprezentantul României⁹¹ își punea semnătura pe Tratatul cu Austria, Tratatul minorităților și pe textul tratatului cu Bulgaria⁹². Tratatul de la Neuilly sur Seine cu Bulgaria consemna recunoașterea frontierei de la 1 august 1914 între România și acest stat⁹³. În sfârșit, în mod oficial, Austria renunța la Bucovina în favoarea României, textul documentului fiind semnat, din partea română, de către Nicolae Titulescu⁹⁴.

În rândurile comunității germanilor bucovineni s-au manifestat speranțe în privința unui statut de autonomie pentru fosta provincie austriacă, însă, prin articolul 59 al Tratatului de pace de la Saint-Germain (10 septembrie 1919) Austria a renunțat definitiv și irevocabil la fostul ducat al Bucovinei⁹⁵ în favoarea României⁹⁶; tratatul a fost semnat de către guvernul Alexandru Vaida Voevod abia la 10 decembrie 1919, însă nu la Trianon (4 iunie 1920 cu Ungaria) cum apare surprinzător într-o lucrare consacrată Bucovinei⁹⁷. Ratificarea tratatelor în cauză s-a făcut de către Parlamentul României în două ședințe consecutive, la 23 și 30 iulie 1920, cu 221 voturi pentru și 13 împotrivă. El a intrat în vigoare la 4 septembrie 1920, când au fost depuse la Paris instrumentele de ratificare⁹⁸.

Consiliul Suprem a comunicat României traseul frontierei româno-polone abia la 18 decembrie 1919, nemulțumind partea română, întrucât lăsa în afara frontierelor noastre comunele Babin, Luca, Prelipcea, Sviniace și

⁸⁹ *Tratat de Pace între Puterile Aliate și Asociate și Austria. Protocol și declarațiuni semnate la St. Germain en Laye, la 10 septembrie 1919*, București, 1920, p. 17.

⁹⁰ Erich Zöllner, *Istoria Austriei*, vol. II, ediția a VIII-a, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 619.

⁹¹ Constantin Botoran, *Tratatele de pace de la Paris – confirmarea juridică a noilor state naționale și independente din Europa*, în vol. *România și Conferința de Pace de la Paris (1919–1920)*, Focșani, Editura Empro, 1999, p. 148.

⁹² A.N.I.C., *Fond Arthur Văitoianu*, dosar nr. 16/1919, f. 17.

⁹³ Constantin Iordan, *op. cit.*, p. 14.

⁹⁴ Alexandru Vianu, Zorin Zamfir, Constantin Bușe, Gheorghe Bădulescu, *Relații internaționale în acte și documente (1917–1939)*, vol. I, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971, p. 35–36.

⁹⁵ Arnold Suppan, *Die langen Schatten von Saint-Germain*, în „Kaindl Archiv”, 41/1999, p.148–153.

⁹⁶ Erich Zöllner, *op. cit.*, p. 619.

⁹⁷ Hannes Hofbauer, Viorel Roman, *Bucovina, Basarabia, Moldova. (O țară uitată între Europa de Vest, Rusia și Turcia)*, București, Editura Tehnică, 1995, p. 110.

⁹⁸ Radu Economu, *op. cit.*, p. 105.

Cristeaceac, atribuite Poloniei⁹⁹. Din acest motiv, vor fi angajate ulterior, la nivel politico-diplomatic, între cele două state, ample discuții și negocieri pentru efectuarea unui schimb de teritorii. Stabilirea definitivă a frontierei româno-polone a fost fixată prin prevederile Tratatului frontierelor de la Sévres, din 10 august 1920, semnat între România pe de o parte, Regatul Sârbo-Croato-Sloven, Polonia și Cehoslovacia, alături de Puterile Aliate și Asociate, pe de altă parte¹⁰⁰. Din partea României, Tratatul de la Sévres a fost semnat de către Nicolae Titulescu și Dimitrie Ghica și, așa cum se specifică în Preambul, avea menirea „să asigure suveranitatea României, Poloniei, Statului Sârbo-Croato-Sloven și Statului cehoslovac asupra teritoriilor care le sunt în mod respectiv cunoscute”¹⁰¹. În esență, frontiera româno-polonă era cea stabilită prin Convenția de la Lemberg, din iulie 1919¹⁰².

Determinarea exactă a traseului frontierei comune s-a efectuat abia la 26 ianuarie 1928 (când s-a renunțat la ideea schimbului reciproc de teritorii), de către o Comisie mixtă româno-polonă alcătuită în urma Tratatului de la Lausanne¹⁰³. Guvernele României și Poloniei au acceptat concluziile comisiei în a cincea sesiune plenară, făcând cunoscut acest lucru prin notificarea unor note diplomatice identice schimbate la Varșovia¹⁰⁴, la 10 octombrie 1928. Ultima ședință a Comisiei mixte româno-polone a avut loc la 17 noiembrie 1935, la București, luându-se cunoștință de lucrările Subcomisiei tehnice de delimitare pe teren a frontierei, adunate în nouă volume de documentații. Comisia mixtă a stabilit, la articolul 2 al protocolului încheiat, că frontiera dintre cele două țări, care va porni de la vârful Stog, cota 1605 și având drept punct final confluența pârâului Zbrucz cu Nistru, se îndreaptă spre vechea frontieră dintre Galiția și Bucovina¹⁰⁵.

Tratatele de pace din anii 1919–1920 nu au făcut decât să confirme, în linii mari, ceea ce decisese națiunile în 1918. Disoluția Imperiului Habsburgic nu a rezolvat – de la sine – și problemele Europei Centrale, ba mai mult, a creat altele noi ce țineau de alcătuirea internă și în plan extern ținând de concretizarea unui mecanism extern privind securitatea¹⁰⁶. Europa Centrală interbelică nu a fost o societate

⁹⁹ *Ibidem*, p. 102.

¹⁰⁰ A.M.A.E., Fond *Convenții 13/PI*, vol. 1, f. 5 – 6.

¹⁰¹ *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională. 1918. Documente interne și externe, februarie 1920– decembrie 1920*, vol. VI, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, doc. nr. 899, p. 415– 424.

¹⁰² A.A.N., Fond *MSZ*, dosar nr. 224, f. 19.

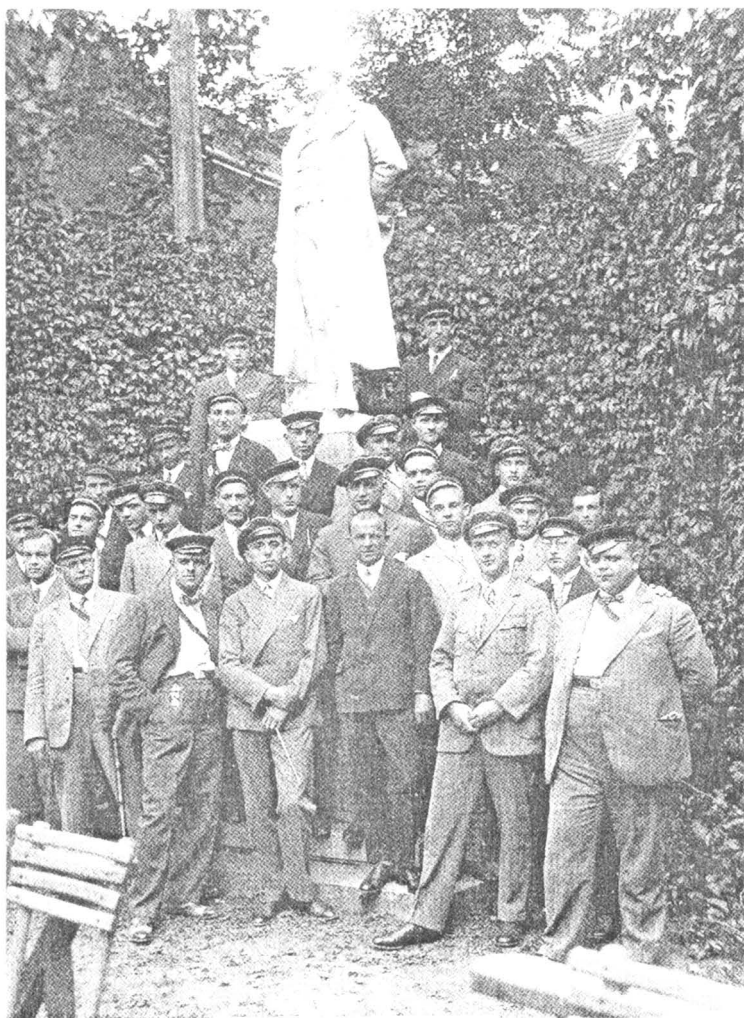
¹⁰³ Ovidiu Bozgan, *Ion Nistor. Preliminarii monografice în „Revista Istorică”*, Serie nouă, tomul 5, 3–4, martie-aprilie, 1994, p. 347. La Ovidiu Bozgan, surprinzător, apare informația conform căreia Polonia a retrocedat României în 1928 (sic!) cinci comune între Ceremuș și Siret.

¹⁰⁴ A.M.A.E., Fond *Convenții 13/PI*, vol. 1, f. 1.

¹⁰⁵ *Ibidem*.

¹⁰⁶ A. J. P. Taylor, *Monarhia habsburgică. 1809–1918. O istorie a Imperiului Austriac și a Austro-Ungariei*, București, Editura Alfa, 2000, p. 215.

perfectă și a cunoscut conflicte politice acute, mai ales o dată cu exacerbară revizionismului, dar a demonstrat vitalitatea unor state cu regimuri democratice, cum au fost Cehoslovacia, Polonia sau România.



3. Studenți germani de la Universitatea din Cernăuți la statuia lui Friedrich Schiller - Grădina Casei Germane din Cernăuți - (sursa: vol. Czernowitz, *Eine Stadt in Wandel der Zeit*, München/Stuttgart, 1988)

MINORITĂȚILE NAȚIONALE ȘI INTEGRAREA BUCOVINEI ÎN REGATUL ROMÂN. MENTALITĂȚI ȘI STĂRI DE SPIRIT

Motto: „Unindu-ne cu frații noștri din Regat, Ardeal și Basarabia în cadrele României Mari, am încetat de a face politică izolată și inspirată numai din interesele provinciale. Se impune deci o schimbare radicală în viața noastră politică de până acum. Politica noastră bucovineană a încetat cu Ziua Unirii. Trebuie să avem în vedere interesele întregului nostru neam românesc. Acestor interese superioare trebuie să le subordonăm întreaga noastră activitate politică”.

(Ion Nistor, „Glasul Bucovinei”, 13 decembrie 1918)

Unirea Bucovinei cu Regatul Român a reprezentat un deziderat sacru pentru românitatea bucovineană în ansamblu ei, existând firește și opinii sau atitudini dezvoltate chiar din interiorul comunității bucovinene care au privit – din diverse motive – cu rezerve istoricul act. Obișnuiți cu eficiența și structurile administrative austriece, aceștia priveau cu reținere actul Unirii, integrarea în Regatul Român reprezentând o opțiune impusă de împrejurările anului 1918. Momentul istoric 15/28 noiembrie 1918 își păstrează, în continuare, unicitatea sa, reprezentând, înainte de toate, victoria românității asupra propriului destin. Neliniștile alogenilor erau alimentate de perspectivele românizării, a „regățenizării”, însă speranțele lor se îndreptau, mai ales, spre respectarea angajamentelor internaționale pe care Regatul Român și le asumase prin semnarea Tratatului Minorităților (9 decembrie 1919).

Respectarea particularităților spațiului bucovinean, alături de asigurarea unei perioade tranzitorii până la integrarea deplină în Regatul Român, conservarea unui anumit grad de autonomie a Bucovinei, constituiau datele orizontului de așteptare, împărtășit de mai toți bucovinenii, indiferent de apartenența lor etnică. La această stare de fapt s-a adăugat și un anumit sentiment de nostalgie, împletit cu manifestarea naivă a unei anumite superiorități a bucovinenilor față de locuitorii Vechiului Regat, corupția, politicianismul, structurile instituționale balcanizate ale „regățenilor” alimentând, mai mult sau mai puțin justificat, aceste temeri.

Această doză de austriacism/bucovinism care caracteriza societatea bucovineană reprezenta reflexul mental al unei anumite stări de spirit înrădăcinate în conștiința bucovinenilor în urma unei abile politici austriece, acești oameni nemanifestând conștiința apartenenței la românitate sau germanitate, constituind acel *homo bucovinensis*, lipsit de convingeri naționale. În Regatul României Mari nu exista, însă, un loc aparte pentru această categorie, socotită un obstacol în calea integrării Bucovinei, ci doar pentru *civis*

romaniae¹. Dezvoltarea acestei atitudini de superioritate a fost prompt taxată de către redactorii ziarului „Glasul Bucovinei”, în cadrul unor articole acide, semnate de către I. Nistor, G. Rotică, A. Morariu, A. Procopovici, îndreptate împotriva celor care „până ieri se închinau Vienei, azi vor să bată din picioare Bucureștiului”, afirmând că Bucovina este centrul României Mari². În pofida acestor opinii, cei de la „Glasul Bucovinei” au recunoscut – e drept, mai târziu – faptul că Bucovina nu prea era cunoscută în Vechiul Regat³. Un lucru normal, de vreme ce întreaga propagandă românească a reîntregirii a făcut din Transilvania axul principal, plasând Bucovina și Basarabia într-o postură oarecum secundară.

Opoziția românilor din Bucovina față de abuzurile administrației din Vechiul Regat și-a găsit cel mai bine expresia în lupta dusă de Iancu Flondor și susținătorii săi pentru păstrarea unei largi autonomii a structurilor locale din Bucovina. Experiența ulterioară a confirmat justetea poziției mândrului boier, ce dorea instituirea unui adevărat „cordon sanitar” la Burdujeni⁴. Al. Procopovici a caracterizat astfel această situație: „Chiar și mult și interesat hулitul și de mine criticatul lui cordon sanitar nu mai aruncă nici o umbră asupra mormântului său, pentru că, din perspectiva unor experiențe și lămuriri ulterioare de fapte, se prezintă ca reacțiunea, oarecum vehementă, declanșată de turpitudini care atingeau imoralitatea și jigneau profund sensibilitatea acestui boier mândru, conștient și ambițios”⁵.

Un român trăitor în acele vremuri arăta că austriei se simțeau destul de siguri pe loialitatea românilor din Bucovina: „În ochii stăpânirii austriace conștiința națională și lupta pentru drepturile limbii nu însemna un pericol de ordin politic; la un comers studentesc un profesor german le spunea studenților români, în aplausele acestora: «Dacă cineva vă spune să trageți cu ochiul (hinüberschielet) înspre România, răspundeți-i răsvedit: noi nu tragem cu ochiul, ci privim de-a dreptul». Așa de siguri se simțeau Austriacii cu situația lor politică. Și nici românii nu-și făceau iluzii asupra posibilităților de unire politică cu regatul liber”⁶.

În general, populația română din Bucovina a manifestat o lungă perioadă de neîncredere – de altfel perfect justificată – față de funcționarii români proveniți din Vechiul Regat. Comportarea abuzivă a unor funcționari

¹ Ion Nistor, *Homo bucoviniensis*, în „Glasul Bucovinei”, I, 11 decembrie 1918, p. 1.

² G. Rotică, *Buricul pământului*, în „Glasul Bucovinei”, II, 6 aprilie 1919, p. 1.

³ Idem, *Bucovina în pribegie*, în „Glasul Bucovinei”, II, 26 februarie/1 martie 1919, p. 1.

⁴ Marian Curculescu, *Mentalități și realități la începutul perioadei interbelice (1918–1921)*, în „Studii și articole de istorie”, București, LXVIII, 2003, p. 205.

⁵ Al. Procopovici, *Cincisprezece ani de la Unirea Bucovinei. Constituantă din 27 Octombrie 1918*, Cernăuți, p. 11–12.

⁶ Florin Pintescu, *Atitudinea germanilor față de regimul politic românesc în 1919*, în „Codrul Cosminului”, seria nouă, nr. 5 (15), 1999, p. 268.

români din Bucovina a continua să reprezinte principalul motiv de nemulțumire a populației din provincie. Introducerea Legii comunale în Bucovina a determinat numeroase tulburări. Până în 1918, gestiunea fondurilor financiare ale comunelor se făcea de către primari. Noua lege transfera această atribuție perceptorilor locali, în care populația nu avea încredere. Locuitorii români din satele de pe lângă Câmpulung au protestat împotriva aplicării acestei legi. Pictorian, inspectorul general administrativ pentru Bucovina, însărcinat cu aplicarea acestei legi, s-a comportat incalificabil cu prilejul acestor proteste, admonestând populația, nemulțumită cu următoarea replică: „*Dacă nu vă plac legile românești, cărați-vă la Austria; la Viena cu voi, la America cu voi*”!⁷ (s. n.).

Integrarea Bucovinei în Regatul Român a reprezentat – în opinia noastră – una din marile provocări, care au pus la grea încercare, imediat după Marea Unire, abilitatea guvernanților români. O provincie renumită prin varietatea și toleranța etnică, supranumită „Mica Austrie” sau „Tirolul Europei de Est”, conectată profund la spiritualitatea Europei Centrale (însă cu ochii la București, pentru o bună parte dintre români), trebuia integrată în Vechiul Regat, unde românii reprezentau majoritatea covârșitoare a populației.

Biserica ortodoxă a (re) devenit Biserică națională, un statut privilegiat, contestat de către minoritățile naționale, întrucât, ele împărtășind alte confesiuni, s-au trezit plasate într-o dimensiune secundară, marginală. Construcția Regatului Român, adecvată constant rescrierii idealului național, a debutat printr-o complexitate de măsuri, care au făcut uitate, din nefericire, cele mai multe dintre promisiunile anterioare făcute minorităților naționale.

Partizanii autonomiei Bucovinei, în frunte cu lăncu Flondor, au fost izolați și puși – pe nedrept – la zid de către gruparea din jurul lui Ion Nistor, articolele publicate în „Glasul Bucovinei” fiind relevante în acest sens⁸. Partidul Național Liberal – arhitectul Marii Uniri – propunea, spre deosebire de Partidul Social Democrat (P.S.D.) sau Liga (Partidul) Poporului transformarea treptată a alogenilor în cetățeni români, „*civis romaniae*”, cum declara Ion Nistor, pe fondul unei restrângeri constante a învățământului în limba maternă, în cazul neromânilor, în 1928 situația fiind dramatică (dovadă – numărul de școli și situația, în genere, a învățământului minoritar). Spiritul bucovinismului trebuia înlăturat, uitat, înlocuit⁹.

Minoritățile naționale erau reticente față de noua administrație românească, motivele nefiind foarte diferite de acelea împărtășite chiar de către mulți români bucovineni. Politica centralistă a guvernării liberale după Unirea

⁷ *Ibidem*.

⁸ Mariana Hausleitner, *Die Rumänisierung der Bukowina. Die Durchsetzung des nationalstaatlichen Anspruchs Grossrumäniens. 1918–1940 (Românizarea Bucovinei. Impunerea pretenției național-statale a României Mari: 1918–1944)*, R. Oldenbourg Verlag München, 2001, p. 46.

⁹ Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare: 1918–1930*, București, Editura Humanitas, 1998, p.76–77.

din 1918 a lovit în interesele minorităților naționale din Bucovina, care au resimțit negativ fenomenul de românizare drept un atac direct adus identității lor culturale, politice și educaționale, reacționând în forme și modalități diverse¹⁰.

Ion Nistor era adeptul unui sistem de conducere centralizat, în spiritul celui promovat de către Partidului Național Liberal, viziune care însemna o integrare rapidă, efectivă a Bucovinei în structurile Regatului Român. Ori, plecând de la proporția demografică și sistemul politic de reprezentativitate al minorităților etnice, statuat de către Imperiul Austro-Ungar în Bucovina (statutul folosirii limbilor naționale, sistemul de învățământ adaptat nevoilor și specificului comunităților etnice), concepția lui Ion Nistor și a adeptilor acestuia convergea spre o românizare rapidă a Bucovinei, provocând neliniște printre etniile locuitoare ale acestui spațiu. Omogenizarea instituțională și legislativă a Bucovinei, desființarea identității regionale a provinciei, cultivarea conștiinței naționale – inclusiv printr-o propagandă agresivă desfășurată de către instituțiile abilitate ale statului, implementarea unor reforme cu impact social ridicat, înlocuirea elitelor de origine etnică minoritară, promovarea, în posturile publice, predilect a etnicilor români, introducerea obligativității cunoașterii limbii române – au constituit reperele esențiale ale activității Bucureștilor în raport de noile provincii.

La nivel național, premierii Ion I. C. Brătianu (12 decembrie 1918 – 27 septembrie 1919), Arthur Văitoianu (27 septembrie – 30 noiembrie 1919) și Alexandru Vaida Voevod (1 decembrie 1919 – 13 martie 1920) au acționat în direcția unificării depline a teritoriului românesc, optând pentru o centralizare efectivă, în paralel cu restrângerea treptată și lichidarea formulelor regionale de autonomie (Consiliul Național Român, Secretariatele de Serviciu și Consiliul Dirigent). Formula „centralizării excesive”, de inspirație franceză, a fost înțeleasă drept o contrapondere la tendințele autonomiste manifestate în noile teritorii. Limba română trebuia însușită în mod obligatoriu de către toții cetățenii Bucovinei, acest lucru fiind clar precizat în „Monitorul Bucovinei” din 5 iunie 1920, cunoașterea limbii oficiale condiționând înscrierea și ocuparea posturilor în administrația publică. Încă din 1919 aceasta cerință era lansată oficial: *„Fiecare cetățean și viețuitor în regiunile României Mari are datoria să înțeleagă a se adopta și conforma noilor împrejurări. Plecând de la această considerație bazată pe cele mai cu actele de orice natură adresate autorităților române să nu scrie în altă limbă decât cea română (s.n.)”*¹¹. În aceeași adresă se mai arăta: *„Drept pentru care vă invit pe viitor să nu mai înaintați acte și cereri în afară de cele mai vechi acte acestui ordin decât în*

¹⁰ Octavian Olinici, *Românizarea orașelor*, în „Fremătul Literar”, Siret, V, nr. 1–6, 1937, p. 49. Se sugera sprijinirea elementului românesc, „crearea de pepiniere de românism la periferie și favorizarea lor până la extrem” (s. n.).

¹¹ D.J.A.N.S., Fond *Prefectura județului Siret*, dosar 20/1920, f. 1.

limba română” (s. n.)¹². Se atrăgea atenția asupra faptului că actele redactate în altă limbă decât română nu vor fi „luate în considerare”¹³.

Un exemplu (la îndemână) ne sugerează dimensiunea exactă a situației: la 19 octombrie 1920 a fost publicată informația referitoare la existența unui post de șef de serviciu județean la aprovizionare pentru fiecare dintre județele: Câmpulung, Cernăuți, Rădăuți și Storojineț. Se cerea o foarte bună cunoaștere a limbii oficiale (la doar doi ani de la Unire) și deținerea cetățeniei române¹⁴. Aceste legi limitau, din capul locului, participarea neromânilor la concursurile pentru posturile vacante, aceștia fiind formați în spiritul limbii materne (eventual a celei germane). Ulterior s-a publicat un Decret-lege care se referea la menținerea instituției notarilor publici din Bucovina. Articolul 6 al acestui decret prevedea că notarii publici ce nu cunoșteau limba oficială a statului erau obligați să-și însușească limba română „în măsură de a putea executa lucrările funcțiunii lor în această limbă. Ei vor documenta această cunoștință cel mai târziu până la 31 decembrie 1920”¹⁵. Actele oficiale erau redactate doar în limba română – minoritățile etnice nefiind prea receptive la această măsură – acest lucru fiind precizat printr-un ordin special al Secretariatului pentru Afacerile Interne ale Bucovinei¹⁶ din 6 ianuarie 1920.

Dintre minorităților naționale, evreii și germanii au manifestat atitudini calificate drept „dușmănoase” la adresa administrației românești (cazul particular al Prefecturilor din Siret și Cernăuți, unde anumiți funcționari refuzau să vorbească românește)¹⁷. Aceste situații erau singulare și n-au reprezentat nicidecum gesturi colective¹⁸).

Aurel Morariu a examinat problema funcționarilor, mai exact proporția reprezentării etnice a acestora la nivelul aparatului administrativ al Bucovinei. La Curtea de Apel din Cernăuți existau 29 de posturi, dintre care 17 erau ocupate (din care unul era ocupat de un român), la Suceava erau 7 locuri, două fiind ocupate (unul de un român). Existând 18 posturi la nivelul preturii, doar șase funcționari aparținând românilor. În cazul județelor Gura Humorului, Siret, Rădăuți, Câmpulung, Suceava, funcționarii erau în întregime din rândurile minorităților etnice¹⁹.

Impunerea obligativității cunoașterii limbii române drept condiție a afirmării socio-profesionale a avut un impact semnificativ într-o societate

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*. (Ordin al Prefecturii Cernăuți, datat 16 ianuarie 1920).

¹⁴ „Monitorul Bucovinei”, Cernăuți, fascicula 59, 30 octombrie 1920, p. 567.

¹⁵ *Ibidem*, 1 decembrie 1919, p. 1.

¹⁶ Rodica Iațencu, *Unirea Bucovinei cu Regatul Român* (I), în „Analele Bucovinei”, IX, nr. 1, 2002, p. 171.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ D.J.A.N.S., Fond *Serviciul Special de Siguranță Câmpulung Moldovenesc* dosar 1/1920, f. 3.

¹⁹ În *preajma unor noi numiri în magistratură*, în „Glasul Bucovinei”, II, nr. 199, 23 iulie 1919, p. 1.

germana, ucraineana și polona. Aceste reglementări – menite desigur să integreze rapid Bucovina, pe multiplele sale paliere, în România Mare – au pus capăt unei tradiții consacrate în timpul administrației austriece. Reacțiile comunităților etnice n-au întârziat să apară, ele consemnându-se în presă sau adunări publice (cazul germanilor, ucrainenilor, polonilor). În presa germană și evreiască se scria că „*a se pretinde funcționarilor publici din Bucovina să învețe românește e o forțare în naționalizarea acestei țări internaționale*”(s. n.)²⁰.

Autoritățile române au făcut eforturi pentru a asigura învățarea noi limbi oficiale de către alogeni, organizându-se cursuri de vară la Câmpulung Moldovenesc, Câmpulung Muscel, Iași, București, Brașov, Deva, Bârlad, la care cheltuielile financiare erau suportate de către statul român²¹. Mulți dintre învățătorii neromâni au fost trimiși în școlile din Vechiul Regat sau în sudul Bucovinei, în zonele cu concentrație puternică de populație românească, aici fiind, însă, expuși românizării.



4. Grup de elevi poloni din Sadagura la o Tabăra de vară, 1930 (sursa: „Kalendarz Polskiego Związku Szkolnego w Rumunii na Rok 1939”, Cernăuți, Z Drukarni – Eminescu, 1938)

²⁰ Rodica Iațencu, *op. cit.*, p. 172.

²¹ Emanuil Iliuț, *Învățământul primar și normal primar în Bucovina după Unire*, în vol. *Zece ani de la Unirea Bucovinei (1918–1928)*, Cernăuți, Editura „Glasul Bucovinei”, 1928, p. 303.

Capitolul V

IANCU FLONDŌR VS. ION NISTOR: RADIOGRAFIA CRIZE BUCOVINENE

La 12 noiembrie 1918 Iancu Flondor a fost ales șef al guvernului provizoriu al guvernului Bucovinei și desemnat ministru delegat cu administrarea Bucovinei, având reședința la Cernăuți (4 aprilie 1919). În această calitate s-a preocupat de adoptarea unor măsuri administrative: elaborarea unui proiect al legii electorale întocmit de către Constantin Berariu¹, *Expunere de motive pentru împărțirea administrativă a Bucovinei*², obținerea unui împrumut din partea guvernului de la București pentru repararea pagubelor provocate de război³. Iancu Flondor a criticat activitatea Misiunii anglo-franceze de la Cernăuți, atentă –suspect de mult - la rezolvarea problemelor ridicate de către ucraineni⁴, implicit rapiditatea reformelor administrative⁵. Un alt aspect al activității lui Iancu Flondor s-a concentrat asupra recuperării pagubelor materiale provocate populației Bucovinei în timpul Primului Război Mondial (36 milioane coroane primite despăgubire de la Austria în 1918 și 25 milioane de lei primite de la guvernul României Mari⁶ până în anul 1924). În calitate de șef al guvernului Bucovinei, Iancu Flondor a avut permanent în vedere interesele țăranilor⁷, pe care i-a sprijinit în nenumărate împrejurări. Încă la 25 noiembrie 1918, el a declarat : „*Dară țăranii noștri bucovineni au săvârșit o altă faptă mai mare. Ei ne-au scăpat datinile, legea și limba strămoșilor noștri. Numai țăranilor avem să le mulțumim dacă țara aceasta, după o vitregă stăpânire străină de peste 140 de ani, se poate întoarce iară la mama ei (s.n.)*”⁸. În această postură, activitatea lui Iancu Flondor a fost adecvată nevoilor imediate ale Bucovinei, rezolvării problemelor țărănești: arendarea obligatorie către țărani a suprafețelor de pământ de peste 200 de ha, operațiune premergătoare exproprierii pământurilor (7/20 martie 1919)⁹. Imediat după Unire Iancu Flondor a sprijinit

¹ A.N.I.C., Fond *Iancu Flondor*, dosar 22/1919, f. 1–44.

² Idem, dosar 25/1919, f. 1.

³ Idem, dosar 27/1919, f. 7.

⁴ *Ibidem*, f. 2. În acest sens, erau răspândite zvonuri privind cedarea părții de nord a Bucovinei către ucraineni, fiind suspectată activitatea locotenentului francez Barrague alias Fibisch Baruch din Noua Sulița.

⁵ Idem, dosar 20/1919, f. 1–3.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Sextil Pușcariu, *Memorii*, București, Editura Minerva, 1978, p. 355.

⁸ A.N.I.C., Fond *Iancu Flondor*, dosar 20/1919, f. 40.

⁹ *Ibidem*, f. 40.

împroprietărirea țăranilor cu pământ (68 600 ha), operațiune care ar fi trebuit, potrivit intențiilor sale, încheiată până în toamna anului 1920. La propunerea lui Vasile Alboi Șandru, Consiliul Național a asigurat difuzarea textului în toate comunele Bucovinei¹⁰. În martie 1919 a fost adoptat proiectul de reformă agrară, demersurile fiind continuate în luna aprilie¹¹. Bucovina dispunea de teren agricol în suprafață de 520 000 ha (382 000 dintre locuitorii săi ocupându-se de agricultură)¹². În baza distribuției etnice a populației din Bucovina, alogenii ar fi trebuit – conform proiectului – să fie împroprietăriți într-un procent superior românilor. În ședința din 13 februarie 1919, s-a constituit o comisie formată din 15 membri¹³, destinată să examineze proiectul Legii agrare¹⁴. În timpul alegerilor membrilor amintitei comisii, Dionisie Bejan a refuzat să-i de-a cuvântul lui Aurel Morariu, membru al „glasiştilor” – aceștia nefiind aleși în comisie, întrucât s-au abținut de la vot¹⁵. În baza decretului bucovinean, erau supuși unei exproprieri complete: străinii care, înainte de 1 august 1914, nu se bucurau de nici un drept cetățenesc; „absenteiștii” care nu se reîntorseseră în Bucovina; arendașii care, în mod succesiv, își arendaseră pământul timp de nouă ani înainte de 1919. Iancu Flondor preconizase o reducere a numărului de funcționari publici, încă din 19 noiembrie 1918, în ședința Consiliului Național explicând că „guvernul dorește să stea în contact cu populațiunea, el vrea să se puie în legătură prin viu grai cu poporul. Prin aceasta - arăta el - se va reduce munca strictă a organelor administrative”¹⁶. În această idee, el a susținut și a pledat pentru menținerea Direcției de Căi Ferate de la Cernăuți, oraș plasat favorabil la intersecția unor legături feroviare care asigurau legătura între Marea Neagră și Marea Baltică și alta între Odessa și Cehoslovacia. Direcțiunea de la Iași, destinată a deservi Moldova, Bucovina și Basarabia „extinsă asupra unui teritoriu atât de mare – arăta Flondor – cu trei provincii atât de diferențiate în limbă, obiceiurile, cultura și mentalitatea populațiunilor, nu poate satisface trebuințele economice ale unui teritoriu prea mare”¹⁷.

¹⁰ *Ibidem*. Încă din noiembrie 1917, la sugestia lui Ionel Brătianu și dorind să elimine potențiala influență distructivă a revoluției bolșevice, regele Ferdinand I de Hohenzollern a promis țăranilor din localitatea Răcăciuni (Bacău) înfăptuirea unei reforme agrare (majoritatea soldaților români erau fii de țărani).

¹¹ *Ibidem*.

¹² Ion Nistor, *Bucovina sub dominațiunea românească*, Cernăuți, Editura „Glasul Bucovinei”, 1938, p. 44.

¹³ A.N.I.C., Fond Iancu Flondor, dosar 20/1919, f. 41. Iancu Flondor a depus eforturi serioase pentru rezolvarea problemei agrare cooptând în comisie reprezentanții minorităților naționale; Idem, dosar 5/1919, f. 57.

¹⁴ Idem, dosar 14/1919, f. nepaginată.

¹⁵ Cristina Puha, *Iancu Flondor și noile realități politice în Regatul Român (1918–1924)*, în „Analele Bucovinei”, VIII, 2/2000, p. 459; A.N.I.C., Fond Iancu Flondor, dosar 20/1919, f. 41.

¹⁶ *Ibidem*, f. 46.

¹⁷ Idem, dosar 14/1919, f. nepaginată.

Integrarea Bucovinei în Regatul României Mari a plasat formațiunile și grupările spectrului politic bucovinean (Partidul Național Român, Partidul Democrat al Unirii și Partidul Social Democrat) într-o complexitate de preocupări specifice, din contextul cărora s-a detașat, pe de o parte, interesul pentru conservarea electoratului propriu, iar pe de altă parte, deschiderea spre ofertele politice ale partidelor din Vechiul Regat¹⁸. Membrii Partidului Național Român se împotriveau extinderii influenței Partidului Național Liberal și a Ligii Poporului (într-o proporție mai mică), amplificată însă în cazul Partidului Democrat al Unirii. Opțiunile autonomiste sau centraliste s-au regăsit și în alte spații românești (cazul Transilvaniei și poziția lui Iuliu Maniu), în cazul bucovinean ele purtând amprenta a două prestigioase personalități: Ion Nistor¹⁹ și Iancu Flondor²⁰. Ion Nistor a devenit membru al Partidului Național Liberal, în urma fuziunii dintre acesta și Partidul Democrat al Unirii din Bucovina (creat la 15 septembrie 1919). Convinși de necesitatea unei integrări rapide a Bucovinei în structurile României Mari, istoricul și omul politic bucovinean a susținut un ritm accelerat în procesul de integrare fapt care, în practică, a generat excese și, în consecință, fundamentate nemulțumiri²¹. Desființarea autonomiei, adoptarea unui complex de măsuri care să-i vizeze în primul rând pe români, nu putea fi receptată în mod pozitiv de către naționalitățile Bucovinei, dintre care, doar polonii și germanii acceptaseră formula unirii necondiționate. Partizanii lui Ion Nistor (A. Morariu, A. Procopovici, G. Rotică, Al. Vitencu, D. Marmeliuc ș.a.) erau adunați în jurul ziarului „Glasul Bucovinei”, de aici și denumirea de „glasiști” (sau „naționali”). În continuare, ne vom concentra atenția asupra cauzelor și evoluțiilor care au determinat,

¹⁸ Traian Brăileanu, *Temeliile organizației politice*, în „Școala”, nr. 3–4, 1–15 februarie 1922, p. 64.

¹⁹ Ion Nistor s-a născut la 4/17 august 1876 în comuna Vicovu de Sus, județul Suceava. Școala primară a urmat-o în localitatea natală, iar studiile liceale la Liceul german din Rădăuți (actualul Colegiu Național „Eudoxiu Hurmuzaki”- n.n.). În 1897 a început studiile universitare la Universitatea din Cernăuți, absolvind Facultatea de Filosofie. A fost repartizat, ca profesor de istorie și geografie, la Liceul din Suceava, ulterior funcționând pe aceeași specializare la Liceul Real din Cernăuți. După obținerea doctoratului în istorie, cu tema *Pretențiile modovenesti asupra Pocuției*, a devenit profesor la Universitatea din Cernăuți la catedra nou înființată de Istorie a Europei sud-estice, cu accent pe reconsiderarea istoriei românești. În timpul Primului Război Mondial s-a refugiat în Regatul Român, implicându-se în mod activ în organizarea activității refugiaților bucovineni. Partidul Național Liberal a câștigat alegerile, dominând cu autoritate viața politică românească până în 1927, grație charismai liderului său, Ion I. C. Brătianu. Mihai Ștefan Ceașu, *Tabel cronologic*, în vol. *Ion Nistor (1876–1962)*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1993, p.12–19.

²⁰ Gavril Irimescu, *Scrisori către și de la Iancu Flondor din anii 1918–1924 privind viața politică din Bucovina*, în „Cădru Cosminului”, Suceava, serie nouă, nr. 6–7 (16–17), 2000/2001, p. 380.

²¹ Ștefan Purici, *Continuitate și schimbare în viața Bucovinei istorice*, „Xenopoliana”, Iași, VI, 1998,1–2, p. 117.

aprofundat și în final, au consacrat - iremediabil – ruptura dintre Iancu Flondor și Ion Nistor.

Atacul subtil asupra lui Iancu Flondor a fost plasat într-un articol, apărut în 3 ianuarie 1919, în „Glasul Bucovinei”, în care se preciza că „mulți dintre cei care au votat actul unirii cu entuziasm, au început să se îndoiască” (s.n.). Ion Nistor având origine țărănească, era prezentat drept un exponent al unirii necondiționate²². A. Burac (un apropiat al lui Nistor) a criticat la rândul său discursul lui Iancu Flondor ținut la 1 februarie 1919, cu prilejul Congresului învățătorilor, apreciind că acesta, deși cu merite în trecut, începuse să manifeste îndoieli în privința unirii necondiționate²³. Mai târziu, la 15 martie 1919, în ziarul „Patria” (Cluj) a apărut un interviu cu Ion Nistor, în care acesta critica conducerea Bucovinei în timpul administrației Flondor, inaugurând astfel conflictul dintre cei doi. Nistor îl acuza pe Iancu Flondor, de „accente autonomiste” care ar fi putut afecta – în opinia sa - reforma agrară în varianta susținută de el, alături de impunerea unor funcționari care încălcau prevederile articolului 10 din Decretul 3745/18 decembrie 1918. În realitate, așa cum a demonstrat ulterior Iancu Flondor, proiectul său de reformă era mult mai bun și în folosul tuturor locuitorilor Bucovinei, indiferent de apartenența lor etnică²⁴. În chestiunea minorităților naționale - alt domeniu în care a fost atacat de Ion Nistor - Iancu Flondor atrăgea atenția asupra faptului că: „trebuie evitat orice fapt care s-ar resimți de populația neromânească ca o nedreptate”²⁵. În raportul expediat regelui Ferdinand la 2 aprilie 1919, Flondor arăta că „mi-a părut prudent a-mi impune rezerve pentru ca această populație să nu aibă cuvinte de recriminațiune în fața lumii civilizate. M-am ferit, prin urmare, de schimbări repezi și radicale în convingerea că, prin măsuri pripite și nehibzuite și toate urmările lor, s-ar compromite poate ireparabil cauza bună a neamului precum s-a întâmplat în Basarabia, bântuită și azi de adânci nemulțumiri dăunătoare idealului național (s.n.)”²⁶. El mai arăta „este îmbucurător faptul că folosindu-mă de mijloace blânde față de celelalte neamuri, mi-a succedat un număr mare

²² Cristina Puha, *op.cit.*, p. 462. Autoarea plasează (deplasează) Congresul General al Bucovinei la 28 noiembrie 1919! A.N.I.C., Fond Iancu Flondor, dosar 20/1919, f. 23–30.

²³ A. Burac, *Reflexiuni în jurul unui discurs*, în „Glasul Bucovinei”, II, 13 martie 1919, p. 1.

²⁴ A.N.I.C., Fond Iancu Flondor, dosar 20/1919, f. 23–30. În final, la 6 septembrie 1919, varianta susținută de către Ion Nistor a avut câștig de cauză, - pe fondul evoluțiilor pe scena politică bucovineană - proiectul său de reformă agrară, câpătând caracter de lege. Fondul Bisericesc, condus acum de Ioan cavalier de Cuparencu, având în proprietate 250 000 ha, a intrat sub controlul statului, în urma demersurilor înfăptuite de Ion Nistor, schimbare care a favorizat îmbogățirea unor funcționari

²⁵ Idem, dosar 27/1919, f. 12; Doina Alexa, *Ion Nistor – dimensiunile personalității politice și culturale*, Rădăuți, Editura Institutului Bucovina, 2000, p. 178; A.N.I.C., Fond Iancu Flondor, dosar 10/1919, f. 3.

²⁶ Idem, dosar 27/1919, f. 12.

de comune, cu școală de altă limbă, au cerut spontan transformarea lor în școli românești”²⁷, adăugând : „respectul deplin al autonomiei populare împiedică diferențele naționale și astfel se vor pune toți în bună înțelegere în slujba țării”²⁸.

Atacurile orchestrate de către Ion Nistor și apropiații săi au fost amplificate de apariția articolul *Criza* publicat în paginile „Glasului Bucovinei” sub semnătura lui A. Procopovici, prin care Iancu Flondor a fost acuzat de un conflict cu autoritățile de la București²⁹. Un alt articol „ataca” problema minorităților naționale, Iancu Flondor fiind acuzat de faptul că le-ar fi promis germanilor mai multe licee în limba maternă. Ori, accentua Procopovici – semnatarul articolului *Problema națională* – acest lucru ținea exclusiv de competența guvernului de la București³⁰.

Prezentându-i motivele care au determinat ruptura cu Ion Nistor, Flondor arăta, în raportul trimis regelui Ferdinand I, la 2 aprilie 1919, că „din multe semne ale poporului român, ne-am încredințat că intențiunile mele sunt, în general, înțelese. Totuși, un grup restrâns de tineri bărbați, neexperimentați în politică, neînsemnați ca număr și ca forță, cu firi pomite, cer și agitează pentru o bruscă și radicală naționalizare a administrației; agitația aceasta neliniștește populația și duce în eroare colegii mei din cabinet asupra adevăratei stări din Bucovina, la care are mare parte și ministrul Nistor. Toate stăruințele mele de a mă înțelege cu ministrul Bucovinei au rămas zadarnice. Această stare politică de dizarmonie între domnul Nistor și mine reclamă o grabnică lămurire (s.n.)”³¹. În condițiile accentuării stării conflictuale dintre Iancu Flondor și Ion Nistor, Flondor a plecat la București pentru a încerca rezolvarea situației (31 martie 1919/13 aprilie 1919). Aici a fost primit de Mihail Phekeryde, ministru interim la Externe (Ionel Brătianu, aflându-se la Paris). La 14 aprilie 1919, Iancu Flondor i-a prezentat lui Mihail Phekeryde o notă verbală care conținea următoarele solicitări: respectarea Decretului nr. 3 745 din 18 decembrie 1918, privind organizarea Bucovinei, menținerea Direcției Căilor Ferate din Bucovina, organizarea neîntârziată a Jandarmeriei, excluderea lui Alecu Constantinescu și Ion Nistor din afacerile Bucovinei³². Iancu Flondor era de părere că, accelerarea procesului de românizare al Bucovinei nu putea decât să-și pună în mod negativ amprenta pe viitorul societății bucovinene, întrucât „aproape toate măsurile luate de Consiliu în chestiunea bucovineană, în special din partea domnului ministru Constantinescu și ajutorul dumnealui, ministrul Ion Nistor, sunt de așa natură că, apreciate în mod obiectiv, ele se prezintă ca o distrugere a administrației Țării”³³. Solicitățile lui Iancu Flondor nu puteau fi însă rezolvate

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Idem*, dosar 14/1919, f. 1.

²⁹ A. Procopovici, *Criza*, în „Glasul Bucovinei”, II, 15 aprilie 1919, p. 1.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ A.N.I.C., Fond *Iancu Flondor*, dosar 27/1919, f. 12.

³² *Ibidem*, f. 10.

³³ *Ibidem*.

de către Mihail Phekeride, ministru ad-interim, Ionel Brătianu aflându-se la Paris unde conducea delegația României în cadrul Conferinței Păcii³⁴. În aceste condiții, Iancu s-a prezentat în audiență la regele Ferdinand, căruia i-a expus problemele de mai sus, alături de principiile sale de administrare a Bucovinei. În cazul în care, nu primea un răspuns favorabil până la data de 15 aprilie 1919, Iancu Flondor era decis să demisioneze din postul de ministru al Bucovinei³⁵. Întrucât regele Ferdinand s-a eschivat în a-i da un răspuns clar, Iancu Flondor și-a înaintat demisia la 15/16 aprilie 1919.

Înainte de a se întoarce la Cernăuți, Iancu Flondor a acordat un interviu, la 4/17 aprilie 1919, oficiosului Partidului Conservator, „Epoca”, ziarului „Chemarea” (independent) și pentru „Îndreptarea”, gazeta Ligii Poporului, în care a mărturisind că este hotărât să facă un „cordon sanitar” împotriva operei de corupție a agenților d-lui Constantinescu și a operei Partidului Liberal³⁶. Acest interviu a inflamat spiritele în interiorul Partidul Național Liberal, chiar dacă, ulterior, Iancu Flondor a revenit asupra declarațiilor sale, încercând să se explice și reducându-și „țintele” doar la I. Nistor și Al. Constantinescu, implicați în afacerile legate de aprovizionarea Bucovinei. Un astfel de atac publicat în ziare aparținând opoziției îndreptat împotriva formațiunii politice aflate la putere nu putea însă trece neobservat și nepedepsit. Întors la Cernăuți, Iancu Flondor și-a constituit o grupare proprie având ziarul „Bucovina” drept organ de presă. Atacurile publicate în paginile ziarului „Glasului Bucovinei” nu s-au oprit, din păcate, o dată cu demisia lui Iancu Flondor. El și gruparea sa au fost criticați în continuare, pentru concepțiile autonomiste, pentru sprijinul și deschiderea manifestată față de de minoritățile naționale. Concepția lui Iancu Flondor despre administrarea Bucovinei a fost expusă în paginile ziarului „Bucovina”, din 24 aprilie 1919: „România Mare nu se mai putea administra în modul centralizat ca până acum. În interesul statului unitar trebuie să se înființeze și la nordul țării un centru propriu administrativ. Am accentuat această necesitate în programul nostru, cerând ca pentru teritoriul Bucovinei, ținutul Hotinului din Basarabia și pentru unele părți din Vechiul Regat să se înființeze un centru administrativ propriu. Înființarea lui ar schimba repede fizionomia etnică din această parte, garantând siguranță și contribuind la înflorirea statului”³⁷.

Gavril Rotică aprecia, în „Glasul Bucovinei” că lupta sa pe terenul românismului a împiedicat apariția unui „regionalism intolerant și dăunător”³⁸, recunoscând faptul că susținătorii politicii lui Iancu Flondor reprezentau „cea mai puternică coalitie pe care a cunoscut-o vreodată în viața de compromisuri a

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ A.N.I.C., Fond Iancu Flondor, dosar 27/1919, f. 10.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ Rodica Iațencu, *Unirea Bucovinei cu Regatul Român* (II), în „Analele Bucovinei”, X, nr. 1, 2003, p. 182.

³⁸ G. Rotică, *Ei și noi*, în „Glasul Bucovinei”, II, 24 aprilie 1919, p. 1.

politicii bucovinene”³⁹. V. Șesan era de părere, că Iancu Flondor milita pentru o „națiune bucovineană, ce nu este identică cu cea din România”⁴⁰, acționând pentru „autonomia națională bucovineană”⁴¹. În același timp, gruparea lui Ion Nistor nu reprezenta decât o „grupare moderată, împotriva căreia – remarcă G. Rotică - s-au coalizat toate „resturile de austriacism din Țara noastră”⁴².

Încercările generalului Nicolae Petala din 22 mai 1919, de a proceda la o reconciliere între Ion Nistor și Iancu Flondor, apelând la soluția unui arbitraj, au eșuat. Iancu Flondor a respins inițiativa generalului, motivând că Ion Nistor nu era la curent cu realitățile politice din Bucovina. Apropiat de realitățile bucovinene - în mijlocul căruia trăise inclusiv în timpul războiului, Iancu Flondor, spre deosebire de Ion Nistor (refugiat în Vechiul Regat), era mult mai atent la nevoile și interesele minorităților naționale, care reprezentau majoritatea populației din Bucovina. În vederea consultării cu reprezentanții acestora, Iancu Flondor a organizat, la 2 iunie 1919 -, având acordul generalului Nicolae Petala- o Adunare publică în sala Primăriei din Cernăuți, la care au participat reprezentanții germanilor, ucrainenilor și evreilor⁴³. Liderii minorităților naționale – prezente la această întâlnire - au profitat de ocazie, pentru a întreprinde un aspru rechizitoriu la adresa administrației românești: Mayer Ebner, Iacob Pistiner din partea evreilor, Albert Kohlruß, Rudolf Gaydosch din partea germanilor, Bohatyretz, din partea ucrainenilor și George Grigorovici, reprezentându-i pe românii bucovineni⁴⁴. Participanții au solicitat introducerea unei administrații proprii a Bucovinei, respectarea autonomiei provinciei prin intermediul unui consiliu administrativ, format din reprezentanții alogenilor alături de liderii partidelor politice⁴⁵. Liderii minorităților naționale, înscriși la la cuvânt, au criticat măsurile autorităților române, precizând că nu și-au dat acordul pentru „învoiala alipirii” la Regatul Român, care ar fi reprezentat „puterea de ocupație”⁴⁶. Participanții au redactat și au trimis o adresă către Conferința Păcii de la Paris. În intervenția sa, Iancu Flondor s-a declarat partizanul introducerii unui „cordon sanitar”, mărturisindu-și regretul față de faptul că a votat „unirea necondiționată a Bucovinei cu Regatul Român”, condamnând, de asemenea, intervenția trupelor române în Pocuția⁴⁷. Adunarea a adoptat o *Moțiune*, al cărei conținut a fost dezaprobat de către Nicolae Iorga. În fapt, savantul român a manifestat o poziție ambiguă pe toată durata acestui conflict. În răspunsul adresat lui Nicolae Iorga, Iancu Flondor a precizat că rostul Adunării a fost acela de a atenua nemulțumirile minorităților naționale,

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ V. Șesan, *Cine răspunde*, în „Glasul Bucovinei”, II, 27 aprilie 1919, p. 3–4.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ A.N.I.C., Fond *Casa Regală*, dosar 14/1919, f. 1.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 11.

insistându-se asupra faptului că s-a criticat modul în care era guvernată Bucovina: prin decrete-legi, fără Parlament⁴⁸. Ion Nistor⁴⁹ a încercat - anterior - să împiedice organizarea acestei Adunări, apelând în acest sens, la colonelul Lupașcu, comandantul Garnizoanei Cernăuți⁵⁰. El a calificat, în cadrul unui Memoriu trimis autorităților centrale de la București, organizarea și dezbaterii Adunării din 2 iunie 1919, drept evenimente „grave pentru destinele Bucovinei”, care s-ar fi plasat – chipurile - în contradicție cu „interesele superioare ale statului”⁵¹. Organizarea acestei Adunări a influențat - alături de declarațiile acide lui Iancu Flondor la adresa unor lideri al Partidului Național Liberal- adoptarea unei decizii tranșante de către guvernul de la București. Poziția lui Iancu Flondor în chestiunea minorităților naționale, a alimentat conținutul unor articole publicate în ziarul „Glasul Bucovinei” apărute sub semnătura apropiaților lui Ion Nistor. Aceștia au criticat vehement faptul că Adunarea de la 2 iunie 1919, s-a desfășurat în limba germană, și că, folosind acest prilej, Iancu Flondor și-a fi exprimat regretul pentru faptul că votase Unirea necondiționată a Bucovinei cu Regatul Român. Ziarul „Glasul Bucovinei” l-a caracterizat pe Iancu Flondor drept „unicul iredentist al Bucovinei”⁵² formulare – în opinia noastră – cu mult exagerată, incompatibilă cu rolul jucat de Iancu Flondor în Unirea Bucovinei cu România. Poziția lui Iancu Flondor față de problemele minorităților naționale a fost - în mod constant - denaturată de către ziariștii de la „Glasul Bucovinei”. Într-un astfel de articol se consemna „: Bucovina, care a stat 144 de ani cu zăvoarele trase dinspre România, să nu lase să se strecoare azi nici o palpitare de suflet românesc din Regat, pentru că domnului Flondor îi e frică să nu sughițe

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ Idem, dosar 16/1919, f. 1.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*; Idem, Fond Iancu Flondor, dosar 27/1919, f. 57. De altfel, Nicolae Petala promise anterior semnale, de la Ion Nistor, că pe Flondor „il preocupă mai mult problemele străinilor”. Vezi și *Memoriu asupra conflictului între ministrul delegat cu Administrarea Bucovinei și generalul Petala, comandantul Corpului IV Armată; ibidem*, f. 4. Generalul Nicolae Petala a fost revocat din funcție la intervenția lui Ion Nistor; Vezi și Nicolae Iorga, *Prietenii suspuse*, în „Glasul Bucovinei”, II, 13 mai 1919, p. 1; Pe Ionel Brătianu, Iancu Flondor l-a etichetat drept „un om fără sistem”; idem, *Memorii. Însemnări zilnice (Maiu 1917– Mart 1920). Războiul Național. Lupta pentru o nouă viață politică*, vol. II, București, Editura Națională „S. Ciornei”, p. 125; La 4 iunie 1919, ziarul „Czernowitzer Morgenblatt” titra pe prima pagină *O zi însemnată*, referindu-se la înființarea unui Consiliu administrativ al Țării, arătându-se că „respectul autonomiei populare împiedică diferențe naționale și astfel se vor pune toți în slujba și în bună înțelegere în serviciul țării”; Ziarul „Voința poporului”, din 7 iunie 1919. comenta ironic: „între ieri și azi, ce schimbare ce necaz”; A.N.I.C., Fond Casa Regală, dosar 14/1919, f. 1 –12.

⁵² „Glasul Bucovinei”, II, nr. 209, 6 august 1919, p. 1.

naționalitățile dumnealui”⁵³. În condițiile demisiei lui Iancu Flondor, Ion Nistor a fost numit la conducerea administrației Bucovinei⁵⁴. În timpul alegerilor parlamentare (Camera Deputaților și Senat) din Bucovina, organizate între 3 și 4 noiembrie 1919, de către guvernul generalului Arthur Văitoianu, a participat numai Partidul Democrat al Unirii, condus de către Ion Nistor, împreună cu candidații independenți, întrucât celelalte formațiuni și grupări politice, inclusiv cele ale minorităților naționale, au invocat diverse motive: lipsa unui „guvern neutru”, starea de asediu ș.a. Gruparea politică a lui Iancu Flondor s-a abținut de la participarea la vot, gest justificat prin faptul că minoritățile naționale nu erau „mulțămite cu stăpânirea d-lui Ion Nistor”⁵⁵. La 20 noiembrie 1919, primul Parlament al României Mari a fost prezidat de mitropolitul Bucovinei, Vladimir de Repta, în calitate de decan de vârstă⁵⁶. În guvernul de la București, postul de ministru fără portofoliu a fost deținut de către Ion Nistor. Bucovina era reprezentată de către 39 de parlamentari (în urma participării a 88 348 de electori din totalul de 115 000 de locuitori cu drept de vot): 27 parlamentari reprezentând P.D.U. (20 în Camera Deputaților și 7 în Senat), 10 independenți (6 deputați și 4 senatori reprezentând minoritățile germană, ucraineană, polonă și evreiască), un senator din partea Universității din Cernăuți în timp ce mitropolitul Bucovinei figura drept senator de drept⁵⁷. În Parlamentul României Mari s-a constituit Clubul parlamentarilor bucovineni care a emis o declarație, *Ce vream*, în care se accentua dorința de a contribui la întărirea noului stat⁵⁸. Un moment delicat l-a constituit dezbaterăa unui protest semnat de 1500 de persoane prin care se exprimau rezerve față de valabilitatea alegerilor din Bucovina (noiembrie 1919), inițiativă respinsă la intervenția lui Vasile Reuț, deputat P.D.U.⁵⁹

La 13 martie 1920 s-a instalat guvernarea Alexandru Averescu care, pe fondul unei popularități extraordinare, a adoptat măsuri foarte importante:

⁵³ Șt. Bosic, *Ciocoismul în Bucovina*, în „Glasul Bucovinei”, II, 18 iunie 1919, p. 2.

⁵⁴ A. Morariu, *Dl. ministru Nistor e iar în fruntea Bucovinei*, în „Glasul Bucovinei”, II, 4 octombrie 1919, p. 1; G. Rotică, *Sub stare de asediu și cenzură*, în „Glasul Bucovinei”, II, 16 octombrie 1919, p. 1.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 137.

⁵⁶ Emil Satco, Ioan Pânzar, *Prefectura. Repere istorice locale*, Iași, Editura Junimea, 1995, p. 53.

⁵⁷ D.J.A.N.S., *Fond Prefectura județului Siret*, dosar 20/1920, f. 9; În 1920 a fost numit un Președinte al Comisiunii regionale de unificare iar în baza Legii Electorale nr. 3 620, din 24 august 1919 fusese sistemul de reprezentare al provinciei în corpurile legiuitoare, Bucovinei repartizându-i-se un număr de 26 de mandate de deputați și 13 de senatori (un deputat revenea la 30 000 locuitori, iar un senator revenea la 70 000 locuitori). Legea electorală prevedea că dreptul de vot se exercita de la 21 de ani în sus pentru deputați, 40 în cazul senatorilor. A.N.I.C., *Fond Iancu Flondor*, dosar 22/1919, f. 6; „Monitorul Bucovinei”, fascicula 70, 7 octombrie 1919, p. 2.

⁵⁸ Rodica Iațencu, *op. cit.*, p. 175.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 176.

reforma financiară, legi referitoare la reforma agrară, abrogarea Sfatului Țării din Basarabia cât și a Consiliului Dirigent din Transilvania⁶⁰. La 4 aprilie 1920, Secretariatele de Serviciu din Bucovina au fost desființate, în locul ministrului delegat fiind numit Președintele Comisiei regionale de unificare care avea sarcina de a lichida serviciile provinciale și de a transfera atribuțiile către guvernul centralist de la București. Gruparea autonomistă condusă de Iancu Flondor a fuzionat cu Partidul Poporului, condus de către generalul Alexandru Averescu, la Congresul din 16–17 aprilie 1920. Corespondența purtată în acest interval între Iancu Flondor și Alexandru Averescu reflectă calitățile morale și etice ale „boierului de la Storojineț”, viziunea sa asupra problemelor politice ale Bucovinei, parte integrantă a Românei Întregite⁶¹. Legat de acest aspect, Alexandru Marghiloman consemnează în *Note politice* următoarele: „întâlnesc pe Flondor la Vaida-Maniu. Bineînțeles se vorbește de intrarea în Constituție și de modul în care s-ar putea tăia calea liberalilor. Înainte de a ne întâlni câteși patru, Vaida îmi spune că Flondor acceptă combinația, și eu îl întreb brusc pentru el sau pentru Maniu ? Mirat, îmi răspunde ca și cum n-ar posibil din partea lui Maniu. Flondor este mai puțin vorbăreț, ca ardelenii; înfățișare bună, înfățișare de european”⁶².

Iancu Flondor s-a plasat constant în apărarea intereselor Bucovinei-indiferent de context - receptând cu justificată nemulțumire numirea lui I. V. Stârcea în postul de ministru al Bucovinei (în locul lui Ion Nistor, care demisionase). Iancu Flondor nu putea fi de acord cu I. V. Stârcea, acesta având o imagine de persoană coruptă, motiv pentru care a avut un schimb de replici ferme, dar pertinente, cu Alexandru Averescu, fie direct (16–17 aprilie 1920, când Flondor s-a aflat la București), fie prin intermediul scrisorilor⁶³. I.V. Stârcea intrase în afacerile veroase cu lemn, aparținând Fondului Bisericesc din Bucovina, încă din vremea administrației austriece, postură inacceptabilă pentru demnitatea de ministru al Bucovinei⁶⁴. În pofida demersurilor lui Iancu Flondor, I. V. Stârcea a fost numit (2 iulie 1920) în postul de ministru al Bucovinei, fapt care l-a determinat pe Iancu Flondor să demisioneze din partid, retrăgându-se la moșia sa de la Storojineț⁶⁵. Poziția lui Iancu Flondor, obișnuit cu eficiența, disciplina și competența funcționarului austriac în detrimentul celui român,

⁶⁰ Sorin Alexandrescu, *Paradoxul român*, București, Editura Univers, 1994, p. 79.

⁶¹ Alexandru Marghiloman, *Note Politice 1897–1924*, vol. V. București, Institutul de Arte Grafice „Eminescu”, 1927, p.162–163.

⁶² *Ibidem*, p. 163.

⁶³ Radu Economu, *Iancu Flondor. Date inedite din Arhivele Statului*, în „Analele Bucovinei”, I, nr. 1, 1994, p. 58.

⁶⁴ Aurel Morariu, *Problema fondului bisericesc ort-rom. al Bucovinei*, în Ion Nistor, *Zece ani de la Unirea Bucovinei. 1918–1928*, Cernăuți, p. 119–127.

⁶⁵ „Nistor se plânge de Flondor” – scria Iorga în *Memoriile sale*. Vezi Nicolae Iorga, *op.cit.*, p. 154.

apăsător de nevoi materiale, cu mentalități și moravuri greu de eradicat, una din limitele administrației românești „nu din cauza instituțiilor, ci a oamenilor”⁶⁶.

Atașat Bucovinei și tradițiilor sale, intransigent cu personajele politice care puneau interesele politice deasupra interesului național, Iancu Flondor n-a participat – din rațiuni protocolare și de etichetă – la serbările încoronării de la Alba-Iulia (15 octombrie 1922). Gestul său a fost similar cu poziția adoptată de către Iuliu Maniu, fapt care nu l-a împiedicat pe acesta să devină, ulterior, pe parcursul perioadei interbelice, unul dintre cei mai importanți lideri ai românilor. „Vârsta și cele petrecute în viața mea – îi scria Iancu Flondor lui Nicolae Mișu – mă scutesc de ambiții copilărești”⁶⁷. Organizatorii serbării de la Alba-Iulia⁶⁸, ignorând poziția sa de fost președinte al Consiliului Național și de președinte al Congresului General al Bucovinei, l-au plasat pe Iancu Flondor la masa foștilor miniștri, undeva în fundul sălii, în anonimat. „Acest eveniment regretabil – consemnează Iancu Flondor – se prezintă ca o degradare și denaturare a unor sublime acte istorice și implică ca o jignire a oamenilor care au urmat la timpul său cu însuflețire chemările mele”⁶⁹. Ulterior, a trimis o telegramă de felicitare regelui Ferdinand I Întregitorul de la care a primit răspuns. Iancu Flondor sesiza într-o scrisoare din 24 noiembrie 1922 calea greșită urmată de guvernele române ce se succedaseră până la 1922, în ceea ce privea politica practică în provinciile realipite. „Calea urmată până acum de acele guverne, începând de la unificarea politică, – arată Iancu Flondor – din nefericire a fost atât de greșită, încât aceste patru ramuri (ale poporului român. n.) se prezintă astăzi cu mult mai puțin unificate sufletește decât înaintea unificării politice. Fiecare din partidele cele vechi nu doresc decât să facă în țările realipite prozești, să-și întărească fiecare pozițiile lui politice, pentru a stăpâni singur situația, lovind sălbatic în ceilalți fără a-și da seama că lovește în patria lui proprie [...]. Este acea nenorocită mentalitate pătimășă a vechiului Regat, unde interesele de partid primează asupra oricărui alt sentiment”⁷⁰. Înțelegând resorturile interne ale artei conviețuirii într-un stat pluriethnic, democratic Iancu Flondor a militat consecvent pentru respectarea drepturilor minorităților împotriva desființării școlilor în limba maternă, interzicerii unor acțiuni, ziare, comprimării modalităților de integrare rapidă a neromânilor. În opoziție, Ion Nistor – istoric de formație și de vocație – având șansa atât de rară de a scrie și de a face istorie, a promovat o viziune opusă „boierului de la Storojineț”. Aplicând măsurile specifice național-liberalismului – partid în care a intrat după fuziunea dintre Partidul Democrat al Unirii și Partidul Național

⁶⁶ „Glasul Bucovinei”, III, 29 iulie 1920, p. 1.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 59.

⁶⁸ I. Ciupercă, *România în fața recunoașterii național-statale. Repere*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1996, p. 53.

⁶⁹ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 59.

⁷⁰ Gavril Irimescu, *op. cit.*, p. 398.

Liberal⁷¹ – Ion Nistor a preluat treptat conducerea Bucovinei, continuând să-i influențeze destinele chiar și după ce în mod oficial, deținea alte portofolii în guvernele de la București⁷². Promovarea apropiaților lui Nistor în diferite posturi din administrația⁷³ Bucovinei a însemnat implicit adoptarea unor măsuri centraliste-, dar și unele afaceri veroase – care nu puteau conveni orizontului de așteptare manifestat de către minoritățile naționale alături de românii bucovineni⁷⁴. Disputa dintre Iancu Flondor și Ion Nistor s-a desfășurat în contextul complex al Unirii Bucovinei cu Regatul Român și al preluării puterii decizionale și legislative de către guvernul de la București, în spiritul unei centralizării adaptată viziunii Partidului Național Liberal. Conflictul a reprezentat materializarea a două concepții opuse asupra integrării Bucovinei cu Regatul Român. Una era reprezentată de către formula autonomistă, inspirată din realitățile provinciei, susținută de către Iancu Flondor și reprezentanții minorităților naționale, în fond o soluție realistă, viabilă, care corespundea unor realități mentale, instituționale ce-și dovediseră – în cazul Bucovinei – viabilitatea. Format la școala germană, adept al moralității, inclusiv în spațiul dezbaterilor și al manifestărilor politice, Iancu Flondor a manifestat o deschidere constantă față de problemele locuitorilor Bucovinei, avansând soluții potrivite în plan economic, social, politic, apropiate de normele și tradițiile europene. Istoric remarcabil, implicat activ în politică, în calitate de lider al Partidului Democrat al Unirii și ulterior al organizației Partidului Național Liberal din Bucovina, Ion Nistor, aplecat mai mult spre trecutul Bucovinei, a promovat o nivelare, o omogenizare instituțională, etnică, administrativă, accelerată a provinciei, care a determinat acumularea în timp a unor nemulțumiri venite din partea românilor bucovineni, dar mai ales a minorităților naționale. Această politică a însemnat o fractură în raport cu tradiția austriacă, deschisă spre conservarea și dezvoltarea identității multietnice și pluriconfesionale a Bucovinei, însăși specificul monarhiei danubiene fiind unul multinațional. Realitățile prezentului erau altele, în cazul Bucovinei, totalmente diferite de momentul anexării părții de nord-vest a Moldovei în 1774 de către Imperiul Habsburgic. Pentru Ion Nistor, istoricul de prim plan, verbul „a scrie” istorie s-a conjugat, după 1918, cu „a face” istorie. Tentațiile puterii s-au dovedit mult prea puternice pentru omul de știință Ion Nistor pentru a nu se înscrie – probabil, legitim – în miezul scenei politice. Originea sa țărănească, pe care a valorificat-o din plin, i-a justificat multe din acțiuni, însă nu credem că au motivat convingător și blamarea lui Iancu Flondor, invocând temeiul

⁷¹ Ion Cernat, *Iorgu G. Toma în vârtoarea luptelor luptei politice „fără poște și ambiții”* (II), în „Țara Fagilor”, Suceava, serie nouă, XI, nr. 3 (44), iulie-septembrie 2003, p. 16.

⁷² Doina Alexa, *op. cit.*, p. 184.

⁷³ Constantin N. Tomescu, *Prietenul meu Visarion Puiu*, Suceava, 2005, p. 25.

Vezi și nota 41.

⁷⁴ Vasile Postecă, *Mișcarea literară interbelică din Bucovina. Amintiri de la „Iconar”*, în „Analele Bucovinei”, IX, nr. 2, 2002, p. 522.

descendenței boierești a acestuia. În fond, Unirea Bucovinei cu Regatul Român se datorează în mod esențial activității „boierului de la Storojineț”. Faptul că acesta a regretat ulterior formula „unirii necondiționate” a însemnat, în accepția lui Iancu Flondor, un semnal dat autorităților române de a-și respecta propriile angajamente și promisiuni făcute bucovinenilor, indiferent de apartenența lor etnică. Integrarea Bucovinei s-ar fi convenit realizată – în abordarea lui Iancu Flondor – pe filiera unei perioade tranzitorii în care, plecând de la specificul provinciei, s-ar fi procedat la luarea unor măsuri corespunzătoare alcătuirii multietnice a provinciei. Sintagma de „unicul iredentist al Bucovinei”, vehiculată și reluată la adresa lui Iancu Flondor de către gruparea lui Ion Nistor prin intermediul ziarului „Glasul Bucovinei” și-a pus amprenta în mod nemeritat asupra contextului perioadei, făcând din Ion Nistor beneficiarul unor acțiuni politice esențiale pentru destinul Bucovinei istorice, în realitate datorate lui Iancu Flondor. Firește, locul lui Ion Nistor în istoria Bucovinei nu poate fi contestat, însă plasarea acțiunilor și personalității lui Iancu Flondor în anonim nu poate fi – pentru istoricul autentic – decât contraproductivă.



5. Rădăuți - Deutsches Haus (Casa Germană)



6. Prezidiul Societăților „Arboroasa”, „Dacia”, „Bucovina”, „Junimea” și „Moldova” împreună cu actorul Constantin Tănase (sursa : Filon Lauric, *Amintirile Mele*, – Centrul de Studii „Bucovina”, Rădăuți)



7. La bustul lui Mihai Eminescu din Parcul „Arboroasa”, Cernăuți, 1934 (sursa: Filon Lauric, *Amintirile Mele*, –Centrul de Studii „Bucovina”, Rădăuți)

ÎNVĂȚĂMÂNTUL DIN BUCOVINA SUB IMPACTUL „NOII OFENSIVE CULTURALE”

După încheierea Primului Război Mondial, situația învățământului din Bucovina era precară din mai multe motive. În primul rând, în urma traumelor și distrugerilor provocate de război, bucovinenii nu mai manifestau aceeași disciplină și interes față de școală și învățământ. Acest fapt este certificat de un interesant *Raport* trimis, în 15 septembrie 1919, de către autoritățile școlare din Prefectura Suceava către Secretariatul de serviciu pentru instrucțiune publică din Cernăuți¹. În al doilea rând, numeroase școli suferiseră distrugeri în timpul războiului². În al treilea rând, unii învățători erau angrenați în afaceri profitabile și neglijau învățământul³. Situația școlară a județului Suceava, în 1919, se răsfrângea indirect asupra întregii Bucovine, care suportase, în totalitatea ei, rigorile războiului. La data întocmirii raportului (15 septembrie 1919), în județul Suceava -de exemplu- existau 39 școli românești, 6 germane și una polonă⁴. Bucovina moștenise de la Imperiul Austriac o bună organizare a învățământului, care nu corespundea însă cu cea din Regatul României, deoarece componența multietnică a Imperiului Austro-Ungar a determinat organizarea învățământului primar și secundar pe criteriul limbilor naționale. De exemplu, elevii bucovineni din clasele I și II ale școlilor primare comunale erau grupați în funcție de limba lor maternă. Încă de la sfârșitul secolului trecut, în primele două clase, limba de predare era limba națională (româna, germana, polona sau ucraineana). Elevii a căror limbă maternă nu era limba germană, învățau în clasa I trei ore pe săptămână limba germană, iar în clasa a doua patru ore pe săptămână. Începând cu clasa a treia, germana devenea limbă de predare, iar limba națională obiect de studiu⁵.

Unificarea sistemului de învățământ din România Mare a reprezentat o prioritate pentru guvernele românești care s-au succedat la conducerea statului imediat după 1918. Din acest motiv, începând cu anul 1918, guvernul român a încredințat autoritatea unui Secretar de Stat al Instrucțiunii, iar prin Decretul-lege din 18 decembrie 1918 se stipula, la articolul 7 că, pentru administrarea Bucovinei, se institua, sub conducerea și organizarea Ministrului Delegat al guvernului, un serviciu administrativ alcătuit din 9 secretari de serviciu, din care unul era însărcinat cu instrucția publică. (internele, educația, justiția, finanțe.

¹ D.J.A.N.S., Fond *Prefectura Județului Suceava*, dosar 9/1919, f. 36.

² *Ibidem*, f. 36–37.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*

⁵ Mircea Grigoroviță, *Învățământul în nordul Bucovinei (1775–1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993, p. 47.

culte, lucrări publice, industrie, comerț, îngrijiri sociale, domenii alimentare și sănătate publică, reface). Acestea au fost desființate la 4 aprilie 1920 de către guvernul Alexandru Averescu⁶.

La conducerea învățământului din Bucovina a fost desemnat un secretar general al instrucțiunii pentru Bucovina, apoi un director general. Prin decizia Ministerului Instrucțiunii Publice, din 16 aprilie 1923, se înființau, cu începere de la 1 mai același an, 16 inspectorate regionale, Bucovina formând, împreună cu Inspectoratele Dorohoi și Hotin, Inspectoratul XIV Cernăuți⁷.

În domeniul învățământului de stat au fost adoptate legi care urmau să armonizeze legislația din Vechiul Regat cu cea din provinciile revenite la România⁸ cu toate că, între anii 1919–1922, actele care priveau învățământul (instrucțiuni, ordine, regulamente, legi, procese verbale, tabele de funcții etc.) au continuat să fie redactate în limbile română și germană⁹. Rețeaua școlilor primare și secundare din Bucovina a cunoscut transformări și modificări permanente după 1918, în funcție de filosofia educațională a guvernanților: școlilor minoritare trebuiau desființate sau numărul lor limitat. Într-un articol publicat în „Glasul Bucovinei” se arată că exista o disproporție vădită între instituțiile școlare românești și cele aparținând minoritarilor, existând nouă licee curat germane care, alături de cele evreiești, furnizau „proletariat intelectual”¹⁰. Între 1919–1922, remarcăm o reducere a numărului de școli care funcționau în limba maternă (statul român era interesat de o reducere a cheltuielilor bugetare în paralel cu o subvenționare mai consistentă a învățământului în limba oficială), datorită și faptului că a fost întreruptă finanțarea școlilor minoritare din surse private (cazul școlilor confesionale). În anul școlar 1919/1920 în Bucovina au funcționat 508 școli primare dintre care 257 românești, 157 ucrainene, 47 germane, 27 evreiești, 25 polone, 2 maghiare. În același an școlar în Bucovina funcționau -în mediul urban- 16 școli secundare și 5 școli profesionale¹¹.

Din patru Școli Normale (în realitate secții germană, română, germană, ucraineană), cu 12 clase, având 480 de elevi, câte funcționau în 1913/1914 s-a ajuns la 7, cu 27 de clase și 817 de elevi în 1921–1922. Aici erau înscriși: 408

⁶ „Școala” („Organul Asociației corpului didactic român din Bucovina”), Cernăuți, nr. 3, nr. 4, 1 și 15 februarie 1922, p. 70. Vezi articolul *Spre unificare* ?

⁷ Emanuil Iliuț, *Învățământul primar și normal primar în Bucovina după Unire*, în vol. *Zece ani de la Unirea Bucovinei (1918–1928)*, Cernăuți, Editura „Glasul Bucovinei”, 1928, p. 302.

⁸ Gh.Giurcă, *Istoria învățământului din Suceava*, Suceava, Tipografia Rof, 2004, p. 205.

⁹ D.J.A.N.S., Fond *Inspectoratul școlar Rădăuți* (1905–1949), f. 1.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Petru Ciobanu, Vasile Slănină, Rebeca Prelipcean, *Cupca, un sat din Bucovina. Monografie istorică*, Partea I (anii 1429–1944), Câmpulung Moldovenesc, Editura Amadoros, 2004, p. 213.

români, 164 ucraineni, 153 de germani (printre ei 16 evrei) și 92 de poloni¹². Începând cu anul școlar 1922/1923 (ordinul nr. 4 908 din 7 septembrie 1922) s-au desființat toate secțiile Școlii Normale cu alte limbi de predare decât româna, organizându-se un institut unitar, cu clase fundamentale și clase paralele, format dintr-o Școală Normală de băieți și o Școală Normală de fete¹³.

Potrivit dispozițiilor Ministerului Instrucțiunii Publice, în școlile primare și secundare urmau să predea „foarte buni cunoscători ai limbii române, care în timp, să fie pătrunși de spiritul călăuzitor al ideii de stat”¹⁴. Pentru neromâni se cerea trecerea unor examene la limba română, istoria și geografia României, drept constituțional susținute în fața unei comisii formate din profesori secundari, prezidată de către un profesor universitar¹⁵. O astfel de Comisie și-a desfășurat activitatea între august-decembrie 1925, promovând 90% dintre candidați¹⁶.

Doctorul Constantin Angelescu, membru al Partidului Național Liberal și ministru al Instrucțiunii Publice a reprezentat personalitatea publică care, datorită deciziilor sale, a provocat nemulțumiri în rândurile minorităților naționale¹⁷. Măsurile sale – dorindu-se a fi în spiritului celor aplicate de către

¹² *Ibidem*, p. 309.

¹³ *Ibidem*, p. 310; La 26 iunie 1924, la Cernăuți un grup de profesori urma să se prezinte pentru susținerea examenului de limbă română (Gottlieb B., Friedman D., Feller, Wolfram M., Eisenkraft M., Bruckt D.). Adresele oficiale informau despre faptul că Iuliu Hudereck (de la Liceul de Fete din Cernăuți) nu a obținuse amânarea, în timp Paulusievici promovase acest examen. De la Gimnaziul particular german din Rădăuți urmau să se prezinte la examen profesorii: Rosar Eve, Gasner Sabina, Sonntag Lucian, Murlaub Benjamin, Schustter L., Otto Gertrud, Schaltter Henriette, Gaschel S., Rusindelar Rudolf; de la Liceul Real din Cernăuți: Lohmer Franz, Salter Valdemar, Parola Josif, Docher Salo; Katz Sigmund de la Liceul Economic din Cernăuți și Hahen Iosif de la Liceul particular evreiesc din Succava. De la Liceul particular din Storojineț s-au prezentat la examene profesorii Weissinger Moise, Tromar Michael, Zettel Josif, Jungmann Max, Bercovici Moise, Schorr A.: A.N.I.C., Fond *Ministerul Instrucțiunii Publice*, dosar 327/1924, f. 369 – 400.

¹⁴ *Ibidem*, f. 148.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Constantin I. Angelescu (1869 – 1948). Medic, diplomat om politic și de stat român. Studii universitare în Franța. Doctor în medicină la Paris (1897). A fost membru al delegației române la Conferința de Pace de la Paris (1919–1920). Ministru al Instrucțiunii (9 ianuarie 1922–27 martie 1927); 22 iunie 1927 – 3 noiembrie 1928; 2 octombrie 1934–29 august 1936, al Instrucțiunii, Cultelor și Artelor (14 noiembrie 1933– 3 ianuarie 1934; 5 ianuarie 1934–1 octombrie 1934, al Educației Naționale (29 august 1936– 14 noiembrie 1937; 17 noiembrie –28 decembrie 1937). Ulterior, a deținut alte funcții și demnități. Între 1914– 1948) a fost președinte al Academiei de Științe din România. A murit în închisoare. Repus în drepturi (3 iulie 1990) ca membru de onoare al Academiei Române. Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. Corepondență. Volumul I (1921– 1931)*. Partea a II-a, volum îngrijit de George G. Potra, București, Fundația Europeană Titulescu, 2004, p.1152.

Spiru Haret (într-o perioadă istorică și în funcție de cu totul alte condiționări) – au urmărit remodelarea învățământului din Bucovina, Transilvania și Basarabia în funcție de sistemul educațional al Vechiului Regat. Constantin Angelescu a urmărit și a reușit, pe parcursul a două mandate ministeriale, unificarea treptată a sistemului de învățământ, prin diminuarea ponderii educației în limba maternă pentru minoritățile naționale, eliminând, în mod constant disparitățile dintre provinciile unite cu Regatul Român. Acest lucru s-a făcut prin intermediul unor decizii adoptate succesiv, la finalul cărora sistemul educațional românesc a căpătat un caracter unitar, adecvat intereselor și preocupărilor guvernării național-liberale. Creșterea numărului de școli și sporirea numărului de cadre didactice au diminuat mult calitatea învățământului românesc într-o strânsă legătură cu inexistența unei baze materiale adecvate.

Între 1918–1922, în județul Cernăuți, numărul școlilor primare în limba română a crescut de la 38 la 138, al ucrainenilor de la 17 la 55, al germanilor de la 2 la 7, iar în cazul polonilor¹⁸ de la 2 la 6. În 1924, a fost elaborată, de către Constantin Angelescu, Legea pentru Școlile Elementare de Stat, inspirată din convingerea că „școala trebuie să fie la fel de unitară ca și statul (s.n.)”¹⁹. Măsura a afectat un segment important al învățământului primar, unde obiectele prevăzute de programa școlară nu mai erau predate în limba maternă. Potrivit ministrului Constantin Angelescu, această lege era necesară, întrucât se arăta în Expunerea de motive că „școala trebuie să provoace pretutindeni o primenire a sufletelor, să trezească conștiința națională la cultura și viața românească. Numai luminând și întărind conștiința națională vom spori puterile de viață ale neamului și vom rezista la toate asalturile din afară și dinăuntru și vom asigura trăinicia stăpânirii noastre în noile granițe ale regatului”²⁰. În spiritul prevederilor textului noi legi a învățământului, s-a introdus predarea limbii române în orele de citire, de scris și gramatică. Obiecte precum „istoria românilor”, „geografia României” și „educația civică” trebuiau obligatoriu predate în limba română²¹. Angelescu a inițiat și introdus – ca o măsură nouă – „zone de cultură”, inițiativă potrivit căreia era stimulată predarea în zonele multietnice de către învățătorii români care primeau un plus de 50% la salariu, având dreptul de a solicita, în baza aceleași măsuri, acordarea unei parcele de pământ de 10 ha²². Consecința promovării acestei inițiative a fost diminuarea învățământului în limba maternă în zonele în care minoritățile etnice trăiau în mod compact. În martie 1925, atenția Ministerului Instrucțiunii Publice s-a

¹⁸ Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare 1918–1930*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 83.

¹⁹ A.M.A.E., Fond România 1920–1944, vol. 372, f. nepaginată.

²⁰ Emanuil Iliuț, *op.cit.*, p. 304.

²¹ Mariana Hausleitner, *Die Rumänisierung der Bukowina. Die Durchsetzung des nationalstaatlichen Anspruchs Grossrumäniens. 1918–1940 (Românizarea Bucovinei. Impunerea pretenției național-statale a României Mari: 1918–1944)*, R. Oldenbourg Verlag München, 2001, p. 63.

²² A.M.A.E., Fond România 1920–1944, vol. 372, f. 454.

mutat asupra învățământului particular, predilect asupra celui organizat și susținut de către comunitățile maghiare, ucrainene și evreiești, indirect afectând și celelalte minorități naționale. În plus, predarea obiectelor de istorie, geografie, educație civică trebuia să se facă obligatoriu în limba statului, minoritățile naționale asumându-și obligația de a angaja profesori de etnie română. Protestele maghiarilor, evreilor și germanilor, formulate inclusiv printr-o petiție adresată Ligii Națiunilor nu a primit o rezolvare favorabilă²³. În toamna anului 1925, această inițiativă au fost deja promulgată, având caracter de lege²⁴. În anul școlar 1927/1928 în școlile comerciale de stat din Bucovina exista următoarea situație: Cernăuți: români – 53, germani – 6, poloni – 3, ucraineni – 4, evrei – 62, alții – 1, în total 129 elevi; Suceava: români – 48, germani – 2; poloni – , ucraineni – 1, evrei – 36, alții, în total 87 de elevi²⁵. În structura școlilor particulare din Bucovina în anul școlar 1927/1928 identificăm următoarea structură etnică: români – 18, germani – 11, poloni – 16, ucraineni – 10, evrei – 229. Rezultă un total de 284 elevi și eleve²⁶. În anul școlar 1927/1928, numărul școlilor din Bucovina²⁷ a scăzut la 545, comparativ cu anul școlar 1913–1914, când funcționau 652, diferențele datorându-se comasării unor secții școlare care funcționaseră până atunci în mod independent.

Politica educațională a autorităților române în intervalul 1918 – 1928 a purtat amprenta ideologiei național-liberale adecvată spiritului statului național. În această perioadă, numărul școlilor în limba maternă pentru comunitățile etnice s-a redus în mod simțitor, fapt care a determinat și alimentat reacțiile acestora în diferite forme. Centralizarea sistemului românesc de învățământ adaptat modelului existent în Vechiul Regat s-a plasat pe alte coordonate decât cel austriac - în cazul Bucovinei istorice- inspirat și adecvat nevoilor educaționale ale unui spațiu multinațional. Frecvent în Memoriile adresate de către liderii comunităților etnice guvernelor Regatului Român (Ministerului Instrucțiunii Publice) și Societății Națiunilor s-a regăsit sintagma de „românizare” adusă politicii oficiale în domeniul educației. Personalitatea ministerială care a determinat cele mai multe nemulțumiri din partea alogenilor a fost indiscutabil, doctorul Constantin Angelescu, ale cărui măsuri au provocat reacțiile acestora (Legea învățământului, introducerea examenului de bacalaureat, introducerea „zonelor culturale” ș.a.), descrise de noi în acest capitol. Alternativa școlilor particulare a fost receptată de către alogeni drept o soluție oportună, însă și în această situație, reglementările legislative au impus predarea „istoriei românilor”, „geografiei” și a „educației civice” în limba română. În cazul germanilor au fost desființate Liceele cu predare în limba maternă din Suceava și Rădăuți, menținându-se cel din Cernăuți (înființându-se

²³ Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 63.

²⁴ *Ibidem*, p. 68.

²⁵ Nicolae Tcaciuc-Albu, *Învățământul profesional din Bucovina (1918–1928)*, în vol., p. 323.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Emanuil Iliuț, *op. cit.*, p. 307.

Gimnaziul particular-catolic german din Rădăuți). Polonii s-au declarat nemulțumiți de faptul că, autoritățile române au decis desființarea Liceului Polon din Cernăuți (întemeiat după 1918), alături de un anumit număr de școli cu predare în limba maternă. În cazul ucrainenilor, se pare că „noua ofensivă culturală” ale autorităților române în Bucovina de după 1918, a dus la desființarea unui număr mai mare de școli în limba maternă (difícil de apreciat, date fiind cifrele contradictorii și gradul de urbanitate scăzut în cazul acestei etnii) fapt care s-a regăsit în procentul mai ridicat de copii rămași neșcolarizați. Evreii, simbolul modernității (alături de germani) – și al alterității, din păcate - în Bucovina istorică s-au adaptat noii situații de după 1918, grație unui bilingvism ridicat și a unui nivel de educație superior, coroborat cu o foarte bună organizare. În cazul maghiarilor și al rușilor lipoveni din Bucovina efectele „noii ofensive culturale” au fost similare, cu precizarea că, în cazul acestora este vorba de comunități majoritar rurale, unde nivelul de instrucție comparativ cu alte comunități etnice se prezenta ceva mai scăzut. După anii ’30 la nivelul sistemului educațional minoritar s-a înregistrat o criză, fenomen pe care-l vom analiza în volumul următor.



8. Societatea academică „Arminia” Cernăuți, 1922 (sursa: vol. Czernowitz. Eine Stadt in Wandel der Zeit, München/Stuttgart, 1988)

Capitolul VII

GERMANII BUCOVINENI

Existența germanilor în cadrele noului stat al tuturor românilor a fost de bun augur, cu atât mai mult cu cât Regatul României Mari nu avea frontiere sau litigii teritoriale cu Republica de la Weimar (Germania, din 1933)²⁸. Germanii s-au bucurat întotdeauna de prețuirea și considerația sinceră a românilor²⁹, alături de care trăiau, datorită spiritului lor practic, gospodăresc, a meticulozității și talentului tehnic, ei având o contribuție importantă în modernizarea Bucovinei. Aceasta, dincolo de aprecierile patetice, exacerbate, naționaliste, însă lipsite de valoare științifică care mai încă răzbat din anumite „texte istorice”. Mentalul colectiv al românilor inserează diferite raportări pozitive la germani, termenii tehnici preluați de către locuitorii Bucovinei (cazul și a altor spații caracterizate prin „vecinătăți germanice”) fiind de proveniență germană³⁰. De altfel, limba germană a avut un statut privilegiat, de limbă cultă în spațiul Bucovinei istorice – parte a arealului Europei Centrale – vorbitorii ei manifestând, naiv, un sentiment de superioritate. În raportul întocmit de către savantul francez Emmanuel de Martone – cu ocazia unei vizite făcute în provinciile alipite României (noiembrie 1921) – se scria: „*Influența germană un este nicăieri mai puternică. Un sentiment de superioritate naiv pare, chiar și acolo, că a animat și mai animă chiar și pe oamenii politici români, sentiment care include oarecum și cultura germană. Ești mândru că ești «Bucovinean» și ești, în același timp, mândru că ești «Român»; se dorește, însă, păstrarea unei oarecare autonomii. Pot apărea jigniri din această cauză, însă fără urmări grave. Bucovina nu poate pretinde independența și un poate fi alipită decât la România (s.n.)*”³¹.

Conviețuirea reciprocă cu românii a cunoscut multiple și benefice influențe, care au asigurat unicitatea coabitării plurietnice în spațiul bucovinean. Relevante sunt, din acest punct de vedere, declarațiile optimiste aparținând unui român bucovinean, din octombrie 1919: „Cu nemții ne vom înțelege mai ușor și ei, văzând că n-au încotro, se vor da la brazdă și vor trăi bine cu noi. Neamțul are aceleași îndeletniciri și duce același trai cu noi. Nouă nu ne pasă cum și în

²⁸ Klaus Heitmann, *Oglinzi paralele. Studii de imagologie româno-germană*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 217.

²⁹ Stelian Dumitrăcel, *Germanul în mentalul rural românesc*, în vol. *Identitate/alteritate în spațiul cultural românesc*, Culegere de studii editată de Al. Zub, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1996, p. 222.

³⁰ *Ibidem*, p. 229.

³¹ Ioan Scurtu, Liviu Boar, coordonatori, *Minoritățile naționale din România: 1918–1925. Documente*, București, Arhivele Naționale din România, 1995, doc. nr. 80, p. 382.

ce limbă se roagă ei lui Dumnezeu, în ce limbă învață la școală și cum vorbește cu ai săi. E drept că stăpânirea austriacă i-a gogolit destul și că ei s-au simțit stăpâni în țară. Vremurile acestea au trecut și ei se vor schimba la față încetul cu încetul și ne vor fi de folos”³². Îndemnul adresat comunităților etnice de către locuitorii satelor era acela „să cunoască adevărata dispoziție sufletească la sate și, în consecință, să-și schimbe tactica și să-și aleagă altă linie de conduită față de majoritatea românească a țării. Le vine, poate, cam greu să-și schimbe mentalitatea. Dacă nu o vor face-o acuma, vor face-o odată, dar să nu fie prea târziu”³³.

VII. 1. Germanii bucovineni: excurs statistic

Minoritatea germană din România Mare (germanii din Bucovina, sașii din Transilvania și șvabii din Banat)³⁴, a reprezentat un indiscutabil element de civilizație și progres, evoluția sa în plan statistic înregistrând variabile semnificative. În 1919, în Bucovina trăiau 68 075 (73 073 după alte surse)³⁵ germani, corespunzător unui procent de 8,4% din totalul populației³⁶. Distribuția germanilor se prezenta astfel la nivel urban: Câmpulung-Moldovenesc – 21,7%; Cernăuți oraș – 15,9%; Gura-Humorului – 14,9%; Rădăuți³⁷ – 12%³⁸. Unii dintre germani au preferat să emigreze în Statele Unite ale Americii³⁹. În județele din nordul Bucovinei (Coțmani, Vășcăuți și Zastavna), proporția germanilor era infimă, situându-se în jur de 1%.

³² *Ibidem*, p. 210.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Anneli Ute Gabanyi, *Exodul germanilor din România: cauze, fapte, întâmplări*, „Xenopoliana“, V. 1997, 1–4, p. 229. În 1939, numărul germanilor era de 782 341 pentru ca, după cel de al Doilea Război Mondial, acesta să scadă dramatic.

³⁵ Florin Pîntescu, *Date statistice relative la populația germană din județul Rădăuți în perioada interbelică*, în „Codrul Cosminului“, serie nouă, nr. 6–7 (16–17), 2000/2001, p. 124.

³⁶ Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1999, p. 441. La nivelul întregii României numărul germanilor era de 745 421 de persoane; Serhii Osadciuk (ed.), *Буковина 1918-1940 pp.: зовнішні впливи та внутрішній розвиток (Матеріали і документи)*, Упор. та ред. С. Д. Осачука, Чернівці, Зелена Буковина, 2005, *Bucovina anilor 1918–1940: influențe externe și dezvoltare internă (Materiale și Documente)*, Cernăuți, Editura Bucovina Verde, 2005, p. 300.

³⁷ Petru Rezuș, *Contribuții la istoria orașului Rădăuți (până la 1918)*, București, Editura Litera, 1975, p. 87–88. Germanii s-au stabilit în Rădăuți începând cu 1792, o dată cu înființarea Herghelici. După 1805, începe un val de emigrări a germanilor boemieni în această localitate.

³⁸ Florin Pîntescu, *op. cit.*, p. 124.

³⁹ *German Emigration from Bukovina to the Americans. Results of Initial Investigations a Guide For Researchs*, Edited by William Keel and Kurt Rein, Kansas, University of Kansas, 1996, p. 54.

Colonizarea populației germane în Bucovina⁴⁰ – un proces organizat meticulos de către austrieci – s-a desfășurat în trei direcții principale: 1) colonii de mineri; 2) colonii de sticlari și muncitori de pădure; 3) colonii țărănești, de agricultori⁴¹. Comunități foarte vechi și importante de germani⁴² existau în localitățile Roșa (1782 – coloniști germani din Banat)⁴³, Molodia (1782 – coloniști germani din Banat)⁴⁴, Jucica (1782 – coloniști germani din Banat), Mitocu Dragomirnei (1782 – coloniști germani din Banat), Iacobenii (1784, 1787, 1796 – coloniști germani din nordul Transilvaniei, Zips-comitat din nordul Ungariei), Ilișești (1787 – coloniști germani din Hessen, Pfalz, Baden și Würtemberg), Frătăuții Noi (1787 – coloniști germani din Hessen, Pfalz, Baden și Würtemberg), Satu Mare (1787 – coloniști germani din Hessen, Pfalz, Baden și Würtemberg), Bădeuți (1787 – coloniști germani din Hessen, Pfalz, Baden și Würtemberg)⁴⁵, St. Onufri (1787 – coloniști germani din Hessen, Pfalz, Baden și Würtemberg), Ițcani (1787 – coloniști germani din Hessen, Pfalz, Baden și Würtemberg), Tereblecea (1787 – coloniști germani din Hessen, Pfalz, Baden și Würtemberg), Arbore (1787 – coloniști germani din Hessen, Pfalz, Baden și Würtemberg), Gura-Putnei (Karslberg – coloniști din Boemia, care lucrau la Fabrica de Sticlă și, din 1803, lucrători forestieri), Huta Veche (Althüte – coloniști din Boemia), Cârlibaba (Mariansee, 1797 – coloniști din Zips, care lucrau la minele de plumb), Cacica (1802 – coloniști transferați de la minele de sare de la Pleșa), Voievodeasa (Fürstenthal, 1803 – coloniști lucrători la

⁴⁰ Edit Szegedi, *Minoritatea germană*, în vol. *Minoritățile naționale din România. Dovezi istorice privind așezarea și evoluția*, București, Editura Kham, 2001, p. 49.

⁴¹ Valerian Procopciuc, *Voievodeasa, destinul dramatic al unei colonii germane din Bucovina*, în „Analele Bucovinei”, II, nr. 2, 1995, p. 377.

⁴² August Nibio, *Wie unsere Vorfahren tanzten*, în „Katholische Volkswacht Kalender für die Bukowina. Das Organ der deutschen Katholiken in der Bukowina”, Cernăuți, 1934, p. 88–89; idem, *Geschichte der Jesuitenresidenz in Gurahumorului*, „Katholischer Volks und Hauskalender für die Bukowina”, 1937, p. 129–131; idem, *Das Kloster Ilișești*, „Archiv für Landeskunde der Bukowina”, Herausgegeben von prof. August Nibio, Radautz in der Bukowina, Radautz, 1927, Verlag von F. Schedt, p.12–30; Academia Română, Filiala Iași, Centrul de Studii „Bucovina” – Rădăuți, *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, ediția bilingvă cu introduceri, note și postfețe de acad. Radu Grigorovici, prefață de D. Vatamaniuc, București, Editura Academiei Române, 1998, p. 398–399.

⁴³ Serghei S. Troian, *Germanii din Bucovina și rolul lor în dezvoltarea culturală a ținutului (1775 – 1914)*, în „Analele Bucovinei”, IV, nr. 3, 1997, p. 751.

⁴⁴ Raimund Friedrich Kaendl, *Geschichte der Bukowina. Die Bukowins unter der Herrschaft des österreichischen Kaiserstaates (zeit 1774). Festschrifts zum fünfzigjährigen Redierungsjubiläum Franz Jozef I*, Czernowitz, H. Pardini, 1899, p. 75–77.

⁴⁵ Cornel Kozak, Eduard Fischer, *Heimatkunde der Bukowina, zum Gebrauche für Schulen und zum Selbstunterricht*, Czernowitz, K. K. Universitäts-Buchhandlung H. Pardini (Engel & Suchanka), 1900, p. 71.

fabrica de sticlă), Frasin (1804 – coloniști mineri aduși pentru exploatarea piritei, fierului, argintului și manganului, din Germania, Transilvania și Ungaria de Sus), Prisaca Dornei (Eisenau, 1807 – coloniști mineri din Zips), Fundu Moldovei (coloniști din Zips), Pojorâta (coloniști din Zips), Bucșoaia (1808), Stulpicani (1808), Luisenthal (1808, coloniști din Zips), Huta Nouă (1815), Freudenthal (1809, la nord de Vama – lucrători forestieri), Crasna Ilșii (1817), Păltinoasa (1817 – coloniști germani din Boemia), Lichtenberg (Dealul Iderii, 1835 – coloniști germani din Praga), Lunca Frumoasă (Bori, 1836 – coloniști germani din Praga), Bănila Moldovenească (Augustendorf, 1850), Alexanderdorf (1860, pe moșia Berhomet), Poiana Micului (Buchenhein, 1841), Katerinendorf (1869, pe moșia Berhomet)⁴⁶, Jadova Nouă (pe teritoriul satului Jadova), Nicolaudorsf (1893, pe teritoriul satului Jadova)⁴⁷. Un tabel după naționalitate la nivelul județului Rădăuți (6 iunie 1921) ne dă următoarea situație⁴⁸: Bădeuții Vechi (un german), Bilca (55); Frătăuții Vechi (327); Gura-Putnei (1 332); Burla (10); Costâna (739); Horodnicul de Sus (256); Horodnicul de Jos (46); Marginea (213); Putna (668); Satu Mare Nou (964); Măneuți (64); Milișăuții de Sus (206); Rădăuți (5 236); Satu Mare Vechi (127); Șipotele Sucevei (140); Sucevița (35); Seletin (618); Straja (135); Vicovul de Sus (247); Vicovul de Jos (113); Voitineli (19); Volovăț (35); Voivodeasa (1 345). Rezultă un total de 13 731 germani. În baza recensământului din 1930, germanii numărau 75 333 (8,9%) persoane după naționalitate și 93 812 (11%) vorbitori de limbă germană⁴⁹.

VII. 2. Desființarea Teatrului German din Cernăuți

Un capitol de o semnificație aparte în evoluția culturală a Bucovinei a fost reprezentat de Teatrul German din Cernăuți. Imediat după 1918, problema statutului acestuia, a fost pusă în discuție, întrucât autoritățile române aveau în vedere desființarea sa. Dezbaterile în chestiunea Teatrului⁵⁰ au reprezentat un subiect prezentat în paginile ziarelor cernăuțene, inclusiv în „Glasul Bucovinei”⁵¹, unde au fost prezentate preocupările lui „Paul Gutmann -

⁴⁶ Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece: 1774–1918. Aspecte demografice și etnoconfesionale*, Chișinău, Editura Civitas, 2003, p. 152–154; Ștefan Purici, *Colonizări și imigrări în Bucovina între anii 1775–1848*, în „Analele Bucovinei”, II, nr. 2, 1995, p. 372.

⁴⁷ Ioan Cocuz, *Partidele politice românești din Bucovina 1862–1914*, Suceava, Editura Suceava, 2003, p. 26–27.

⁴⁸ D.J.A.N.S., Fond Prefectura județului Rădăuți, dosar 30/1921, f. 12.

⁴⁹ Valeriu Florin Dobrinescu, Ion Pătroiu, *Documente străine despre Basarabia și Bucovina: 1918–1944*, București, Editura Vremea, 2003, p. 96.

⁵⁰ G. Rotică, *Dintr-un colț al României Mari. Ecouri bucovinene (1918 - 1920)*, București, Editura Cartea Românească, 1921, p. 59.

⁵¹ A. Morariu, *Adevărul în chestiunea teatrului din Cernăuți*, în „Glasul Bucovinei”, II, nr. 249, din 26 septembrie 1919, p. 1.

directorul Teatrului German - interesat de aducerea unei trupe de artiști germani la Cernăuți⁵². În același timp, ziarul „Czernowitzer Allgemeine Zeitung” -acompaniat de alte publicații - a lansat un apel către autoritățile române de a păstra specificul Teatrului cernăuțean pentru „nevoile naționalităților din Bucovina”⁵³. Schimbarea caracterului german al Teatrului cernăuțean- impusă de împrejurările și interesele autorităților române - a parcurs un ritm accelerat. În februarie 1920, sub conducerea lui Dimitrie Marmeliuc s-a format un *Comitet pentru Teatrul românesc* având drept scop românizarea teatrului din Cernăuți⁵⁴. Între decembrie 1921 - ianuarie 1922, pe scena Teatrului cernăuțean a jucat actorul Alexander Moissi. Momentul a prilejuit intervenția unor studenți români care au solicitat suspendarea reprezentanților în limba germană⁵⁵, Moissi (evreu) fiind etichetat drept bolșevic. În 1922, directorul Teatrului Orășenesc din Cernăuți, Wilhem Popp⁵⁶ succesorul lui Paul Gutmann⁵⁷, a reușit să încheie o înțelegere cu Ministerul Culturii, însă studenții români s-au manifestat din nou, în februarie 1923, împotriva reprezentațiilor teatrale în limba germană⁵⁸. În aceste condiții, Wilhem Popp a fost nevoit să părăsească Cernăuțiului, plecând în Occident. Teatrul german din Cernăuți și-a încetat activitatea, existând diverse inițiative particulare (afectate de lipsa unei susțineri financiare adecvate) însemnând turnee de scurtă durată cu trupe și actori din Viena (opere și operetă) sau Berlin (teatru), însă desființarea sa a pus capăt unei experiențe remarcabile pentru atmosfera Bucovinei istorice.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ „Glasul Bucovinei”, II, nr. 215, din 13 august 1919, p.1. Înscrierea minorităților naționale în Liga Poporului sau în rândurile Partidului Conservator a reprezentat un act criticat de către „Glasul Bucovinei”: G. Rotică, *Socoteli greșite*, în „Glasul Bucovinei”, II, nr. 231, din 3 septembrie 1919, p.1.

⁵⁴ Mariana Hausleitner, *Die Rumänisierung der Bukowina. Die Durchsetzung des nationalstaatlichen Anspruchs Grossrumäniens: 1918–1940 (Românizarea Bucovinei. Impunerea pretenției național-statale a României Mari: 1918–1944)*, R. Oldenbourg Verlag München, 2001, p. 99.

⁵⁵ Sophie Welisch, „*The Bukovina-Germans in the Interwar Period*”, în “East European Quarterly”, University of Colorado, Boulder, Vol. XIV, No. 4, Winter, 1980, p. 430.

⁵⁶ Paula Tiefenthaler, *Das Theaterwesen*, în vol. *Czernowitz. Eine Stadt in Wandel der Zeit*, München/Stuttgart, 1988, p.108 - 109.

⁵⁷ „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, nr. 1777, din 8 septembrie martie 1923, p.1.

⁵⁸ Horst Fassel, *Ambianța plurilingvă și teatrul german din Cernăuți. Colaborare și concurență între instituții culturale*, în „Analele Bucovinei”, IV, 3/1997, p. 695.

VII. 3. Universitatea din Cernăuți sub administrația românească: un nou început

În noiembrie 1918, solicitarea Consiliului Național German de înființare a unei Universități în limba germană, a fost respinsă de către autoritățile române⁵⁹. Anterior, Pacher l-a întrebat pe Constantin Isopescu-Grecul despre intențiile guvernului român față de Universitatea din Cernăuți (austriecii doreau mutarea acesteia la Salzburg)⁶⁰. Ulterior, *Alma Mater Cernoviensis*, cel mai înalt for cultural al provinciei, a fost transformată într-o universitate românească printr-un Decret-lege ce a intrat în vigoare la 1 octombrie 1919⁶¹.

Inaugurarea oficială a noii instituții a fost amânată până la 24 octombrie 1920⁶². Încă din septembrie 1919, 31 din cei 35 de profesori (56 după alte surse) au decis să părăsească Universitatea din Cernăuți, datorită, în principal, deciziile introduse de către autorități de a-și însuși limba română în termen de doi ani⁶³. Doar patru profesori austrieci (palentologul Karl Alfons Penecke, farmacologul Fritz Netolitzky, romanistul Eugen Herzog și Karl Siegel, filosofie)⁶⁴ au consimțit să depună jurământul de credință față de autoritățile române și să-și continue activitatea la noua instituție „românizată”, restul universitarilor preferând să plece la universitățile germane din Europa (4 septembrie 1919)⁶⁵. Evenimentul este prezentat ușor diferit în istoriografia română: într-o scrisoare trimisă de Romulus Cândea lui Ion Nistor (27 februarie 1920) acesta îi atrăgea atenția asupra faptului că „străinii aceștia întrebuițaseră orice ocazie ca să ne sfideze. În programa cursurilor pe semestrul de vară, numai Siegel și-a anunțat cursurile românește, Herzog franțuzește, Penecke nemțește, Netolitzki nemțește, numai nemțește! Am mobilizat pe românii și pe rectorul Vasile Tarnavski să nu admită, fiindcă programa cursurilor e un act oficial, care trebuie făcut în limba română”⁶⁶. În finalul scrisorii sale, Romulus Cândea îl informa pe Ion Nistor: „Domnule Ministru, dacă mai puteți face rost de câțiva profesori la catedrele vacante, să ne românezăm odată Universitatea”⁶⁷. În „Glasul

⁵⁹ *Ibidem*, p. 71.

⁶⁰ A.N.I.C., Fond Iancu Flondor, dosar 19/1919, f. 56.

⁶¹ „Monitorul Bucovinei”, Cernăuți, 30 septembrie 1919.

⁶² D. Marmeliuc, *Inaugurarea Universității românești din Cernăuți*, în „Calendarul «Glasul Bucovinei» pe anul 1922”, Cernăuți, 1922, p. 1–17.

⁶³ Hans Manfred Rehbinder, *Die rechts- und staatswissenschaftliche Fakultät der Franz-Josephs-Universität in Czernowitz*, în „Kaindl Archiv”, 46, aprilie–iunie 2001, p. 52.

⁶⁴ Mircea Grigoriuță, *Universitatea din Cernăuți în perioada interbelică*, Suceava, Editura Mușatinii, 2005, p. 18. La Cernăuți a mai rămas și Friedrich Kleinwächter.

⁶⁵ R. Cândea, *Învățământul superior*, în vol. *Zece ani de la unirea Bucovinei. 1918–1928*, Cernăuți, 1928, p. 266–267.

⁶⁶ Apud Doina Alexa, *op. cit.*, p. 133.

⁶⁷ R. Cândea, *op. cit.*, p. 266–267.

Bucovinei” se comenta că „pe mormântul ei se va ridica o adevărată Universitate”⁶⁸.

În locul profesorilor plecați au fost promovați români: Dimitrie Marmeliuc (limbă elină), Vasile Grecu (bizantinologie), Maximilian Hacman, Romulus Căndea (bizantinologie), Alexandru Ieșan (filozofie), Ilie Bacinschi (filologie romanică), Victor Morariu (germană), Teofil Sauciuc Săveanu (antichitate greco-latină), Alexie Procopovici, Lecca Morariu, Constantin Berariu (la Facultatea de Drept), Radu Sbiera, Vasile Lochiță (la Facultatea de Teologie)⁶⁹ ș.a.. Aceștia erau prieteni politici sau apropiați ai lui Ion Nistor, proveniți din învățământul secundar, Vechiul Regat, Ardeal și chiar din Macedonia⁷⁰.

Universitatea din Cernăuți a reprezentat un adevărat focar de cultură, renăscând practic în timpul administrației românești⁷¹. Cazul savantului fizician Hermann Mayer este desigur cel mai concludent în acest sens⁷². În perioada austriacă aici au predat Alois Handl, Anton Wassmuth, Ottokar Tumltz, Jozef Geitler și Michael Radakowitz⁷³. Ar mai fi adăugat exemplele furnizate de către Radu Grigorovici, celebru fizician, vicepreședinte al Academiei Române sau cel a lui Wojciech Adalbert Rubinowicz, ajuns profesor la Universitatea din Varșovia⁷⁴.

Valoarea învățământului superior la Universitatea din Cernăuți, botezată ulterior „Carol al II-lea”⁷⁵, a reprezentat o certitudine, recunoscută de către generațiile de absolvenți, indiferent de etnia acestora ori de spațiile culturale spre care s-au îndreptat. Baza tehnico-materială, ținuta și prestigiul corpului profesoral au menținut renumele *Almei Mater Francisco-Josephina*, racordată la tradițiile universitare aparținând Europei Centrale, încă din vremea administrației austriece a Bucovinei.

⁶⁸ G. Rotică, *Alma Mater Francisco Josephina*, în „Glasul Bucovinei”, II, nr. 236, 9 septembrie 1919, p. 1.

⁶⁹ „Anuarul Universității din Cernăuți”. *Anul de studii 1925–1927*, Cernăuți, Editura Universității, 1927, p. 169–183.

⁷⁰ Apud Doina Alexa, *op. cit.*, p. 133.

⁷¹ Ovidiu Bozgan, *Ion Nistor. Preliminarii monografice* în „Revista Istorică”, Serie nouă, tomul 5, 3–4, Martie–Aprilie, 1994, p. 349.

⁷² Ernst Bauer, *Prof. dr. Herbert Mayer*, în „Kaindl Archiv”, 40, 1999, p. 184–187.

⁷³ Mircea Grigoroviță, *op. cit.*, p. 130.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ Vlad Bănățeanu, Eitel Knittel, *Ghidul turistic, istoric și balnear al Bucovinei*, ediția a II-a, Cernăuți, 1940, p. 64.

VII. 4. Germanii bucovineni : aspecte privind integrarea în Regatul Român

Integrarea germanilor în România Mare – o comunitate nouă, cum s-a mai spus – s-a făcut pașnic, germanii manifestând însă un firesc sentiment de neliniște datorită „renumelui” structurilor birocratice, balcanizate ale statului român⁷⁶. Practic, germanii au fost plasați într-o situație nouă: dintr-o majoritate – „Kulturträger (purători de cultură) – au devenit un grup etnic minoritar⁷⁷, confruntat în Bucovina, imediat după Marea Unire, cu unele instigări antigermane precum cel înregistrat în 1919 din partea lui Aurel Morariu⁷⁸. O anume marginalizare a germanilor în cadrele României Mari nu a alimentat – spre deosebire de populația de origine ucraineană sau maghiară în cazul Transilvaniei – sentimente revizioniste, ci, mai degrabă, nostalgia după ordinea și eficiența statului austriac. În spiritul prevederilor Rezoluției de la Alba-Iulia, adoptată de către Marea Adunare Națională la 18 noiembrie/1 decembrie 1918, germanii urmau – la fel ca și celelalte minorități etnice – să primească însemnate drepturi și libertăți⁷⁹. Între teorie și practică s-a manifestat mai mereu (în cazul românesc, cel puțin) o reală discrepanță: în urma reformei din 1921, sașii transilvăneni⁸⁰ s-au văzut privați de însemnate proprietăți (2/3)⁸¹, orele de limbă germană au scăzut sensibil, alături de posibilitatea utilizării limbii materne în spațiul public; reforma administrativă din 1925 a disparat în mod intenționat – conform textelor istorice – comunitatea germană din zonele unde aceasta trăia în mod compact⁸².

La 7 septembrie 1919 avea loc o adunare a germanilor din Câmpulung, la care a luat cuvântul Alfred Kohlruß, președintele Consiliului Național al germanilor din Cernăuți. Acesta a arătat auditoriului că „funcțiile statului vor fi ocupate mai mult de români, astfel că nemții trebuie să îmbrățișeze de timpuriu profesiunile libere, industria de casă și meseriile, căci astfel vor deveni independenți materialmente, putându-și, pe de o parte, procura mijloacele necesare de existență, iar pe de altă parte, având și mijloace de a putea concura cu celelalte naționalități”⁸³. El era interesat de colaborarea cu românii, sugerând -în acest sens- ca „toți germanii să fie uniți, că se pot baza pe sentimentul de

⁷⁶ Florin Pintescu, *Date statistice*, p. 123.

⁷⁷ Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, *Germanii din România între imigrare și emigrare. Perspectivă istorică* <http://www.goethe.de/ms/buk/archiv/material/ira tion/comunicareBolovan.doc>.

⁷⁸ Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 84.

⁷⁹ Vasile Ciobanu, *Contribuții la istoria sașilor transilvăneni (1918– 1944)*, Sibiu, Editura Hora, 2001, p. 53.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 120.

⁸¹ Anneli Ute Gabannyi, *op. cit.*, p. 228.

⁸² *Ibidem*.

⁸³ D.J.A.N.S., Fond *Serviciul special de siguranță Câmpulung Moldovenesc*, dosar 1/1919, f. 10.

dreptate ai poporului român, și că nicăieri nu vor fi (nu le va fi, n.n.) mai bine ca în România Mare, unde vor avea toate drepturile și libertățile”⁸⁴. O notă a Siguranței din 2 noiembrie 1919 consemna că în localitatea Iacobenii se realizase o solidarizare a alegătorilor români și germani în jurul candidatului Candrea. Candidatul guvernului, V. Lițu, a câștigat totuși alegerile, cu ajutorul fraudei electorale. Buletinele de vot ale alegătorilor ce-l votaseră pe Candrea fuseseră inscripționate cu litere, linii sau cruciulițe, preotul Mihalcea, președintele comisiei electorale, fiind surprins de un martor ocular săvârșind acest fapt. Un grup de alegători români și germani adunați la Casa Germană din localitate au decis să redacteze un protest, rămas de altfel fără rezultat. Ei constatau că „ne-au furat (autoritățile locale, n.n.) 56 000 coroane, nu ne trebuie astfel de primărie și acum voiesc să ne prade și voturile”⁸⁵. Locuitorii germani din Bucșoia au redactat, la 16 noiembrie 1919, un document interesant, protestând contra abuzurilor făcute în cadrul alegerilor parlamentare de atunci. În acest document se arăta următoarele:

„Noi, subsemnații alegători germani din comuna Bucșoia *ne alăturăm în totul protestului concetățenilor noștri români* (s.n.) contra abuzurilor care s-au făcut la alegerile pentru parlament [...]. Abuzurile numeroase la alegeri și suprimarea fără considerare a oricărei expresiuni libere și a libertății presei, interzicerea adunărilor de alegători, falsificarea rezultatelor alegerilor au produs cea mai mare indignare și întristare la toate partidele și națiunile acestei țări. Suntem de acord cu concetățenii noștri români în cererea ca alegerile cari s-au făcut în astfelu de referinți să fie cât mai repede anulate și să se creeze o altă lege electorală [...]”⁸⁶. Asemenea proteste nu aveau nici o șansă să fie soluționate. Astfel că serviciile de Siguranță puteau să constate că „mișcarea politică germană în intervalul de la 23 noiembrie (1919, n.n.) și până în prezent (23 decembrie 1919- n.n.) se rezumă la protestele în contra alegerilor parlamentare, trimise Consiliului Național German din Cernăuți și semnate de cea mai mare parte a nemților din circumscripția noastră, mai ales din comunele Iacobenii, Frasin, Bucșoia, Gura-Humorului și Ilișești, care proteste nu au avut nici un efect [...]. În principiu, nemții sunt, în cea mai mare parte, nemulțumiți cu actuala stare de lucruri, însă rabdă și tac”⁸⁷. Germanii ar fi dorit păstrarea

⁸⁴ *Ibidem*, f. 8.

⁸⁵ Florin Pintescu, *Atitudinea germanilor față de regimul politic românesc în 1919*, în „Codrul Cosminului”, seria nouă, nr. 5 (15), 1999, p. 268.

⁸⁶ *Ibidem*.

⁸⁷ D.J.A.N.S., *Fond Serviciul de Siguranță Câmpulung Moldovenesc*, dosar 1/1919, f. 31; Emil Satco, Ioan Pânzar, *Prefectura. Repere istorice locale*, Iași, Editura Junimea, 1995, p. 58; Vasile Grecu, *Școlile secundare în Bucovina*, în „Glasul Bucovinei”, II, nr. 183, 4 iulie 1919, p. 1. Încă din 1919, printr-un Decret-lege (nr. 3099/21 iulie 1919) s-a trecut la schimbarea denumirii localităților (în majoritatea cazurilor s-a revenit la denumirile inițiale): Codrul Cosminului (Frantzal), Dornești (Hadikfalva), Mănești (Andreasfalva), Gura-Putnei (Karlsberg), Hatna (Dărmănești), Istengetis (Țibeni), Fogadjisten (Iacobești), Furstenthal (Voivodcșă), Lichtenberg (Dealul

unei autonomii pentru Bucovina, socotind-o „un simbol al libertății, un scop sublim pentru atingerea căruia ne străduim”⁸⁸.

Înfăptuirea reformei agrare în Bucovina (1921) n-a mulțumit comunitatea germană, astfel încât socialistul George Grigorovici a fost nevoit să intervină în favoarea micilor proprietari germani, deposezați de pământuri în urma unor diviziuni succesive a proprietăților lor⁸⁹. Germanii bucovineni au continuat să ocupe diferite posturi în aparatul administrativ, educațional, al Serviciului de Siguranță, ei fiind recunoscuți – indiferent de domeniul în care evoluau – drept foarte buni specialiști⁹⁰.

Existau, de asemenea, societăți înființate de către populația germană: *Verein Katolisch-deutscher Mädchen Jungenbund* (societate de tineret), *Landesverband Katolischer Jungenbund der Jünglinge für die Bukowina* (societate cu caracter cultural), *Czernowitzer Ortsverein evangelischer „Gustav Adolf Stiftung”*, „*Evangelischer Schulverein*” (Cernăuți), „*Volkbildungsververein*” (Roș), „*Verein der Christlichen Deutschen in der Bukowina*”, „*Societatea catolico-germană*”(Roș), Gruparea Societății sportive germane „*Victoria*”, *Societatea Doamnelor Germane*” (Cernăuți), „*Societatea Tinerimii Germane din Roș*” *Eichenhort*”, „*Societatea Orfelinatul catolic-german pentru Bucovina*”, ș.a. *Verein der Chrislich-Deutschen* (societate cu caracter economic), *Katholische deutscher Jungendbund*⁹¹. În Frătăuții Vechi-German funcționau: *Katolisch-deutscher Leseverein*, *Altfratautzer deutscher Leseverein*, *Verein Gustav Adolf Stiftung*, *Ortsgruppe des deutschen Sschulvereines*⁹². În Gura-Putnei (Karlsberg) a funcționat *Sparr und Darlehenskassenverein für Gura Putnei und Falcău*, iar la Măneuți *Darlehenskassenverein für die Landwirte in Andreasfalva*⁹³. În localitatea Câmpulung-Moldovenesc era semnalată existența asociației germane *Societatea Creștină Germană Kugelsberger*⁹⁴. Germanii bucovineni dispuneau de cooperative de credit în 59 de localități bucovinene, grupate în *Verbanddeutscher landwirtschaftlicher Genossenschaft in der Bukowina* cu sediul la Cernăuți⁹⁵. Tot aici funcționa *Bukowina*

Iedcrii), Frantzal (Codru Cosminului), Uscie Putila (Gura Putilei), Eisenau (Prisaca), Dolhopole (Câmpulung), Brodoc (Vadu Nistrului) ș.a.

⁸⁸ Marian Curculescu, *op. cit.*, p. 206.

⁸⁹ A.M.A.E., Fond România 1920–1944, vol. 382, f. 394 v. În total, au fost împroprietăriți un număr de 5 022 de germani cu 5 022 hectare de pământ.

⁹⁰ D.J.A.N.S., Fond Serviciul de Siguranță Câmpulung Moldovenesc, dosar 11/1921, f. 3, 4, 5v, 6, 7v, 8,v, 10, 10v, 11v.

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² Florin Pintescu, *op. cit.*, p. 128.

⁹³ *Ibidem*.

⁹⁴ D.J.A.N.S., Fond Serviciul de Siguranță Câmpulung-Moldovenesc, dosar 11/1921, f. 6.

⁹⁵ A.M.A.E., Fond România 1920–1944, vol. 382, f. 312.

Landwirtschaftsbank, cu 11 sucursale (Iacobeni, Câmpulung-Moldovenesc, Rădăuți, Siret, Solca, Suceava, Vama etc.)⁹⁶.

În plan confesional, germanii din Bucovina aparțineau atât Bisericii evanghelice cât și Bisericii romano-catolice⁹⁷ din care făceau parte și polonii (alături de alte minorități naționale). Aceștia erau interesați de un învățământ în limba maternă, ocupând și importante funcții la nivelul Bisericii romano-catolice din Bucovina, amplificând astfel nemulțumirile germanilor⁹⁸. În mod paradoxal, germanii cernăuțeni preferau, din aceste motive, să frecventeze învățământul în limba polonă. Protestanții germani, în număr de 21 395 erau dispersați⁹⁹, numai 5 000 trăiau organizați în mod compact în Cernăuți, în mijlocul populației ucrainene, în partea de nord a Bucovinei și printre români, în partea de sud a provinciei¹⁰⁰. Dispersia lor pe teritoriul bucovinean nu favoriza omogenitatea etnică, iar rolul Bisericii romano-catolice de rit evanghelic era mult diminuat, comparativ cu situația înregistrată în Transilvania. Totuși, evoluția Bisericii romano-catolice în primii ani ai intervalului cronologic interbelic a fost apreciată în mod pozitiv, comparativ cu perioada austriacă, ea primind, pentru o perioadă, subvenții din partea statului¹⁰¹. Ulterior, situația s-a deteriorat în mod constant, astfel încât, încă din 3 iulie 1924, *Uniunea Catholică Germană* din Cernăuți a expediat un *Memoriu* papei Pius al XI-lea, în care se prezenta „rugămintea de a da considerație expunerilor ce urmează, referitoare la păstrarea naționalității germane și a credinței catolice a germanilor catolici ai Bucovinei, și de a binevoi a interveni la tratativele în curs pentru Concordat cu guvernul român, pentru o bază pentru hotărârea chestiunii alipirii Bucovinei la un Episcopat romano-catolic în România Mare în locul Episcopatului de la Lemberg”¹⁰². Germanii din Bucovina doreau alipirea la dioceza Satu Mare, unde erau catolici germani și maghiari, în plus, dorind promovarea în posturile de preoți a unor conaționali bine pregătiți și dedicați cauzei germanismului¹⁰³.

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ *Die deutsche Organisationsleben in der Bukowina*, în „Katholische Volkswacht Kalender für die Bukowina. Das Organ der deutschen Katholiken in der Bukowina”, Cernăuți, 1934, p. 108–111.

⁹⁸ A.M.A.E., Fond *România 1920–1944*, vol. 382, f. nepaginată.

⁹⁹ Ekehard Lebouton, *Die evangelische kirche in Czernowitz*, în vol. *Czernowitz. Eine Stadt in Wandel der Zeit*, München/Stuttgart, 1988, p. 86.

¹⁰⁰ Norbert Gaschler, *Die Katholischen kirchen in Czernowitz mit besonderer berücksichtigung der römischen*, în vol. *Czernowitz. Eine Stadt in Wandel der Zeit*, München/Stuttgart, 1988, p. 80.

¹⁰¹ Ioan Scurtu, Liviu Boar, *op. cit.*, doc. nr. 100, p. 462–463.

¹⁰² A.M.A.E., Fond *România: 1920–1944*, vol. 382, f. 88.

¹⁰³ *Ibidem*, f. 89.

VII. 5. Germanii bucovineni: repere ale activității politice

În plan politic, germanii bucovineni erau organizați în Volskraturi – Consilii Populare (**Anexa 1**). Ei au dat dovadă de un remarcabil atașament față de statul român, indiferent de problemele pe care le-au întâmpinat, nedezevoltând acțiuni sau atitudini separatiste, ori revizioniste. În pofida acestei atitudini, *Consiliul Național German* a refuzat să acorde sprijin grupării politice conduse de Ion Nistor la alegerile organizate în noiembrie 1919. Excepția a reprezentat-o Norbert Kipper¹⁰⁴, acesta acceptând să candideze - totuși - pe listele parlamentare ale lui Ion Nistor. Hans Otto Roth¹⁰⁵ a făcut o propagandă intensă în favoarea unificării politice a germanilor din România (inclusiv a celor din Bucovina)¹⁰⁶, manifestându-și nemulțumirea pentru faptul că orice petiție trebuia obligatoriu adresată autorităților în limba română¹⁰⁷. În anul următor, germanii bucovineni au încheiat o înțelegere electorală cu Partidul Poporului, condus de către generalul Alexandru Averescu, astfel încât Alfred Kohlruf, președintele Consiliului Național German din Bucovina, a reușit să intre în Parlament (mai 1920)¹⁰⁸. Aici, el a pledat pentru respectarea autonomiei culturale, promisă anterior de către autoritățile române comunităților etnice, fapt care a determinat reacția virulentă din partea ziarului „Glasul Bucovinei”¹⁰⁹.

Conștienți de necesitatea unor acțiuni solidare în fața autorităților române, germanii bucovineni au depus o activitate intensă pentru colaborarea cu sașii din Transilvania și șvabii din Banat. În acest scop, la 14 martie 1919, ziarul „Deutsche Volkbund” a adresat chemări la unificarea mișcării politice germane din Bucovina¹¹⁰. În aceste condiții, la 21 septembrie 1919 a luat ființă *Uniunea Germanilor din România Mare*, condusă de către Rudolf Brandsch și Hans Otto

¹⁰⁴ Karl M. Reineth, *Zur politischen Entwicklung der Deutschen in Rumänien: 1918–1928. Aus einer siebenbürgisch-sächsischen Sicht*, Herausgegeben von der Arbeitsgemeinschaft für südostdeutsche Volks und Heimatforschung Bad Tölz, Thaur/Tirol, Wort und Welt Verlag, 1993, p. 105.

¹⁰⁵ Rolf Pusch, Gerhard Stelzer, *Diplomați germani la București, 1937 – 1944. Din memoriile dr. Rolf Pusch, atașat de legatie și dr. Gerhard Stelzer, consilier de legatie*, București, Editura All Istoric, 2001, p. 215–216, nota 12. Hans Otto Roth (1890–1953) a avut o activitate fecundă în slujba germanilor din România: secretar al Partidului German din România (1918), curator al Bisericii Evanghelice (1932–1949), parlamentar în legislaturile 1919–1938, președinte al tuturor minorităților germane din Europa (1931–1934). La sfârșitul anului 1940 a fost îndepărtat din viața politică. În mai 1952 a fost arestat de către autoritățile comuniste, fiind deportat în Bărăgan, unde a și murit (1953).

¹⁰⁶ Vasile Ciobanu, *op. cit.*, p. 131.

¹⁰⁷ A.N.I.C., Fond D.G.P., dosar 1/1920, f. 108.

¹⁰⁸ *Ibidem*.

¹⁰⁹ Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 86.

¹¹⁰ A.N.I.C., Fond D.G.P., f. 201.

Roth (în calitate de secretar), cu reședința la Sibiu, având drept organ de presă „Deutsches Tagespost”. Uniunea a avut o vastă rețea organizatorică, extinsă la nivelul întregii țări¹¹¹. Bruno Skrehunetz era redactor-șef la „Czernowitzer Deutsche Tagespost”¹¹², ziarul Volskrat-ului (al cărui număr a apărut la 1 februarie 1924).

În mai 1920, în Parlamentul României Mari a fost ales Alfred Kohlruf, președintele Consiliului Național German din Bucovina. La 18 septembrie 1921 a avut loc, la Cernăuți, Adunarea *Uniunii Germanilor din România Mare*, fapt care a avut un puternic efect mobilizator asupra membrilor Uniunii¹¹³. Potrivit statutului său, *Uniunea Germanilor din România* reprezenta „autoritatea centrală a națiunii germane din România”¹¹⁴. Adunarea Generală a Uniunii era alcătuită din delegați aleși pe zone geografice: Vechiul Regat – 25, Banat – 7, Bucovina – 8, Dobrogea – 1, Satu Mare – 3, Transilvania – 25. Adunarea Generală alegea Comitetul Central, iar acesta, la rândul său, desemna Comitetul Director, format din câte un membru numit de cele șapte consilii naționale regionale și din trei parlamentari numiți de către Partidul German. În paralel, a fost înființată *Asociația Femeilor Germane*, cu scopul de a atrage și mobiliza participarea femeilor în activitățile politice. În 1921, la conducerea *Uniunii Germanilor Creștini* a fost aleasă o învățătoare. Până în 1926, germanii au fost organizați în *Volksgemeinschafts der Deutschen in der Bukowina*¹¹⁵.

În cadrul minorității germane, opțiunea social-democrată – tradițională din vremea administrației austriece – a fost reprezentată de către Rudolf Gaidosch¹¹⁶, care a intrat în Parlament pe listele Partidului Social Democrat din partea Cernăuțiului. În februarie 1923, Rudolf Bransch și Hans Otto Roth au venit special la Cernăuți pentru a încerca rezolvarea problemelor menținerii școlilor germane din Rădăuți, Câmpulung-Moldovenesc și Vatra-Dornei¹¹⁷. Președintele *Societății Creștine Germane* din Bucovina susținea ca examenele de competență impuse de către autoritățile române să se limiteze la examenul de limbă, altfel pedagogii „neromâni sunt păgubiți din punctul de vedere al stării lor cetățenești, precum și al garanției de profesiunea lor față de cei români, de la care nu se cere nici o probă, cunoștințe speciale la fel”¹¹⁸. La 27 februarie 1923, Hans Otto Roth și Hans Heydrich, în numele Partidului Parlamentar German (acesta grupa parlamentarii germani indiferent de zona geografică) – în timpul discuțiilor pentru votarea proiectului de Constituție – au adresat o solicitare

¹¹¹ A.M.A.E., Fond *România 1920–1944*, vol. 382, f. 88.

¹¹² *Ibidem*.

¹¹³ Karl M. Reineth, *op. cit.*, p. 129.

¹¹⁴ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *op. cit.*, p. 39.

¹¹⁵ Ștefan Delureanu, *Germanii din România*, în „Revista istorică”, serie nouă, tom VIII, 1–2 ianuarie 1997, p. 7.

¹¹⁶ Petru Rusșindilar, *George Grigorovici și social-democrația în România*, București, Editura Fundației „Constantin Titel Petrescu”, 1998, p. 127.

¹¹⁷ Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 86.

¹¹⁸ Irina Livezeanu, *op. cit.*, 97.

premierului Ionel Brătianu în sensul garantării drepturilor colective ale minorităților (libertatea de întrunire pe baze naționale sau confesionale)¹¹⁹ și înlocuirea ambiguității formulării de drept de „român” prin aceea de „cetățean al statului român” (art. 5)¹²⁰. Documentul viza menționarea autonomiei Bisericii evanghelice și romano-catolice, solicitând reprezentarea proporțională a minorităților în domeniul electoral alături de posibilitatea folosirea limbii materne. Într-o scrisoare de protest a deputaților germani, din 21 noiembrie 1923, se făceau referiri la „lipsa de toleranță a autorităților române „în politica de astăzi față de minorități”, făcându-se, exagerat, o comparație aspră între măsurile șovine antebelice adoptate de guvernul ungar și cele ale guvernului român¹²¹. Demersurile germanilor n-au avut succes, însă analiza lor ne demonstrează faptul că, au urmărit aspecte esențiale pentru păstrarea identității și spiritualității germane în spiritul respectării prevederilor Rezoluției de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918. Nerezolvarea acestor solicitări a amplificat nemulțumirile *Uniunii Germanilor din România Mare*¹²² față de politica autorităților române. Ambiguitățile proiectului de constituție se datorau faptului că nu se preciza, în mod explicit, posibilitatea Bisericii romano-catolice de a înființa și întreține școli confesionale, instruirea copiilor minoritari în limba lor maternă (art. 25), respectarea dreptului de asociere potrivit criteriului național și religios (art. 30) și principiul reprezentării proporționale a minorităților în cazul alegerilor parlamentare (art. 57 și 69)¹²³. Folosirea limbii materne nu era garantată, nici ea, în mod clar în proiectul de constituție (art. 128).

Dimitrie Marmeliuc, deputat bucovinean aprecia, în cadrul *Adresei* de răspuns la *Mesajul tronului* din 10 mai 1922, relativ la drepturile minorităților etnice, faptul că, „acordând minorităților etnice toată posibilitatea de dezvoltare culturală și deplină libertate confesională și coordonând toate forțele politice ale țării, alcătuirea acestui pact fundamental al statului va afla nu numai sprijinul nostru necondiționat, ci și concursul tuturor bunilor români, pentru ca această operă să fie măreață prin efectele ei, să fie fructul unei munci patriotice comune”¹²⁴.

În timpul ședinței Parlamentului din 12 martie 1923, Adolf Schullerus a ținut un discurs în numele minorității germane, în care a reiterat poziția conaționalilor săi față de România Mare, manifestând, în numele comunității pe care o reprezenta, trei cerințe: 1. Recunoașterea individualității politice și asigurarea dezvoltării etnice și constituționale a minorității germane; 2.

¹¹⁹ Karl M. Reineth, *op. cit.*, p. 154–161.

¹²⁰ Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 87.

¹²¹ Franz Wiszniowski, *Rădăuți, cel mai german oraș din Țara Fagilor*, Waiblingen, Tipografia „W. Fisele”, 1966, p. 281.

¹²² *Ibidem*, p. 88.

¹²³ Ioan Scurtu, Liviu Boar *op. cit.*, doc. nr. 115, p. 555.

¹²⁴ *Ibidem*.

Folosirea limbii materne în justiție, administrație și învățământ; 3. Alegerea funcționarilor publici din rândurile comunității din care fac parte¹²⁵.

Aceste aspecte semnalate și solicitate de către minoritatea germană, coroborate cu numeroase plângeri venite din partea maghiarilor (40 adresate Societății Națiunilor), nostalgici după ordinea imperială și privilegiile lor, reflectă tabloul premergător dezbaterii și adoptării Constituției Unificării din 1923. Tentativelor de a se introduce – la solicitările minorităților naționale – precizări speciale în corpul textului legii fundamentale li s-a opus Partidul Național Liberal, aflat la putere, arhitectul proiectului, Vintilă Brătianu, susținând – în timpul unor astfel de dezbateri – că s-ar fi încercat slăbirea „caracterul unitar național al statului român, transformându-se Regatul Român într-o «noua nenorocită Austro-Ungarie»”¹²⁶.

În chestiunea drepturilor cetățenilor români, Constituția României Mari, adoptată în martie 1923, stabilea în primul articol că „Regatul României este un stat național unitar și indivizibil”¹²⁷. În continuare, textul legii fundamentale legitima drepturile și libertățile fundamentale ale cetățenilor, arătând că „românii, fără deosebire de origine etnică, de limbă sau religie, se bucură de libertatea conștiinței, de libertatea învățământului, de libertatea presei, de libertatea întrunirilor, de libertatea de asociație și de toate libertățile și drepturile stabilite prin legi (art. 5)¹²⁸; deosebirile de credințe religioase și confesiune, de origine etnică și limbă nu constituie în România o piedică spre a dobândi drepturile civile și politice și a le exercita (art. 7)¹²⁹; toți românii, fără deosebire etnică, de limbă sau religie, sunt egali înaintea legii și datori a contribui fără deosebire la dările și sarcinile publice” (art. 8).

Abordarea problemei comunității germane trebuie conexată cu desfășurarea raporturilor dintre Regatul României Mari și Republica de la Weimar, care n-au excelat în prima parte a perioadei interbelice, din motive de ordin politic (orientarea diplomației române spre Franța) și economic (partea germană trebuia să plătească României o importantă datorie de război, decurgând din pagubele pricinuite în timpul ocupației germane). Republica de la

¹²⁵ *Ibidem*, doc. nr. 118, p. 561; „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, nr. 1632, din 14 martie 1923, p.1.

¹²⁶ *Ibidem*. Într-un discurs la Mesajul Tronului, Ion Nistor a răspuns criticilor adresate în Parlament - de către Vasile Reuț, Grigore Iunian, Ion Mihalache, Nicolae Lupu - la adresa unora dintre măsurile sale, specifice centralizării (desființarea Bursei conduse de către Iacob Kindler, a Camerelor de Comerț etc.); *Politica de unitate națională. Discurs la mesajul tronului rostit de I. Nistor, ministru de stat*, Cernăuți, Institutul de Arte grafice și editură „Glasul Bucovinei”, 1923, p. 28. Ion Nistor a criticat înscrierea unor ucraineni în Partidul Țărănesc, specificând faptul că, în chestiunea minorităților, Constituția din 1923 „acordă doar drepturi individuale, nu colective” (s.n.); *ibidem*, p. 69

¹²⁷ „Monitorul Oficial”, București, nr. 282 din 29 martie 1923.

¹²⁸ Ioan Scurtu, Liviu Boar, *op.cit.*, p. 9.

¹²⁹ *Ibidem*.

Weimar și-a susținut moral și material conaționalii aflați în Europa (Polonia, Cehoslovacia, România, Ungaria, ș.a.). Interesul guvernărilor germane pentru conaționalii din afara granițelor a devenit mai pronunțat o dată cu refacerea economică a statului și intrarea Republicii de la Weimar în Societatea Națiunilor (1926), cu largul concurs al Marii Britanii, Italiei și Franței, însă în detrimentul Poloniei și Cehoslovaciei. Începând cu 1923, Republica de la Weimar și Austria și-au deschis Consulate la Cernăuți, activând în interesul germanilor bucovineni.

În cadrul Conferinței de la Locarno (5 – 16 octombrie 1925, Elveția), Gustav Stresemann, abilul șef al diplomației germane, repurtase o importantă victorie prin scoaterea Germaniei din starea de izolare impusă de Conferința de Pace de la Paris (1919 – 1920) și prin conținutul Tratatului de la Versailles (28 iunie 1919), receptat de către opinia publică germană drept un veritabil *Diktat*.

Interesele economice și politice au modelat atitudinea părții germane față de România, aliata Poloniei, față de care Germania a manifestat importante pretenții teritoriale. La nivelul comunității germanilor din Bucovina, complexitatea demersurilor de centralizare ale guvernării național-liberale a determinat reacții individuale, greu de redat în aceste pagini, vizavi de restrângerea progresivă a drepturilor identitare specifice unei etnii, promise de autoritățile române în 1918, însă nerespectate ulterior. La 10 ianuarie 1925, Alzmer, funcționar de etnie germană de la Administrația Financiară a orașului Rădăuți, era identificat de către autorități că făcea propagandă prin diferite metode în folosul străngerii unității comunității germane. Atitudinea lui nu a convenit, însă, autorităților locale, care au dispus mutarea sa la Administrația Financiară din Bistrița¹³⁰. La 10 februarie 1925, Cezar Bensch, contabil la Primăria orașului Rădăuți, s-a exprimat public în sensul că „germanii sunt greu loviți și persecutați în statul român, care le desființează școlile și le românizează, iar ei (germanii – n. n.) n-au mijloace să deschisă școli pe cont propriu”¹³¹. *Societatea Germanilor Creștini din Bucovina*, sub semnătura doctorului Butz, a trimis un apel către cinci mari edituri germane (Weber din Lipsca, Leipziger Illustrierte Zeitung, Georg Westermann din Braunschweig, Philipp Reklam Jüng – Leipzig, Universum, Bergstadt în Breslau, Bergstadt, Velhagen și Koassing în Bielefeld). Se cerea publicarea unui memoriu care conținea câteva solicitări importante pentru comunitatea germanilor din Bucovina: „Germanilor din Bucovina, pentru dezvoltarea situației lor politice, li s-au pus în cale dificultăți din ce în ce mai mari, pentru a-și păstra și dezvolta cultura lor. Școlile (germane) au fost toate românizate, teatrul orășenesc din Cernăuți, până în 1921, un mijloc de propagandă al artei și limbii germane, a fost desființat”¹³².

¹³⁰ A.M.A.E., Fond *România 1920–1944*, vol. 382, f. 87.

¹³¹ *Ibidem*.

¹³² *Ibidem*.

„Războiul vamal” dintre România și Republica de la Weimar a stat în atenția unor ziare și reviste germane precum „Das Echo” și „Der Neue Zeit” (trimise, la 28 februarie 1925, librăriei „Schally” din Cernăuți, pentru a fi popularizate în rândurile comunității germanilor bucovineni)¹³³. La 1 martie 1925, dat fiind conflictul vamal dintre Republica de la Weimar și Regatul Român, o serie de ziare germane au publicat articole tendențioase, având drept subiect atitudinea autorităților române față de minoritatea germană. Bineînțeles, conflictul vamal dintre România și Germania nu putea lăsa pe dinafară comunitatea germanilor din România (Bucovina)¹³⁴.

Ziarul „Ost Deutsches Volksblatt” scria, de pildă, în articolul *Șantajul României contra Germaniei*, despre faptul că „măsuri de constrângere din cele mai brutale s-au luat contra germanilor din România: mulți dintre ei au fost evacuați, arestați, confiscate averile și expulzați”¹³⁵. În numărul din 8 martie 1925, aceeași revistă reia subiectul în articolul *Brutalitățile nemaiauzite ale guvernului român împotriva germanilor fără scut*, în care se preciza că „cei expulzați vin la frontiera ungaro-română într-un hal demn de milă, bătuți până la sânge, prădați de banii lor”¹³⁶. Funcționarii Serviciului de Cenzură au interceptat la poștă (18 martie 1925) alte publicații, calificate drept „periculoase”, destinate germanilor din Ardeal și Bucovina: „Deutsche Welt” („Calendarul German”), „Die Glocke”, adresate lui Franz Keschmann din Cernăuți (între timp, acesta a decedat)¹³⁷. La 24 martie 1925, autoritățile raportau atitudinea „dușmănoasă și jignitoare” față de elevii români a profesorului Alfred Kurg, cadru didactic la Liceul German din Cernăuți¹³⁸.

La 17 mai 1925, *Uniunea Germanilor din Străinătate*, cu sediul în Berlin, a trimis o adresă către ziarul cernăuțean „Czernowiter Morgenzeitung” în care solicita detalii – având în vedere organizarea unui Congres al germanilor din străinătate, pentru lunile august-septembrie 1925 la Berlin – privind comunitatea germanilor din Bucovina (România) relativ la respectarea drepturilor lor specifice de către autoritățile române¹³⁹ ș.a.

La 1 iulie 1925, Bruno Skrehunetz a trimis o scrisoare către „Prager Tageblatt”, în care arată că în provinciile alipite (Bucovina), autoritățile române

¹³³ *Ibidem*.

¹³⁴ *Ibidem*. La 4 martie 1925, Franz Müldori din Cernăuți a primit, prin poștă, broșura *Der Deutsche Gedanke (Ideea Germană)* în care, într-un articol, se făceau referiri la amintitul conflict.

¹³⁵ *Ibidem*.

¹³⁶ *Ibidem*.

¹³⁷ *Ibidem*.

¹³⁸ *Ibidem*.

¹³⁹ *Ibidem*. La 30 martie 1925, Alois Lebouton a reprezentat comunitatea germanilor din Bucovina la Târgul de mostre de la Praga, prilej oportun pentru a se stabili formarea unui Comitet de delegați care să urmărească situația minorității germane, ziarul „Bohemia” devenind organul de propagandă al germanilor de pretutindeni.

au adoptat „legiuri represive contra minoritarilor, iar jandarmii recurgeau adesea la pedepse fizice”, precizându-se în text faptul că „populația teritoriilor alipite are mult de suferit sub regimul de samavolnicie al jandarmilor bătăuși din Vechiul Regat”¹⁴⁰. La 13 august 1925, profesorul Sigmund Muck din Cernăuți îi trimite prietenului său, Wilhem Winecker din München, o scrisoare însoțită de o dare de seamă în numele societății „Franconia”. Vorbind de alipirea Bucovinei cu România, autorul comentează că „românii din Vechiul Regat au venit cu o coadă lungă de funcționari și de îndată și-au făcut apariția în Bucovina corupția, necinstea, bacșișul, lucruri cunoscute de bucovineni numai din auzite”¹⁴¹. Scrisoarea se încheia astfel: „*Franconia va fi santinela credincioasă steagului german la Prut* (s.n.)”¹⁴².

Complexitatea comportamentului autorităților române față de comunitatea germană ne impune o analiză rațională, echilibrată, dincolo de unele aspecte particulare care reflectă în mod clar abuzurile unor funcționari sau exagerările specifice unei propagande, probabil interesată în sublinierea aspectelor negative. Situația germanilor din Bucovina, în mod special, și a celor din întreg spațiul românesc în general, nu a cunoscut – nici pe departe – un tratament comparabil cu etnicii germani din Polonia. Degradarea situației germanilor și a altor minorități naționale din România Mare, pe fondul unor măsuri centralizatoare, românizatoare, a reprezentat un fapt indiscutabil, care trebuie analizat în contextul abordării problemei naționale de către național-liberali. Germanii – ca de altfel și alte minorități naționale – au dispus de posibilitatea expunerii acestei situații în Parlament sau au putut să-și exprime punctele de vedere prin intermediul presei în limba maternă ori recurgând la soluția *Memoriilor* adresate *Comitetului celor Trei* (Societatea Națiunilor).

În 1925 și 1926, în cadrul Conferinței minorităților naționale (1925) cât și la Congresul minorităților naționale de la Geneva (1926), reprezentanții au solicitat “autonomia personală” drept principala lor revendicare, respinsă de autoritățile române¹⁴³.

În mai 1926, Partidul Poporului a încheiat un cartel electoral cu Partidul Maghiar și cu cel German, în Camera Deputaților germanii bucovineni fiind reprezentați de către Alfred Kohlruß. În alegerile ulterioare, formula Blocul Maghiar-German nu a dat roade, însă, în iulie 1927, profesorul Alois Lebouton a fost ales reprezentant al germanilor bucovineni în Senat¹⁴⁴.

¹⁴⁰ *Ibidem*, Referat *Mișcarea germanilor din Bucovina în cursul anului 1925*, f.

¹⁴¹ *Ibidem*, f. 89.

¹⁴² *Ibidem*.

¹⁴³ Stéphane Pierré-Caps, *Federalismul personal*, în „Altera”, IV, nr. 8, 1998,

¹⁴⁴ *Ibidem*.

VII. 6. Administrația românească și germanii bucovineni: probleme legate de învățământul în limba maternă

În Bucovina a funcționat, încă de la încorporarea părții de nord-vest a Moldovei în cadrul Imperiului Habsburgic, o întreagă rețea de școli populare sau triviale, unde învățau fii de țărani, autoritățile habsburgice fiind interesate de ridicarea nivelului de civilizație a locuitorilor provinciei¹⁴⁵. Din 1804, fusese adoptată o nouă legislație școlară prin documentul intitulat semnificativ *Constituția politică a școlilor primare în provinciile ereditare cezaro-regești*¹⁴⁶, care concretiza noua filozofie imperială în domeniul educației, prin implicarea Fondului Bisericesc în susținerea materială a școlilor, împreună cu stăpânii de pământ și comuna pe teritoriul căreia acestea funcționau¹⁴⁷. Autoritățile habsburgice au creat posibilitatea unei implicări sporite a Bisericii ortodoxe în gestionarea problemelor învățământului școlar, care căpătau astfel un pronunțat caracter confesional.

În 1808, la 10 ianuarie, prin Decretul Cancelariei Aulice, semnat și de împăratul austriac, s-a decis înființarea unei instituții de învățământ mediu la Cernăuți, menită să satisfacă nevoile de instruire a locuitorilor acestei provincii. Se finalizează, astfel, un demers care începuse în 1803 și care fusese aprobat de împăratul Leopold doi ani mai târziu. Încadrarea personalului didactic aferent de la Gimnaziu a fost hotărâtă de Comisia Aulică a Studiilor, în urma ședinței ținută în octombrie 1808, când au fost numiți titulari Michael Ozurewicz (latină și filosofie) și Iulian Klipunowski (istorie naturală, matematică și geografie)¹⁴⁸. Profesorii de religie erau stabiliți de instituția căreia îi aparțineau, cel de religie ortodoxă de episcopul Bucovinei, cel de religie catolică de decanatul Bisericii catolice. Directorul Gimnaziului era căpitanul ținutului Bucovinei. La 16 decembrie 1808 instituția își deschidea porțile, având un efectiv de 24 de elevi¹⁴⁹.

În perioada administrației austriece a Bucovinei au funcționat, cu rezultate școlare deosebite, trei licee germane: Gimnaziul de Stat Cezaro-Crăiesc, înființat la 16 decembrie 1808 (Cernăuți), Gimnaziul Greco-Ortodox, deschis în septembrie 1860 (Suceava)¹⁵⁰ și Liceul German, înființat la 20 septembrie 1872 (Rădăuți)¹⁵¹. După Unirea Bucovinei cu România, școlile în

¹⁴⁵ Erich Prokopowitsch, *Die römänische Nationalbewegung in der Bukowina und der Dako-Romanismus, Ein Beitrag zur Geschichte des Nationalitätenkampfes in Österreich-Ungarn*, Graz-Köln, Verlag Hermann, Bohlaus Nachf., 1965, p. 35–36.

¹⁴⁶ Mihai Ștefan Ceașu, *op. cit.*, p. 201.

¹⁴⁷ Eusebie Popovici, *Din istoricul Liceului „Ștefan cel Mare” din Suceava: 1860–1935*, Suceava. Editura Societății „Școala Română”, 1935, p. 18.

¹⁴⁸ Mihai Ștefan Ceașu, *op. cit.*, p. 201.

¹⁴⁹ *Ibidem*.

¹⁵⁰ Eusebie Popovici, *op. cit.*, p. 20.

¹⁵¹ Dimitrie Vatamaniuc, *Populația școlară la liceul german din Cernăuți*, în „Analele Bucovinei”, VII, nr. 2, 2000, p. 533; Ștefănița Mihaela-Ungureanu, *Evoluția*

limba germană au primit subvenții de la statul român doar până în 1923. Reducerea constantă a subvenționării, de către statul român, a învățământului minorităților naționale, a determinat o scădere dramatică a numărului instituțiilor școlare: dintr-un total de 31 de clase de limbă germană, câte existau în județul Cernăuți între 1919–1922, au mai rămas doar șapte¹⁵². În perioadele 1918–1919 și 1923–1924, numărul claselor germane a scăzut de la 87 la 31, ajungând, în anul școlar 1927–1928, la doar una (Roșă – suburbia Cernăuțiului)¹⁵³. Ober-Gymnasium din Suceava a devenit, din 2 ianuarie 1919, Liceul „Ștefan cel Mare”, Vasile Burduhos¹⁵⁴ fiind primul său director, numit prin Î.D.R. nr. 3342/1919. La 16 iunie 1919, secția română a liceului german din Rădăuți este declarată independentă, sub numele de „Liceul Eudoxiu Hurmuzaki”, avându-l director pe profesorul Emanoil Isopescu¹⁵⁵.

Problemele germanilor bucovineni în domeniul educațional, complexe și sensibile, erau greu de rezolvat, ei neavând reprezentare parlamentară (pentru Norbert Kipper, ales pe listele liberale, era mai greu să încalce disciplina de partid). În 1920 situația s-a ameliorat – chiar dacă pentru scurt timp – întrucât guvernarea Alexandru Averescu s-a aliat cu reprezentanții minorităților naționale (polonii, germanii, ucrainenii). Inspectorii școlari aparținând acestor minorități naționale – demiși între timp – și-au putut desfășura activitatea până în noiembrie 1922, când liberalii și-au reluat politica de centralizare¹⁵⁶. Această situație a fost abordată anterior și în cadrul Conferinței anuale a minorității germane din estul Europei, desfășurată la Viena (26 iunie 1922), unde germanii români au fost reprezentați de către Rudolf Brandsch și episcopul Seibel¹⁵⁷. Aici s-a apreciat, relativ la situația germanilor din Bucovina, că Austria a reușit să rezolve corespunzător problema naționalităților¹⁵⁸. „*Cele mai înalte valori s-ar pierde dacă populația majoritară nu ar fi silită să țină seama de minorități, și dacă acestea n-ar fi nevoite să facă cele mai înalte eforturi de cultură națională pentru a se menține (s.n.)*”¹⁵⁹.

învățământului la Rădăuți. *Manuale școlare din Biblioteca Gimnaziului de Stat Cezaro-Crăiesc*, în „Analele Bucovinei”, IX, nr. 1, 2002, p. 41.

¹⁵² D.J.A.N.S., Fond Serviciul special de siguranță Câmpulung Moldovenesc, dosar 3/1919, f. 49 și 51.

¹⁵³ Sophie Welisch, *op. cit.*, p. 428.

¹⁵⁴ Paul Leu, *Colegiul Național „Ștefan cel Mare”. Monografie, Etapa austriacă*, I, Suceava, Editura Euroland, 2000, p. 510–516; Florin Moraru, Vasile Monacu, *Colegiul Național „Ștefan cel Mare”, II*, Suceava, Editura Euroland, 2000, p. 22.

¹⁵⁵ Petru Bejenariu, Ștefan Botezat, Viorica Goreac, Marian Olaru, *Compendiu istoriografic (1872–1997)*, Iași, Editura Bucovina, 1997, p. 24. O serie de profesori germani (de ex. August Nibio) s-au impus prin prestanța științifică și pedagogică deosebită.

¹⁵⁶ I. Ciupercă, *op. cit.*, p. 97.

¹⁵⁷ A.M.A.E., Fond România 1920–1944, vol. 382, f. 123.

¹⁵⁸ *Ibidem*, f. 125.

¹⁵⁹ *Ibidem*, f. 126.

În februarie 1923, Rudolf Bransch și Hans Otto Roth au venit special la Cernăuți, pentru a obține rezolvarea favorabilă a menținerii școlilor germane din Rădăuți, Câmpulung-Moldovenesc și Vatra-Dornei¹⁶⁰. Președintele *Societății Creștine Germane* din Bucovina a solicitat ca examenele de competență impuse de către autoritățile române să se limiteze doar la examenul de limbă, altfel „pedagogii neromâni sunt păgubiți din punctul de vedere al stării lor cetățenești, precum și al garanției de profesiunea lor față de cei români, de la care nu se cere nici o probă de cunoștințe speciale la fel”¹⁶¹. Într-o scrisoare de protest a deputaților germani, adresată autorităților române, la 21 noiembrie 1923, relativ la „lipsa de toleranță în politica de astăzi față de minorități”, se făcea, exagerat, o comparație aspră între măsurile șovine antebelice adoptate de guvernul ungar și cele ale guvernului român¹⁶². Autorii protestului au ajuns la concluzia – mult exagerată – că, până și „faimoasa lege de maghiarizare a contelui Apponyi din 1907, combătută cu înverșunare de toate popoarele minoritare și inclusiv de românii ardeleni, este mai îngăduitoare decât ordinele D-lui Ministru al Instrucțiunii Publice (Constantin Angelescu-n.n.)”¹⁶³.

Problemele abordate în aceasta scrisoare au reprezentat o prezență constantă a dezbaterilor și polemicilor, a dihotomiei majoritari/minoritari, reflectând înăsprirea climatul interetnic: 1. Introducerea obligatorie în școlile minoritarilor a studierii istoriei și geografiei în limba de stat; 2. Interzicerea folosirii denumirilor geografice în limbile naționalităților sau folosirea altei limbi decât cea română pentru inscripțiile publice; 3. Folosirea exclusivă a limbii române la examenul de bacalaureat; 4. Interzicerea unor serbări în limbile minorităților naționale și aprobarea acestora doar ca acțiuni bilingve; 5. Așanumitele reciclări lingvistice ale personalului didactic minoritar (interpretate drept justificări pentru înlocuirea corpului didactic prin etnicii români)¹⁶⁴.

Unele articole publicate în paginile din presa germană reflectă încălcarea de către autoritățile române a drepturilor minorității germane în problema învățământului în limba maternă: Sepanski din Cozmeni i-a trimis lui Johann Rudnicki o scrisoare la Viena (25 septembrie 1925) alături de articolul *Școlile din Bucovina*, în care arată că examenul de bacalaureat a fost introdus de către autoritățile române doar pentru a-i șicana pe elevii minoritari¹⁶⁵.

¹⁶⁰ Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 86.

¹⁶¹ Irina Livezeanu, *op. cit.*, p. 97.

¹⁶² Franz Wisniowski, *op. cit.*, p. 281.

¹⁶³ A.M.A.E., Fond *România 1920–1944*, vol. 382, f. nepaginată.

¹⁶⁴ William Totok, *Germanii din România între nazism și stalinism*,

<http://www.divers.ro/cgi-bin/document>

¹⁶⁵ A.M.A.E., Fond *România 1920–1944*, vol. 382, f. 87. La finele lunii august 1925, un grup de studenți din Germania a vizitat comunitatea germanilor de la Succava, fiind foarte bine primiți: s-a organizat în cinstea lor un banchet cântându-se „Deutschland über alles”: *ibidem*, f. 88.

O frustrare mai mare, consemnată ca atare, a fost resimțită de populația germană în urma restrângerii drastice a numărului unităților școlare și a materiilor cu predarea în limba germană. La 19 octombrie 1925, Alois Lebouton îi scria lui Lutz Korodi din Berlin, solicitându-i să intervină pe lângă autoritățile din Germania pentru primirea tinerilor de etnie germană, absolvenți de școli secundare, pentru a se putea înscrie pentru continuarea studiilor, „întrucât în România examenul de bacalaureat este foarte sever”¹⁶⁶. În acest sens, efectuasă demersuri și parlamentarul român de etnie germană Adolf Schuleruss, protestând împotriva obligativității bacalaureatului.

În opinia lui Simion Mândrescu, Legea învățământului din 1924 a afectat puternic învățământul în limba germană, desființând germana la școlile elementare, reducând la liceu numărul orelor (săptămânale) de la 7 la 4 și numărul facultăților din învățământului superior. În ianuarie 1928, alături de I. E. Torouțiu, el a alcătuit și adresat un apel guvernului Vintilă Brătianu. Se cerea intervenția pe lângă Legațiile de la Viena și Berlin pentru ca „germanii să poată acorda înlesniri licențiatilor și profesorilor noștri, atât minoritari cât și români”. La Arbore, arăta Roth, autoritățile române înființaseră o școală în limba germană, însă elevii trebuiau să se deplaseze 12 km pentru a ajunge la ea¹⁶⁷.

Anterior anului 1918, membrii Consiliului Popular German obținuseră promisiuni, din partea autorităților române, privind învățământul și posibilitatea folosirii limbii materne¹⁶⁸, însă guvernarea național-liberală a procedat în mod treptat la limitarea numărului de școli în limba maternă, astfel încât în 1928 numărul acestora scăzuse deja în mod îngrijorător. Germanii au încercat să obțină menținerea școlilor în limba maternă, o delegație, formată din Alois Lebouton, Rafael Kaendl, Alfred Kohlruß¹⁶⁹, având – fără succes - o discuție pe această temă cu Ion Nistor. Solicitățile lor vizau menținerea specificului german al școlii profesionale din Cernăuți, a liceului din Rădăuți, a școlilor civile de fete de la Siret, Suceava, Câmpulung-Moldovenesc și Gura-Humorului¹⁷⁰, descentralizarea administrativă în comunele cu populație mixtă¹⁷¹. Aceste cereri se plasau în spiritul promisiunilor făcute de către autoritățile române, fiind deosebit de importante pentru conservarea identitară a comunității germanilor bucovineni.

Un articol publicat în „Tagliche Rundschau”, din 10 august 1927, se referea la măsura închiderii școlilor germane din România. Plângerile minorității germane la adresa politicii în domeniul școlar a cabinetului

¹⁶⁶ A.M.A.E., Fond *România 1920–1944*, vol. 382, Referat *Mișcarea germanilor din Bucovina în cursul anului 1925*, f. 86.

¹⁶⁷ Gheorghe Iancu, *op. cit.*, p. 134.

¹⁶⁸ A.M.A.E., Fond *România 1920–1944*, vol. 372, f. 271–272.

¹⁶⁹ G. Rotică, *Dintr-un colț al României Mari. Ecouri bucovinene (1918–1920)*, București, Editura Cartea Românească, 1921, p. 58.

¹⁷⁰ Al. Procopovici, *Probleme naționale*, în „Glasul Bucovinei”, II, nr. 105, 18/26 martie 1919, p. 1.

¹⁷¹ *Ibidem*.

Alexandru Averescu au continuat¹⁷². În 1928, din 3 100 de elevi germani evanghelici mai rămăseseră doar 450 care învățau în limba maternă¹⁷³.

VII. 7. Gimnaziul particular german din Rădăuți. Studiu de caz (I)

Comunitatea germanilor din orașul Rădăuți (Radautz) a reprezentat una dintre cele mai importante comunități din Bucovina istorică (deloc întâmplător), începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea căpătând supranumele (prefect îndreptățit) de „cel mai germanizat oraș din Țara Fagilor”. Stabilirea germanilor în această frumoasă localitate bucovineană s-a produs în contextul metamorfozelor generale, specifice acestui spațiu, aceștia fiind atrași de posibilitățile de câștig și de dezvoltarea continuă a comerțului și meșteșugurilor. Întemeierea Hergheliei de Stat (1792) a determinat așezarea în Rădăuți a specialiștilor, militarilor (majoritatea etnici germani)¹⁷⁴, alături de alte grupuri etnice: poloni, ruteni, slovaci, cehi. Baza comunității germane din Rădăuți a fost reprezentată de familiile germano-boemiene, ai căror membri lucrau ca sculptori în lemn și sticlari la Gura-Putnei¹⁷⁵ (Karslberg). Menționăm, în continuare numele unor familii care trăiau în diferite localități bucovinene: Gura Putnei: Häusler, Winckelbauer, Krückel, Watzlawick, Rückel, Neumar, Hoffmann, Kahlhofner, Petrowicz, Oberhofer, Schmidt, Straub, Zettel, Witowski, Lehrach, Korbel, Paukner, Stöberl)¹⁷⁶; Voievodeasa (Fürstenthal): Wilhelm, Aschenbrenner, Stadler, Pankratz, Gaschler, Haas, Neubauer, Schuster, Sperl, Fischer, Nemecek – acestea familii au venit, în anul 1803, din regiunile Rehberg, Stubenbach, Bergreichenstein/Böhmerwald¹⁷⁷; Huta Veche (Althütte): Hute, Hödel, Ernst etc.¹⁷⁸. Militarii stabiliți în Rădăuți (Landwehrbataillon, nr.12), alături de funcționarii financiari (die Finanzwache), au întemeiat familii în această localitate¹⁷⁹. În cadrul comunității germane rădăuțene s-a produs un fenomen foarte interesant, datorită pătrunderii în sistemului fonetic al dialectului rădăuțean a influenței cehe precum și a celei evreiești asupra topicii și a tonalității în vorbire¹⁸⁰. Germanii rădăuțeni s-au remarcat în domeniile în care au activat: rotăria Kornelson – Thöner – Roßl, unde se produceau rădvane (eine Wagenbauerei) a ajuns foarte vestită. De asemenea, ei au bazele industriei

¹⁷² A.M.A.E., Fond România 1920–1944, vol. 382, f. 108.

¹⁷³ *Ibidem*.

¹⁷⁴ Petru Rezuș, *op. cit.* p. 88.

¹⁷⁵ *Ibidem*.

¹⁷⁶ Cornel Kozak, Eduard Fischer, *op. cit.*, p. 70.

¹⁷⁷ *Ibidem*.

¹⁷⁸ *Ibidem*.

¹⁷⁹ Petru Rezuș, *op. cit.*, p. 88.

¹⁸⁰ *Ibidem*.

textile în zonă: moara de hârtie (eine Papiermühle), apoi fabrica de hârtie (die Eckardt'sche Papierfabrik), la care au lucrat specialiști precum Rainer, Hermann, Märker, o fabrică de mobilă (Thöner) și o tipografie (Johann Kirner)¹⁸¹. O dată cu prăbușirea monarhiei danubiene, primarul german al orașului, Gabriel von Mohr, nobil de Sunegg și Morberg, și-a depus mandatul, fiind numit primar girant (a îndeplinit funcțiile de consilier și director al liceului german din localitate)¹⁸². În județul Rădăuți au activat: Oscar Twers, comisar de poliție (Rădăuți), Juliusz Gärtner, consilier județean, Kalck Rudolf, consilier silvic, Kössldorfer Irma, oficianță de birou, Karger Adolf, forestier¹⁸³. În localitățile aparținând județului Rădăuți germanii ocupau și alte funcții: Glass Johann – șef de poștă la Bilca, Günther Ferdinand – consilier în Baineț, Hoffmann N. – forestier în Burla, Müller Jacob – forestier în Frătăuții Noi, Konckel Ludwig – șeful poliției din Rădăuți¹⁸⁴. Unul dintre liderii comunității germane din Rădăuți a fost August Nibio, profesor și intelectual de marcă¹⁸⁵, inițiatorul unor publicații ale germanilor din Rădăuți („Archiv für Landeskunde der Bukowina”, apărută în perioada 1927–1930, „Bukowiner Heimatblätter” și „Bukowiner Wochenpost”)¹⁸⁶ și a unei sintetice monografii dedicate germanilor din Rădăuți. La nivelul localității, conform unei statistici a persoanelor având peste 21 de ani, întocmită la 5 mai 1921, numărul locuitorilor de etnie germană era de 1 404¹⁸⁷. La Rădăuți – în pofida protestelor Consiliului Popular German – Liceul German din localitate a devenit liceu românesc în 1920. Mai întâi, a fost transformat în Liceul de Stat cu predare în limba germană (ordinul nr. 772 din 16 iunie 1919) pentru ca, din 16 iunie 1920, secția germană (înființată anterior) să fie contopită cu clasele românești, rezultând un Liceu românesc condus de profesorul I. Chelariu¹⁸⁸. Ulterior, la 1 septembrie 1919, s-a înființat un Gimnaziu particular romano-catolic¹⁸⁹, datorită eforturilor depuse de către

¹⁸¹ *Ibidem*.

¹⁸² Franz Wisniowski, *op. cit.*, p. 53.

¹⁸³ D.J.A.N.S., Fond *Prefectura Județului Rădăuți*, dosar 10/1919, f. 52–54.

¹⁸⁴ Florin Pintescu, *op. cit.*, p. 127.

¹⁸⁵ Dimitrie Vatamaniuc, *August Nibio și presa germană rădăuțeană*, în „Analele Bucovinei”, I, nr. 1, 1994, p. 133.

¹⁸⁶ *Ibidem*, p. 134–135.

¹⁸⁷ D.J.A.N.S., Fond *prefectura județului Rădăuți*, dosar 30/1921, f. 1.

¹⁸⁸ În anul școlar 1922/1923 existau clase cu predare în limba germană frecventate de un număr de 48 de elevi. Cf. „Anuarul II al Liceului de Stat «Eudoxiu Hurmuzaki» din Rădăuți pe anul școlar 1922/1923” („Anuarul XXXVII al Liceului de Stat”), tipărit de directorul liceului, Emanoil Isopescu, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”, 1924, p. 46.

¹⁸⁹ Franz Kopecki, *Der erste Weltkrieg und seine Folgen für Czernowitz*, în vol. *Czernowitz. Eine Stadt in Wandel der Zeit*, München/Stuttgart, 1988, p. 72; Dragoș Luchian, *Rădăuți, vatră românească de tradiții și înfăptuiri socialiste*, București, Editura Litera, 1982, p. 223. Autorul consemnează faptul că A. Nibio a avut o contribuție însemnată la înființarea Gimnaziului catolic particular din Rădăuți, dovedindu-și astfel „lipsa de adeziune la procesul de românizare a învățământului

profesorii Albrecht Pscheidt, Maximilian Januszewski, Leopold Kersch, Albert Kolmann¹⁹⁰, August Nibio, Karl Schutter și Hans Slama¹⁹¹. Director a devenit profesorul Albrecht Pscheidt¹⁹². Diplomele (dreptul de publicitate potrivit legislației vremii) nu erau recunoscute decât dacă absolvenții susțineau examenul la stat în urma achitării unor taxe apreciate drept mari de către comunitate. Elevii proveneau din familiile germanilor rădăuțeni: Bauer¹⁹³, Kozłowski¹⁹⁴, Glass¹⁹⁵, Telczer, Bender, Seilbl, Müller, Kelsch, Feurer, Ast, Astaloch, Gaschler, Manz, Wilhardt, Witowski, Ambruster, Zukowski, Schaffer, Kurz, Zaitz, Neumann, Bensck, Zarek. Obiectele de studiu erau: religia romano-catolică, geografia, matematica, istoria, caligrafia, desenul, științele naturii, muzica, educația prin dirigentie, limba germană, limba română, lucru manual, gimnastica. Karl Schütter a devenit director al Gimnaziului în locul lui Albrecht Pscheidt (transferat la Tg. Jiu) înlocuit și el cu Leopold Kersch, la 1 septembrie 1924, ulterior acesta fiind numit paroh la Gura Humorului¹⁹⁶. Cadrele didactice, părinții și liderii comunității germane din Rădăuți au contribuit material la strângerea sumei de 576 900 lei, cât a constat construirea unui local adecvat pentru Gimnaziul particular romano-catolic din Rădăuți, inaugurat la 25 septembrie 1927 sub conducerea noului director, profesorul Georg Bodnar¹⁹⁷.

secundar din Rădăuți”! Era oare normal ca un intelectual precum Nibio să contribuie la lichidarea învățământului propriiei comunități? Mai departe, D. Luchian scrie că Gimnaziului i s-a eliberat diploma de publicitate în 1932 de către autoritățile române, drept „o dovadă a înțelegerii pe care statul român o manifesta față de sentimentele populației de origine germană din orașul Rădăuți”. Această „dovadă de înțelegere” nu era decât respectarea (foarte târzie) a prevederilor legii învățământului primar și secundar (adoptată în 1924) și a respectării angajamentelor pe care statul român și le-a asumat față de comunitatea germană (alături de alte comunități etnice). D. Luchian îl definește drept „iredentist și șovin” pe A. Nibio folosind – în opinia noastră – termeni absolut improprii contextului. Oare exista vreo mișcare politică (din care să facă parte și A. Nibio), dirijată de Republica de la Weimar, care să fi avut drept scop anexarea Bucovinei? Noi, nu avem cunoștință despre așa ceva.

¹⁹⁰ Albert Kolmann, *Künstler und Lehrer*, în „Kaindl Arkiv”, Heft 6, Stuttgart, 1987,

p. 39–45; Oskar Matulla, *Albert Kolmann als Künstler*, în idem, p. 46–49.

¹⁹¹ D.J.A.N.S., Fond Gimnaziul romano-catolic german din Rădăuți, dosar 1/1921, f. 1.

¹⁹² *Ibidem*, f. 1.

¹⁹³ *Ibidem*.

¹⁹⁴ *Ibidem*.

¹⁹⁵ Idem, dosarele 2 /1936, f. 1–82; 3/1937, f. 23–89; 4/1938, f. 1–80.

¹⁹⁶ Franz Wisniewski, *op. cit.*, p. 156.

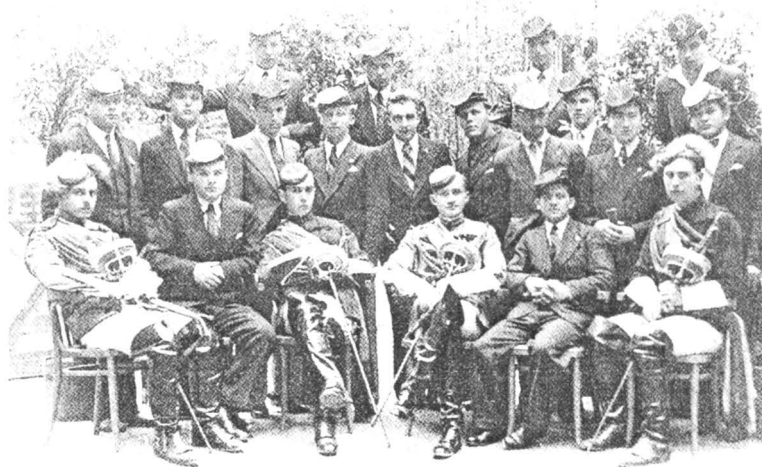
¹⁹⁷ *Ibidem*.

Tabel nr. 1

Populația Bucovinei conform recensământului din 1919

Județele	Români	%	Ruteni	%	Evrei	%	Nemți	%	Poloni	%	Alții	%	Total
Câmpulung	44.669	69,4	1.826	2,8	3115	4,9	14.007	21,7	691	1,1	264	0,4	64592
Cernăuți	49.160	51,8	36.990	39,0	2850	3,0	2.360	2,5	3.485	3,6	95	0,4	94910
Cernăuți oraș	12.639	13,8	9.566	10,4	43555	47,4	14.597	15,9	10.848	11,8	847	0,7	91852
Coțmani	463	0,9	45.113	89,2	3.271	6,5	220	0,4	1.436	2,9	61	0,4	50.569
Gura Humorului	49.876	73,4	1.323	1,9	2.555	3,8	10.864	14,9	3.377	5,0	896	1,3	68.215
Rădăuți	64.811	71,9	7.938	8,8	3.292	3,6	10.864	12,0	704	0,8	2.576	2,9	90.185
Siret	45.706	65,9	4.355	6,3	3.443	5,0	4.895	7,1	2.343	3,4	8.569	12,3	69.311
Storjineț	49.408	67,7	6.913	9,5	6.109	8,4	5.511	7,6	4.909	6,7	100	0,1	72.950
Suceava	51.781	78,5	854	1,3	6.427	9,8	4.243	6,4	1.585	2,4	1.050	1,6	65.940
Vășcăuți	9.345	22,9	25.014	61,4	3.848	9,4	283	0,7	2.233	5,5	29	0,4	40.752
Vijnița	257	0,5	43.736	81,1	7.550	14,0	715	1,3	1.352	2,5	296	0,6	53.906
Zastavna	739	1,5	43.733	90,2	2.631	5,4	192	0,4	1.156	2,4	58	0,4	48.509
Suma totală în 1919	378.859	46,7	227.361	28,0	88.666	10,9	68.075	8,4	34.119	4,2	14.641	1,8	811721
Recensământ din 1910	273.254	34,2	305.101	38,1	102.919	12,9	65.932	8,2	36.210	4,5	16.682	2,1	800.098

Sursa: Ioan Scurtu, Liviu Boar, *Minoritățile naționale din România (1918– 1925). Documente*, București, Arhivele Naționale din România, 1995, doc. nr. 23, p. 185.



9. Societățile academice „Bucovina” și „Moldova”, Cernăuți, 1922 (sursa :vol. Czernowitz. *Eine Stadt in Wandel der Zeit*, München/Stuttgart, 1988

UCRAINENII DIN BUCOVINA

VIII. 1. Regatul Român și Republica Ucraineană: relații oficiale și proiecte de împărțire

Istoriografia română a dovedit până acum - din diverse motive - un slab interes pentru aprofundarea relațiilor româno-ucrainene, preferând în schimb, analiza raporturilor româno-sovietice. Din aceste considerente, am considerat necesar prezentarea unor momente din istoria raporturilor româno-ucrainene de după 1918.

Republica Ucraina a refuzat să recunoască Unirea Basarabiei cu Regatul Român (27 martie/9 aprilie 1918- n.n.), Rada Centrală informând guvernul român că, consideră gestul acestuia drept „anexiune”(referirile erau la adresa Sfatului Țării de la Chișinău)¹. În nota Radei se arăta că Ucraina pretinde „ca regiunile Basarabiei unde populația s-a declarat sau se va declara ucrainiană să fie reunite la Republica Ucrainiană”². La 5 mai 1919, într-o notă semnată de Dimitri Doroschenko, ministrul ucrainean de externe se respingea din nou decizia Sfatului Țării din 27 martie/aprilie 1918. Acuzațiilor lansate de către șeful diplomației ucrainiene - fără acoperire reală - le-a răspuns ministrul român de externe C.C. Arion, la 19 iunie 1918. Dimitri Doroschenko a lansat la 11 iunie 1918 autorităților române - într-un context tensionat - propunerea de a „stabili relații amicale” prin numirea la București și Kiev de misiuni diplomatice. La 6 iulie 1918, C. C. Arion a răspuns omologului său ucrainean că, România dorea relații de bună vecinătate și prietenie cu Ucraina, însă numai cu condiția respectării frontierelor. Regatul Român n-a recunoscut oficial Republica naționalistă ucraineană, cu toate că, între 1918 -1920 la București a funcționat o Misiunea Diplomatică a Republicii ucrainene. În contextul declanșării ofensivei bolșevice (noiembrie 1918), această reprezentanță diplomatică a solicitat ajutorul Regatului Român, însă acesta a evitat implicarea considerând că „*orice soldat român trimis a lupta în Ucraina pentru restabilirea ordinii ar fi energie pierdută inutil pentru țara românească, fără nici un profit și fără nici o recunoștință din partea Ucrainei sau a Rusiei* (s.n.)”³.

¹ Ludmila Rotari, *Relații României cu Ucraina între 1917- 1920*, în „Revista Istorică”, serie nouă, tom XII, nr. 1-2, ianuarie 2001, p. 51- 65.

² Florin Anghel, *Construirea sistemului „Cordon Sanitaire”. Relații româno-polone 1919 -1926*, Cluj Napoca, Editura Neremia Napocae, 2003, p. 63.

³ *Ibidem*, p. 64.

Regatul Român a încercat să construiască o relație corectă cu tânăra Republică Ucraineană Occidentală, însă intervenția armatei române în Pocuția (21– 24 mai 1919), la solicitarea expresă a Poloniei, a compromis orice perspectivă în acest sens. Având în vedere amenințările directe la adresa securității României, s-au dat curs cererilor insistente lui Józef Piłsudski, șeful statului polon, adresate autorităților române, de a se aproba intervenția trupelor române dislocate în Bucovina (Divizia a 8-a, comandată de generalul Iacob Zadik)⁴. Acțiunea militară a României a atras protestul energetic al lui Gheorghi Gassenko (mai 1919), reprezentatul diplomatic al Republicii Ucrainene la București, finalizat cu retragerea sa intempestivă din post (Anexa nr. 2) ⁵. Ulterior, în iulie 1919, Semion Petliura⁶ a trimis autorităților române o notă prin care-și exprima încrederea în viitorul relațiilor româno-ucrainene, oferindu-se să recunoască frontiera de pe Nistru în schimbul retragerii armatelor române din Pocuția⁷.

La 28 august 1919, Directoratul ucrainean refugiat din cauza ofensivei bolșevice la Kamenetz Podolsk a transmis un protest autorităților române față de problema „Pocuției ucrainene” acuzându-le că a transmis părții polone un teritoriu fără a ține cont de realitățile istorice, etnice și economice ale provinciei⁸. Pe de altă, parte autoritățile române au fost atenționate de către poloni relativ la faptul că nu au permis autorităților militare și civile polone să-și instaleze propria administrație în Pocuția. Militarii români au preferat să procedeze echitabil la o reprezentare proporțională între evrei, poloni și ucraineni la nivel administrativ în funcție de ponderea statistică a fiecărei comunități etnice în parte⁹.

În contextul acestor evenimente, ținând cont de metamorfozele acestui spațiu caracterizat prin creșterea pericolului bolșevic, Polonia a făcut României (16 august 1919) propunerea - prin intermediul lui Aleksander Skrzyński, reprezentatul său diplomatic la București, - de „*ocupare militară imediată a Ucrainei de către trupele române și polone*” (s.n.)¹⁰. Proiectul părții polone, avea în vedere luarea sub control al bogatului grâнар al Ucrainei, însă el s-a lovit de realismul guvernului român care a calificat drept „fanteziste” aceste demersuri. Polonia a revenit asupra propunerilor de împărțire a Ucrainei după 7 mai 1920, data ocupării Kiev-ului de către trupele mareșalului Józef Piłsudski, recurgând chiar la o campanie mediatică prin intermediul ziarului cracovian

⁴ Daniel Hrenciuc, *România și Polonia: 1918–1931. Relații politice, diplomatice și militare*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Rădăuți, Editura Septentrion, 2003, p. 39.

⁵ A.A.N., Fond K.N.P., dosar 87, f. 32–34.

⁶ Vezi și *Relații româno-sovietice. Documente. (1917 – 1934)*, vol. I, redactor responsabil Dumitru Preda, București, Editura Enciclopedică, 1999, p. 87–152.

⁷ Florin Anghel, *op.cit.*, p. 64.

⁸ *Ibidem*, p. 65.

⁹ Daniel Hrenciuc, *op.cit.*, p. 41.

¹⁰ Florin Anghel, *op.cit.*, p. 64.

„Czas” (4 septembrie 1919)¹¹. Nici de această dată, autoritățile române n-au putut fi convinse. Este de subliniat – prin urmare – atitudinea corectă a României față de Republica Ucraina: a refuzat constant propunerile Poloniei de a participa la o eventuală împărțire a teritorială a statului ucrainean, ultima dată o astfel de propunere a fost avansată între mai – iunie 1919, partea română urmând să primească Odessa, până atunci fiindu-i oferită regiunea cuprinsă între Prut și Nistru (Transnistria)¹². Liderii politici de la București au considerat însă benefică, pentru securitatea României, vecinătatea unei Ucraine independente, în locul colosului sovietic, care dezvolta pretenții asupra Basarabiei¹³.

Instaurarea regimului comunist în Ucraina a compromis șansele unei relații normale cu Regatul Român¹⁴. Cercul emigrației ucrainene au continuat să emită, în Occident, pretenții asupra Bucovinei, alimentând astfel un curent revizionist la adresa frontierelor românești. În decembrie 1921, la Viena, delegația Consiliului Național Ucrainean a dat publicității un manifest semnat de Ilja Semaka, președinte, dr. Aghenor Artymovyci, vicepreședinte și dr. Dmytro Koropatnitskyj, secretar. Documentul reprezenta un serios protest la adresa integrității teritoriale ale statului român, semnatarii exprimându-și speranța că, după rezolvarea problemei Galiției (atribuită, în cele din urmă, Poloniei de către Conferința Ambasadorilor din 1923) va veni și rândul “chestiunii Bucovinei”, cele două teritorii reprezentând elementele esențiale în constituirea Ucrainei Mari. Evoluția ulterioară a evenimentelor, fundamentată pe o atentă analiză a documentelor și textelor istorice ne demonstrează însă fără echivoc, faptul că revizionismul ucrainenilor bucovineni s-a menținut la cote scăzute, fără a periclita în mod serios integritatea statului român, recunoscut în plan internațional de către Conferința de Pace de la Paris (1919–1920). Importul galițian a revizionismului ucrainean – pe care-l vom analiza în partea a doua a volumului nostru – a fost susținut de Germania și Uniunea Sovietică din considerentele geopolitice știute. Liderii naționaliștii ucraineni fugiți din Galiția (după ocuparea acestui teritoriu de către Uniunea Sovietică la 17 septembrie 1939) au preferat să se refugieze în România.

VIII. 2. Ucrainenii bucovineni: excurs statistic

Evoluția statistică a ucrainenilor din Bucovina a înregistrat o sincopă după 1918, când s-a produs o descreștere semnificativă, cuantificată ca atare de către recensămintele vremii. Motivele sunt variate însă, cel mai important, fenomenul este explicat – în istoriografia română – prin emigrarea ucrainenilor din Bucovina în Canada și Statele Unite ale Americii. În perioada interbelică,

¹¹ *Ibidem*, p. 67.

¹² *Ibidem*.

¹³ A.M.A.E., Fond 71/Polonia 1920–1940. *Dosare Speciale, Partea I. Relații cu U.R.S.S. și Ucraina Sovietică*, vol. 35; Daniel Hrenciuc, *op. cit.*, p. 85.

¹⁴ A.M.A.E., Fond România 1920–1940, vol. 386, f. 1.

huțului, au fost înregistrați la o rubrică separată. Privind strict repartitia datelor recensămintelor populației după 1918, remarcăm distribuția compactă a ucrainenilor în nordul Bucovinei, acolo unde, de fapt, aceștia erau majoritari. Sintagma de minoritate la scara teritoriului Regatul României Mari, precum și aceea de majoritate etnică și lingvistică - în Bucovina, pentru o scurtă perioadă după 1918 - , sunt perfect valabile în cazul comunității ucrainene, date fiind proporțiile acesteia în spațiul bucovinean (ucrainenii erau majoritari în județe precum Zastavna, Coțmani, Vijnîța și Vășcăuți). Din aceste motive și pe fondul agitațiilor iredentiste, autoritățile române au procedat la colonizarea zonei dintre Prut și Nistru cu familii de români din sudul Bucovinei sau aduse din afara provinciei (Vechiul Regat)¹⁵. Procentul de 28% din totalul de 811 721 locuitori, cât avea Bucovina în anul 1919, adică de 227 361 ucraineni, indica o scădere drastică, comparativ cu procentul de 38,4% în lumina datelor recensământului austriac din 1910, întocmit defectuos în funcție de limba de conversație, fapt care a permis erorile privind apartenența individului la o etnie sau alta¹⁶. La 19 iulie 1919, populația orașului Cernăuți (estimată la un total de 85 000 locuitori), indica faptul că ucrainenii (14 000 – 16, 5%) erau numeric superiori românilor (10 000 – 11,8%)¹⁷.

În lumina surselor istoriografice ucrainene, este indicat un procent intermediar de 33% pentru etnia ucraineană din Bucovina¹⁸, valabil pentru intervalul temporal 1919–1920. Dacă principiul priorității istorice era în mod clar favorabil românilor, în cazul ponderii statistice, ucrainenii s-au aflat în avantaj, motivele creșterii demografice regăsindu-se –conform textelor istorice – în politica etno-demografică a autorităților habsburgice. Între 1910 și 1930, numărul vorbitorilor de limbă română a crescut de la 34,4% la 41,1%, în timp ce comunitatea vorbitorilor de limbă ucraineană a scăzut cu 5,9%. Probabil că un anumit număr de ucraineni s-au declarat români, reprezentând diferența evocată în cifrele de mai sus¹⁹. Ucrainenii au scăzut de la la 305 000 în 1919, la 227 351 (românii urcând la 378. 859). Aceste evoluții statistice erau explicate –

¹⁵ Marian Olaru, Ștefan Purici, „*Bucovinism*” și „*homo bucovinensis*”. *Considerații preliminare*, în „*Analele Bucovinei*”, III, nr. 1, 1996, p. 515; A.N.I.C., Fond *Iancu Flondor*, dosar 25/1919, f. 5. În paralel, s-a încercat (cel puțin în județul Câmpulung Moldovenesc) „separarea huțurilor de ucraineni”, despre care autoritățile raportau că se deosebeau - de ucraineni - „prin limbă și prin rasă”, fără însă, să identificăm o poziționare mai explicită a autorilor raportului. În județul Coțmani, se arăta în continuare, „situația era mai complicată” (probabil fiindcă aici ucrainenii locuiau în mod compact).

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ A.M.A.E, Fond *România 1920–1944*, vol. 123, f. 39.

¹⁸ Mariana Hausleitner, *Die Rumänisierung der Bukowina. Die Durchsetzung des nationalstaatlichen Anspruchs Grossrumäniens. 1918–1940 (Românizarea Bucovinei. Impunerea pretenției național-statale a României Mari: 1918–1944)*, R. Oldenbourg Verlag München, 2001, p. 78.

¹⁹ *Ibidem*.

arătau autoritățile române – prin emigrările unei părți a comunității ucrainene din Bucovina²⁰.

La 23 septembrie 1921 a fost promulgată Legea reformei agrare pentru Bucovina, marii proprietari având dreptul de a păstra până la 250 ha din proprietățile deținute (200 ha în Vechiul Regat). Estimativ, pământurile expropriate în favoarea ucrainenilor din partea de nord-vest a Bucovinei (Zastavna, Coțmani, Vășcăuți, Vijnița) erau mai mici (32 674 ha) comparativ cu cele din partea românească a provinciei: Rădăuți, Câmpulung Moldovenesc, Suceava și Gura Humorului (40 329 ha). Distribuția pământurilor, în urma aplicării reformei agrare, a nemulțumit membrii comunităților etnice, îndeosebi etnia ucraineană, formată în principal din țărani agricoli²¹.

În județele nordice, unde ucrainenii, dacă nu erau majoritari, erau, în orice caz, foarte numeroși (Zastavna, Cernăuți, Vășcăuți, Vijnița, Storojineț), suprafața de pământ expropriată se ridica la 40 875 hectare²². În partea de sud a Bucovinei istorice (Rădăuți, Suceava, Câmpulung Moldovenesc, Gura Humorului), totalul suprafeței expropriate s-a ridicat la 34 125 hectare²³. Din această situație statistică rezultă că au fost împrăștiți²⁴ 28 887 români și doar 17 331 ucraineni. Românii au fost împrăștiți cu 39 594 ha de pământ²⁵, iar ucrainenii cu 14 841 ha. Colonizarea unor familii de români aduși din Vechiul Regat în regiunea cuprinsă între Prut și Nistru a determinat criticile lui George Grigorovici și ale lui Constantin Krakalija²⁶. În contextul acestor dezbateri purtate în Parlament, Ion Nistor l-a acuzat pe George Grigorovici că „ține cu naționalitățile străine”, iar pe Constantin Krakalija că reprezintă o „unealtă contra națiunii” (române - n.n.)²⁷. Adoptarea unor măsuri complexe de recuperare a identității țăranilor care se „ucrainizaseră” pe parcursul a două trei generații²⁸ - conform argumentelor lui Ion Nistor - au determinat nemulțumirile comunității ucrainene în ansamblu²⁹. Trebuie precizat însă - conform istoriografiei române³⁰ - că aceste măsuri au vizat „reromânizarea mazililor, răzeșilor și țăranilor români, care au fost slavizați, ajungând în masa galițienilor imigrați în

²⁰ A.M.A.E., Fond *România 1920–1944*, vol. 386, f. 171–178.

²¹ Idem, vol. 396, f. 394v.

²² *Ibidem*, f. 395.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Filaret Doboș, *Zece ani de viață agricolă în Bucovina*, în Ion Nistor, *Zece ani de la Unirea Bucovinei: 1918–1928*, Cernăuți, p. 162.

²⁶ A.M.A.E., Fond *România 1920–1944*, vol. 396, f. 312.

²⁷ Idem, vol. f. 394 v.

²⁸ Mariana Hausleitner, *op.cit.*, p. 58.

²⁹ Ion I. Nistor, *Românii și rutenii în Bucovina. Studiu istoric și statistic*, București, Editura Academiei Române, 1915; idem, *Problema ucraineană în lumina istoriei*, Rădăuți, Editura Septentrion, 1992.

³⁰ Mircea Grigoroviță, *Învățămintul în nordul Bucovinei (1775–1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993, p. 53.

Bucovina³¹. Autoritățile române i-au considerat drept „români ucrainizați” pe ucrainenii de religie ortodoxă, „uniați” (adică ucrainenii greco-catolici) reprezentând - în optica oficială - adevărații ucraineni (de origine galițiană)³².

Autoritățile române n-au receptat corespunzător - se pare - complexitatea problemei ucrainene la adevărata ei dimensiune: soluțiile adoptate pentru integrarea acestei importante comunități etnice n-au fost întotdeauna adecvate, construind - involuntar - în rândurile ucrainenilor imaginea unei administrații („stăpâniri”) românești mai puțin preocupată de respectarea și garantarea drepturilor și intereselor lor identitare, culturale, spirituale, educaționale. Dincolo de aceste realități - oculte de istoriografia română și prezentate distorsionat în scrierile istorice ucrainene - apreciem drept considerabile -deși inegale- eforturile autorităților pentru integrarea minorităților naționale în tiparele statului național.

Ucrainenii bucovineni au beneficiat de strânse legături cu cei din Galiția învecinată de unde primeau ziare („Jitea i Zemlea”, „Sil'skyi Hospodar Lwów”, „Nova Hata” etc.)³³. Libertatea de expresie (cu toate limitele și imperfecțiunile democrației românești interbelice) a fost din plin folosită de către toate comunitățile etnice din Bucovina. În România interbelică s-au înregistrat fenomene paradoxale: funcționarii Serviciului de Cenzură au ajuns să interzică anumitor ziare centrale publicarea discursurilor unor importanți oameni politici români precum Iuliu Maniu, Al. Averescu, Gh. Brătianu, Ion Mihalache, ajungându-se la situația - contradictorie - în care au fost cenzurate declarațiile unor lideri aparținând partidului aflat la putere (Partidul Național Țărănesc). Este vorba de confiscarea unui număr integral din ziarul „Curentul” (ianuarie 1933) care tipărise declarațiile ofensatoare ale lui Iuliu Maniu la adresa Elenei Lupescu și a „camarilei regale”³⁴. Ar fi eronat să punem sub semnul egalității regimul democratic românesc interbelic - cu toate imperfecțiunile sale - și măsurile specifice stării de asediu, restrânse ca arie geografică și operațională și foarte diferite sub raportul conținuturilor și a măsurilor adoptate. Anumite excese sau abuzuri aparținând funcționarilor serviciului de cenzură - chiar dacă n-au reprezentat o regulă - au împiedicat apariția (pentru anumite intervale de timp) a anumitor publicații aparținând minorităților naționale - exemplare din ziarele „Jâtiia” (Viața), „Robotnik” (Muncitorul”) și „Narod” (Poporul”) - însă nu este mai puțin adevărat faptul că, în pofida unor astfel de inițiative restrictive adoptate în perioada la care facem referire (1918 - 1928), au reușit să apară o serie de articole conținând declarații critice la adresa guvernelor românești, indiferent de nuanța lor politică. Decizia autorităților române de a introduce o stare de asediu (valabilă până în 1928) - „cordonul sanitar”³⁵-, pentru partea de nord a Bucovinei, justificată de provocările și tulburările bolșevice, au motivat

³¹ *Ibidem*.

³² Mariana Hausleitner, *op.cit.*, p. 48.

³³ A.N.I.C., Fond D.G.P., dosar 10/1923, f. 36.

³⁴ Ioan Scurtu, Ion Bulci, *op.cit.*, p. 202 - 203.

³⁵ A.N.I.C., Fond D.G.P., dosar nr. 1/1920, f. 108-137.

anumite acțiuni îndreptate împotriva ucrainenilor³⁶, însă n-au făcut altceva decât să alimenteze în practică nemulțumirile minorităților naționale.

VIII. 3. Administrația românească și ucrainenii bucovineni : dezbateri și controverse legate de învățământul în limba maternă

Măsurile autorităților române în domeniul învățământului, adoptate imediat după 1919, au trezit sensibilitățile comunității ucrainene, chiar dacă ele nu s-au înscris neapărat într-o politică îndreptată împotriva acestei etnii³⁷. Un anumit număr de ucrainenii din Bucovina au trecut frontiera în Galiția, după 1918, unde s-au înrolat ca voluntari în armata Republicii Ucrainene de Vest (printre ei s-au aflat cadre didactice de la liceul din Vijnița și chiar profesori universitari înrolați în unitatea „Bukovynskyi Kurenii”). Gheorghe Tofan³⁸, vicepreședinte al Partidului Democrat al Unirii, secretar însărcinat cu probleme de învățământ, a înlocuit, chiar de la început, directorii de școli cu etnici români, numind opt inspectori. Se desființa astfel reprezentarea paritară după etnii, introdusă de către austrieci în Bucovina³⁹. Între deciziile care au nemulțumit comunitățile etnice (ucrainenii în cazul de față) s-a înscris și închiderea temporară a liceului din Coțmani, al cărui director, Ierotei Pihuleac, în vârstă de 68 de ani, a fost arestat. Acțiunea a fost motivată de atitudinea ostilă a comunității ucrainene de aici la adresa autorităților române⁴⁰. În 1919 liceul a fost redeschis, însă limba oficială de predare devenise româna. Aceeași soartă au avut-o instituțiile similare aparținând comunității ucrainene din Vășcăuți, Vijnița și Cernăuți⁴¹.

În noiembrie 1921, în Vășcăuți pe Ceremuș s-a înființat o Școală Normală, în locul Gimnaziului particular ucrainean cu drept de publicitate⁴². Argumentul pentru aceste decizii, a fost acela că instituțiile școlare sus-amintite erau frecventate de elevi originari, în marea lor majoritate, din Galiția.

³⁶ Este vorba despre localitățile Babin, Bănila, Carapciu, Vilaucca, Zamostea, Măriciceni, Pietroșeni și Gura Putilei, care formau „cordonul sanitar” de către autoritățile române.

³⁷ Balănescu Caraorman, *Școala în noile provincii*, în „Școala”, VII, nr. 3–4, Cernăuți, 1–15 februarie 1922, p. 57.

³⁸ Gheddon Buzneanu, *George Tofan în lumina unui sfert de veac*, în vol. 30 de ani de organizație românească a învățătorilor din Bucovina, Cernăuți, Tipografia „Mercur, Max Weismann”, 1935, p. 22–34.

³⁹ Leca Morariu, *Ce-a fost odată. Din trecutul Bucovinei*, ediția a II-a, București, Editura Casei Școalelor, 1926, p. 21–29.

⁴⁰ Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 62.

⁴¹ N. Tcaciuc, *După trei ani (situația învățământului din Bucovina)*, în „Școala”, VII, nr. 1, 1 ianuarie 1922, p. 3.

⁴² Emanuil Iliuț, *Învățământul primar și normal primar în Bucovina după Unire*, în vol. *Zece ani de la Unirea Bucovinei (1918–1928)*, Cernăuți, Editura „Glasul Bucovinei”, 1928, p. 311.

încălându-se prin aceasta prevederile legislației școlare românești. În pofida acestor măsuri, ponderea elevilor români la școlile primare și secundare din Bucovina nu mulțumea autoritățile, în anul școlar 1920/1921 doar 22% dintre elevi fiind de origine română⁴³.

În favoarea ucrainenilor a intervenit în Senat (iulie 1920) social-democratul George Grigorovici, avertizând autoritățile române asupra pericolului ca un număr de 705 elevi aparținând etniei ucrainene să rămână analfabeți⁴⁴. În fapt, la nivelul întregii Bucovine, numărul analfabeților se menținea ridicat, motiv pentru care ministrul Constantin Angelescu a solicitat guvernului alocarea unor sume suplimentare pentru dezvoltarea școlilor și combaterea analfabetismului⁴⁵. Calculele făcute ne indică un recul al școlilor ucrainene din Cernăuți între 1919 și 1922: numărul lor a scăzut de la 109 la 55. În cazul școlilor românești⁴⁶ s-a înregistrat, în schimb, o creștere de la 59 la 138. Această situație era explicabilă datorită introducerii unui sistem de învățământ românesc, adaptat altor realități și obiective decât cel din Imperiul Austro-Ungar. Elevii ucraineni aveau, însă, posibilitatea să frecventeze școlile românești de stat⁴⁷.

Învățământul în limba maternă a reprezentat una din problemele care au preocupat în mod constant comunitatea ucraineană: Isidor Lupuleac din Hliboca a declanșat, în nume personal, o operațiune de strângere de fonduri pentru a intenta statului român un proces întrucât acesta refuza „introducerea limbii ucrainene în școlile primare”⁴⁸. Altele familii aparținând comunități ucrainene aveau în vedere adoptarea unor decizii tranșante: refuzul trimeriei copiilor la școală până ce autoritățile române nu reintroduceau limba ucraineană în școlile primare⁴⁹. În cursul anului 1925 locuitorii ucraineni ai unor comune din Bucovina (Crisceatec, Lucavăț etc.) au redactat și înaintat un protest Ministerului Instrucțiunii Publice, solicitând reintroducerea învățământului în limba ucraineană în școlile unde domiciliu⁵⁰. Documentul – identificat de noi în Arhivele Diplomatice ale Ministerului Afacerilor de Externe – poartă semnăturile olografe ale unora dintre solicitanți (Michailo, Luczek Ștefan, Chemiczuk Nicolai, ș.a.)⁵¹. Inspectoratul Școlar Cernăuți, prin decizia nr. 98

⁴³ N. Tcaciuc, *op. cit.*, p. 5.

⁴⁴ Idem, *Bucovina în bugetul școalelor*, în „Școala”, VII, nr. 15, 16, 1, 15 august 1922, p. 305.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ „Anuarul II al Liceului de Stat „Eudoxiu Hurmuzaki” din Rădăuți pe anul școlar 1922/1923 tipărit de directorul liceului Emanoil Isopescu (Anuarul XXXVII al Liceului de Stat), Cernăuți, 1924. Institutul de Arte Grafice și editură „Glasul Bucovinei”, p. 46.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 20–23.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 24.

⁵⁰ A.M.A.E., *Fond România 1920-1944*, vol. 386, f. 316.

⁵¹ *Ibidem*, f. 325.

099/5 octombrie 1925 a refuzat să aprobe aceste solicitări, considerându-le simple „manipulații” ale lui Vasyli Dutceak⁵², întrucât aceste solicitări fuseseră întocmite (și autentificate) la Biroul de avocatură al acestuia din Cernăuți. În aceste condiții, Vasyli Dutceak a întocmit un document intitulat *Expunere istorică asupra chestiunii limbii ucrainene în școlile din Bucovina*⁵³, în care arăta că, la nivelul anului 1913, rețeaua școlară a comunității ucrainene din Bucovina prezenta următoarea distribuție: jud. Cernăuți – 38 școli primare ucrainene; Coțmani – 27; Siret – 16; Storojineț – 18; Vășcăuți – 26; Zastavna – 31; Vijnița – 43. Numărul total de elevi era de 400 000 cuprinși într-un număr de 199 școli primare⁵⁴.

În comparație cu perioada administrației austriece a Bucovinei, în anul școlar 1919/1920 lucrurile se prezentau într-un mod diferit: Cernăuți – 6 școli primare în limba ucraineană în oraș; Cernăuți județ – 18; Coțmani – 23; Gura Humorului – 43; Rădăuți – 18; Siret – 6; Vășcăuți – 11; Vijnița – 51; Zastavna – 31⁵⁵. Rezultă un total de 155 școli primare ucrainene⁵⁶. O analiză sumară ne indică o diminuare a numărul școlilor în care învățau tinerii aparținând comunității ucrainene.

Faptul că populația din comunele Vitilevca, Mămăiești, Babin, Cristeceac, Lucavăț, Ilie folosea zilnic limba ucraineană nu a reprezentat un argument semnificativ pentru autoritățile române de a legifera studiul acestei limbii. Locuitorii acestor localități și-au exprimat, în cererile lor, dorința pentru menținerea în continuare a învățământului în limba română, introducându-se, măcar suplimentar, studiul limbii ucrainene⁵⁷. Legea învățământului adoptată în 1924 a dus la o diminuare a școlilor primare în limba ucraineană: în localitățile cu populație mixtă - la solicitarea părinților - școlile s-au transformat în școli cu predare în limba română (școlile din localitățile Lehăcenii Tăutului, Șerbăuți, Botoșenița, Tărășeni, Gropeni, Slobozia Berlinților, Stârcea, Bălcăuți, Sinăuții de Jos, Gogolina)⁵⁸.

În 1927 mai mulți locuitori ai unor comune din partea de nord a Bucovinei (Mihalcea, Ivancăuți, Cuciurul Mic, Voloca pe Ceremuș, Stănești, Carapciu pe Ceremuș, Costești, Cadobești), au întocmit memorii către Ministerul Instrucțiunii Publice solicitându-i introducerea a 1–2 ore de limba ucraineană pe săptămână⁵⁹.

În cazul localităților Cuciurul Mic, Ivancăuți, Stănești. Călinești,

⁵² *Ibidem*, f. 330.

⁵³ *Ibidem*, f. 332.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 347.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ Petru Ciobanu, Vasile Slănină, Reveca Prelipcean, *Cupca, un sat din Bucovina. Monografie istorică, Partea I (anii 1429–1944)*, Câmpulung Moldovenesc, Editura Amadoros, 2004, p. 192; Mircea Grigoriu, *op.cit.*, p. 49.

⁵⁹ A.M.A.E., Fond România 1920-1944, vol. 386, f. 347.

Voloca pe Ceremuș, în adresa de răspuns a autorităților române, se arăta că acestea, fuseseră la origine, sate românești, însă deveniseră ucrainene în timpul administrației austriece. În aceste localități s-a decis introducerea limbii române în paralel cu limba ucraineană⁶⁰. Învățătorii aparținând comunității ucrainene, se mai arăta în adresa de răspuns al autorităților române, se aflau la posturile din școli, însă cunoștințele lor de limbă română (în cele mai multe din cazuri) erau foarte scăzute. În 1930 proporția copiilor școlarizați din cadrul comunității ucrainene a ajuns și din cauza efectelor crizei economice - la un procent de 11,16 % la populație⁶¹ de 29,14 %.

VIII. 4. Ucrainenii bucovineni: reprezentativitate și acțiuni politice

În noiembrie 1919, refuzul unor tineri ucraineni (prin dezertare) de a-și satisface serviciul militar în armata română în cadrul Regimentului 113 a avut un deznodământ tragic: 202 dintre ei au fost arestați, șapte din fruntașii așa-zisei rebeliuni au fost condamnați la moarte de către Curtea Marțială, iar ceilalți condamnați la ani grei de închisoare. Majoritatea erau - se pare - de etnie ucraineană⁶² însă în pofida eforturilor depuse, n-am reușit să coroborăm aceste date cu informații provenite din surse arhivistice românești.

Lipită de contribuția și forța liderilor săi (emigrați în Galiția), comunitatea ucraineană din Bucovina a refuzat, până în anul 1920, orice colaborare cu autoritățile statului român. În această situație, în legislatura 1919/1920 a Parlamentului României Mari, mandatul de deputat a fost atribuit comunității polone. Opțiunile politice ale comunității ucrainene s-au situat, în prima parte a perioadei interbelice, la stânga spectrului politic ucrainean. Este vorba de Constantin (Kost) Kracalija și Ion Heșca, aparținând fracțiunii ucrainene a Partidului Social Democrat⁶³, aleși deputați în urma alegerilor parlamentare din mai 1920. Constantin Kracalija fusese arestat de către autorități înainte de alegeri, pentru „activitate dușmănoasă față de stat”, întrucât intervenise în favoarea socialiștilor ucraineni de la ziarul „Borot'ba” („Lupta”), interzis de către Divizia a 8-a. De asemenea el a organizat – din proprie inițiativă – un recensământ al populației ucrainene din Bucovina⁶⁴.

În plan politic, ucrainenii bucovineni s-au dovedit a fi foarte activi și incisivi: în ședința Camerei Deputaților din 12 august 1920, Constantin Kracalija a solicitat organizarea unui plebiscit în zona cuprinsă între Prut și

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ Petru Ciobanu, Vasile Slănină, Revcca Prelipcean, *op. cit.*, p.192.

⁶² Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 79.

⁶³ Petru Rușșindilar, *George Grigorovici și social-democrația în România*, București, Editura Fundației „Constantin Titel Petrescu”, 1998, p. 127.

⁶⁴ Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 84.

Nistru aparținând Bucovinei precum și în Banat și în Maramureș⁶⁵. În 1923, din cauza presiunilor național-liberale, Kost Kracalija și Grigore Andreiașciuc s-au asociat cu Partidul Țărănesc⁶⁶. O parte din social-democrații ucraineni s-au orientat spre varianta ideologică a socialismului, propagată prin intermediul ziarului „Hromada” („Comunitatea”), având legături cu membrii organizației Soiuz. O parte a liderilor politici ucraineni cu viziuni de stânga radicale au fost nevoiți să părăsească Bucovina⁶⁷.

În 1921 a fost înființat Partidul Popular Ucrainean (S. Mihulea, S. Koralevici și R. Ivasiuc), acesta având o existență scurtă. În anul următor, a fost înființat Partidul Popular Democratic Ucrainean (P.P.D.U.). Liderii partidului s-au preocupat de acțiuni în domeniul educațional, cultural și social. În 1922 s-a înființat Organizația Națională Ucraineană, având ca organ de presă „Ridnii Krai” („Baștina”). Ea a fost condusă de Lev Kohut și Vasyli Dutceak. La începutul lunii mai 1924, Lev Kohut s-a preocupat de organizarea și desfășurarea unei serbări naționale alături de membrii societății „Cernomore”, în cinstea lui Ivan Franko⁶⁸.

Unul dintre cei mai activi lideri ucraineni din Bucovina în perioada interbelică a fost avocatul cernăuțean Vasyli Dutceak (considerat „sufletul mișcării ucrainene” de către conaționalii săi), un personaj cu opinii radicale, aflat într-o luptă permanentă cu autoritățile române. Demersurile sale, tranșante s-au materializat într-o serie de memorii adresate, la Geneva, Societății Națiunilor⁶⁹. La 16 august 1922 el a organizat, la Cernăuți, o Adunare a ucrainenilor din Bucovina, prezidată de către Iavorschi⁷⁰. Această Adunare, arăta Dutceak, avea rolul de a „lămuri politica guvernului (român-n.n.) în ce privește folosirea limbii ucrainene și de a dovedi că această politică nu numai că scurtează (limitează -n.n.) drepturile naționale ale ucrainenilor din Bucovina, dar năzuiește la aceea pentru a cauza cu timpul desăvârșirea nimicirii poporului

⁶⁵ A.M.A.E., Fond *România 1920–1944*, vol. 386, f.nepaginată; Dimitrie Țopa, *Românismul în regiunea dintre Prut și Nistru și din fosta Bucovină*, București, Editura Casa Școalelor, 1928, p. 9.

⁶⁶ Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 107.

⁶⁷ A.M.A.E., fond *România 1920 – 1944*, vol. 373, f. 304. În perioada interbelică au apărut și alte societăți precum „Narodni Dim” (Casa Națională), „Societatea Ucrainenilor ortodocși” ș.a.

⁶⁸ D.J.A.N.S., Fond *Prefectura Județului Rădăuți*, f. 8.

⁶⁹ A.M.A.E., Fond *România 1920–1944*, vol. 386, f. 90 – 90v. Vasyli Dutceak s-a născut, în 1876, în Sniatyn (Galiția), localitate unde a urmat cursurile școlii primare și apoi pe cele liceale. Între 1889 și 1890 a venit la Cernăuți, unde a urmat și susținut, la Universitate, doctoratul în drept. Nu a fost primit inițial, în pofida eforturilor sale, în Baroul cernăuțean. S-a înrolat în calitate de soldat în timpul Primului Război Mondial. Ulterior, și-a deschis un Biroul de avocatură pe strada Regina Maria, nr. 9 din Cernăuți, un loc care a devenit, cum arătau autorităților române, „centrul politicii ucrainene” din Bucovina. Dutceak a fost ales președinte al societății ucrainene „Ruska Besida”.

⁷⁰ *Ibidem*.

ucraianean din Bucovina”⁷¹. „Stricăciunea (consecința - n.n.) acestei românizări – preciza Dutceak în luarea sa de cuvânt– o simte fiecare unitate (parte - n.n.) a poporului ucrainean, că astfel de proceduri în oficiile administrative județene unde trăiesc ucrainenii, sunt, în cea mai mare parte, de a nega drepturile lor și că nu pot lua parte la întărirea încrederii poporului față de oficiile și de administrațiile respective nu poate avea nici o îndoială. Acestea toate trebuie să le simtă poporul ucrainean din Bucovina ca o nedreptate neauzită și nemeritată și trebuie să aducă (activeze- n.n.) contra unei astfel de proceduri”⁷².

Adunarea ucrainenilor bucovineni– la care am făcut referire în rândurile de mai sus – a dezvoltat opinii foarte critice față de politica autorităților în domeniul cultural și educațional, acuzând introducerea limbii române în școlile ucrainene, pronunțându-se „împotriva deplinei românizări a 90 de școli primare în limba ucraineană, cu 28 de clase frecventate de 16 000 elevi ucraineni”⁷³. Aceste critici erau îndreptate împotriva mutării – sub diverse pretexte – a învățătorilor de etnie ucraineană în partea de sud a Bucovinei sau în Vechiul Regat⁷⁴, zone populate compact de români. Adunarea s-a încheiat cu intonarea Imnului național al Ucrainei⁷⁵. În mod evident, organizarea unei astfel de Adunări a exprimat o stare de nemulțumire dezvoltată în interiorul comunității ucrainenilor bucovinene relativ la politica autorităților române. Ea ne mai demonstrează însă și altceva: dimensiunile democrației românești interbelice în sensul creării acelor mecanisme apte să permită libertatea de expresie a cetățenilor români indiferent de etnie, izvorâtă din cadrul legislativ ligiferat prin adoptarea Constituției din 1923.

În preajma discutării proiectului legii fundamentale⁷⁶, Vasyli Dutceak a elaborat un Anteproiect al Constituției din 1923, în care se regăseau opiniile și dorințele comunității ucrainene relativ la garantarea și protecția drepturilor lor democratice. Un text ulterior difuzat în nordul Bucovinei avându-l drept autor pe Vasyli Dutceak analiza modalitățile de obținere a cetățeniei române, această lege fiind considerată „restrictivă” de către liderul politic ucrainean⁷⁷. Astfel, textul legii privitoare la dobândirea și pierderea cetățeniei române, din 24 februarie 1924, preciza „condițiile necesare pentru naturalizare și cele în care o persoană pierdea cetățenia română” (art. 1–53). Legea din 1924 a reconfirmat

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² *Ibidem*. Pentru că, explica, Vasyli Dutceak „să nu se spună că am asistat impasibili la această situație: Și noi am privit tăcut/Și tăcut am scărpinat capul./Noi totdeauna suntem siguri că/Dreptatea nu piere/Libertatea nu moare/Și nesățiosul nu va înlătura sufletul viu” (Taras Sevcenko).

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ „Monitorul Oficial”, nr. 282 din 29 martie 1923 ; Ioan Scurtu (coordonator) *Structuri politice în Europa Centrală și de Sud - Est (1918 – 2001)*, vol. II, București, Editura Fundației Culturale Române, 2003, p. 11–24.

⁷⁷ A.M.A.E., Fond România 1920–1944, vol. 386, f. 90 – 90v.

tuturor cetățenilor din provinciile unite, dacă ei nu optaseră pentru cetățenie străină (art. 56), cetățenia română; totodată, ea admitea românii din localitățile care, prin trasarea frontierelor de stat ale țării, rămăseseră în componența altui stat, posibilitatea de a obține cetățenia română, numai dacă ei optau în acest sens (art. 56). În chestiunea apărării drepturilor comunității ucrainene, s-a implicat și Evgheni Petrușevici, liderul Comitetului Ucrainean de la Viena, el având legături în Bucovina cu Klym, dentist din Cernăuți, preotul Brânzan și bineînțeles, Vasyli Dutceak⁷⁸.

Analizând textul legii cetățeniei, Vasyli Dutceak a remarcat faptul că acesta contravenea prevederilor articolului 3 din Tratatul Minorităților (9 decembrie 1919)⁷⁹. Autoritățile române au formulat un răspuns la solicitarea Societății Națiunilor (Comitetului celor Trei), în care argumentația lui Vasyli Dutceak a fost calificată drept „abstractă și iluzorie”⁸⁰. În cadrul ședinței Consiliului de Miniștri din 20 octombrie 1924, a fost analizată plângerea formulată de către Vasyli Dutceak⁸¹. Consiliul – în urma studierii argumentelor invocate de către Vasyli Dutceak – a ajuns la concluzia că „dispoziția articolului 56 din legea cetățeniei”, „nu era în contradicție cu articolul 3 din Tratatul Minorităților (s.n.)”⁸².

La 6 februarie 1925 directorul Secției juridice, Van Hanel, a întocmit o *Notă juridică privind naționalitatea în noile teritorii ale României*. În prima parte, el rezuma obiecțiile lui Vasyli Dutceak, care se refereau la condițiile necesare dobândirii naționalității⁸⁴: indigenatul sau domiciliul administrat ori pur și simplu domiciliu. Indigenatul era ceva mai mult decât domiciliu. El se exprima prin obligația de a fi făcut parte dintr-o comună administrativă față de care să fi plătit mai mulți ani impozite⁸⁵.

La 3 martie 1925, Vasyli Dutceak a revenit cu o nouă plângere adresată Societății Națiunilor, în acest caz fiind urmărită evoluția rețelei educaționale și a bisericii ucrainene în timpul administrației românești⁸⁶. Un grup de preoți greco-catolici de etnie ucraineană au preferat să plece în Galiția învecinată⁸⁷.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ *Ibidem*. Observațiile și concluziile lui Vasyli Dutceak au fost date publicității sub forma unei broșuri tipărite sub titlul *Constatarea cetățeniei române. Stabilirea apartenenței la statul român* (Cernăuți, 1923) și *Minimum de drepturi ale etniilor din România* (Cernăuți, 1924). Același conținut l-a avut și textul unui *Memoriu* înaintat Comitetului celor Trei (Societatea Națiunilor). Cf. *ibidem*, f. 93–108; 116.

⁸⁰ *Ibidem*, f. 119–124.

⁸¹ *Ibidem*, f. 149.

⁸² *Ibidem*.

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ *Ibidem*, f. 198.

⁸⁷ *Ibidem*, f. 258.

Încă din 11 februarie 1924, pe adresa Comitetului celor Trei⁸⁸ sosise un protest, formulat de către Foreign Mission Ukrainian din Toronto față de cenzura impusă ucrainenilor din Bucovina de către autoritățile române (este vorba de măsura interzicerii primirii unor publicații în limba ucraineană). Potrivit textului, ucrainenii bucovineni erau „persecuțați” de către autoritățile române și nu primeau „cărți religioase în limba maternă”⁸⁹.

În 1926, liderii Partidului Social Democrat Ucrainean s-au aliat cu Partidul Poporului reușind să-i trimită în Parlament pe Anton Lukașevyci și Yuriy Lysan. În Parlamentul României Mari (ședința din 19 decembrie 1926), senatorul ucrainean Anton Lukașevyci a făcut referire la cei 1 milion de ucraineni (cifra exagerată în comparație cu recensămintele vremii) care, după declarațiile sale, trăiau pe teritoriul Regatului Român, confrunțați cu perspectivele unor dileme identitare, în condițiile în care, afirma el, școlile ucrainene din nordul Bucovinei (Cernăuți, Coțmani, Vijnița, Vășcăuți, Sadagura) fuseseră „românizate”⁹⁰. La acestea se adăuga desființarea de către autoritățile române a Catedrei de slavistică de la Universitatea din Cernăuți, a Școlilor de agricultură și de ucenici de la Coțmani⁹¹. În finalul expunerii sale, Anton Lukașevyci s-a întrebat retoric: „oare suprimarea limbii materne constituie un mijloc pentru propășirea culturii ucrainene în Bucovina?”⁹² Senatorul ucrainean s-a mai plâns de faptul că autoritățile române n-au dat curs intervențiilor sale, înaintate forurilor de resort⁹³.

Argumentele lui Ion Nistor, privind „vechimea și originea galițiană a ucrainenilor bucovineni” au fost respinse de către Anton Lukașevyci, mai mult, acesta protestând – în calitate de parlamentar – față de calificarea conaționalilor săi drept „bolșevici”⁹⁴. Unii parlamentari români, precum părintele Ilie Dăicoianu (bănățean) au sugerat – în timpul dezbatelor – adoptarea unor măsuri exotice care frizau realitatea, precum interzicerea folosirii denumirii de ucraineni, de vreme ce nici o „comunitate etnică nu folosea denumirea de «iugoslavi»” (s. n.)⁹⁵.

În anul 1926 s-a înființat Partidul Național Ucrainean, condus de către senatorul Vladimir Zalozețki, dispunând de un organ de presă propriu, „Ceas”

⁸⁸ Despre Comitetul celor Trei, vezi la Nicolae Titulescu. *Politica externă a României (1937)*, ediție îngrijită de George G. Potra, Constantin I. Turcu, Ion M. Oprea. București, Editura Enciclopedică, 2004, p. 285.

⁸⁹ A.M.A.E., Fond *România 1920–1944*, vol. 386, f. 258. Protestul era semnat de Paul C. Croth și A. A. Mocenco, în calitate de președinte al Foreign Mission Ukrainian (Toronto- Canada).

⁹⁰ *Ibidem*, f. 314.

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ *Ibidem*.

⁹⁴ *Ibidem*.

⁹⁵ *Ibidem*.

(redactor șef – Iurie Serbeniuk)⁹⁶. Partidul a susținut dezvoltarea învățământului în limba maternă, înființarea de cooperative și bănci populare ucrainene. El se afla în relații strânse cu mișcarea națională ucraineană din Polonia (Galiția), activând pentru unirea ucrainenilor într-un singur stat. Senatorul Vladimir Zalozețki și-a stabilit drept principal scop „stabilirea în mod fatal a unei legături strânse între toate aceste populații”⁹⁷, referindu-se la ucrainenii care trăiau pe teritoriile României, Poloniei și Cehoslovaciei. În articolul *Semne de disperare*, publicat în „Dilo” (31 mai 1927), au fost criticate măsurile unui comisar de poliție român de a interzice utilizarea în public unor steaguri ucrainene (interpretate drept o dovadă de iredentism)⁹⁸.

La 5 februarie 1928, în cadrul fracțiunii ucrainene a Partidului Social-Democrat din Cernăuți a fost criticată politica Partidului Național Liberal de către Nicolai Rusnak, Simion Halițki și Ivan Stasiuk, îndeosebi faptul că „poporul ucrainean de peste Prut este terorizat de către autoritățile române”⁹⁹ iar comunității ucrainene i s-au luat de către administrația română „drepturile precum și școlile”¹⁰⁰, iar tinerii acestei comunități „nu pot citi nici măcar o carte în limba maternă”¹⁰¹ acuzând „guvernul național-liberal că are intenția să româneze poporul ucrainean”, solicitând celor prezenți să „lupte pentru dreptate și pentru a înlătura guvernul prezent”¹⁰². Această Adunare nu a fost – aspect sugestiv – una exclusiv ucraineană: la ea au participat atât evrei (Iacob Pistiner, Goldenberg), români (Teodor Roznovanu, Romulus Dan) cât și germani (Rudolf Gaidosch) criticându-se guvernul liberal datorită politicii sale economice (pe fondul crizei porumbului din Bucovina), sociale și naționale¹⁰³. Participanții au luat în dezbatere adoptarea unei strategii politice (apropierea de Partidul Național Țărănesc sau „iorghiști” prin introducerea în program a unor puncte comune)¹⁰⁴ ș.a.

Criticile la adresa guvernului național-liberal au fost reluate într-un cadru mult mai larg la Cernăuți (cu participarea a 3 000 de țărani și muncitori din Cernăuți), la 17 aprilie 1928, de această dată sub tirul reproșurilor aflându-se Partidul Național Țărănesc, considerat un fel de partid „burghez și capitalist”¹⁰⁵. Printre altele la această Adunare s-a stabilit trimiterea unor

⁹⁶ Idem, vol. 388, f. 187.

⁹⁷ Idem vol. 389, f. 57.

⁹⁸ *Ibidem*, f. 157, 38.

⁹⁹ Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți (în continuare se va cita : ASRC), fond 38, inv. 2, dosar 1248, f. 22 – 22v.

¹⁰⁰ *Ibidem*.

¹⁰¹ *Ibidem*.

¹⁰² *Ibidem*.

¹⁰³ *Ibidem*, f. 24.

¹⁰⁴ *Ibidem*, f. 24v.

¹⁰⁵ *Ibidem*, f. 65 – 302. Interesant că Nicolai Rusnak era director la Banca de Nord din Cernăuți (strada Iancu Flondor, numărul 33), printre acționari regăsindu-se și Vasyli Dutceak. Cf. A.M.A.E., Fond *România 1920–1944*, vol. 389, f. 175.

emisari la Congresul Partidului Social Democrat de la Bruxelles¹⁰⁶. O dată cu venirea Partidului Național Țărănesc la guvernare, comunitatea ucraineană a constatat o îmbunătățire a situației sale, fără a se declara, însă, pe deplin mulțumită¹⁰⁷.

Intervalul 1918 – 1928 a reprezentat în cazul comunității ucrainene din Bucovina, o perioadă de transformări profunde în plan politic, social, educațional, spiritual și mental în raport de realitățile existente în Imperiul austro-ungar. Integrarea ucrainenilor în Regatul Român s-a dovedit a fi un proces complex, nu lipsit de momente de tensiune sau neînțelegeri, însă în mod treptat, depășind perioada anilor 1918–1920, reprezentării lor au fost aleși democratic în Parlamentul României Mari unde au avut posibilitatea să-și motiveze și să-și susțină punctele de vedere. Ucrainenii bucovineni au reprezentat o comunitate etnică de confesiune ortodoxă prezentând din punct de vedere ocupațional, confesional, al nivelului de educație și al inserției socio-profesionale asemănări cu românii. Nivelul de conștiință națională și conduită civică în rândurile ucrainenilor bucovineni se prezenta – din motive istorico-evolutive – mult mai scăzut în raport de confracții lor din Galiția învecinată. Inabilitățile, clientelismul politic, promovarea în funcțiile administrative a unor persoane provenind din Vechiul Regat în detrimentul bucovinenilor, coroborate cu abuzurile unor funcționari din administrația românească au provocat nemulțumirile – dar nu numai- comunității ucrainene din Bucovina. În mod justificat, membrii acestei etnii au reacționat – cazul Adunării de la Cernăuți organizată în 1922, prezidată de Iavorschi și Vasyli Dutceak – în forme diverse, în funcție de posibilitățile oferite de cadrul democratic existent: Memorii adresate Societății Națiunilor (Comitetului celor Trei), campanii mediatice (în ziarele de limbă maternă), sau în presa internațională (cu ajutorul diasporei ucrainene din Canada, influentă și puternică). Multe din acțiunile de protest organizate de către minoritățile naționale (inclusiv ucrainenii) făceau parte integrantă din datele jocului politic democratic: alianțele încheiate între grupările și partidele politice românești vs. partidele minorităților naționale, au urmărit înlăturarea de la putere a Partidului Național Liberal. În perioada 1918 – 1928, numărul școlilor în limba maternă în cazul comunității ucrainene s-a diminuat în raport cu situația anterioară, însă același lucru s-a înregistrat și în cazul altor minorități naționale din Bucovina (vezi germanii și polonii). Ucrainenii bucovineni au înregistrat o clară involuție în domeniul educațional și statistic, motiv pentru care, în favoarea lor au intervenit în Parlament, românul George Grigorovici alături de ucrainenii Anton Lukașevyci, Vasyli Dutceak și Vladimir Zalozețki. În mod paradoxal, parlamentarii minorităților naționale au avut acces în Parlamentul României Mari, în baza aceleași Constituții și legislații pe care, anterior o criticaseră în diverse împrejurări (situație similară și în cazul formațiunilor politice românești). Democrația

¹⁰⁶ ASRC fond 38, inv. 2, dosar 1248, f. 24v.

¹⁰⁷ A.M.A.E., Fond *România 1920–1944*, vol. 389, f. 139.

românească interbelică n-a reprezentat un regim politic perfect, însă a cunoscut elemente importante în domeniul protecției minorităților naționale pe lângă criticile sau nuanțările de rigoare.



10. Biserica greco-catolică (ucraineană) din Rădăuți

Capitolul IX Evreii bucovineni

Motto :

" Neamul lui Israel este plin de toate calitățile are toate defectele suferinței nedrepte. Numai cine a suferit și suferă nedreptății înțelege ceva din enigma acestui neam....Ei n-au o soartă obișnuită printre națiuni printre națiuni, ci un destin tragic...De la evrei toți cer și nimeni nu dă, nimeni nu iartă..." (Petre Pandrea)

IX. 1. Evreii din Bucovina: excurs statistic

În Regatul României Mari, evreii aveau cel mai mare grad de urbanitate (68%), în structura învățământului superior deținând o pondere de 15%, în timp ce, la Facultățile de Medicină și Farmacie din țară¹ procentul studenților aparținând comunității mozaice atingea 40%. La Universitatea „Ferdinand I” din Cernăuți lucrurile se prezentau astfel: Facultatea de Filozofie: români – 174, evrei – 574; Facultatea de Drept: după religie – 237 ortodocși (români și ucraineni), 98 – catolici, 26 – luterani, 31 – alte religii, 506 – mozaici; Facultatea de Medicină: români – 546, evrei – 931; Facultatea de Farmacie: 97 – români, 299 – evrei; Facultatea de Litere: 351 – români, 100 – evrei; Facultatea de Științe: 722 – români, 321 – evrei².

Comunitatea mozaică din Cernăuți era a treia ca mărime din țară, după comunitățile similare din Chișinău și București³. În Bucovina istorică numărul evreilor era de 10,8% (92 492)⁴, adică 30% din totalul populației urbane⁵. Populația de religie mozaică din spațiul bucovinean⁶, potrivit datelor recensământului din 1910, atingea 12,8%, iar între 1919 –1920 acest procent (în

¹ Mariana Hausleitner, *Die Rumänisierung der Bukowina. Die Durchsetzung des nationalstaatlichen Anspruchs Grossrumäniens 1918–1940 (Românizarea Bucovinei. Impunerea pretenției național-statale a României Mari 1918–1944)*, R. Oldenbourg Verlag München, 2001, p. 71.

² Ioan Scurtu, Cristian Troncotă, Natalia Tampa, Dragoș Zamfirescu, Ion Bucur, *Totalitarismul de dreapta în România. Origine, manifestări, evoluție, 1919–1927*, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 1996, p. 94.

³ Lya Benjamin, *Evreii din România Mare (1919 – 1940)*, în vol. *Contribuția evreilor din România la cultură și civilizație*, București, Editura Hasefer, 2004, p. 114.

⁴ Valeriu Florin Dobrinescu, Ion Pătroiu, *Documente străine despre Basarabia și Bucovina 1918–1944*, București, Editura Vreamea, 2003, p. 96.

⁵ Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1999, p. 441.

⁶ *Die Geschichte der Juden in der Bukowina unter österreichischer Verwaltung 1774/1918*, Von Dr. Samuel Josef Sschulsohn, I. Abteilung. *Die Vertreibung der Juden aus der Bukowina: 1774–1783*, Berlin, 1928, p. 2.

poftida emigrărilor repetate) a scăzut la 10,9% adică 93 101 persoane⁷. În 1919 au fost înregistrate 43 555 de persoane (47,4%) din totalul populației Cernăuțului, mai mult decât într-o oricare altă perioadă din istoria orașului.

IX. 2. Evreii bucovineni: aspecte privind activitatea economică

În Bucovina istorică, evreii au avut un rol important în viața economică, politică, spirituală și culturală⁸. În fapt, comunitatea evreiască din Cernăuți a deținut o pondere semnificativă în plan economic, financiar, bancar, spiritual, educațional în ansamblul comunităților mozaice din Regatul Român⁹. Forța și specificitatea acestei comunități a evreilor bucovineni au fost determinate de nivelul înalt de educație, de inserția continuă în planul elitelor din Bucovina istorică, de capacitatea și abilitatea membrilor săi, cu un aport semnificativ în procesul de modernizare al provinciei¹⁰. Evreii bucovineni, fie că erau askenarzi (provenind din spațiul galițian sau al fostului imperiu rus) sau sefarzi (originari din Spania)¹¹ au fost majoritari în structura orașului Cernăuți (Czernowitz în idiș) în perioada interbelică. Înclinați spre comerț, bănci, medicină și alte activități profitabile, dovedind o permanentă adaptabilitate și flexibilitate socială¹², evreii¹³ au deținut importante firme și bănci la nivelul orașelor Bucovinei¹⁴, concentrând în mâinile lor importante resurse industriale, economice și financiar-bancare¹⁵. Economic vorbind, românii se prezentau

⁷ Ion Agrigoroaiei, *Regimul cultului mozaic după Marea Unire (cu privire specială asupra legii pentru regimul special al cultelor, aprilie 1928)*, în SAHIR, București, III, 1998, p. 229.

⁸ Un studiu foarte valoros la Mihai Ștefan-Ceaușu, *Reprezentarea evreimii în Dieta Bucovinei (1861 – 1918)*, în SAHIR, V, 2000, p. 298 – 208.

⁹ Pentru începuturile comunității mozaice din Cernăuți vezi Al. Bocănețu, *Istoria orașului Cernăuți pe timpul Moldovei*, p.75 și următoarele.

¹⁰ Avram Rosen, *Participarea evreilor la dezvoltarea industriei în perioada interbelică*, în vol. *Contribuția evreilor din România la cultură și civilizație*, București, Editura Hasefer, 2004, p. 654 – 668.

¹¹ Un studiu excelent privind originile și evoluția comunității mozaice din România vezi la Constantin Rezacievici, *În Țările Române. Evul Mediu*, în vol. *Contribuția evreilor din România la cultură și civilizație*, București, Editura Hasefer, 2004, p. 36 – 58.

¹² Paul Johson, *O istorie a evreilor*, București, Editura Hasefer, 2003, p. 361.

¹³ Radu Grigorovici, *Studiu critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populația Bucovinei. Bucovina, teritoriu de trecere a evreilor galițieni spre România între 1880 – 1900*, în „Analele Bucovinei”, II, nr. 1, 1995, p. 339–356.

¹⁴ David Schaari, *Comunitatea evreilor din Cernăuți în perioada administrației românești între cele două războaie mondiale*, în SAHIR, IV, 1999, p. 146.

¹⁵ Federația Comunităților Evreiești din România, *Parlamentari evrei în forul legislativ al României (1919–1940). Documente (extrase)*, București, Editura Hasefer, 1998, p. XVI.

inferiori alogenilor, care concentrau importante pârgii financiar-bancare și industriale. Situația în sine avea desigur numeroase explicații, care derivau din tipologia fiecărei comunități etnice luate separate, a politicii austriece luate ca întreg. O scurtă analiză asupra comunității mozaice argumentează afirmațiile noastre de mai sus: Mayer Kismann și Leon Scharf din Cernăuți se ocupau cu exportul de cherestea și lăzi pentru portocale în Palestina; Fabrica de Cherestea „Birmbaum și Schwartz” din Vicovu de Jos exporta, la nivelul anului 1938, 73 650 m³ lemn, respectiv 87,5% din producția anuală a statului român¹⁶. În localitatea Jucica Nouă funcționa „Uleia” (Fabrică și rafinărie de uleiuri vegetale. Import, Export și Expedițiune) aparținând lui Gh. Steinberg (biroul acesteia se afla în Cernăuți, strada Bucureștilor, nr. 8 A). Măcelăriile din municipiul Cernăuți se aflau, de asemenea, într-o proporție covârșitoare, în proprietatea unor evrei: Herdan Iosef (str. Poincaré, nr. 6), Klein Berisch (str. Anastasie Crimca, nr. 11), Semel Moses (str. Sf. Treime, nr. 39), Wiessman Isak (Bulevardul Regele Carol II, nr. 37), Lindhaurer Moses (str. Bilei, nr. 17), Rosenthal Simon (str. Ion Creangă, nr. 41), Stein Isidor (str. Ion Creangă, nr. 31), Gotlieb Leizer (str. Dragoș Vodă, nr. 5 A)¹⁷ ș.a. Alte firme importante erau: Fabrica de sticlărie geamuri și becuri electrice „Friedrich Fischer” (Cernăuți, str. Regele Ferdinand, nr. 24), „Lux” – Fabrica de tricotaje și ciorapi „Muscablitt Gotllieb” (Cernăuți, str. Ștefan cel Mare, nr. 12). Funcționau și firme aparținând lui Moritz Hermann (articole de modă, Cernăuți, Piața Unirii), A. Beider (textile și spălătorie chimică, Cernăuți, str. Cronicarul Neculce, nr. 10), Jakob Geller (magazin de galanterie și tricotaje, Cernăuți, str. Regele Ferdinand, nr. 38), Friedmann & Co. (manufactură, Cernăuți, str. Bucureștilor, nr. 1)¹⁸.

Majoritatea băncilor din Cernăuți aparțineau unor oameni de afaceri evrei, abilitatea acestora pentru afaceri sau tranzacții financiar-bancare fiind unanim recunoscută. În Cernăuți se afla sediul Fondului Național Evreiesc din Bucovina (Keren Kayemeth), condus de către baronul Max von Anhauch, liderul afacerilor cu material lemnos¹⁹. Comerțul, care reprezenta ramura economică ce aducea importante beneficii, Cernăuțiul fiind un centru al exportului spre Polonia și Cehoslovacia, a aparținut, într-o măsură semnificativă, unor oameni de afaceri evrei. Industria textilă era, de asemenea, bine dezvoltată în Cernăuți, în acest domeniu lucrând 3 000 de angajați. Și în acest domeniu evreii erau foarte bine reprezentați: fabrica „Hercules” era proprietatea lui Bernhardt Delgdisch, fabrica „Trianon” era deținută de Trichter, iar fabrica „Tricotana” aparținea lui Schmidt.

¹⁶ Avram Rosen, *op.cit.*, 296–297.

¹⁷ Primăria municipiului Cernăuți, Comitetul Central pentru organizarea Lunii Cernăuților, *Călăuza Oficială a Lunii Cernăuților*, 20 iunie–20 iulie 1937, Tipografia „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, 1937, nepaginat.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ „Ostjüdische Zeitung”, Cernăuți, nr. 317, din 29 ianuarie 1925, p. 1 ; David Schaary, *op. cit.*, p. 146.

În 1929 au fost înregistrați, la nivelul orașului Cernăuți, 1.254 de ateliere meșteșugărești, toate având proprietari evrei²⁰. În localitatea Vatra Dornei - existau de asemenea - însemnate proprietăți evreiești: Cofetăria „Goldenberg”, Fabrica de sifon „H. J. Sternlieb”²¹ (str. Parcului, nr. 21), Fabrica de lăzi și cherestea „M. Păcht”, Restaurantul „J. Weisselberg”, Fabrica de cherestea „S. Picker & Co”. În Pojorâta funcționau: Fabrica de cherestea și lăzi „Frații Reichmann”, Fabrica de cherestea „Knauer și Kraus”. Fabrica de cherestea Druckmann & Sand funcționa în localitatea Frumosu, de lângă Vama, Fabrica de cherestea și lăzi „Jacob Vogelfänger” – Vama, Fabrica de cherestea și lăzi „Adolf Gelber” – Breaza, Fabrica de cherestea „F. Laufer” – Vatra-Moldoviței. În Solca existau hoteluri-restaurante „Jacob Altmann” și „Tuchfeld”²² ș.a.

În orașul Rădăuți, locuit de asemenea, de o importantă comunitate mozaică, baronul Salomon Rudich²³ era proprietarul Fabricii de Bere²⁴, înființată în 1789. Casa de Economii a orașului Rădăuți a fost condusă de consilierul Anton Șesan, Filiala Rădăuți a Joint-ului – de către avocatul David Hirsch, Expozitura Rădăuți a Băncii de Est S.A. – era coordonată de către avocatul Simon Hilsenrad, Fabrica de săpun și lumânări (dezvoltată în cadrul firmei „Goldschälger și Fiii”), Fabrica de perii și pensule –proprietar Isak Korn, Fabrica de baterii „Vega” – condusă de către Nachmann Gutmann și Berl Josler²⁵, Fabrica de cherestea și Moara „Frații Farth”, Fabrica de pălării „David Weber, Mendel Hornik și Mathias Mayer”²⁶ ș.a.

IX. 3. Evreii bucovineni: aspecte privind integrarea în Regatul Român

Evreii din România Mare erau împărțiți între Basarabia, Bucovina, Transilvania și Vechiul Regat, aceste comunități comportând diferențieri sensibile de ordin cultural, lingvistic, social și educațional. Liderii evreilor bucovineni, Benno Straucher, deputat în Reichsratul austriac, Iacob Pistiner, liderul socialiștilor, alături de Mayer Ebner, lider al sioniștilor, au întemeiat Consiliul Național Evreiesc, un organism reprezentativ care urma să se ocupe de problemele organizatorice și politice ale evreilor din Bucovina în fața

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Bucovina de Sud. Un album ilustrat*, redactat de Victor Procopovici și Josif Brüll, 1938, p.12.

²² *Ibidem*, p. nenumărată.

²³ D.J.A.N.S., Fond *Prefectura Județului Rădăuți*, dosar 14/1922, f. 13.

²⁴ Baronul Salomon Rudich, creatorul Fabricii de bere din Rădăuți, a murit în 1917 la Viena. Fabrica de bere a fost devastată de trupele rusești în vara anului 1917.

²⁵ Vasile I. Schipor, *Evreii din Rădăuți. Scurt istoric*, în „Buletinul Centrului, Muzeului și Arhivei Istorice a evreilor din România”, București, 2005, p. 129–130.

²⁶ *Ibidem*.

autorităților române. În cadrul acestui Consiliu²⁷ s-au manifestat mai multe curente ideologice: social-democrați, poale-sioniști și sioniști. Evreii din Bucovina erau germanofoni, spre deosebire de confrății lor din Basarabia (rusofoni) sau Transilvania (maghiarofoni)²⁸.

Atitudinea românilor față de evrei, după 1918, a purtat amprenta unor resentimente, amplificate de discuțiile purtate la Conferința de Pace de la Paris în chestiunea evreiască cu prilejul semnării Tratatului minorităților²⁹ mediatizate în ziarul „Glasul Bucovinei”. La acestea s-a mai adăugat, atitudinea comunității mozaice față de unirea Bucovinei cu Regatul Român, implicit interpelarea lui Aurel Morariu în Camera Deputaților, fapt care a provocat „o vie agitație în cercurile evreiești”³⁰.

Interesul Înalțelor Puteri Aliate și Asociate pentru reglementarea coerentă a unui sistem de protecție a minorităților a provocat, în mod constant, polemici și luări de poziție în coloanele anumitor ziare din Bucovina³¹, alimentând un curent antisemit în anii '20. Începând cu 1919 în ziarul „Glasul Bucovinei” au fost publicate articole care avertizau opinia publică cu privire la un așa numit „pericol evreiesc”. Ziarul „Ostjüdische Zeitung”, din 28 iunie 1919, a încercat să răspundă acestei retorici antisemite, întreținută de anumite cercuri naționaliste, precizând că „jidanii, cu toată prigoana și oprimarea la care sunt supuși în România, sunt unul dintre cele mai culte și progresiste elemente ale țării”³².

În iunie 1919, Consiliile Naționale ale germanilor și evreilor i s-au plâns lui Iancu Flondor în legătură cu măsurile adoptate împotriva lor, trimițând chiar un memoriu pe adresa Conferinței de Pace (1919 –1920). Reacția autorităților române a fost promptă: la 25 decembrie 1919 respectivele Consilii Naționale³³ au fost dizolvate.

În cadrul Adunării din 2 iunie 1919, de la Primăria Cernăuți, inițiată de către Iancu Flondor, Mayer Ebner a criticat politica centralistă ale administrației

²⁷ Carol Iancu, *Emanciparea evreilor din România (1913–1919)*, București, Editura Hasefer, 1998, p. 267.

²⁸ Lya Benjamin, *op.cit.*, p. 114.

²⁹ Eugen I. Melic, *Principiul naționalităților și întregirea României*, Botoșani, Tipografia „B. Saidman”, 1936, p. 112.

³⁰ Ioan Scurtu, Liviu Boar (coordonatori), *Minoritățile naționale din România: 1918–1925. Documente*, Editura Arhivelor Naționale Istorice Centrale, București, 1995, doc. nr. 27, p. 191.

³¹ G. Rotică, *Scutul minorităților*, în „Glasul Bucovinei”, II, nr. 194, 18 iulie 1919, p. 1.

³² „Glasul Bucovinei”, II, nr. 180, 1 iulie 1919, p. 1; Gavril Rotică, *Sămănători de antisemitism*, în *Ibidem*, II, nr. 182, 3 iulie 1919, p. 1; A.N.I.C., Fond Iancu Flondor, dosar 20/1919, f. 39; A. Morariu, *Eminescu și evreii*, în „Glasul Bucovinei”, II, nr. 186, 9 iulie 1919, p. 1–2; idem, *Provocări*, în *Ibidem*, II, nr. 188, 11 iulie 1919, p. 1.

³³ David Schaari, *op.cit.*, p. 137.

românești care au dus la „jertfirea autonomiei țării”³⁴, a promovării corupției, a abuzurilor și a încurajării unor atitudini de desconsiderare față de evrei la Camera de Comerț³⁵ (numiți peiorativ „jidani”, în mod frecvent, în paginile ziarului „Glasul Bucovinei”), demiterea unor jandarmi de origine evreiască din cadrul Jandarmeriei Bucovinei³⁶, încasarea unor „biruri”³⁷, interzicerea înființării (închiderea) de restaurante evreiești în stațiile de cale ferată de pe teritoriul Bucovinei³⁸, tolerarea agitațiilor antisemite³⁹, închiderea liceelor evreiești⁴⁰, considerarea funcționarilor neromâni drept funcționari de mâna a doua⁴¹. Prezent la această Adunare, dr. Salomon Kassner a precizat că „Bucovina nu poate fi administrată după principii care ar corespunde unui teritoriu cu caracter etnic unitar”⁴². La 7 iunie 1919, „Ostjüdische Zeitung” a publicat un articol prin care respingea formula centralizării, pentru că „un[ui] conglomerat de popoare, cum îl avem în Bucovina, nu i se poate impune niciodată un principiu de administrație bazat pe un caracter unitar-național al teritoriului”⁴³. Mayer Ebner a semnat un articol-interviu în „Ostjüdische Zeitung”⁴⁴ sub titlul *O discuție politică cu generalul Petala*, în care generalul român l-a asigurat de respectarea drepturilor minorității evreiești. Mayer Ebner a solicitat, în cursul acestei discuții, acordarea unei perioade tranzitorii în procesul de integrare al Bucovinei, până la introducerea, în mod oficial, a limbii române⁴⁵.

Încă din noiembrie 1919, Consiliul Național Evreiesc⁴⁶ a fost pus sub o atentă supraveghere de către autoritățile române, el alegând, în aceste condiții, formula boicotării alegerilor. Totuși, pe lista electorală a lui Ion Nistor, a candidat Jakob Hecht, afacerist cu material lemnos, gest care a determinat reacția violentă a comunității evreiești⁴⁷, cu atât mai mult cu cât Hecht, în nume propriu, declarase că evreii bucovineni recunoșteau unirea necondiționată a Bucovinei cu România⁴⁸, atrăgându-și sintagma de „trădător”⁴⁹. Acest episod ne

³⁴ A.N.I.C., Fond *Casa Regală*, dosar 14/1919, f. 1v.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Idem, dosar 16/1919, f. 2.v.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*, f. 3.

⁴⁴ Idem, Fond *Iancu Flondor*, dosar 32/1919, f. 1.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ A.M.A.E., Fond *România 1920–1944*, vol. 372, f. 284.

⁴⁷ Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 91.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ Ioan Scurtu, Liviu Boar, *op. cit.*, doc. nr. 27, p.192.

dezvăluie poziția evreilor bucovineni față de Unirea cu Regatul Român⁵⁰. Evident, integrarea treptată comunității mozaice în Regatul Român, aportul adus la cultura și spiritualitatea românească, inserția constantă în mediile socio-economice au reprezentat reperele atitudinale ale evreimii vizavi de statul român.

IX.4. Evreii bucovineni: dezbateri și revendicări legate de rețeaua de învățământ

Revendicările comunității evreiești în domeniul educațional erau legate de rețeaua de învățământ în limba ebraică din Cernăuți: la 12 ianuarie 1919, liderii Consiliului Național Evreiesc au solicitat autorităților române înființarea unui liceu evreiesc în Cernăuți, deschiderea unei școli reale, respectiv numirea unei inspector școlar aparținând acestei etnii pentru întreg învățământul din Bucovina⁵¹. În perioada administrației austriece a Bucovinei, elevii evrei frecventaseră, în mod preponderent, școlile și liceele unde limba de predare era (și) germană⁵². Bilingvismul elevilor evrei și disponibilitatea sporită pentru educație în general au reprezentat factori care au contat foarte mult în menținerea școlarității în rândurile comunității mozaice⁵³. În urma măsurilor luate de către autoritățile școlare române – impresionate de numărul elevilor evrei repartizați în 28 de clase – Liceul nr. 3 din Cernăuți a devenit Gimnaziul Municipal (nr. 3), concentrând aproximativ 1 300 de elevi evrei. Perspectivele învățământului în cadrul comunității mozaice au generat o dezbatere profundă în interiorul Consiliului Național Evreiesc relativ la limba de predare în școlile evreiești (ebraica din 23 august 1919 – în urma deciziei adoptate de către plenara Consiliului).

Măsurile întreprinse de către noul ministru delegat pentru Bucovina (Ion Nistor, din aprilie 1919) au pus în dificultate rețeaua de învățământ evreiesc din Bucovina: la liceul nr. 3 din Cernăuți erau înscriși, în 1922, 1 054 elevi în 28 de clase; în 1925 – 1926, erau 17 clase cu 534 elevi⁵⁴. În aceste condiții, comunitatea evreiască a optat – nevoită de împrejurări – pentru soluția

⁵⁰ Dumitru Hâncu, *Evreii bucovineni*, în vol. *Contribuția evreilor din România la cultură și civilizație*, București, Editura Hasefer, 2004, p. 133. Dumitru Hâncu susține - fără argumente - că evreii bucovineni au aderat necondiționat (alături de poloni și germani) la Unirea Bucovinei cu Regatul Român (15/28 noiembrie 1918).

⁵¹ Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 139.

⁵² Vasile Greciuc, *Utracvismul sau două limbi de predare la liceele (gimnaziile) românești din Bucovina*, Cernăuți, Tipografia „Școala Română”, 1912, p. 5.

⁵³ Doina Barcan Sterpu, *Școlarizarea și „asimilarea” evreilor (1897–1918). Studiu de caz (Liceul „Petru Rareș” din Piatra Neamț)*, în SAHIR, V, 2000, p. 219.

⁵⁴ Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare 1918–1930*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 91.

școlilor particulare. La nivelul Cernăuțiului funcționau: o școală primară ebraică, particulară, patronată de comunitate, „Safra Evriya”; un seminar pedagogic (din 1922); școala profesională „Morgenroît”, cu limba de predare idiș, cercuri de învățare a limbii și culturii idiș prin intermediul asociației „Jüddischer Schulverein – „Asociația școlară de limbă idiș”⁵⁵. Elevii și cadrele didactice aparținând etniei evreiești frecventau și alte instituții de învățământ precum Liceul de Stat „Eudoxiu Hurmuzaki” din Rădăuți⁵⁶ și Liceul din Suceava⁵⁷. La aceste instituții elevii evrei învățau în limba germană, frecventând clasele cu predare în această limbă (neexistând clase cu predare în limba ebraică în învățământul de stat). O situație similară s-a înregistrat și la Liceul „Aron Pumnul” din Cernăuți⁵⁸ sau Liceul-Internat „Regele Ferdinand” din Storojineț⁵⁹. În Suceava, între 1920 și 1928 a funcționat Liceul Modern Evreiesc⁶⁰. La Rădăuți, datorită interdicției impusă evreimii încă din 1919, de a frecventa școlile și Liceul german, a determinat comunitatea locală să înființeze un Gimnaziu particular evreiesc – „Z. Weinstein” –, care a funcționat între 1919–1924. Acesta a fost desființat în 1924, la presiunile guvernului național-liberal⁶¹.

⁵⁵ David Schaari, *op. cit.*, p. 140.

⁵⁶ *Anuarul II al Liceului de Stat „Eudoxiu Hurmuzaki” din Rădăuți pe anul școlar 1922/1923, tipărit de directorul liceului Emanoil Isopescu (Anuarul XXXVII al Liceului de Stat)*, Cernăuți, 1924, Institutul de Arte Grafice și editură „Glasul Bucovinei”, p. 12–15, 46. În anul școlar 1922/1923 aici predau profesorii: Albert Naftali, Max Drucker, Hofmann Iacob, Salzberg Iacob, Weinstein Siegfried. Un număr de 74 elevi erau de religie mozaică.

⁵⁷ *Anuarul Liceului Ort. Or. „Ștefan cel Mare”, în Suceava, publicat la finele anului școlar 1925–1926, de directorul liceului Vasile Burduhos*, p. 92–93.

⁵⁸ Liceul Statului No 1 „Aron Pumnul” în Cernăuți, *Anuarul pe anii școlari 1921–1922 și 1922–1923 redactat de dirigintele liceului, Gheorghe Palamarescu*, Cernăuți, 1924; idem, anii 1923/1924.

⁵⁹ *Anuarul Liceului-Internat „Regele Ferdinand” din Storojineț pe anul 1931–1932, publicat de dr. Tudor Cătălin, directorul liceului, Storojineț, Editura proprie*, 1932, p. 7–50.

⁶⁰ Gh.Giurcă, *Istoria învățământului din Suceava, Suceava, Tipografia Rof*, 2004, p. 379.

⁶¹ *Federația comunităților evreiești din România. Compartimentul pentru tineret. Lumea lui Elie Wiesel, Ieri și azi*, ediția a II-a, *Seminar dedicat victimelor Holocaustului din Transnistria și Nordul Moldovei*, p. 5.

IX. 5. Evreii bucovineni și mișcarea sionistă

Autoritățile austriece au decis ca evreii să voteze - (vezi cazul Paul Celan)⁶² - în cadrul curiei germane, amplificând dificultățile stabilirii cu precizie a numărului exact al germanilor din Bucovina. Este drept că și dialectul idiș (combinație între germana medievală și ebraică) prezintă numeroase asemănări cu limba germană. În Imperiul austro-ungar evreii au fost receptați drept singura „identitate culturală”⁶³. Menținerea identității etnice a reprezentat, în pofida vicisitudinilor vremurilor, în cazul evreilor, un obiectiv esențial, dovadă că procentul converțiților (la catolicism sau protestantism) atât de necesar inserției sociale n-a depășit, în cadrul monarhiei austro-ungare, procentul de 10%. Asimilarea a rămas o opțiune pe deplin valabilă în domeniul cultural. Declarația Balfour (2 noiembrie 1917) a renăscut speranțele evreimii în crearea unui stat propriu, îndemnându-i la „alia” (emigrarea în Palestina). Sionismul și-a datorat existența activității lui Theodor Herzl, născut la Budapesta (1860) și format în mediul cultural al Vienei⁶⁴, un foarte bun cunoscător al celor două capitale ale monarhiei danubiene. Format în mediul intelectual vienez, alături de alți intelectuali de prestigiu, de origine iudaică, precum Sigmund Freud, Stefan Zweig, Karl Kraus (convertit la catolicism), Victor Adler, Theodor Herzl a participat la primul Congres sionist de la Basel, iar ulterior, aflat la Paris (în calitate de corespondent al ziarului austriac „Neue Freie Presse”, în perioada 1891–1895), a receptat mesajul antisemit izvorât din scrierile lui Drumont. Această experiență i-a sădit convingerea că „evreul nu are patrie și rădăcini în Europa”⁶⁵. O serie de experiențe personale ori puternic mediatizate, printre care episodul Alfred Dreyfuss (Franța), a avut, de asemenea, o puternică influență asupra concepțiilor sale. Alături de aceste exemple, nașterea unui curent antisemit în societatea vieneză a timpului, de la începutul secolului al XX-lea, care a fundamentat apariția unei grupări politice conduse de către Karl Lueger, primar al Vienei și lider al Partidului Social-Austriac sau fracțiunea pan germanică a lui Georg von Schönerer⁶⁶, l-au determinat pe Theodor Herzl să înființeze mișcarea sionistă, orientată spre clădirea unui stat al evreilor. În 1896, Herzl a publicat manifestul *Der Judenstaat* (*Statul evreu*), cu un puternic impact

⁶² Paul Celan (Paul Ansel) a trăit între 1920–1970. Născut în 1920 la Cernăuți – oraș de care l-a legat un foarte puternic sentiment – a studiat un an medicina la Tours, apoi romanistica la Universitatea din Cernăuți. A studiat filologia și germanistica la Sorbona. Poet, traducător, pedagog. Se sinucide în 1970, în urma unei grave depresii. Este considerat cel mai important poet de expresie germană de după război. Vezi Țicu Golstein (ed.), *De la Cilibi Moise la Paul Celan. Antologie din operele scriitorilor evrei de limbă română*, București, Editura Hasefer, 1996, p. 548.

⁶³ Jacques Le Rider, *Jurnale intime vieneze*, Iași, Editura Polirom, 2001, p. 23.

⁶⁴ Allan Janik, Stephen Toulmin, *Viena lui Wittgenstein*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 54–55.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 56.

⁶⁶ Jacques Le Rider, *Modernitatea vieneză și crizele identității*, Iași, ediția II-a revăzută și adăugită, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2003, p. 239.

asupra sionismului politic. Theodor Herzl mărturisea: „Eu cred că problema evreiască nu este nici socială, nici religioasă. Ea este o problemă națională și, pentru a o putea rezolva, trebuie să o transformăm într-o problemă politică de importanță mondială”⁶⁷. În spațiul bucovinean dezvoltarea mișcării sioniste s-a legat în mod strâns de activitatea și personalitatea lui Mayer Ebner, licențiat în drept al Universității „Franz Josef” din Cernăuți. De timpuriu s-a implicat în activitatea de înființare a societății studentești „Hasmonea” (1891), fiind exilat în Siberia de către ruși, pentru ca în 1917 să revină în Bucovina⁶⁸. În 1919 a înființat ziarul „Ostjüdische Zeitung” („Ziarul Evreiesc din Est”), publicație care a promovat sionismul și drepturile evreilor din diaspora, interzisă – în mai 1920 – de cenzura Diviziei a 8-a. Sionismul s-a răspândit în Bucovina prin înființarea a numeroase societăți: „Jüdischer nationaler Verein Zion” (Cernăuți, Sadagura), Verein „Tomche Zion” (Berhometh pe Siret), Jüdischer nationaler Verein „Zeire Zion” (Sadagura), Jüdischer nationaler Leseverein „Bnei Zion” (Iablonoți), Jüdischer nationaler Verein „Zeire Zion” (Boian), Jüdischer nationaler Verein „Bnei Zion” (Vereceanca), Societatea „Sion” (înființată în perioada interbelică la Cernăuți), Societatea „Sion” (Putila) ș.a. Aceste societăți activau alături de altele precum Societatea național-evreiască „Moriah” (Cernăuți), Societatea evreiască „Toynbeehalle” (Cernăuți), Societatea „Harumath Keren Israel Chewra”, Societatea „Machsike Sabath” (Cernăuți), „Societatea scriitorilor și jurnaliștilor evrei” din Cernăuți, Societatea „Logea Orient Bnai Brith” (Cernăuți), Societatea academică evreo-națională „Haachduth” (Storoinet), ș.a. Între 1918 – 1920, Mayer Ebner a fost președintele Consiliului Național Evreiesc din Bucovina. În 1919 a refuzat încheierea unui cartel electoral cu partidul lui Ion Nistor⁶⁹. Poale-sioniștii s-au dovedit foarte activi în cadrul „Jüdischer Schulverein”, întemeiată în 1919, promovându-se idișul prin intermediul unor poeți cunoscuți (Itzig Manger, Eliezer Steinbarg ș.a.). „Societatea de muzică” („Musik-Verein”) din Cernăuți a devenit renumită prin faptul că a înlesnit drumul spre celebritate al compozitorului Norbert Gingold și a tenorului Joseph Schmidt (care a cântat o vreme în corul Templului din Cernăuți). Genialitatea unora dintre oamenii de cultură evrei a impus Cernăuțiul și Bucovina pe firmamentul spiritualității universale însă destinul lor a fost de un tragism unic în istorie: Moses Rosenkrantz a scăpat din Gulagul sovietic abia în anii ’50, Rose Ausländer (Rosalia Scherzer) a murit la Düsseldorf, Alfred Kitner și Imanuel Weissglass au cunoscut lagărele din Transnistria, Selma Meerbaum Eisinger a murit în Transnistria, Isac Schneyer și Alfred Gong s-au refugiat în SUA, Eric Singer și Josef Kalmer în Anglia, Clara Blooom a ajuns în îndepărată Chină, Paul Celan

⁶⁷ Erhard Roy Wiehn, *Despre sociologia antisemitismului*, în SAHIR, III, 1998, p. 29.

⁶⁸ *Parlamentari evrei...*, p. 408.

⁶⁹ Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 95. Primul Congres Mondial Sionist (1926) s-a ținut la Cernăuți.

(cel mai important poet de limbă germană s-a refugiat la Paris via București)⁷⁰. La Cernăuți activa și „Jüdischer sozialistischer Arbeiterverein „Poale Zion”). Mișcarea „Poale-Sion” a fost înființat în Rusia anului 1905, de către Ber-Borochoy, un evreu socialist⁷¹, care milita pentru autonomia personală a evreilor din Europa Centrală și de Est. Sionismul a fost promovat în Bucovina, după 1918, prin intermediul unor societăți cultural-naționale numite „Theodor Herzl”, care activau în Cernăuți, Vatra Dornei, Stulpicani, Câmpulung Moldovenesc, Rădăuți, Suceava, Siret etc. Scopul societății „Theodor Herzl” era acela de transmite un puternic mesaj sionist în rândurile comunităților evreiești. Ea desfășura activități cultural-naționale: spectacole, piese de teatru, conferințe, întâlniri cu lideri recunoscuți și apreciați, mulți dintre conferențieri fiind aduși, în acest scop, chiar din Cernăuți⁷². Astfel, la 4 ianuarie 1920 societatea sionistă cultural-națională „Theodor Herzl” a organizat o manifestare – cu aprobarea autorităților române – în sala Primăriei din Câmpulung Moldovenesc. Din Comitetul de organizare au făcut parte David Glucksmann⁷³, președintele societății, Lehrer, Lehrendorf⁷⁴ ș.a. Veniturile obținute în urma acestei acțiuni au fost donate membrilor săraci aparținând comunității evreiești din oraș. La această manifestare („petrecere”, în limbajul autorităților) au participat românii Vasile Halip și Sandu Constantinovici (membri ai societății, conform rapoartelor Serviciului Special de Siguranță Câmpulung)⁷⁵. În realitate, a fost vorba de o serată literară cu un program fracționat în trei părți: 1. *Profetismul* 2. *Legendă istorică* 3. *Le guvernante* (piesă de teatru de Korner)⁷⁶. Activitatea societății „Theodor Herzl” era foarte intensă, săptămânal organizându-se astfel de serate, care mobilizau atenția întregii comunități evreiești⁷⁷. Mai mult, prin intermediul și la îndemnul societății „Theodor Herzl”, comunitățile de evrei din localitățile limitrofe (Breaza, Pojorâta, Fundu Moldovei) au început să strângă fonduri pentru evreii din Rusia sovietică⁷⁸, o listă specială de subscripții fiind publicată de ziarul evreiesc „Mântuirea”⁷⁹. Autoritățile românești, care monitorizau, cu multă atenție, fenomenul sionismului remarcău că acesta se dezvoltase „cu o floare în plus”⁸⁰ față de

⁷⁰ Dumitru Hâncu, *op.cit.*, p.135.

⁷¹ Stéphane Picrré-Caps, *Federalismul personal*, în „Alterra”, IV, nr. 8/1998, p. 21.

⁷² D.J.A.N.S., *Fond Serviciul Special de Siguranță Câmpulung Moldovenesc*, dosar 8/1920, f. 1.

⁷³ *Ibidem*, f. 28. Glucksmann era delegatul pentru Bucovina a „Joint-ului”, care distribuia evreilor nevoiași ajutoare financiare și materiale (bunuri de larg consum).

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ *Ibidem*, f. 2.

⁷⁶ *Ibidem*, f. 7.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ *Ibidem*, f. 10.

⁷⁹ *Ibidem*, f. 11–13.

⁸⁰ *Ibidem*, f. 14.

perioada administrației austriece. Sioniștii erau conduși de credința și speranța că, prin crearea unui stat propriu, problema evreilor se va rezolva și ea⁸¹. Mișcarea sionistă s-a aflat în atenția constantă a Serviciului de Siguranță⁸², autoritățile române fiind, probabil, interesate de activitățile plănuite de către aceștia. Un personaj important în rândurile comunităților evreiești, avocatul David Glucksmann din Câmpulung Moldovenesc, se afla de asemenea, sub o atență supraveghere din partea autorităților române, întrucât a preferat să acționeze pentru menținerea identității comunității evreiești alături de alte persoane, mai ales studenții de la Universitatea din Cernăuți, „*decât să se asimileze poporului român în mijlocul căruia (evrei – n.n.) trăiesc de veacuri*” (s.n.)⁸³. La sfârșitul lui ianuarie 1920, evreii sioniști din localitățile Câmpulung Moldovenesc și Gura Humorului au participat la un Congres organizat la Cernăuți⁸⁴. Societatea „Poale Sion” activa și ea în localitățile Câmpulung Moldovenesc, Gura Humorului, Vatra Dornei⁸⁵ ș.a. Comunitatea evreilor din Vama era condusă de negustorul Israel Rorber și se ocupa, printre altele, și de ajutorarea evreilor săraci⁸⁶. În martie 1920, societatea „Theodor Herzl” a organizat o manifestare similară la Gura Humorului – aici președintele societății fiind inginerul Schotterfeld Marcus⁸⁷. Piesa *Die Juden*, proiectată de către societatea „Theodor Herzl” să fie jucată la Gura Humorului, a fost interzisă de către autoritățile române. În textul raportului Serviciului Special de Siguranță Câmpulung Moldovenesc se atrăgea atenția asupra faptului că piesa *Die Juden* este „*tendențioasă, contra națiunii creștine și în special contra românilor, întrucât în ea se repetă de mai multe ori cuvintele Basarabia și Chișinău, unde are loc actul piesei adică progromul contra evreilor*”. Rog interveniți pentru ca să nu se mai permită reprezentarea piesei, populația (românii – n. n.) fiind și așa „*agitată contra evreilor*” (s.n.)⁸⁸. La 17 aprilie 1920 a avut loc, la Cernăuți, o ședință publică la care doctorul Manfred Reifer (profesor la un gimnaziu din localitate) a ținut un discurs despre dezvoltarea mișcării sioniste⁸⁹. Mișcarea „Poale Sion” era foarte bine organizată la nivelul întregii Bucovine, conform datelor extrase din rapoartele Serviciului Special de Siguranță Câmpulung⁹⁰. Aceste documente considerau că evreii reprezentau, în concepția autorităților române, „elementul distructiv de la sate și seamănă spiritul dușmănos față de

⁸¹ Erhard Roy Wichn, *op. cit.*, p. 29.

⁸² D.J.A.N.S., Fond *Serviciul Special de Siguranță Câmpulung Moldovenesc*, dosar 8/1920, f. 8.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ *Ibidem*, f. 14.

⁸⁵ *Ibidem*, f. 16.

⁸⁶ *Ibidem*, f. 41.

⁸⁷ *Ibidem*, f. 43.

⁸⁸ *Ibidem*, Raportul nr. 499 din 28 ianuarie 1920.

⁸⁹ *Ibidem*, f. 60.

⁹⁰ *Ibidem*, f. 67–78.

starea națiunii” (s.n.)⁹¹. Despre cârciumarii Efrosin Finls și Anșel Sauber, etichetați drept „dușmanii românilor”⁹², probabil mai mult pentru succesul afacerilor lor decât pentru o opinie sau acțiune politică, raportul menționat de noi nu face în mod direct vreo referire concretă. Cu alt prilej, Societatea „Theodor Herzl” a obținut, din partea autorităților orașului Câmpulung Moldovenesc, permisiunea de a organiza o dezbatere în templul „Gauch” din localitate, referentul fiind Salo Weiselberg, care a conferențiat despre Palestina și evrei⁹³. La Gura Humorului, evreii aparținând societății „Poale Sion”⁹⁴ au pus în scenă piesa (jucată în limba germană) *Maner der Geldgoot*, avându-l pe Mosche Adler în rolul principal⁹⁵. În Gura Humorului exista și societatea „Jung Juden”⁹⁶. În 1924 s-a creat Uniunea Sionistă din România, condusă de către Adolf Berhard⁹⁷. Între Mayer Ebner și Benno Straucher a existat o dispută, datorită punctelor de vedere diametral opuse: Ebner promova sionismul tinerilor evrei, militând pentru școli în limba ebraică, iar Straucher accepta școlile în limba română, favorizând integrarea⁹⁸. Politician redutabil, Mayer Ebner a fost parlamentar (deputat și senator) în trei legislaturi, fiind ales pe listele Partidului Poporului, Partidului Național Evreiesc și Partidului Evreiesc⁹⁹. Apropiat al lui Iancu Flondor, Mayer Ebner a intrat în Parlament pe listele Partidului Poporului. Aici a pus în discuție, rediscutarea cazului David Fallik¹⁰⁰ și modificarea legii încetățenirii din 1924. În 1926, evreii din Bucovina și-au manifestat compasiunea pentru moartea mitropolitului Vladimir de Repta, - într-un gest mai puțin cunoscut - arborând un drapel în bernă în fața Templului evreiesc din Cernăuți, acolo unde rabinul șef Alfred Mark a ținut un impresionant discurs¹⁰¹. Presa germană din Cernăuți – „Czernowitzer Deutsches Post”, „Vorwätz” (socialist), „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”¹⁰², „Bukowiner Volkblatt”, „Der Bund”,¹⁰³ „Bukowiner Volkzeitung”¹⁰⁴ (U.E.R.) – a fost sprijinită financiar (și) de către evrei, fapt care contribuia la statuarea

⁹¹ *Ibidem*, f. 78.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ *Ibidem*, f. 125.

⁹⁴ „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, Cernăuți, nr. 1726, 3 iulie 1923, p. 3.

⁹⁵ D.J.A.N.S., Fond *Serviciul Special de Siguranță Câmpulung Moldovenesc*, dosar 8/1920, f. 134.

⁹⁶ *Ibidem*, f. 156.

⁹⁷ Ion Agrigoroaei, *op. cit.*, p. 232.

⁹⁸ Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 93.

⁹⁹ *Ibidem*.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 94.

¹⁰¹ Dumitru Hâncu, *op. cit.*, p. 133.

¹⁰² Oskar Hadbawnik, *Das presswesen in Czernowitz*, în vol. *Czernowitz. Eine Stadt in Wandel der Zeit*, München/Stuttgart, 1988, p. 94–97.

¹⁰³ „Katolische Volkswacht Kalender für die Bukowina” („Das Organ der deutschen Katholiken in der Bukowina”), Cernăuți, 1934, p. 111.

¹⁰⁴ A.M.A.E., Fond *România 1920–1944*, vol. 373, f. 166.

unor relații foarte bune între cele două comunități¹⁰⁵. Mayer Ebner, liderul sionist, a declarat, în acest sens, următoarele: „Cred că, de bună seamă, există puține țări locuite de germani și de evrei, în care să fi existat, și în care există și astăzi, legături între ei atât de pașnice, prietenești, și cordiale, ca în Bucovina (s. n.)”¹⁰⁶.

IX. 6. Studiu de caz : Benno Straucher

Un al important lider al comunității evreilor din Bucovina a fost Benno Straucher¹⁰⁷ (președinte al Societății culturale „Israel” din Cernăuți)¹⁰⁸. În calitate de reprezentant al evreimii bucovinene în Parlamentul României Mari, a candidat pe listele Partidului Evreiesc (1920–1922) și ale Partidului Național Liberal (1922–1926 și 1927–1928)¹⁰⁹. În baza statutului său de parlamentar, a dat dovadă de multă abilitate politică, reușind să promoveze o politică „național-evreiască”¹¹⁰. Activitatea sa a fost concentrată pe reconstrucția unor sinagogi, instituții de binefacere, orfeline și cămine distruse de război, construirea de școli evreiești, modernizarea spitalului evreiesc¹¹¹ ș.a. A colaborat îndeaproape cu Uniunea Evreilor Pământeni din Vechiul Regat, condusă de Adolf Stern și Wilhem Filderman¹¹², această formațiune militând, se știe, pentru încetățenirea evreilor¹¹³. În sesiunea extraordinară a Adunării Deputaților din 30 iulie 1920, Benno Straucher a solicitat garantarea, în textul viitoarei Constituții a României Mari, a unor deziderate precum autonomia culturală și religioasă pentru evrei¹¹⁴. După mai multe dezbateri, problema încetățenirii evreilor a fost introdusă în proiectul de Constituție din 1923. În august 1925, el i-a adresat un *Memoriu* lui Ionel Brătianu, semnalându-i măsurile de concediere/retrogradare la rangul de învățători a unor administratori de școli evreiești din Cernăuți. Probând multă abilitate și iscusință, Benno Straucher a știut să echilibreze disputele și tentațiile luptelor politice, obținând,

¹⁰⁵ Sophie Welisch, „*The Bukovina-Germans in the Interwar Period*”, în „*East European Quarterly*”, Vol. XIV, No. 4, Winter, 1980, p. 430 și următoarele.

¹⁰⁶ Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 90.

¹⁰⁷ D.J.A.N.S., Fond *Serviciul Special de Siguranță Câmpulung Moldovenesc*, dosar 8/1920, f. 8.

¹⁰⁸ *Ibidem*.

¹⁰⁹ David Schaari, *op. cit.*, p. 413.

¹¹⁰ „*Ostjüdische Zeitung*”, nr. 317, din 12 ianuarie 1925, p.1.

¹¹¹ Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 92.

¹¹² Lya Benjamin, *op. cit.*, p. 116.

¹¹³ A.M.A.E., Fond *România 1920–1944*, vol. 372, f. 285.

¹¹⁴ *Parlamentari evrei...*, doc. nr. 3, p. 4. La nivelul României exista Uniunea Evreilor din România (din februarie 1923), condusă de către dr. Wilhem (Wili) Filderman, care a deținut și funcția de președinte al Federației Uniunilor de Comunități Evreiești din România (F.U.C.E.) precum și al filialelor locale ale Joint-urilor și ORT -urilor exceptând mișcarea sionistă; Jean Ancel, *Contribuții la istoria României. Problema evreiască 1933–1944*, vol. I, Partea întâi, București, Editura Hasefer, 2001, p. 13.

din partea autorităților române, rezolvarea unor obiective importante pentru evrei. În domeniul învățământului pentru elevii evrei, Benno Straucher a solicitat autorităților române, în timpul ședinței Adunării Deputaților din 31 martie 1928, să aprobe ca decizia de numire a învățătorilor evrei în școlile mozaice, să aparțină exclusiv rabinilor din comunitățile respective. De asemenea ei trebuiau să se implice în calificarea, examinarea și numirea învățătorilor de origine mozaică¹¹⁵.

IX. 7. Studiu de caz : Iacob Pistiner și unele aspecte activitatea Partidului Social-Democrat din Bucovina

Un curent important în sânul comunității evreiești a fost reprezentat de către social-democrație, al cărui exponent a fost Iacob Pistiner¹¹⁶. În timpul războiului, Pistiner a editat „Arbeitner Zeitung” („Ziarul muncitorilor”), activând, alături de George Grigorovici, în cadrul Comitetului pentru ajutorarea refugiaților din Bucovina. Iacob Pistiner¹¹⁷ a fost conducătorul Bund-ului (fracțiunea Partidului Social Democrat)¹¹⁸. În 1919, a participat la Conferința organizațiilor social-democrate regionale din București¹¹⁹, unde s-a manifestat în favoarea unificării întregii mișcări social-democrate din Regatul Român¹²⁰. În 1920 a protestat în Camera Deputaților față de introducerea stării de asediu în partea de nord a Bucovinei, apreciind că „*starea de asediu și această justiție militară sunt ilegale și ar putea, cel mult, să fie aplicate într-o țară cucerită împotriva celor învinși. Bucovina n-a fost cucerită, căci armata română a fost chemată de Consiliul Național să mențină ordinea (s.n.)*”¹²¹. Iacob Pistiner a fost ales deputat în trei sesiuni (1920–1926) pe listele Partidului Social-Democrat¹²² și o dată (1928–1931) pe listele Partidului Național Țărănesc¹²³. El a desfășurat o activitate prodigioasă în slujba social-democrației, apărând interesele cetățenilor din Rădăuți în chestiunea reformei agrare, activând cu fermitate împotriva antisemitismului promovat de forțele de extremă dreapta

¹¹⁵ Ion Agrigoroaiei, *op. cit.*, p. 237.

¹¹⁶ Petru Rușșindilar, *George Grigorovici și social-democrația în România*, București, Editura Fundației „Constantin Titel Petrescu”, 1998, p. 127.

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 81.

¹¹⁸ “Vorwätz”, Organ der internationalen demokratischen Partei, Cernăuți, nr. 1, 27, din 1 ianuarie 1926, p.6.

¹¹⁹ Nicolae Jurca, *Istoria social-democrației din România*, București, Editura Științifică, 1994, p. 137.

¹²⁰ Petru Rușșindilar, *op. cit.*, p. 119.

¹²¹ *Ibidem*, p.123–124.

¹²² „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, nr. 1835, 28 mai 1923, p. 1. La aceste alegeri s-au înregistrat următoarele rezultate: Iacob Pistiner- 6421 de voturi, Benno Straucher - 3207, George Grigorovici- 6728, Norbert Kipper- 2868, Bierer- 2689.

¹²³ *Parlamentari evrei...*, p. 411.

ș.a.¹²⁴ Activitatea sa a fost de o consistență și o vigoare demnă de paginile unei monografii¹²⁵: acțiunile lui Iacob Pistiner au urmărit asigurarea drepturilor specifice pentru muncitorimea bucovineană, respectarea și îmbunătățirea continuă a legislației muncii din România, colaborarea cu partidul social-democrat din Viena (de unde primea importante subsidii), asigurarea drepturilor educaționale pentru comunitatea evreilor, respingerea manifestărilor antisemite, critica politicianismului și a corupției, evaluarea rezultatelor guvernării național-liberale, critica abuzurilor și a fenomenelor de corupție înregistrate la nivelul primăriei orașului Cernăuți¹²⁶. Iacob Pistiner a întocmit un veritabil rechizitoriu la adresa guvernării Partidului Național Liberal coagulând în jurul său forțele politice de opoziție în frunte cu Partidul Național Țărănesc (apărut la 10 octombrie 1926)¹²⁷.

IX.8. Studiu de caz : încetățenirea evreilor din România Mare

Problema acordării cetățeniei române a reprezentat, după 1918, un subiect de dispută între comunitatea evreilor și autoritățile Regatului Român. În același timp, trebuie spus că evreii nu au reușit – cum am arătat anterior – să obțină recunoașterea lor drept o națiune distinctă din partea autorităților austriece. În urma unor puternice presiuni venite din partea organizațiilor internaționale evreiești, Conferința de Pace de la Paris (1919 – 1920) a decis introducerea unor clauze speciale în textul tratatelor de pace, care să stabilească acordarea cetățeniei evreilor¹²⁸. Este vorba de articolul 60 al Tratatului de la Saint-Germain, acceptat de Regatul Român prin intermediul tratatului minorităților¹²⁹, semnat la 9 decembrie 1919. Anterior, prin pacea din 7 mai 1918, România se angajase să recunoască egalitatea deplină între toate „confesiunile religioase”, pentru ca, la 28 august 1918, guvernul Alexandru Marghiloman să voteze o lege prin care erau încetățeniți participanții la război născuți în România, din părinți născuți în țară, care luaseră parte și la războiul din 1913, cu obligația prezentării actelor doveditoare (operațiune în practică s-a dovedit a fi extrem de

¹²⁴ La nivelul orașului Rădăuți, o statistică a persoanelor având peste 21 de ani, întocmită la 5 mai 1921, indica existența unui număr de 1248 evrei. Cf. D.J.A.N.S., Fond *Prefectura Județului Rădăuți*, dosar 30/1921, f. 1. Reforma agrară din 1921 și-a făcut efectele și în cazul evreimii, 135 de evrei fiind împroprietăriți cu 303 hectare de pământ; A.M.A.E., Fond *România 1920–1944*, vol. f. 394 v.

¹²⁵ „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, nr. 1632, din 14 martie 1923, p.1.

¹²⁶ Vorwätz”, nr. 37 din 14 februarie 1926, p. 1; *ibidem*, nr. 42 din 20 februarie 1926, p. 1. Vezi și nr. 43 din 21 ianuarie 1926, p.1.

¹²⁷ *Ibidem*, nr. 48 din 28 februarie 1926, p.1; ASRC, Fond 38, inv. 2, dosar 1248, f. 3.

¹²⁸ Carol Iancu, *op. cit.*, p. 335–342.

¹²⁹ G. Rotică, *Dintr-un colț al României Mari. Ecouri bucovinene (1918–1920)*, București, Editura Cartea Românească, 1921, p. 28.

anevoioasă)¹³⁰. Guvernul Ionel Brătianu a adoptat, în acest sens, un decret-lege, în 1918, care deschidea calea acordării cetățeniei române evreilor¹³¹. La 28 mai 1919 a fost votat Decretul-lege nr. 2 085 (publicat în „Monitorul Oficial”, nr. 33, din 28 mai 1919), care stabilea, în art. I : „Locuitorii evrei ai Vechiului Regat, majori, născuți în țară sau întâmplător în străinătate, din părinți așezați în țară, care n-au fost supușii unui stat străin, sunt cetățeni români și se vor bucura de toate drepturile cetățenești, dacă manifestă această voință, făcând declarațiunea că ei sunt născuți în România și că nu s-au bucurat de nici o protecție străină”¹³². La 12 august 1919 a fost adoptat Decretul-lege nr. 3 464 (publicat în „Monitorul Oficial”, nr. 93, din 13 august 1919), iar prin articolul nr. 33 al Constituției din 29 martie 1923 au fost ratificate decretule-lege privind acordarea dreptului de cetățenie evreilor („Monitorul oficial”, nr. 2 085, din 22 mai 1919 și nr. 3 646, din 13 august 1919)¹³³. Statele succesorale ale Monarhiei austro-ungare, printre care și România, au semnat Tratatul minorităților, în care se stabilea că autoritățile vor acorda „tuturor locuitorilor săi întreaga și deplina protecție pentru viața și libertatea lor, fără deosebire de naștere, de naționalitate, de limbă, de rasă, sau de religie”. Tratatul stabilea, la art.7, că „România se obligă a recunoaște ca supuși români, de plin drept și fără nici o formalitate, pe evreii locuind în țară pe teritoriile României și care nu pot a se prevala de nici o altă naționalitate”¹³⁴. Acordarea cetățeniei române în cazul evreilor se realiza – în baza documentelor analizate de noi – în urma unor verificări minuțioase: la începutul anului 1919 autoritățile române solicitau detalii suplimentare despre un anume Moses Kamph, evreu, profesor din Siret¹³⁵; în cazul unui alt evreu, Johann Gross (Hliboca), rapoartele Siguranței arătau că acesta „posedă indigenatul”¹³⁶. În cazul unor persoane aparținând comunității evreilor (Abraham Snitzer – Volcineț, Abraham Israel Horowitz – Dornești, Chaim Fridman – Șerbăuți)¹³⁷ identificate în cursul cercetărilor noastre, formula procedurală s-a plasat pe aceleași coordonate birocratice¹³⁸. Mai mult, într-un alt caz, deși a dovedit – cu martori – că a fost servitor în localitatea Șerbăuți, evreul

¹³⁰ Gabriel Schäffer, *Istoricul problemei evreiești din România. Compendiu după opera „La Question des Israelites En Roumanie”*, de Dr. Joseph Berkowitz, București, Cultura Românească, S.A.R., p. 121–122.

¹³¹ Cătălin Turliuc, *Naturalization of the Jews in Romania after the First World War*, în vol. *Identitate/alteritate în spațiul cultural românesc*, culegere de studii editată de Al. Zub, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1996, p. 339.

¹³² *Statutul juridic al evreilor și legislația românzării*, lucrare întocmită de avocat Gh. Dumitraș-Bițoiaia, București, Editura Prometeu, 1942, p. 15.

¹³³ *Ibidem*, p. 18.

¹³⁴ Ioan Scurtu, Cristian Troncotă, Natalia Tampa, Dragoș Zamfirescu, Ion Bucur, *op. cit.*, p. 95.

¹³⁵ D.J.A.N.S., Fond *Prefectura județului Siret*, dosar 8/1919, f. 4.

¹³⁶ *Ibidem*, f. 11.

¹³⁷ A.N.I.C., Fond *Casa Regală*, dosar 14/1919, f. 26–80.

¹³⁸ D.J.A.N.S., Fond *Prefectura județului Siret*, dosar 8/1919, f. 4.

Chaim Fridman a fost obligat, de către autoritățile române, să părăsească Bucovina cu destinația Austria¹³⁹. În contextul anumitor manifestări antisemite, s-au înregistrat cazuri de angajați ai statului concediați pentru că aparțineau religiei mozaice (unul dintre acestea fiind reprezentat de către Samuel Grosmann din Zastavna, concediat, în baza acestui motiv, din Jandarmerie, la 3 februarie 1919)¹⁴⁰. În 1920, evreii bucovineni erau suspecți de către Serviciul de Siguranță că nutresc „sentimente antiromânești”, în baza considerentelor că revendicările lor adresate Conferinței de Pace de la Paris (1919–1920) „subminau consolidarea” statului român¹⁴¹. La 10 aprilie 1922, deputatul evreu Adolf Stern a solicitat introducerea în proiectul de Constituție a prevederilor internaționale referitoare la încetățenirea evreilor pământenii¹⁴². Adoptarea unei legi speciale în acest sens a fost foarte dificilă, din cauza atmosferei antisemite care a caracterizat România anilor '20, coroborată cu pătrunderea în țară a numeroși refugiați din Rusia, Polonia, care au sporit numărul evreilor, dar și acutizată de dezbaterile pe marginea încetățenirii acestora de către autoritățile române¹⁴³. Încetățenirea evreilor a fost legiferată la 23 februarie 1924, prin *Legea pentru dobândirea și pierderii naționalității române*. Dezbaterile acestui text legislativ a determinat polemici aprinse, marcate și de intervențiile, respectiv sugestiile, lui Adolph Stern și Iacob Pistiner, care au solicitat desființarea instituției indigenatului¹⁴⁴. Spre exemplu, Adolph Stern a solicitat respectarea legii din 30 august 1920, prin care toții supușii ruși și austro-ungari din teritoriile alipite primiseră automat cetățenia română. Pretenția impusă de către autorii legii – liberalul G. G. Mărzescu a formulat *Expunerea de Motive* a legii – a deținerii indigenatului drept condiție obligatorie pentru dobândirea de către cetățenii minoritari a cetățeniei române, a nemulțumit, cu atât mai mult cu cât se încălcau prevederile legii (articolul 3 din Convenția de la Paris) din septembrie 1919. Obiecțiile parlamentarilor evrei n-au fost luate în considerare, *Legea pentru dobândirea și pierderea naționalității române* a fost votată, în

¹³⁹ *Ibidem*, f. 85.

¹⁴⁰ *Parlamentari evrei...*, p. 13.

¹⁴¹ *Ibidem*; Victor Neumann, *Problema emancipării evreilor reflectată în cultura română modernă*, în vol. *Identitate/alteritate în spațiul cultural românesc*, culegere de studii editată de Al. Zub, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1996, p. 298–301; Apostol Stan, *Putere politică și democrație în România. 1859–1918*, București, Editura Albatros, 1995, p. 352–353. Atunci când, la 5 mai 1917, Ionel Brătianu a solicitat în Parlament rezolvarea „chestiunii evreiești”, A. C. Cuza s-a opus cu vehemență.

¹⁴² *Ibidem*, p. 14.

¹⁴³ Gheorghe Platon, *Problema evreiască în secolul al XIX-lea. Privire generală*, în SAHIR, V, 2000, p. 33; Jean Ancel, *op. cit.*, p. 14; Vasile Turculeț, *Școala și clasa de mijloc*, în „Școala”, VII, nr. 3–4, 1 – 15 februarie 1922, p. 69; *Mărturii referitoare la evreii din România*, III/1, Federația Comunităților evreiești din România, Centrul pentru studiul istoriei evreilor din România, Editura Hasefer, 1999, p. 15.

¹⁴⁴ Gheorghe Florescu, *Legea dobândirii și a pierderii naționalității române din 1924 și evreii din România*, în SAHIR, V, 2000, p. 284.

cele din urmă, în varianta inițiatorului¹⁴⁵. Autoritățile române doreau să țină sub control imigrarea străinilor (evrei în multe cazuri) dinspre Rusia (Uniunea Sovietică), fenomen care căpătase o anumită amploare între 1918–1920. În pofida imperfecțiunilor sale, acest text legislativ a fost acceptat de către evreii din Regatul Român, drept o reglementare adecvată a situației lor civile în spirit modern, prin care au devenit cetățeni români cu drepturi egale cu populația majoritară.

IX.9. Studiu de caz : un bacalaureat cu probleme la Cernăuți

În 1925, ministrul național-liberal al Instrucțiunii Publice, doctorul Constantin Angelescu, a reintrodus examenul de bacalaureat¹⁴⁶, înregistrându-se un număr ridicat de elevi respinși (mulți de confesiune mozaică, potrivit textelor istorice) la liceele din Cernăuți, Suceava, Rădăuți și Gura-Humorului¹⁴⁷. Anumite manifestări antisemite au provocat îngrijorarea întregii comunități mozaice din Cernăuți mai ales că, în anumite medii naționaliste se auzeau voci în favoarea introducerii unui *numerus clausus*¹⁴⁸.

În 1926 examenul de bacalaureat a provocat tensiuni în Cernăuți – ca de altfel, în întreaga țară – minoritățile naționale manifestându-se deschis împotriva lui (germanii, ucrainenii, evreii)¹⁴⁹, întrucât aceasta însemna susținerea examenului cu o comisie din afara școlii, formată evident din profesori români („regățeni”). Elevii aparținând minorităților naționale aveau dificultăți cu exprimarea în limba română. La sesiunea din toamna anului 1926 s-au prezentat 182 de elevi, dintre care doar 8 erau români (142 elevi neromâni au trecut de proba scrisă, însă numai 60 au promovat proba orală, cea mai importantă)¹⁵⁰. În proporție de 80%, elevii respinși la examen aparțineau comunității evreiești. Parlamentarul evreu sionist Mayer Ebner a remarcat faptul că numărul mare de candidați respinși „a agitat profund și enorm întreaga populație a orașului Cernăuți, fără deosebire de confesiune și naționalitate. Populația nu poate înțelege – explică el – ca elevi care, timp de opt ani, au frecventat liceul, urmând studiile cu succes, promovând până în clasa a 8-a, să nu fie declarați apți pentru frecventarea unei universități”¹⁵¹.

În momentul afișării rezultatelor au început tulburările în Cernăuți, comisia de examinare, formată majoritar din profesori din Vechiul Regat¹⁵², fiind înconjurată, de către familiile și rudele candidaților, în seara zilei de 7

¹⁴⁵ *Ibidem*.

¹⁴⁶ „Ostjüdische Zeitung”, nr. 386, din 12 iulie 1925, p.1.

¹⁴⁷ *Ibidem*.

¹⁴⁸ *Ibidem*, p. 3. Articol editorial semnat de către Mayer Ebner.

¹⁴⁹ Irina Livezeanu, *op. cit.*, p. 101.

¹⁵⁰ *Ibidem*, p. 100.

¹⁵¹ *Ibidem*, p. 103.

¹⁵² Moses Rosen, *Primejdii, încercări, miracole*, București, Ediția a II-a,

Editura Hasefer, 1991, p.17.

octombrie 1926, în timp ce se pregăteau să servească cina într-un restaurant¹⁵³. Președintele comisiei era profesorul universitar doctor Traian Brăileanu, de la catedra de sociologie a Universității din Cernăuți, membru activ al Ligii Apărării Național Creștine (L.A.N.C.)¹⁵⁴. În urma incidentelor au fost arestați 5 elevi de confesiune mozaică de la Liceul Evreiesc nr. 3 din Cernăuți (printre aceștia aflându-se David Fallik și Benno Schachter)¹⁵⁵. Una dintre victimele furiei mulțimii a fost profesorul de istorie Diaconescu, salvat din mâinile manifestanților – culmea – chiar de către un polițist evreu. Ancheta derulată de către o comisie, numită de către Ministerul Instrucțiunii Publice, a stabilit că elevilor minoritari le lipseau cunoștințele minimale de istorie și geografie a României, constatând imparțialitatea comisiei de examinare. Nemulțumite, minoritățile naționale i-au solicitat inspectorului școlar Marinescu – în cursul unei întâlniri – anularea examenului de bacalaureat, reclamând în mod public, „pungășia profesorilor regăteni” (era vorba de anumite acte de corupție)¹⁵⁶.

Demn de semnalat rămâne faptul că nemulțumirile elevilor se îndreptau prioritar împotriva profesorilor veniți din afară, preferându-i pe cei din Bucovina, „regătenii” reprezentând – în opinia lor – Bucureștiul centralizator¹⁵⁷. Situația creată în urma mult huilului examen de bacalaureat l-a determinat pe Mayer Ebner să protesteze în Parlament, acuzând un „*ocult numerus clausus*”¹⁵⁸. Această stare de lucruri, receptată drept o măsură discriminatorie, a determinat coagularea unei veritabile solidarități etnice reflectând interesele evreilor (Mayer Ebner), ucrainenilor (Anton Lukașevyci) și a germanilor (Alfred Kohlruf), prin intermediul ai unei declarații comune¹⁵⁹. Procesul celor 18 elevi evrei a luat o turnură dramatică (David Fallik a decedat în urma rănilor)¹⁶⁰, prilejuind manifestarea unor sentimente antisemite (ucigașul, Nicolae Totu, a fost absolvit de vină, în 1927, în urma unui proces de tristă memorie organizat la Câmpulung Moldovenesc)¹⁶¹. Acest eveniment a degenerat în manifestări naționaliste, antisemite, care au umbrat spiritul tolerant al Bucovinei istorice.

¹⁵³ Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 69.

¹⁵⁴ Într-un articol publicat încă din 1922, Traian Brăileanu, scrisese că „singura opoziție fără termen de conciliere e cea între creștini și jidani iar opoziția între români și minorități e o manevră a Jidanilor pentru a acoperi opoziția fundamentală între creștini și jidani [...]. Cernăuțiul este un centru al puterii politice evreiești”. Cf. Traian Brăileanu, *Problemele politicii românești*, în „Școala”, VII, 5–6, 1 și 15 martie 1922, p. 93.

¹⁵⁵ Irina Livezeanu, *op. cit.*, p. 103.

¹⁵⁶ *Ibidem*, p. 105.

¹⁵⁷ *Ibidem*.

¹⁵⁸ Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 69.

¹⁵⁹ *Ibidem*, p. 70.

¹⁶⁰ Moses Rosen, *op. cit.*, p. 17.

¹⁶¹ *Ibidem*.

Integrarea comunității mozaice bucovinene în România Mare a reprezentat un proces complex, marcat de dezbaterile din jurul sistemului de protecție al minorităților statuat de către Conferința de Pace de la Paris (1919 – 1920) extins la toate statele din arealul central și est european, sub forma Tratatului Minorităților. Evreii bucovineni au reprezentat o comunitate bine încheagată și dispunând de un potențial economic ancorat în dinamica Bucovinei istorice. Evreii bucovineni și-au adus o contribuție importantă la modernizarea acestei provincii în plan economic, cultural, spiritual, educațional. Cernăuțiul a rămas și în perioada interbelică centrul comunității mozaice din Bucovina, locul unde s-au afirmat oameni de cultură cu o remarcabilă contribuție la tezaurul spiritualității universale. În plan politic, evreii bucovineni au reușit să pătrundă în Parlamentul României Mari, fie pe filiera fracțiunii evreiești a Partidului Social Democrat (Iacob Pistiner), fie înscriindu-se direct pe listele partidelor românești. Comunitatea evreilor bucovineni a depus eforturi consistente pentru dezvoltarea și conservarea identității etnice și spirituale, prin intermediul a numeroase societăți-culturale naționale. Începând cu anii ’30 evreii bucovineni - și cei din Vechiul Regat - au avut de suferit pe fondul unor acțiuni și atitudini antisemite de o intensitate crescândă, fenomen pe care-l vom analiza detaliat, în volumul următor.



11. Societatea academică evreiască „Emunah” (sursa: Almanahul evreiesc pentru România Mare cu calendarul pentru anul 5683 (1922-1923))

Capitolul X

POLONII BUCOVINENI

În acest capitol, ne vom concentra analiza asupra evoluției polonilor din Bucovina în perioada 1918 – 1928, reflectând aspectele esențiale din viața acestei comunități etnice. Polonii bucovineni au reprezentat o minoritate națională care și-a adus o contribuție însemnată la modernizarea spațiului Bucovinei istorice. Deloc întâmplător, generalul Graf von Splény a exclamat, la un moment dat: „*Die Polen müssen den Deutschen weichen, in der Bukowina ist zu wenig Platz für zwei Kulturträger* (s.n.) !”¹ Fenomenul este desigur, foarte important, mai puțin pus în evidență de istoriografia românească, meritând toată atenția cercetătorilor aplecați asupra istoriei Bucovinei.

Polonii au reprezentat o comunitate concentrată preponderent în zonele urbane ale Bucovinei, în frunte cu orașul Cernăuți, important centru spiritual, educațional, confesional și politic. Limba polonă a reprezentat una din cele patru limbi oficiale în Bucovina, polonii dezvoltându-și – în vremea administrației austriece – o rețea școlară și confesională foarte bine organizată. Viața culturală a comunităților polone s-a desfășurat în jurul Caselor Polone (Dom Polski). Polonismul în Bucovina s-a sprijinit și dezvoltat constant în jurul Bisericii romano-catolice, a școlilor, societăților culturale precum și a presei în limba maternă, dublat de o reprezentare politică convingătoare în Dieta Bucovinei, beneficiind de posibilitatea participării la vot în cadrul curiei polone (din 1911).

Relațiile dintre poloni și români s-au desfășurat, după 1918, pe tiparul apropierei și a intereselor comune dintre Regatul Român și Republica Polonă, construcții politico-statale finalizate la 11 noiembrie (proclamarea independenței Poloniei) și la 1 decembrie 1918 (apariția României Mari)². Mareșalul Józef Piłsudski, șeful statului polon, s-a dovedit a fi un mare prieten al României, iar perechea regală Ferdinand I și Maria de Hohenzollern, s-au simțit atrași de Polonia și de poloni.

Polonii bucovineni, în frunte cu Stanisław Kwiatkowski, au fost singura comunitate etnică care a acceptat, fără rezerve, Unirea Bucovinei cu Regatul Român (urmând exemplul confrăților lor din Basarabia și recomandările Varșoviei), nutrind firești așteptări față de autoritățile statului român. Comportamentul și atitudinea lor au fost corecte vizavi de complexitatea măsurilor de integrare, adoptate de către autoritățile române, fapt care rezultă

¹ A.A.N., fond K.N.P., dosar 82, f. 29.

² „Głos Ludu”, Tygodnik Demokracyczny. Organ Polskiej Rady Narodowej na Bukowinie, Cernăuți, nr. 108, din 2 ianuarie 1921, p. 1. Vezi articolul *Rumunia i Polska*.

din analiza textelor și documentelor istorice. Autoritățile române le-au promis polonilor bucovineni respectarea drepturilor lor identitare precum și o reprezentare proporțională adecvată în administrația locală, aspect care nu s-a regăsit întotdeauna în măsurile autorităților române, acuzate de promovarea unei politici de „românizare” (acuzția nu era neapărat nouă, ea fiind valabilă pentru toate minoritățile naționale și viza politica Partidului Național Liberal după 1922)³. Witold Sworakowski a acuzat autoritățile că obligă școlile particulare polone să poartă corespondență numai în limba română, inclusiv traducerea documentelor școlare (cataloge, foi matricole, etc.) în limba oficială⁴. Introducerea obligativității studiului istoriei și geografiei în limba română la școlile cu limba de predare polonă (inclusiv predarea unei ore de limbă română săptămânal), precum și susținerea examenului final de absolvire în limba română (în fața unei Comisii străine) a nemulțumit comunitatea polonă⁵. Între 16 și 18 mai 1920 a avut loc vizita, în Bucovina, a perechii regale române Ferdinand I și Maria de Hohenzollern. Au fost vizitate mai multe localități bucovinene, în frunte cu orașul Cernăuți unde, în incinta Palatului Mitropolitan, liderii minorităților etnice – polonii fiind reprezentați de către Kwiatkowski și Gornecki – l-au asigurat pe regele Ferdinand de loialitatea lor, iar monarhul a declarat că „nu face nici o deosebire de naționalitate: pentru el *toți locuitorii țării sunt cetățeni români cu drepturi egale*” (s.n.)⁶. Perechea regală a vizitat Casa Polonă din Cernăuți și celelalte edificii ale minorităților, participând, în același timp, la serviciile religioase ale minorităților, având discuții și întâlniri cu membrii fiecărui cult religios în parte. În discuția cu inspectorul școlar șef, Constantin Mandicevski, regele Ferdinand I și-a exprimat încrederea în faptul că „naționalitățile din Bucovina se vor putea dezvolta ca și până acum, în limba maternă”⁷.

Cu toate acestea, în iunie 1920, delegația Consiliului Național Polonez din Bucovina a redactat un memoriu adresat prim-ministrului Alexandru Averescu, prin care se cerea respectarea drepturilor politice și culturale ale polonilor din Bucovina⁸. Memoriul avea șase pagini (printre semnatori, Al. Skibiecowski, A. Panecki, L. Kaminieczky, I. Kenkala), reprezentând solicitările polonilor bucovineni, stabilite în cadrul ședinței Consiliului Național Polon din 14 mai 1920⁹. Solicitarea polonilor bucovineni se lega de obținerea reprezentării parlamentare în contul acestei etnii întrucât, potrivit unui calcul

³ Florin Anghel, *Evoluția comunității polone din România, 1919–1926*, în „Glasul Bucovinei”, nr. 3, 2000, p. 28.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Radu Economu, *Unirea Bucovinei 1918*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994, p. 78.

⁷ A.N.I.C., Fond Președinția Consiliului de Miniștri (în continuare se va cita: *PCM*), dosar 3/1920, f. 50 – 52.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, f. 51.

simplu, pe lângă cei 50.000 de poloni din Bucovina se adăugau și confrății lor din Basarabia (estimați la 30.000 de suflete), rezultând un total de 80.000 de cetățeni români de origine polonă, număr suficient pentru atribuirea unui mandat parlamentar, potrivit prevederilor legislative. În text se atrăgea atenția asupra atitudinii comunității polone față de Unirea Bucovinei și Basarabiei cu Regatul Român. Polonimea trăitoare în spațiul românesc „și-a manifestat, printr-o aderare deschisă, sentimentele sale pentru România întregită [...], dorind a contribui, cu toate puterile sale, intelectuale și materiale, la progresul și consolidarea României întregite”¹⁰. Acestor argumente li se adăugau altele, printre care faptul că, în perioada administrației austriece a Bucovinei, în Dietă, polonii aveau 6 reprezentanți (2 aleși prin vot universal, reprezentând populația urbană și rurală, și 4 reprezentanți ai marilor proprietari funciari)¹¹.

Stanisław Kwiatkowski¹² a reprezentat comunitatea polonă în Parlamentul României Mari (noiembrie 1919 –martie 1920), acceptat, de către prim-ministrul Arthur Văitoianu, prin intermediul ministrului delegat pentru Bucovina (Iancu Flondor), pe lista oficială a partidului aflat atunci la guvernare. El a intrat, ulterior, în Partidul Democrat al Unirii¹³. Semnatarii documentului mai atrăgeau atenția asupra faptului că „*simpatiile româno-polone în Bucovina sunt vechi, din timpul administrației austriece, unite împotriva germanizării și expansiunii elementului ucrainean*” și că, prin unirea Bucovinei cu România¹⁴, din 15/28 noiembrie 1918, „*populația polonă s-a văzut în sfârșit ajunsă la adăpost contra încercărilor de deznaționalizare, știind că statul român nu va pune stavilă dezvoltării etnice a populației poloneze* (s.n.)”¹⁵.

În urma aplicării reformei agrare din 1921, un număr de 367 de poloni au fost împrăștiți cu 1.446 hectare de pământ¹⁶. Dintre aceștia, 16 erau din județul Zastavna, 16 din județul Cernăuți, 44 din județul Coțmani, 14 din județul Vășcăuți, 33 din județul Vijnița, 39 din județul Storojineț¹⁷, 40 din județul Siret¹⁸, restul proprietarilor aparținând județelor sudice din Bucovina (Rădăuți, Suceava, Câmpulung Moldovenesc, Gura Humorului)¹⁹. Înfăptuirea reformei agrare a dus la exproprierea proprietăților unor poloni, fapt care a condus la acumularea unor

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

¹² „Gazeta Polska”, tygodnik demokrayczny, Cernăuți, nr. 353, din 20 septembrie 1925, p.1. Articol consacrat decesului lui Stanisław Kwiatkowski.

¹³ A.N.I.C., Fond P.C.M., dosar 3/1920, f. 51.

¹⁴ În unele lucrări istorice adevărul documentelor istorice este prezentat distorsionat: Doina Alexa, *Ion Nistor – dimensiunile personalității politice și culturale*, Rădăuți, Editura Institutului Bucovina, 2000, p.190. Poziția delegației polone a fost exact inversă cum este prezentată în lucrarea indicată de noi.

¹⁵ A.N.I.C., Fond P.C.M., f. 50–52.

¹⁶ A.M.A.E., Fond *România 1920–1944*, vol. f. 394v.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, f. 395.

nemulțumiri și pretenții de despăgubiri financiare adresate autorităților române (de către partea polonă). Un astfel de document – depistat în fondurile A.M.A.E. – conține o întreagă listă: conții Bawarowski (exproprierea moșiei Putila – 7.750 ha păduri, teren arabil pășuni și livezi; din județul Rădăuți au primit o rentă de expropriere cifrată la 87.102.400 lei), prințul Lubomirski (exproprierea moșiei Putila lablonița – 1.481 ha, a primit rentă de expropriere în valoare de 35.325.204 lei), Anschel Silber (exproprierea moșiei Kamena, Șișcăuți și Jujineț, din județul Cernăuți, 23.723 ha de teren arabil și pădure, a primit rentă de expropriere în valoare de 83.201.035 lei), Stella de Turnau (exproprierea moșiei Zastavna în suprafață de 400 ha)²⁰.

La nivelul anului 1921, numeroși funcționari de etnie polonă își desfășurau activitatea în județele sudice ale Bucovinei (județele Câmpulung Moldovenesc, Vatra Dornei și Gura Humorului)²¹. În Cernăuți existau o serie de oameni de afaceri de etnie polonă precum: Władisław Anton Romankiewicz (restaurantul „Lucullus”, str. Iancu Flondor, nr. 12)²², Berezecki Władisław (avea o frizerie în Cernăuți, str. Iancu Flondor nr. 45), Zawadowski Mikołaj (cu o frizerie în Cernăuți, str. Regina Maria nr. 12), Fedorczuk Stanisław (arhitect, Cernăuți, strada Măzăneanu, nr.12/a), Domenik Kobusiewicz (croitorie str. Tudor Vladimirescu, 7), Bronisław Smereczyński (farmacie, Cernăuți, str. Romană, nr. 789), ș.a. O statistică întocmită la nivelul anului 1924 pentru orașul Cernăuți ne arată că 368 de meseriași, dintr-un total de 2.847 înregistrați erau de etnie polonă²³.

X.1. Polonii bucovineni: excurs statistic

În 1919, potrivit statisticilor oferite de sursele românești, în Bucovina trăiau 34.119 de poloni, însă datele cuantificate de către funcționarii Consulatului Polonez din Cernăuți indicau cifra de 50.000²⁴.

Comunitățile de poloni bucovineni și-au păstrat, în general, ponderea demografică în ansamblul populației provinciei și după Unire, fapt care rezultă și din interpretarea datelor recensământului din 1919²⁵. Conform datelor statistice, polonii reprezentau, în perioada interbelică, 3,3% din populația

²⁰ Idem, Fond 71/Polonia, vol. 52, f. 195. *Tabloul reclamațiunilor polone contra României*.

²¹ D.J.A.N.S., dosar 11/1921, f. 3– f.10 v

²² Primăria municipiului Cernăuți, Comitetul pentru organizarea lunii Cernăuților, *Călăuza oficială a lunii Cernăuților (20 iunie–20 iulie 1937)*, Cernăuți, 1938, p. 38.

²³ Constantin Loghin, *Cernăuții*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru”, 1936, p. 99.

²⁴ A.A.N., Fond *Ambasada RP w Błkareszcze (Ambasada Republicii Polone la București)*, dosar 321, f. 1–2.

²⁵ A.N.I.C., Fond *D.G.P.*, dosar 69/1926, f. 1.

Bucovinei, respectiv 5,8% din populația urbană și 2,4 % din populația rurală a provinciei²⁶.

Un număr semnificativ de poloni bucovineni au ales să se întoarcă în Polonia, redevenită stat independent încă din 11 noiembrie 1918, cu granițe recunoscute, între anii 1919 și 1923, de către instituțiile abilitate aparținând Conferinței de Pace de la Paris (1919–1920), Tratatul de Pace de la Riga (18 martie 1921) respectiv Conferința Ambasadorilor (1923). După stabilizarea situației, polonii bucovineni s-au integrat din punct de vedere socio-economic și cultural în structurile statului român, reprezentanții lor fiind aleși chiar în diverse structuri de conducere. Spre exemplu, din Consiliul de 40 membri al orașului Cernăuți, numit de către Ministerul de Interne la 19 iunie 1920, făceau parte și patru poloni²⁷. Un grup de poloni bucovineni s-au înrolat voluntari în armatele polone în timpul războiului sovieto-polon (25 aprilie–18 octombrie 1920), sub conducerea nemijlocită a mareșalului Józef Klemens Piłsudski. Autoritățile române – interesate să-și păstreze neutralitatea – au supravegheat cu multă atenție fenomenul înrolării de voluntari în armatele polone. Generalul Alexandru Averescu era foarte rezervat față de asocierea cu Polonia care, în opinia sa, dezvolta o „politică aventurieristă” în Răsărit împotriva Rusiei (Uniunii) Sovietice. În Bucovina, aflată în apropierea graniței cu Polonia, evoluția situației era urmărită cu multă atenție²⁸.

²⁶ *Enciclopedia României*, vol. I, București, 1938, p. 148.

²⁷ Marian Olaru, Ștefan Purici, „Bucovinism” și „homo bucovinensis” – *considerații preliminare*, în „Analele Bucovinei”, București, III, nr. 1, 1996, p. 11.

²⁸ Daniel Hrenciuc, *Considerații asupra evoluției comunităților poloneze din Bucovina în perioada interbelică* (I), extras din „Analele Bucovinei”, IX, nr.1, 2002, p.181. Se poate vorbi, însă, de înrolarea de voluntari din rândurile polonilor bucovineni în timpul războiului sovieto-polon (1920), operațiune împiedicată, în limita posibilităților, de către autoritățile române. Preotul catolic Grabski din Cacica, care făcea propagandă printre poloni în acest sens, a fost pus însă sub o strictă supraveghere. Populația polonă a dat însă dovadă de loialitate față de România, nealimentând unele provocări de altfel, izolate. Mișcarea de creare a unui corp de voluntari poloni din Bucovina, care să lupte pentru apărarea Poloniei de invazia bolșevică, l-a avut ca principal lider pe dr. Sv (f)oracovschi din Câmpulung, pus sub supraveghere de autorități. După înfrângerea Armatei Roșii de către trupele generalului Piłsudski („miracolul de pe Vistula”), această mișcare s-a stins de la sine. Pretențiile statului polon la zona mai sus menționată din Bucovina încetaseră o dată cu înfrângerea inițială suferită din partea armatelor bolșevice. Această problemă delicată a luat sfârșit în mod benefic pentru ambele părți, datorită realismului liderilor politici poloni, în frunte cu Józef Piłsudski. În paralel, Serviciul de Siguranță a trecut la o supraveghere strictă a etnicilor poloni din Bucovina care se înrolau voluntari în armata polonă. Documentele cercetate demonstrează faptul că autoritățile române din zonele limitrofe războiului nu încurajau sub nici o formă înrolarea etnicilor poloni ca voluntari în armata polonă, pentru a evita implicarea în război a statului român. Cf. D.J.A.N.S., Fond *Serviciul de Siguranță Câmpulung Moldovenesc*, dosar 17/1920, dosar 17, f. 2–15; *ibidem*, f. 22–34. *Notă din 25 august 1920; ibidem*, dosar nr. 1/1920, f. 108.

X. 2. Polonii bucovineni: repere ale activității politice

Din 1918, locul Cercului Polonez (Bukowińskie Koła Polskie) a fost luat, la nivelul întregii țării, de Consiliul Național Polon din Bucovina – Polska Rada Narodowa (din 1925 Consiliul Național Polon din România Mare – Polska Radę Narodową w Wielkiej Rumunii, din 1926 – Uniunea Polonezilor din România – Związek Polaków w Rumunii), condus de către Stanisław Kwiatkowski și, ulterior, de către doctorul Bazyli Duzienkiewicz²⁹. În condițiile imediat următoare Marii Uniri, doctorul Stanisław Kwiatkowski (Zastavna) a reprezentat polonii în Parlamentul României Mari (legislatura 1919/1920). Ulterior însă, acest lucru nu a mai fost posibil, autoritățile române explicându-le polonilor că numărul lor (sub 50.000) nu le permitea, potrivit legii electorale, obținerea unui mandat parlamentar³⁰.

Situația comunităților polone a înregistrat și momente de tensiune, mai cu seamă în cazul conflictului dintre Ion Nistor și ziarele „Rzeczpospolita” (Varșovia) și „Ilustrowany Kurier Codzienny” (Cracovia). Solicitarea acestor ziare de a i se atribui comunității polone din România un mandat parlamentar, întrucât aceasta ar fi depășit cifra de 50.000 persoane, a trezit iritarea istoricului român, pe atunci ministru de stat pentru Bucovina, propunând, în consecință, „lichidarea acestei situațiuni privilegiate, de care o mână de polonezi bucovineni se bucură de atâta vreme fără îndreptățire”³¹. Acest fapt a determinat, printre altele, închiderea Liceului polon din Cernăuți, în cursul anului 1922, precum și suspendarea temporară a difuzării ziarului „Ilustrowany Kurier Codzienny”³² în spațiul bucovinean (1923). În realitate, cifrele statistice consultate reflectă un paradox clar: polonii au depășit 60.000–70.000 de persoane, conform estimărilor din interiorul comunității și a datelor Consulatului Polon din Cernăuți, însă autoritățile române n-au recunoscut decât 48.253 la sfârșitul perioadei interbelice. În orice caz, cele două mandate parlamentare ale comunității polone (Stanisław Kwiatkowski, 1919–1920 și Tytus Czerkawski, 1939–1940) au fost obținute în condiții speciale, deja prezentate în paginile acestui capitol, de către polonii din România.

²⁹ Emil Biedrzycki, *História Polaków na Bukowinie*, Kraków, 1973, p. 195.

³⁰ A.M.A.E., Fond 71/România. 1920–1944, vol. 385, f. 6–9. *Raport nr. 22932 din 12 mai 1922.*

³¹ Ioan Scurtu, Liviu Boar, *op. cit.*, p. 452–453.

³² A.N.I.C., Fond D.G.P., dosar 69/1920, f. 36.

X. 3. Polonii bucovineni: evoluția învățământului în limba maternă

Învățământul în limba maternă a cunoscut importante transformări care i-au schimbat complet fizionomia față de perioada austriacă. În cazul polonilor din Suceava, aceștia au redactat o cerere adresată autorităților române la începutul anului școlar 1921/1922 în care se specifica: „Având în vedere că națiunea polonă, ucraineană și cea evreiască a declarat Secretariatului Școlar al Bucovinei că copii aparținători națiunilor lor să fie înrolați la școalele de stat cu limba de predare româna, au fost acești copii înscriși la Școala Primară de băieți.”³³ În Siret a fost înființată o școală româno-polonă, la Vicșani (Ruda), sub conducerea învățătorului Stanisław Żoładowski³⁴, școli cu predare în limba polonă funcționând în localitățile Adâncata, Siret, Tărășeni și Tereblecea³⁵. La un moment dat, predarea în limba maternă la școala din Solonețu Nou a fost pus sub semnul întrebării, determinând reacția localnicilor împotriva revizorului școlar Doroftei. Liderul lor, Andrei Zielonka s-a deplasat la Prefectura Gura Humorului pentru a solicita (re) introducerea limbii polone la școala din localitate³⁶. În aceste condiții, Solonețu Nou a fost efectuată o anchetă pentru a lămuri lucrurile, constatându-se că nici măcar 10% dintre elevii școlii Solonețu Nou nu știau să răspundă la o întrebare pusă în limba română³⁷. „Trăistutele copiilor – arăta Raportul – unele mai vechi, altele mai noi, erau ticsite de cărți în limba polonă. La școala Solonețu Nou dirigintele (directorul – n. n.) este polon la fel ca și școlarii. Dirigintele s-a plâns că a căutat mai multe cărți în limba polonă la Librăria „Ostașul Român” din Cernăuți, însă n-a găsit. Este nevoit să predea după manuale vechi de pe vremea austrieilor³⁸. Excesul de zel din comportamentul revizorului Doroftei, care dorea astfel „să se pună bine pe lângă forurile superioare”³⁹ a demontat paradoxul: slovacii care făceau propagandă pentru limbă polonă⁴⁰. Polonii bucovineni au înființat școli particulare. Aici, eforturile elevilor merituoși erau răsplătite prin acordarea unor burse (cazul celei care purta numele „Adam Mickiewicz” oferită de Societatea „Bursy Polskiej imienia Adama Mickiewicza” din Cernăuți). Existau societăți academice precum Towarzystwo akademików polskich „Ognisko” și Towarzystwo akademików polskich „Lechia”, Polskie Towarzystwo

³³ Apud Gheorghe Giurcă, *Istoria învățământului din Suceava, Suceava*, Tipografia Rof, 2004, p. 390.

³⁴ Franz Pieszczocho, *Polonezii în istoria orașului Siret* (comunicare în manuscris susținută la simpozionul științific româno-polon *Mai aproape unii de alții*, Suceava, 2– 4 septembrie 2005), p. 5.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ D.J.A.N.S., fond *Prefectura Județului Gura Humorului*, dosar 15/1925, f. 18.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, f. 11.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 12.

gimnastyczne i sportowe „Sokół” din Cernăuți. Clubul sportiv „Polonia” (Klub sportowy „Polonia”) din Cernăuți dispunea de un teren sportiv „Boisko Polskie” - lângă Grădina Publică din Cernăuți - , unde se disputau mai multe meciuri cu echipele aparținând altor etnii: „Maccabi” (evrei), „Polonia” și „Gwiazda”(poloni), „Dragoș Vodă” (români), „Dowbusch” (ucraineni)⁴¹. Societatea cu numele Kiliński din Cernăuți⁴² a fost întemeiată în 1908, având drept scop protejarea intereselor ucenicilor poloni de religie romano-catolică. În acest scop erau programate întâlniri în zilele de sărbători și de repaus duminical⁴³. Comitetul de conducere era format din președinte, locțiitor și un casier, reprezentând organismul însărcinat cu redactarea regulamentului. Președintele acestei societăți era dr. Eugeniusz Mitkiewicz⁴⁴. Societatea „Amicii Poloniei”⁴⁵ din Cernăuți a fost înființată în 1934 numărându-i printre membrii săi pe Gr. Nandriș, N. Bacinschi, G. Stefanowicz, A. Lukasiwicz, T. Czerkawski, T. Sauciuc Săveanu, A. Friedel, A. Procopovici ș.a.⁴⁶ La Suceava (Anexa nr. 3) precum și în multe localități bucovinene au activat cu mult succes pe tărâmul polonismului -numeroase Societăți și Asociații Frățești de Lectură⁴⁷.

În Cernăuți au funcționat două bănci polone (Bank Rolniczo-Przemysłowy, Rumuńsko-Polski Bank Akcyjny)⁴⁸ și Banca Româno-Polonă S.A.⁴⁹, care aveau un capital de 3 milioane de lei și filiale deschise la Vășcăuți și Storojineț. Bank Rolniczo-Przemysłowy (Banca Industrial-Agrară) era condusă de către Franciszek Włoszkiewicz, avându-l ca vicepreședinte pe dr. Eugeniusz Mitkiewicz (cenzori: Władysław Sedelmeyer, Bronisław Boróński și Władysław Gasperski); capitalul băncii era de 24.056.475 lei la sfârșitul anului 1928. Banca Româno-Polonă S.A. avea, la începutul anului 1925, un capital de două milioane de lei. Printre acționari se regăseau membrii de vază ai elitei cernăuțene: Grzegorz Szymonowicz, Antoni Panecki, Dominik Kobusiewicz, Leopold Branowicz, Faustyn Krasuski, Zygmund Kaczmarowski, Jan Sokalski, Feliks Smolinski⁵⁰. Sursa fondurilor financiare (din afara spațiului

⁴¹ ASRC Fond 38, inv. 2, dosar 4778, f. 1.

⁴² Idem, dosar 9761, f. 3.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 4.

⁴⁵ Idem, dosar 5989, f. 1. Societatea cernăuțeană „Gwiazda” din Cernăuți a fost întemeiată în 1882. „Societatea foștilor voluntari și legionari poloni din România”, cu sediul în Cernăuți s-a întemeiat în 1934.

⁴⁶ „Kalendarz Polski w Rumunii”, Cernăuți, 1932, p. 29.

⁴⁷ „Gazeta Polska”, Cernăuți, nr. 533, 14 aprilie 1928, p. 3.

⁴⁸ A. A. N., Fond K.N.P., dosar 82, f. 30.

⁴⁹ Vasile Ungurean, *Mișcarea bancară din Bucovina în ultimii 10 ani*, în vol. *Zece ani de la Unirea Bucovinei (1918–1928)*, Cernăuți, Editura „Glasul Bucovinei”, 1928, p. 333.

⁵⁰ Florin Anghel, *Studiu preliminar al evoluției minorității polone din România Mare, 1918–1940*, în „Revista Istorică”, serie nouă, tom VIII, nr. 1–2, ianuarie 1997, p. 39.

românesc), derulate prin intermediul Consulatului Polonez din Cernăuți era îndreptată – cu știința autorităților – spre sprijinirea efectivă a unor activități economice a polonilor bucovineni: cazul elocvent al cooperativei „Połunt” (Poiana Micului), specializată în fabricarea untului și a brânzeturilor.

Autoritățile române au numit la școlile alogenilor, predilect în funcțiile de conducere, a unor cadre de etnie română și în localitățile polone Poiana Micului, Pleșa, Solonețu Nou⁵¹. Măsura a avut darul să-i nemulțumească pe etnicii poloni din Bucovina istorică, care vor acuza autoritățile de „românizare”, idee reluată și amplificată⁵² în cuprinsul rapoartelor înaintate Varșoviei de către titularii Consulatului de la Cernăuți. Autoritățile române înființaseră, la 20 februarie 1919, în Cernăuți, un liceu de stat polon (Liceul nr. 5) frecventat, la început, numai de elevi din cursul inferior. Elevii poloni din cursul superior își făceau studiile la Liceul German din același oraș. Din păcate, acest liceu s-a desființat în 1922⁵³, fiind condus în acel an de către profesorul de istorie-geografie Isidor Pochmarski⁵⁴. În 1922, Liceul Polon din Cernăuți (aici învățau 166 de elevi aparținând acestei etnii) a fost înglobat în Liceul nr. 1 „Aron Pumnul” (liceu românesc). Prin desființarea Liceului nr. 5 Polon – ordonanța directorului general pentru instrucțiunea publică nr. 5.644 din 26 septembrie 1922 – elevii au fost nevoiți să se înscrie la Liceul „Aron Pumnul” din Cernăuți⁵⁵. Conform mărturiilor, cu acest prilej nu s-au înregistrat „fricțiuni între elevii români și elevii poloni”⁵⁶.

La clasele cu predare în limba maternă au fost păstrați profesorii poloni care funcționaseră la Liceul nr. V: profesorul de istorie-geografie Isidor Pochmarski, Ștefan Lenkisch, Eugen Guszul și Victor Hahon. Restul cadrelor didactice au ales să plece în Polonia. Motivul a fost însă cu totul altul: guvernarea național-liberală înființase acest liceu doar pentru a-și atrage sprijinul comunității polone. Odată perioada critică depășită, inițiativa a fost anulată. Liderii național-liberali au apreciat că înființarea acestui liceu fusese oricum o măsură mult favorabilă comunității polone (sic!)⁵⁷. Pentru nevoile educaționale ale elevilor de la clasele polone din cadrul Liceului „Aron Pumnul” din Cernăuți, au fost detașați profesori de la alte licee cernăuțene: dr. Maximilian Barbasch (chimie, matematică și fizică) și dr. Marcus Wachsmann

⁵¹ A.N.I.C., Fond *Ministerul Instrucțiunii Publice*, dosar 11/1922, f. 94.

⁵² Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 65.

⁵³ *Ibidem*, p. 75.

⁵⁴ Ion Scurtu, Liviu Boar, *op. cit.*, p. 452.

⁵⁵ Teodor Bălan, *Cronica anului școlar 1922/1923*, în „Anuarul Liceului Statului No. 1 «Aron Pumnul» în Cernăuți. Anuarul pe anii școlari 1921/1922 și 1922/1923 (cuprinzând și date mai însemnate din anii 1914-1921)”, Redactat de dirigintele Liceului, Gheorghe Palamareșcu, Cernăuți, 1924, Societatea Tipografică Bucovineană, p. 33.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare 1918-1930*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 98.

pentru filologie clasică. Pentru predarea obiectului geometrie descriptivă a fost angajat Cornel Tamavski de la Școala Reală Ortodoxă din Cernăuți. În cazul religiei romano-catolice a fost adus Hygin Schutter, de la Liceul nr. III. Profesorul Orest Dragan de la Liceul nr. III a fost adus, de asemenea, pentru nevoile claselor polone⁵⁸.

În registrele matricole ale liceului „Aron Pumnul” din Cernăuți (anul școlar 1922/1923), găsim numeroși elevi de origine etnică polonă⁵⁹. Măsurile autorităților române au determinat reacția fermă a polonimii bucovinene: la 28 noiembrie 1923, a avut loc o Adunare Națională a polonilor, condusă de Tytus Czerkowski, în fața clădirii Casei Polone („Dom Polski”) din Cernăuți (strada lăncu Flondor). Adunarea a adoptat o *Moțiune* care condamna politica de „românizare” a copiilor de etnie polonă prin intermediul sistemului de învățământ. Conținutul documentului făcea referire – printre altele – și la problema învățătorilor și profesorilor poloni repartizați la posturi în școlile din Vechiul Regat sau Dobrogea, unde erau românizați⁶⁰. Autorii documentului au criticat măsurile adoptate de către autoritățile române de a recurge la pensionarea cadrelor didactice de etnie polonă și măsura desființării claselor polone de la școlile din Cernăuți⁶¹. Polonii mai invocau românizarea numelor de familie și interzicerea folosirii limbii materne de către elevi în diverse împrejurări, implicit a practicării religiei romano-catolice – acuzații, care n-au fost confirmate, se înțelege, de către cercetările oficiale ulterioare, realizate chiar de către autoritățile școlare românești⁶². În virtutea Legii pentru învățământul particular, din decembrie 1925, la Bulai (Moara), localitate aparținând administrativ de Suceava, a luat ființă o școală frecventată de un număr de 49 de elevi. În conformitate cu prevederile legale, aceste școli puteau fi înființate pe lângă Casele Polone ori, după caz, pe lângă școlile românești. Acest lucru s-a și întâmplat, în cursul anului 1925/1926, când la Suceava a luat ființă o școală mixtă de 88 de elevi de etnie polonă⁶³. În același an, o altă școală a fost înființată la Ițcani, însă efectivul de elevi era mult mai mic⁶⁴.

Evoluția școlilor în limba polonă a alimentat într-un oarecare grad o anumită dispută în contextul legăturilor româno-polone, fără însă să se ajungă la fracturi sau momente tensionate, potrivit ziarului polon „Epoka” (din octombrie 1926): „Mai de mult, tratatele încheiate între state erau expresia intereselor dinastice, iar ele erau, în cel mai bun caz, expresia unei concepții independente de voința națiunii; azi, însă, relațiile dintre state nu pot fi în contradicție cu

⁵⁸ Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 34.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 35–123.

⁶⁰ AMAE, Fond *România. 1920–1944*, vol. 385, f. 10–13.

⁶¹ *Ibidem*, f. 12.

⁶² *Ibidem*, f. 13.

⁶³ *Ibidem*, p. 390–391.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 391. „Anuarul Liceul de Băieți din Siret pe anii școlari 1931/32 și 1932/33”, întocmit de Nicodim Ițcuș, directorul liceului, Cernăuți, Tiparul „Glasul Bucovinei”, p. 68–77.

interesele națiunii și chiar cu interesele unei părți a națiunii. Aceste interese, de un caracter pur internațional (în deosebire de interesele individuale ale statelor) joacă un rol și duc la rezolvarea problemelor Guvernului austriac prin cel român, cu deplina încredere, deoarece vedeau la români un popor frățesc care, trăind sub sceptrul Habsburgilor, timpuri grele pentru dezvoltarea lor națională, va înțelege nevoile culturale ale celorlalte naționalități, în primul rând ale polonilor. Primii ani de stăpânire română în Bucovina păreau a realiza aceste speranțe: guvernul român s-a învoit pentru etatizarea gimnaziului, seminarului de învățători și a școlilor cu limba de predare polona. Această perioadă a durat însă foarte puțin: în timpul de la 1920 – 1924, școlile române au fost cu desăvârșire românizate și, actualmente, în nici o școală nu există limba de predare polonă, deși numai la Cernăuți numărul copiilor poloni, în vârstă de a merge la școală, depășește cifra de 1.000. În foarte puține școli s-a păstrat încă limba polonă ca unul din obiectele de predare, în două sau trei ore pe săptămână dar, și în acest domeniu special, mutarea învățătorilor poloni în localități pur românești aduce la desființarea restului de educație polonă. Situația este cu atât mai tristă cu cât celelalte naționalități, ca de exemplu germanii, care nu au lăsat o bună amintire în memoria românilor în timpul ultimului război, posedă școli secundare în Bucovina, unde populația polonă este, de asemenea, lipsită de posibilitatea de a-și educa copii în limba maternă. *Această stare cere o îndreptare imediată și radicală.* Poporul polon, neavând intențiunea de a se amesteca în chestiunile interne ale poporului român, trebuie totuși să constate, cu cea mai mare durere și întristare că, în țara aliată nouă, copii poloni nu au posibilitatea de a învăța în limba pe care o vorbesc. Conștiința acestui fapt va avea consecințe rele în privința relațiilor polono-române și, de aceea, tratatul trebuie să fie sprijinit de o dovadă din parte românilor că România este interesată nu numai în întocmirea formală a Convențiunii, dar și în dorința de a provoca, la poporul polon, sentimente amicale la adresa României”⁶⁵.

Aceste probleme nu și-au putut găsi – din nefericire – o rezolvare adecvată din partea autorităților române, nereprezentarea parlamentară a comunității polone fiind una din explicații (deși poate, nu cea mai importantă). În domeniul învățământului secundar, existau la Cernăuți o Școală Civilă de fete și o Școală Normală de fete, ambele susținute de Congregația de maici catolice „Familia Mariei” din Lwów (Polonia)⁶⁶. Aceasta din urmă primește „drept de publicitate”, în sensul că diplomele de absolvire erau recunoscute de stat. Conform unui raport de inspecție al acestei școli, semnat de către inspectorul școlar Nicolae Tcaciuc-Albu, instituția dispunea de o grădiniță, o școală primară de 4 clase și de o școală civilă cu trei clase, iar limba de predare era polona, cu excepția istoriei și geografiei⁶⁷, predate de un anume Halus, institutor urban de

⁶⁵ A.M.A.E., Fond 71/Polonia, vol. 52, f. nepaginată.

⁶⁶ A.N.I.C., Fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 594/1922, f. 9.

⁶⁷ *Ibidem*, f. 13. Copie raport de inspecție nr. 3273/1922, semnat de inspectorul școlar Nicolae Tcaciuc-Albu.

origine română. Instituția era, în realitate, o filială a Centralei din Lemberg, iar fostul său director, Otton Żukowski, emigrat în Polonia din 1921, continua să influențeze destinele instituției. Clasele aveau efective de 30 de elevi care nu stăpâneau foarte bine limba română. Corpul profesoral era format din maici catolice, dintre care două – potrivit raportului de inspecție – nu cunoșteau limba română⁶⁸. Ziarele polone ale vremii au urmărit cu multă atenție respectarea și garantarea drepturilor polonilor din România Mare, în special a comunităților din Bucovina. Tocmai de aceea ziarul cernăuțean „Głos Prawdy” (reprezentând „Koło Polskie”), condus de către avocatul Grzegorz Szymonowicz, a criticat dur măsura autorităților române de a închide Seminarul confesional particular de institutori „Surorile Mariei” cu sediul la Lwów⁶⁹.

Episodul în cauză a oferit prilejul și altor ziare polone („Słowo Polskie”) de a lansa acuzații dure la adresa autorităților române, invocându-se „exterminarea” și „deznaționalizarea”⁷⁰ polonilor din România. Era vorba – cum precizam în rândurile de mai sus – de o amplă campanie mediatică a presei din Varșovia și Cracovia⁷¹. La 8 mai 1928, polonii bucovineni au redactat și înaintat Ministerului Instrucțiunii Publice un cuprinzător *Memoriu*, în care solicitau: introducerea învățământului polon la școlile în care erau înmatriculați elevi de etnie polonă, numirea lui Adolf Mitelski pentru predarea religiei în limba polonă, introducerea studiului în limba polonă în patru școli cernăuțene („General Mircescu”, „Ștefan cel Mare”, „Calea Plevnei” și „Caliceanca”), desemnarea claselor paralele pentru elevii poloni, introducerea învățământului în limba polonă la Liceul „Aron Pumnul” și Liceul de Fete nr. 2 din Cernăuți începând cu cl. I-a, deschiderea secției polone la Școala Normală din Cernăuți și a claselor polone la școlile din Boian, Sadagura, Coțmani, Zastavna, Vășcăuți, Vijnița, Jadova, Davideni, Laurenca pe Siret, Dunavăț, Tereblecea, Suceava, Rădăuți, etc., mutarea institutorilor poloni la școlile polone, anularea interzicerii vorbitului limbii materne⁷². Documentul era semnat de către Adalbert Grzybowski, în calitatea oficială de vicar general⁷³. Această reacție a polonilor bucovineni fusese justificată de o serie de măsuri adoptate de către guvernele național-liberale în Bucovina, între anii 1927–1928: desființarea școlilor de stat și a claselor cu predare în limbile minorităților, interzicerea punerii în scenă, la Teatrul Național din Cernăuți, a unor piese în alte limbi decât aceea oficială, în cazul unor piese jucate în limbile minoritarilor era introdusă o suprataxă de

⁶⁸ *Ibidem*, f. 14.

⁶⁹ A.M.A.E., Fond 71/România. 1920-1944, vol. 385, f. 15. *Raport nr. 576 din 17 februarie 1928*.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 16. Vezi articolul *În apărarea polonezilor din Bucovina*, în „Słowo Polskie”, nr. 46, 13 februarie 1928.

⁷¹ *Ibidem*, f. 18. Articolul *Lămuriri în chestiunea școlilor poloneze din Bucovina*, în „Słowo Polskie”, nr. 111, 23 august 1928.

⁷² *Ibidem*, f. 19–22. *Raport nr. 679, mai 1928*.

⁷³ *Ibidem*.

12%⁷⁴. În general, istoricii apreciază că politica național-liberală în domeniul minorităților a dus la scăderea frecvenței școlare în cazul elevilor minoritari⁷⁵.

În plan religios, polonii erau foarte bine organizați, trezind chiar nemulțumirile germanilor, mult mai numeroși. Vicarul general al Bucovinei era arhiepiscopul infulat Wojciech Grabowski, secretarul general al Vicariatului fiind misionarul Mieczysław Gieczykiewicz⁷⁶. Apostolul vicar general, arhiepiscopul din Lwów, Bolesław Twardowski din Bucovina a fost înlocuit, în 1926, cu Wojciech Grabowski.

Integrarea comunităților polone în Regatul Român s-a realizat fără probleme majore, atât România cât și Polonia având o frontieră comună, fiind legate și printr-un tratat de alianță defensivă. Învățământul în limba maternă, cât și gradul de reprezentare politică a polonilor au avut de suferit, lucru reflectat de documentele cercetate de către noi, formând obiectul unor memorii și plângeri adresate autorităților române. Presa polonă și Consulatul Republicii Polone de la Cernăuți au cunoscut și sesizat aceste probleme, implicându-se – în măsura posibilităților – în rezolvarea lor. Istoria polonilor bucovineni în perioada interbelică a cunoscut atât lumini cât și umbre. Biserica romano-catolică, societățile culturale, presa, liderii politici, patria-mamă au contribuit – prin diferite forme și mijloace – la identificarea unor soluții convenabile. Dialogul polonilor bucovineni cu autoritățile române a fost nu doar necesar ci și posibil, el dovedindu-se chiar fructuos pentru ambele părți. Polonii bucovineni s-au dovedit a fi întotdeauna un partener loial pentru autoritățile române, fiind interesați și legați de destinul Bucovinei istorice.

Czytajcie i rozpowszechniajcie

„Kurier Polski“

tygodnik ilustrowany w języku polskim w Rumunii

Nowości z kraju, z Polski i ze świata

W każdym polskim domu — polska gazeta!

Abonament roczny Lit. 150.—, półroczny Lit. 75.—,
kwartalny Lit. 50.—, miesięczny Lit. 25.—



12. Reclamă la ziarul polon „Kurier Polski”, Cernăuți (sursa: „Kalendarz Polskiego Związku Szkolnego w Rumunii na Rok 1939”, Cernăuți, Z Drukarni – Eminescu, 1938)

⁷⁴ Ștefan Purici, *op. cit.*, p. 143.

⁷⁵ Jean Ancel, *Contribuții la istoria României. Problema evreiască, 1933–1944*, vol. I, partea întâi, București, Editura Hasefer, 2001.

⁷⁶ „Kalendarz Polski w Rumunii”, Cernăuți, 1932, 17.

Capitolul XI

MAGHIARII DIN BUCOVINA

XI. 1. Considerații preliminare

Așezarea maghiarilor în Bucovina a fost determinată de politica etno-demografică a autorităților austriece de a coloniza un spațiu geografic¹ unde, potrivit textelor istorice, populația era destul de rară². Este vorba de grupuri de maghiari emigrați din Transilvania – majoritatea secuilor³ – stabiliți în zonele de șes din Bucovina istorică, (între anii 1784 – 1786), printre aceștia regăsindu-se și un anumit număr de ceangăi⁴.

Stabilirea maghiarilor în Bucovina a fost determinată de considerente de ordin militar: reorganizarea sistemului de apărare al frontierei Imperiului Habsburgic a restrâns drepturile și privilegiile secuilor din Scaunele Ciuc și Trei Scaune. Nemulțumiți, aceștia s-au adresat, în două rânduri, împărătesei Maria Tereza, fără a primi vreun răspuns. În aceste condiții, la 7 ianuarie 1764 s-a desfășurat o adunare a secuilor⁵ la Maděfalva (Madefalău, localitate din județul Harghita) în vederea găsirii unei soluții⁶. Autoritățile habsburgice au interpretat greșit scopul acestei adunare (secuții nefiind înarmați), astfel încât generalul Siskovics a ordonat masacrarea participanților (siculidiciu – masacru în limba latină)⁷. În urma acestui eveniment, când au murit aproximativ

¹ Sebestyén Ádám, *A bukovinai székelyzség tegnap és ma. A bukovinai andrásfalvi syekelzsek élete és története Maděfalvától napjainkig című könyv átdolgozott és kibővített kiadása*, Kiajda a Tolna Megyei Könyvtár Szekszárd, 1989, p. 12.

² Erich Zöllner, *Istoria Austriei*, vol. I, ediția a VIII-a, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 390.

³ *Bucovina în prima descriere fizico-politică. Călătorie în Carpații Dacici (1788–1789)*, ediție bilingvă cu introducere, postfețe note și comentarii de acad. Radu Grigorovici, prefată de D. Vatamaniuc, Rădăuți, Editura Septentrion, 2002, p. 57.

⁴ Raimund Friedrich Kaindl, *Geschichte der Bukowina. Die Bukowina unter der Herrschaft des österreichischen Kaiserstaates (zeit 1774). Festschrifts zum fünfzigjährigen Redierungsjubiläum Franz Jozef I*, Czernowitz, H. Pardini, 1899, p. 77. Vezi și nota 21. Între anii 1762–1763, 900 de familii secuiești au părăsit Scaunul Ciuc pentru a se adăposti în Moldova.

⁵ W. Kovacs Andras, *Minoritatea maghiară*, în vol. *Minoritățile naționale din România. Dovezi istorice privind așezarea și evoluția*, București, Editura Kham, 2001, p. 82. Originea secuilor nu este, încă, foarte bine cunoscută. Se pare că vorbeau, încă de la apariția lor, limba maghiară.

⁶ Ștefan Mteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII–XX*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977, p. 125.

⁷ Sebestyén Ádám, *op. cit.*, p. 6.

400 de secui (1.000 de răniți), au decis emigrarea lor în Bucovina (un număr de 2.678 secui)⁸.

Primii coloniști maghiari sunt menționați între 1776–1777, imediat după anexarea părții de nord-vest a Moldovei de către Imperiul Habsburgic⁹. Aceștia au fost aduși de către generalul Gabriel Splény von Mihaldy, întemeind coloniile maghiare Fogadjisten și Istensegits¹⁰. În 1783, András Hadik, guvernatorul Transilvaniei a fost delegat să mute maghiarii refugiați din Moldova în Bucovina. Grupurile maghiarilor emigrați din Bucovina erau formate din secui (majoritatea din cei care rezistaseră masacrului de la Madelfalva), maghiari care veniseră înaintea acestei colonizări, alături de ceangăi (într-un număr mult mai mic și desigur, dificil de apreciat)¹¹.

Numărul populației de origine maghiară a cunoscut anumite fluctuații – nu foarte importante – determinate, în general, de considerente de ordin socio-economic¹². Maghiarii au întemeiat cinci colonii în Bucovina istorică, realizând concentrări etnice omogene de confesiune (majoritară) romano-catolică și protestantă (calvină), desfășurând activități agricole în principal, contribuind prin munca lor la prosperitatea provinciei: Andrásfalva, Hadikfalva, Istengetis, Józseffalva respectiv Fogadjisten¹³.

În 1786 aceste colonii existau deja în Bucovina fiind locuite de un număr de 2.350 de maghiari (120 dintre ei aparținând religiei protestante). Referitor la acest aspect, Ion Budai Deleanu, nota: „În Bucovina sunt și trei-patru sate de unguri, care s-au născut din secuii fugiți din Ardeal în Moldova. E de prisos a ne ocupa cu originea, limba, obiceiurile și religia lor; secuii fiind cunoscuți, iar ungurii din Bucovina fiindu-le perfect asemenea după obiceiuri, limbă și port. Ei sunt sau catolici sau reformați; numai atâta am să observ că între ei se găsesc cei mai mulți hoți de vite, un vițiu care este, de altminterea, în general în Bucovina”¹⁴. În 1777 este atestată stabilirea maghiarilor la Istensegits și Fogadjisten¹⁵. În 1778 în Bucovina au mai venit – din Transilvania – un

⁸ Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. 125.

⁹ Antal Béla, *Emlékek a Hadikfalvi székelyek életeből*, Bonyhád, 2000, p. 6.

¹⁰ Mihai Pânzaru, *Istoria coloniei de secui Hadikfalva din Bucovina*, în „Hadikfalva/Domești” (Muzeul Furman), I, nr.1, 2002, p. 2–4.

¹¹ Petru Ciobanu, Vasile Slănină, Reveca Prelipcean, *Cupca, un sat din Bucovina. Monografie istorică, Partea I (anii 1429–1944)*, Câmpulung Moldovenesc, Editura Amadoros, 2004, p. 89.

¹² Johann Polek, *Die magyarsichen Ansiedelungen Andreasfalva, Hadikfalva und Joseffalva in der Bukowina*, Czernowitz, 1899, p. 7.

¹³ Valerian Procopciuc, *Voivodeasa, destinul dramatic al unei colonii germane din Bucovina*, în „Analele Bucovinei”, II, 2/1995, p. 377. Autorul face referire la trei colonii de ceangăi – afirmație nedocumentată – întemeiate la 1777.

¹⁴ Academia Română, Filiala Iași, Centrul de Studii „Bucovina” Rădăuți, *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, ediție bilingvă cu introduceri, note și postfețe de acad. Radu Grigorovici, prefată de D. Vatamaniuc, București, Editura Academiei Române, 1998, p. 401.

¹⁵ *Ibidem*, p. 24.

număr de 431 de secui (alături de 4.587 români) proveniți din comitatele Bistrița Năsăud, Maramureș și Trei-Scaune¹⁶. La sfârșitul anului 1785, autoritățile habsburgice au mutat 36 de familii de maghiari la Hadikfalva, 35 de familii la Andrásfalva – localități situate în apropierea Rădăuțiului (Radóc – în maghiară, Radautz – în germană) și alte 33 la Józseffalva¹⁷, lângă Suceava (Szucsáva în maghiară)¹⁸.

În anul 1786 a început emigrarea maghiarilor: în vara anului 1786 erau la Hadikfalva.¹⁹ (satul lui Hadik, denumire provenită de la generalul András Hadik)²⁰ 28 de case pustii, la Andrásfalva (Măneuți) – 7, iar la Józseffalva (Vornicenii Mari)²¹ – 16.

XI. 2. Maghiarii bucovineni: excurs statistic

Numărul maghiarilor a evoluat treptat pe calea sporului natural. La Fogadjisten erau încă minoritari la mijlocul secolului al XIX-lea. În 1846, pe teritoriul Bucovinei erau înregistrate 5.586 persoane de origine maghiară. În 1842, în cele cinci colonii maghiare din Bucovina au fost înregistrați 402 credincioși calviniști, dintre care 361 locuiau în Andrásfalva (localitate unde a funcționat, începând cu mijlocul secolului al XIX-lea, singura parohie calvinistă din Bucovina istorică)²². În 1848, maghiarii din Hadikfalva s-au răsculat sub conducerea lui Martonfi, revolta fiind însă, reprimată sângeros la 25 mai 1848 de către compania 14 cantonată în Rădăuți²³.

Evoluția istorică a maghiarilor din Bucovina s-a bucurat și se bucură în continuare, după știința noastră, de o atenție constantă din partea istoricilor maghiari (sau a cetățenilor români de etnie maghiară stabiliți sau nu în Ungaria) și doar pasager se regăsește în textele istoricilor români preocupați de istoria Bucovinei. Dincolo de conotațiile, în general politice, care continuă implicit să

¹⁶ Nicolae Ciachir, *Istoria slavilor*, București, Editura Oscar Print, 1998, p. 164. La data relatată de autor, coloniile maghiare funcționau deja în mod distinct. În plus, la Iacobenii nu sunt menționați maghiari, localitatea fiind cea mai veche colonie germană din Bucovina. Probabil, o confuzie cu Iacobești.

¹⁷ Nicolae Ciachir, *op. cit.*, p. 164.

¹⁸ Sebestyén Ádám, *op. cit.*, p. 12–19.

¹⁹ D.J.A.N.S., Fond Colecția de Stare Civilă Parohia romano-catolică Dornești/Hadikfalva. Registrul de nașcuți, 1882–1913, f. 13–15.

²⁰ Cornel Kozak, Eduard Fischer, *Heimatskunde der Bukowina, zum Gebrauche für Schulen und zum Selbstunterricht*, Czernowitz, 1900, K.K. Universitäts-Buchhandlung H. Pardini (Engel & Suchanka), p. 70.

²¹ Johann Polek, *op. cit.*, p. 40.

²² *Ibidem.*, p. 15.

²³ Petru Rezuș, *Contribuții la istoria orașului Rădăuți (până la 1918)*, București, Editura Litera, 1975, p. 107. Autorul consideră, eronat, că această localitate a fost populată de ceangăi.

influențeze studiul relațiilor româno-maghiare²⁴ pe diverse paliere, apreciem că, comunitățile maghiare asupra cărora vom insista în mod succint, în rândurile de mai jos, și-au pus amprenta în mod benefic asupra așezărilor în care au locuit, lăsând impresia unor oameni harnici și gospodari.

La nivelul orașelor din Bucovina istorică, maghiarii au ocupat diferite funcții administrative, în ierarhia Bisericii romano-catolice sau în cadrul sistemului educațional, în calitate de învățători și profesori. În colonia Hadikfalva, Márthon Pál deținea o proprietate funciară de 80 fâlcii de pământ. Márthon Fábíán și Márthon Lazăr au fost urmașii săi. Ginerii săi, Biro János și Kovacs Motzi au avut, de asemenea, însemnate proprietăți pe teritoriul coloniei²⁵. Între anii 1878–1879 s-a construit prima linie de cale ferată Hadikfalva/Rădăuți. Pe teritoriul coloniei Hadikfalva, frații Ambrus (maghiari) au construit, între anii 1800–1830, o moară de lemn pe cursul râului Suceava (naționalizată de autoritățile comuniste în 1945)²⁶. În 1883 au emigrat, din Bucovina în Ungaria, 3.460 de persoane (912 dintre aceștia fiind originari din Andrásfalva). Familiile Boldiszár Gèber și Rozalia Csernik (din Hadikfalva) au emigrat (1883) în Székelykeve (azi Skorenovac, Republica Serbia-Munte negru). De aici, urmașii lor au emigrat în Statele Unite ale Americii: Menyherth Gèrber (1898 – 1930) în Chicago (1921), alături de soția sa, Maria Eberhardt (1900 – 1974)²⁷.

În 1890 au mai rămas – din cauza emigrărilor – doar 476 de credincioși calvini în întreaga Bucovină²⁸, față de cei 934 înregistrați la recensământul din 1880. La 31 decembrie 1880 erau 8.139 maghiari în Bucovina: 3.255 la Hadikfalva, 2.286 la Istensegits, 1.712 la Andrásfalva, 561 la Józseffalva și 133 la Fogadjisten²⁹. În 1880 erau 9.387³⁰, în 1890, 8.136³¹, în 1910, 10.391, ajungând, în 1930, la un număr de 11.860. După 1880, numărul maghiarilor din Józseffalva a intrat într-un declin evident în raport cu rutenii și românii.

Maghiarii aveau drept ocupații agricultura, creșterea vitelor și legumicultura, asigurând aprovizionarea orașelor Rădăuți, Siret și Suceava³². În 1836, direcția domeniul Rădăuți a încercat mutarea a 80 – 100 de familii nevoiașe din Mănești la Tomnatic (lângă Straja – localitate menționată eronat

²⁴ Lucian Leuștean, *România, Ungaria și Tratatul de la Trianon 1918–1920*, București, Editura Polirom, 2002, p. 5.

²⁵ Mihai Pânzaru, *Arhive secrete. Comuna Dornești în dosarele postului de miliție Dornești*, în „Hadikfalva/Dornești” (Muzcul Furman), Dornești, I, nr. 1, 2002, p. 9.

²⁶ *Ibidem*, p. 10.

²⁷ Johnny Daniel Gèrber, *From Hadikfalva/Bukovina to Sweden*, în „Hadikfalva/Dornești” (Muzcul Furman), I, nr. 1, 2002, p. 24.

²⁸ Constantin Ungurcanu, *op. cit.*, p. 197.

²⁹ Johann Polek, *op. cit.*, p. 42.

³⁰ „Kurjer Polski w Rumunii”, Cernăuți, II, nr. 51, 22 iulie 1934.

³¹ „Viața Românească”, Iași, vol. VI, II, 1907, p. 77.

³² Constantin Ungurcanu, *op. cit.*, p. 103.

drept Laudorsfalva)³³. La 21 ianuarie 1864 aici erau menționate (într-un raport al administrației domeniului Solca) un număr de 31 de familii. În 1866, din cauza foametei³⁴ maghiarii s-au reîntors la Andrásfalva și Hadikfalva³⁵.

În 1861 a luat naștere Asociația „Szent László”, formată din preoți romano-catolici, având ca scop păstrarea identității romano-catolicilor de la est de Carpați³⁶, acționând în domeniul educațional și cultural³⁷. În 1880, secuii din Bucovina (considerați –în mod eronat - ceangăi de o parte a presei din Budapesta) au intrat în atenția Asociației „Szent László”, guvernul maghiar pregătind chiar o strategie pentru repatrierea lor. Grupuri organizate de secui au emigrat în Statele Unite ale Americii, iar un număr de 4.000 de secui au primit pământ din partea guvernului Kaliman Tisza, în regiunea de la Dunărea de Jos (lângă Panciova)³⁸. Au apărut astfel satele Hertelendifalva, Sandorregyhaza și Nagygyorgyfalva³⁹. În 1888, coloniștii secui au decis să se întoarcă în Bucovina din cauza faptului că pământurile lor erau frecvent inundate de apele Dunării⁴⁰. O mică parte s-a stabilit în satele croate și șvabești din Bácska. Până în 1910, cu intermitențe, secuii bucovineni au colonizat așezările din jurul localității Deva (Ghioroc, Babsa, Hunedoara, Vice, Magyarnemegye, Luduș, Streisângeorgiu și Cristur)⁴¹. Este vorba de un număr de 5.500 de secui numiți în textele istorice ale vremii drept „cei de la Deva” și care, în 1945 s-au alăturat secuilor repatriați din Bucovina în drumul lor spre Bácska⁴².

Emigrarea secuilor din Bucovina în Canada a început la sfârșitul secolului XIX și a continuat sporadic, după 1920, când un grup de maghiari a emigrat în Brazilia și S.U.A. Între 1905–1914, mulți maghiari bucovineni au preferat să emigreze în Canada, destinația lor preferată. Este vorba de localitatea Regina, capitala regiunii Saskatchewan, unde de au emigrat 160 de familii secuiești. Aici, secuii au contribuind substanțial la apariția unor localități precum: Eszterháza, Székelyföld, Máriavölgy, Punnichy, Hapkins și Hamilton⁴³. În 1909, alte 78 de familii împreună cu un număr de 44 de persoane necăsătorite au urmat aceeași destinație. Acestea erau date furnizate de către consilierul lui Árpád Várady, liderul Asociației „Szent László”, într-un

³³ Raimund Friedrich Kaindl, *op. cit.*, p. 78.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Béla Makkai, *Caring for Hungarians in Bukovina*, <http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatás/minreshtm>

³⁶ *Asszimiláció vagy kivándorlás? Források a moldvai magyar etnikai Magyar csoport, a csángók modern kori történelmének tanulmányozásához (1860–1989)*, Szerkesztette Vincze Gábor, Teleki László Alápitvány, Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolossvár, 2004, p. 96–70.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Mihai Pânzaru, *Istoria coloniei*, p. 5.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Antal Béla, *op. cit.*, p. 7.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Antal Béla, *op. cit.*, p. 7.

raport confidențial întocmit în toamna anului 1904, către ministrul culturii din Austro-Ungaria.

Árpád Várady, era preocupat de situația calviniștilor de la Andrásfalva (Mănești)⁴⁴, pregătind o strategie de ajutor economic și educațional pentru aceștia. În lumina acestor informații, situația maghiarilor din Bucovina aflați într-o relație foarte bună cu autoritățile austriece era diferită față de comunitatea maghiară din Croația. În 1900, la nivelul Bucovinei istorice statisticile înregistrau un număr de 9.516 maghiari (majoritatea de confesiune romano-catolică). La 23 octombrie 1910, au fost publicate, în ziarul „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, listele complete ale alegătorilor din localitățile Bucovinei în vederea apropiatelor alegeri. A fost introdus votul universal, direct și secret, la care aveau dreptul să se înscrie bărbații care aveau 24 de ani. Pentru completarea listei alegătorilor, locuitorii trebuiau să se decidă din care curie națională vor face parte: germană, română, ruteană sau polonă. Maghiarii au fost incluși în curia română. Au fost înregistrați în total 180.414 alegători, din care 66.569 în listele românești, 64.673 în listele ucrainene, 39.492 în listele germane și 9.680 în cele polone. În listele românești s-a regăsit și un număr de 2.000 alegători maghiari⁴⁵.

XI. 3. Maghiarii bucovineni în timpul Primului Război Mondial

În timpul Primului Război Mondial, secuii din Bucovina au fost ajutați cu cărți și material didactic trimis de către confracții lor din Transilvania. Textele istorice consultate indică prezența maghiarilor din Bucovina în armata austro-ungară: un anume Kerekes din Hadikfalva a comandat un grup de militari la Rarancea (lângă Cernăuți); a ajuns la Sucevița, unde a coordonat săparea unor tranșee de către localnici⁴⁶. Coloniile maghiare din Bucovina aflate aproape de linia frontului au fost puternic afectate: localitatea Hadikfalva a fost ocupată de trupele rusești, iar Biserica a suferit pierderi serioase. Un număr 300 de tineri maghiari au trecut frontiera în Ungaria, pentru a se înrola voluntari în Beszterce⁴⁷. Școlile maghiare au fost transformate în spitale de campanie pentru trupele țariste. În vara anului 1917, Józseffalva și Fogadjisten au rămas sub ocupația trupelor țariste, doar Andrásfalva fiind eliberată de trupele austriece⁴⁸. Colonia Istensegíts a suferit mari distrugerii din partea trupelor ruse, numai

⁴⁴ Béla Makkai, *op. cit.*,

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ Constantin Ungureanu, *Populația Bucovinei în perioada stăpânirii austriece (1774–1918)*, în „Glasul Bucovinei”, X, nr. 3–4 (39–40), 2003, p. 17.

⁴⁶ Valerian Procopciuc, *Sucevița. Sat al Obcinilor Bucovinei și gropniță a Movileștilor*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2003, p. 167.

⁴⁷ Sebestyén Ádám, *op. cit.*, p. 46.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 76.

școala și biserica nesuferind pagube. Trupele române și austriece au colaborat – timp de două luni – la repararea distrugerilor produse de război.

Victoria Antantei și încheierea Tratatului de Pace de la Saint Germain (9 decembrie 1919) au pus capăt, pentru o bună perioadă de timp, legăturilor dintre guvernul maghiar și coloniile maghiare din Bucovina.

XI.4. Maghiarii bucovineni: aspecte privind învățământul în limba maternă

Învățământul în limba maternă a reprezentat o preocupare a maghiarilor bucovineni relativ la consolidarea identității etnice a locuitorilor celor cinci colonii din Bucovina istorică. În anul școlar 1870–1871 în Bucovina au fost înregistrate cinci școli maghiare (nivel primar), frecventate de un număr de 353 de elevi. Firește, continuarea studiilor era posibilă în cadrul formelor de învățământ unde limba de predare era germana (în sistemul austriac de învățământ școlile de băieți și de fete funcționau separat). În 1890, 625 de elevi erau instruiți exclusiv în limba maghiară⁴⁹. Între 1893–1894, din totalul de 319 școli primare publice și 19 particulare, patru erau maghiare, după limba de predare, și una româno-maghiară (după același criteriu)⁵⁰. Potrivit unor statistici austriece (15 mai 1900), în Bucovina erau înregistrați 753 de copii (de vârstă școlară) care cunoșteau doar limba maghiară⁵¹. În privința învățământului secundar, era obligatorie cunoașterea uneia din limbile germană, română sau ucraineană, întrucât nu exista învățământ în limba maghiară la acest nivel. Aceste cifre au reflectat o tendință general-crescătoare, atingând numărul de 1.700 elevi în anul școlar 1907–1908, aparținând etnie maghiară din Bucovina istorică (incluzând școala calvinistă de la Andrásfalva). Între anii 1860–1888, la Gimnaziul din Suceava au studiat 10 elevi de etnie maghiară⁵², în timp ce la Gimnaziul din Cernăuți, între 1864–1888, au frecventat școala 13 elevi aparținând acestei etnii⁵³. În 1900, la Liceul german din Rădăuți erau înscriși 6 elevi de etnie maghiară (cursurile având loc în limba germană).

XI. 5. Integrarea maghiarilor bucovineni în Regatul Român: câteva considerații

După Unirea din 1918, maghiarii din Bucovina au devenit cetățeni români, modelul educațional, politic, instituțional al fostei provincii austriece

⁴⁹ Constantin Ungureanu, *op. cit.*, p. 210.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 211.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*, p. 216.

⁵³ *Ibidem*.

înregistrând importante transformări, dar și diferențieri sensibile, în raport cu realitățile similare aparținând fostului Imperiu Austro-Ungar. Relațiile dintre Regatul României Mari și Republica Ungară – se știe – s-au desfășurat pe alte coordonate, impregnate de iredentismul părții maghiare în problema Transilvaniei, respectiv de măsurile specifice integrării adoptate de către autoritățile române în problema provinciilor unite cu Vechiul Regat. Cadrele didactice venite în Bucovina, în baza programului promovat de către Asociația Szent László, au fost nevoite să renunțe la cetățenia austriacă în favoarea celei române. În anul școlar 1919/1920 în Bucovina funcționau două școli având limba de predare maghiara (Hadikfalva - Dornești și Măneuți- Andrásfalva)⁵⁴.

Comunitate mică, cu activități preponderent agricole, desfășurate în mijlocul unei societăți multietnice, intrată sub influența unor mișcări de regândire a alcătuirii politice, administrative, educaționale, spirituale, maghiarii bucovineni au intrat într-o nouă etapă din existența lor. Așezați în partea de sud a Bucovinei istorice și intrați în componența județelor Rădăuți și Suceava, maghiarii s-au adaptat din mers noilor realități, acționând pentru păstrarea identității lor etnice și spirituale, prin intermediul Bisericii romano-catolice și a învățământului în limba maternă. Localitățile lor și-au recăpătat denumirile lor vechi românești, sau au fost pur și românilizate: Măneuți (Andrásfalva), Dornești (Hadikfalva), Țibeni (Istengetis), Vornicenii Mari (Józseffalva⁵⁵), respectiv Iacobești (Fogadjisten).

Legăturile cu patria-mamă (Ungaria) s-au desfășurat anevoios, problemele maghiarilor din Transilvania monopolizând în mare măsură atenția Budapestei. Pe de altă parte, maghiarii bucovineni erau destul de izolați prin însăși așezarea lor geografică, plasați foarte departe de frontiera româno-ungară. În cursul cercetărilor noastre nu am reușit să identificăm existența unor preocupări din partea Ungariei pentru maghiarii bucovineni. Este drept, agenda diplomatică a Budapestei era ocupată de negocierea Tratatului de la Trianon (4 iunie 1920), încercând să prezinte dovezi convingătoare pentru a determina Înaltele Puteri Aliate și Asociate să nu recunoască dreptul României asupra Transilvaniei. Instalarea în Ungaria a guvernului Béla Kun, intervenția trupelor române – drept reacție la atacul trupelor maghiare – finalizată prin ocuparea Budapestei (august 1919) au reținut atenția opiniei publice interne și internaționale. Școlile de la Fogadjisten și Józseffalva, mai izolate, au avut însă de suferit din cauza așezării lor în zone cu populație compact românească. Introducerea obligativității studierii istoriei, geografiei și a educației civice în limba română atât în școlile publice cât și în cele private a determinat protestele maghiarilor alături de cele

⁵⁴ Petru Ciobanu, Vasile Slănină, Rebeca Prelipcean, *Cupca, un sat din Bucovina. Monografie istorică, Partea I (anii 1429–1944)*, Câmpulung Moldovenesc, Editura Amadoros, 2004, p. 213.

⁵⁵ D.J.A.N.S., *Fond Colecția de Stare Civilă Iacobești. Registrul de nașcuți, căsătorii, decedați 1876–1912*, f. 2.

ale germanilor și evreilor, fiind receptată drept o imixtiune a statului în treburile interne ale comunităților respective⁵⁶.

Activitatea politică a maghiarilor s-a desfășurat – cel mai probabil – în cadrul partidelor politice din Bucovina și, ulterior, din România Mare. Reforma agrară din 1921 a împroprietărit și 606 proprietari de origine etnică maghiară⁵⁷ (317 de proprietari din județul Zastavna, în nordul Bucovinei și restul în județul Rădăuți). Împroprietărirea țăranilor maghiari a avut un efect benefic asupra întregii lor comunități. Un tabel după naționalitate la nivelul județului Rădăuți (6 iunie 1921) ne indică următoarea situație statistică⁵⁸: Rădăuți – 29 maghiari, Satu Mare-Vechi – 135, Măneuți – 2.247, Frătăuții Vechi – 82)⁵⁹. Această statistică întocmită de către funcționari aparținând Ministerului de Interne este greșită, de vreme ce indică un total este de 2.122 maghiari, ori un simplu calcul ne demonstrează eroarea autorilor. Erick Colban a fost interesat – în cursul unei călătorii efectuate în România, la 27 iulie 1923 – să afle date suplimentare despre maghiarii bucovineni, apreciați la 10.000 de suflete (în realitate numărau câteva mii de persoane în plus) și fără să manifeste (spre deosebire de confracții lor – e drept, situațiile erau complet diferite) atitudini sau sentimente revizioniste⁶⁰. Maghiarii din localitățile Iacobești (Fogadjisten), Vornicenii Mari și (Józseffalva) erau izolați – spre deosebire de conaționalii lor din Dornești, Măneuți și Țibeni – fiind mai dificil pentru ei să-și păstreze identitatea etnică. La 11 noiembrie 1924, cu prilejul dezvelirii Monumentului Unirii din Cernăuți a participat primarul localității Măneuți, Marton László, în fruntea unei delegații compusă din 11 maghiari⁶¹. Integrarea maghiarilor bucovineni în Regatul Român a reprezentat un proces analizat cu generozitate – deși cu o anumită doză de tendențiozitate – în istoriografia maghiară, stând doar pasager în atenția istoricilor români. Izolați de conaționalii lor din Transilvania și prea departe de

⁵⁶ Mariana Hausleitner, *Die Rumänisierung der Bukowina. Die Durchsetzung des national staatlichen Anspruchs Grossrumäniens: 1918–1940* [Românizarea Bucovinei. Impunerea pretenției național-statale a României Mari 1918–1944], München, R. Oldenbourg Verlag, 2001, p.68.

⁵⁷ A.M.A.E., Fond România 1920–1944, vol. f. 394 v.

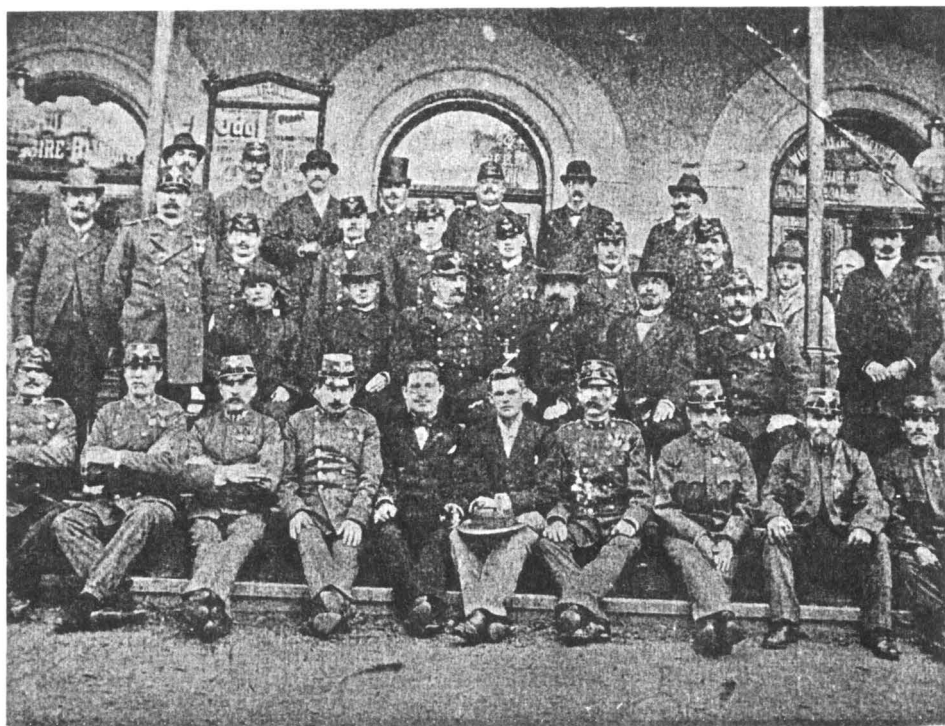
⁵⁸ D.J.A.N.S., Fond Prefectura județului Rădăuți, dosar 30/1921, f. 12.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ Gheorghe Iancu, *Problema minorităților etnice din România în documente ale Societății Națiunilor (1923–1932)*, Cluj-Napoca, Editura Napoca, 2002, p. 81; În 1924, 28 de secui au emigrat în America de Sud (la 800 kilometri de Sao Paulo, la Boldosszonyfalva) : Valerian Doboș Boca, *Târgoveții Siretului din anul 1777*, Cernăuți, Tiparul „Glasul Bucovinei”, 1938, p. 45. Se observă faptul că rutenii și ucrainenii figurează la rubrici separate. În 1927, populația orașului Siret avea următoarea componență etnică: ruși – 2, unguri – 5, cehi – 7, ucraineni – 13, poloni – 213, ucraineni – 253, nemți – 1 378, evrei – 2 252, români – 3 188. Rezultă un total de 6 309 persoane.

⁶¹ Mihai Aurelian Căruntu, *Un eveniment din viața Cernăuțiului de odinioară: serbările prilejuite de dezvelirea Monumentului Unirii (11 noiembrie 1924). Documente*, în „Suceava. Anuarul Complexului Muzeal Bucovina », Suceava, XXIX–XXX, vol. II, 2002–2003, p. 316.

atenția Budapestei, maghiarii bucovineni și-au continuat existența practicând aceleași activități din perioada administrației austriece a Bucovinei. Un subtil dar inerent proces de românizare, sub impactul unor măsuri administrativ-politice specifice României Mari, a caracterizat destinul comunității maghiare din sudul Bucovinei istorice. Identitatea maghiarilor bucovineni n-a avut de suferit, după cum nici autoritățile române n-au dezvoltat măsuri de asimilare, tradiția și specificul societății bucovinene fiind astfel conservate. Maghiarii bucovineni au trăit, în continuare, în relații normale cu românii și alte etnii continuând, să desfășoare aceleași meșteșuguri și activități preponderent agricole, aprovizionând cu legume (ceapă, cartofi, varză) și fructe piețele din Rădăuți, Suceava și Siret. În volumul următor ne vom concentra atenția asupra evoluției maghiarilor bucovineni până în momentul repatrierii lor.



13. Gara Hadikfalva (Dornești) 1913 . Grup de militari maghiari originari din Hadikfalva (sursa : Muzeul Furman, Dornești)

Capitolul XII

RUȘII LIPOVENI

Tematica acestui capitol este consacrată minorității rușilor lipoveni, o comunitate etnică și confesională cu o identitate spirituală aparte, conferită de opțiunea pentru conservarea și perpetuarea ritului ortodox străvechi, nealterat de conținutul reformei religioase introduse în Rusia secolului al XVII-lea. Apariția comunității rușilor staroveri a fost determinată de schimbările înfăptuite în Biserica Rusă de către patriarhul Nikon. Înainte de a deveni unul dintre oamenii de încredere ai țarului Alexei Mihailovici, în 1645, Nikon a deținut funcția de mitropolit al Novgorodului¹. Ideea de a transforma Moscova – din punct de vedere religios – în „a treia Romă” l-a călăuzit pe noul patriarh al Bisericii ruse în întreaga sa activitate. Inițial, Nikon (fiu de țăran, născut în 1605 și botezat Nikita) s-a ocupat de revizuirea textelor religioase, prin depistarea și înlăturarea greșelilor datorate copiștilor. Trăsăturile liturghiei moscovite conțineau anumite elemente comparativ cu obiceiurile Bisericii grecești (numărul de mătănii, semnul crucii făcut cu două sau trei degete, se cânta *Alliluia* de două sau de trei ori)². Clericii ruși au susținut revizuirea textelor bisericești în funcție de originalele grecești, întrucât pentru ei liturghia reprezenta unica formă de comuniune cu Dumnezeu³. Această mișcare a stârnit opoziția tradiționaliștilor care preamăreau ortodoxia moscovită și nu putea fi de acord cu faptul că înaintașii lor nu se rugaseră în mod corect⁴. În primăvara anului 1653, Nikon a scos o nouă *Psaltire*, emitând un set de instrucțiuni pentru toate comunitățile religioase ruse, prin care erau introduse o serie de modificări în ritual: semnul crucii cu trei degete (în loc de două), repetarea cuvântului *Alliluia* (*Slavă Ție, Doamne!* – în ebraică) de trei ori, ritualul de înconjurare a bisericii cu prilejul Sfințelor Paști, a botezului, a cununiei în sensul invers al mișcării soarelui pe bolta cerească, scrierea cu doi de i a cuvântului Isus, liturghia cu cinci bobite de prescură (în loc de șapte), pe lângă pictura bisericească consacrată în stil bizantin a fost permisă și pictura școlii italiene, înlocuirea cântului religios tradițional bizantin (*Kriukovoe pesnopenie* – cântat la unison) cu un cânt

¹ Francis Dvornik, *Slavii în istoria și civilizația europeană*, București, Editura All Istoric, 2001, p. 446–447.

² *Ibidem*, p. 445.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

religios modernizat, apropiat de cel laic (interpretare pe mai multe voci)⁵, înlocuirea așa-numitei cruci cu opt extremități de cea de șase⁶.

Aceste schimbări în ritual au produs puternice nemulțumiri în rândurile credincioșilor ruși. Având sprijinul țarului, patriarhul Nikon a reușit să promoveze și alte modificări, fără vreo semnificație dogmatică anume, nemulțumindu-i pe cei ce susțineau că ritualul și credința sunt strâns legate între ele. El a obținut susținere pentru planul său de revizuire din partea unei adunări ecleziastice (1654), trimițând o lungă listă de întrebări patriarhului de la Constantinopol⁷. În 1655, patriarhul Nikon a convocat un Conciliu al Bisericii, unde au fost adoptate reformele sale, în baza sprijinului acordat de către susținătorii săi greci. Corectura cărților bisericești a urmărit, în realitate, revizuirea și schimbarea ritualului, esența credinței creștin ortodoxe, preluate în secolul al X-lea de la greci, odată cu creștinarea Rusiei⁸.

Treptat, cu sprijinul țarului Alexei Mihailovici (tatăl lui Petru I cel Mare), Nikon a început să-i exileze pe oponenții săi, recurgând la metode dintre cele mai draconice. Împotriva reformelor lui Nikon s-a dezvoltat o mișcare condusă de către protopopul Avvakum (Habacuc), alături de Ioan Neronov, Daniil din Kostroma, Lohin din Muroma ș.a. Ei s-au revoltat împotriva revizuirilor introduse de către Nikon, proclamându-și dorința de a muri în spiritul vechii credințe, necorupte de greci. Adepții lor au fost numiți staroveri, staroverfi (de credință veche) sau „starobreadți” (de rit vechi)⁹. Avaakum a plătit scump pentru curajul său: a fost bătut, întemnițat și exilat la Tobolsk și ulterior în Siberia (Pustorzsk – regiunea Arhanghelsk). Cu toate acestea, el n-a cedat. În anul 1654, la întrunirea Sinodului, în momentul când s-a adus în dezbatere problema reformei religioase, episcopul Pavel din Kolomna a fost de neclintit: „Noi nu acceptăm noua credință!”¹⁰ Pentru atitudinea sa inflexibilă a fost ars pe rug de către autoritățile ruse.

În societatea și, mai ales, în conștiința rusă a timpului s-a produs o fisură, niciodată pe deplin vindecată, între creștinii adepți ai reformelor lui Nikon (nikonienii) și creștinii de rit vechi (numiți rascolnici sau schismatici), care arătau că „dacă noi suntem schismatici, atunci și Sfinții Părinți, țarii și patriarhii sunt schismatici”¹¹. Ei îl criticau pe Nikon, acuzându-l de distrugerea

⁵ Feodor Chirilă, *Minoritatea rușilor lipoveni*, în vol. *Minoritățile naționale din România. Dovezi istorice privind așezarea și evoluția*, București, Editura Kham, 2001, p. 155.

⁶ Filip Ipatiov, *Rușii-lipoveni din România. Studiu de geografie umană*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2001, p. 24.

⁷ Francis Dvornik, *op. cit.*, p. 446.

⁸ Feodor Chirilă, *op. cit.*, p. 153.

⁹ Filip Ipatiov, *op. cit.*, p. 25.

¹⁰ *Ibidem*, p. 26.

¹¹ Geoffrey Hosking, *Rusia popor și imperiu (1552–1917)*, București, Editura Polirom, 2001, p. 60.

„străvechii credințe a locului” și de „introducerea aberațiilor romane, străine”¹². „Să faci semnul crucii cu trei degete – arătau ei – este o tradiție latină și semnul Antichristului”¹³. Metodele și manierele lui Nikon pentru impunerea reformelor sale au fost de o violență extremă¹⁴. În societatea rusă s-a declanșat, astfel, o întreagă dezbatere între susținătorii reformelor lui Nikon, în frunte cu Alexei Mihailovici și partizanii credinței vechi¹⁵. Pe acest fond au avut loc numeroase răscoale și răzvrătiri (1668, mănăstirea Solovki, o mică insulă situată pe țărmul Mării Albe¹⁶; 1670–1671, în regiunea Donului sub conducerea cazacului Stenka Razin; 1682: mișcarea strelți-lor – mușchetarilor din Moscova) organizate de către credincioșii de rit vechi sub conducerea cneazului Hovanski. Aceștia s-au refugiat în fața confruntării inegale cu țarul în zonele foarte îndepărtate și izolate din regiunea Donului și a Volgăi, în jurul lacului Onega, unde și-au construit așezări și chilii în pădurile Nordului îndepărtat (refugiații de la mănăstirea Solovki)¹⁷. Aici și-au construit chilii și locuințe modeste, apărând astfel, primele comunități ale staroverilor.

Comunitatea cea mai organizată de acest tip a fost construită pe râul Vîg (care se varsă în Marea Albă) de către frații Andrei și Semen Denisov, foarte buni organizatori, înzestrați cu spirit pragmatic și talent economic. Andrei a redactat o expunere sistematică: *Răspunsuri de la mare (Pomorkie otveti)*, contracarând astfel atacurile nikonienilor. Fratele său, Semen care i-a urmat ca stareț, a scris un tratat: *Podgoria rusească (Vinograd rossiskii)* în care a dezvoltat opiniile relative la Rusia care o pierduseră¹⁸. Apariția schismei a marcat începutul unei fragmentări puternice în conștiința rusă, întrucât un mare număr de credincioși au decis să-și continue viața spirituală în afara structurilor controlate de stat. Astfel, „evlavia populară rusă s-a despărțit de evlavia Bisericii conducătoare.

„Fisura nesănătoasă și fatală între intelectualitate și popor, pe care slavofilii i-au reproșat-o lui Petru cel Mare, a avut loc cu o jumătate de secol mai devreme”¹⁹. Atitudinea dură față de rușii lipoveni a continuat și după

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Francis Dvornik, *op. cit.*, p. 447.

¹⁵ Puterea și prestigiul patriarhului Nikon au început să-l îngrijoreze pe țar. Din acest motiv, forțând nota, patriarhul Nikon și-a înaintat demisia țarului, pe care acesta – după ezitări și muștrări de conștiință – a acceptat-o. Sinodul Bisericii Ruse (13 mai 1667), ținut la Moscova, a confirmat reformele lui Nikon. Cei care s-a opus au fost anatemizați și declarați eretici. Din acest moment, *rascol* a fost confirmat oficial în societatea rusă; Feodor Chirilă, *op. cit.*, p. 156.

¹⁶ Geoffrey Hosking, *op. cit.*, p. 61.

¹⁷ *Ibidem*, p. 62.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, p. 63.

domnia lui Petru I cel Mare (1689–1725), în vremea lui Petru al III-lea (1761–1762) și a Ecaterinei a II-a (1762–1796)²⁰.

Comunitatea etnică rusă de rit vechi, rușii lipoveni, s-au stabilit în spațiul românesc din cauza persecuțiilor religioase din Rusia²¹, inițiate de către patriarhul Nikon, la îndemnul țarului Alexei Mihailovici²² și desăvârșită în timpul lui Petru I cel Mare (fiul său)²³. Ei se mai numeau „raskolnici” și, mai apoi, filipoveni²⁴, de la sfântul apostol Filip²⁵ (sau după un șef cu acest nume, conform altor texte istorice)²⁶. Venirea lipovenilor în spațiul românesc – Bucovina – a avut atât cauze religioase cât și politice²⁷. Rușii lipoveni erau divizați în trei grupuri: primul era reprezentat de cei fără popă (bezpovovți), numărând 400 de suflete, cu sediul la Climăuți. Aceștia nu acceptau preoți „fugari” din Biserica ortodoxă rusă, pe considerentul că, o dată cu reformele lui Nikon, această Biserică își pierduse adevărata preoție²⁸. Pentru adepții acestui cult ceremoniile religioase sunt predicate de către șefii de cult (nastavniki – predicatori), aleși de către obștea enoriașilor.

O a doua grupare din cadrul comunității staroverilor era reprezentată de către credincioșii cu popă (popovți– popă de ocazie, preot fugar) – aproximativ 2.400 de suflete²⁹. Este vorba de comunități păstorite de preoți care au acceptat să treacă la ritul ortodox vechi. Această trecere avea loc, de regulă, în mod neoficial (din cauza persecuțiilor autorităților țariste).

²⁰ Filip Ipatiov, *op. cit.*, p. 28.

²¹ Alexandr Vorona, *Constituirea și ființarea mitropoliei de la Fântâna Albă în secolul al XIX-lea*, în vol. *Cultura rușilor lipoveni (ortodocși de rit vechi din România) în context național și internațional*, București, Editura Kriterion, 1998, p. 193.

²² Mihai Nistor, *Raskolul și mișcarea ecumenică*, în vol. *Cultura rușilor lipoveni (ortodocși de rit vechi din România) în context național și internațional*, București, Editura Kriterion, 2001, p. 329.

²³ Geoffrey Hosking, *op.cit.*, p. 60–63.

²⁴ *Bucovina în prima descriere fizico-politică. Călătorie în Carpații Dacici (1788–1789)*, Ediție bilingvă cu introducere, postfețe note și comentarii de acad. Radu Grigorovici, prefață de D.Vatamaniuc, Rădăuți, Editura Septentrion, 2002, p. 59.

²⁵ Constantin Ungureanu, *Bucovina în vremea stăpânirii austriece (1774–1918)*, Chișinău, Editura Civitas, 2003, p. 73.

²⁶ Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei. De la administrația militară la autonomia provincială*, vol. I., 1774–1862, București, Editura Academiei Române, 1993, p. 166.

²⁷ Nicolae Ciachir, *Istoria slavilor*, București, Editura Oscar Print, 1998, p. 164. O confuzie (probabil, croare de tipar între Clinăuți și Climăuți);Cornel Kozak, Eduard Fischer, *Heimatskunde der Bukowina, zum Gebrauke für Schulen und zum Selbstunterricht*, Czernowitz, 1900, K. K. Universitäts-Buchhandlung H. Pardini (Engel & Suchanka), p. 48.

²⁸ Feodor Chirilă, *op. cit.*, p. 161.

²⁹ Dimitrie Dan, *Lipovenii din Bucovina*, în „Candela”, 1889, Cernăuți, p. 322.

O a treia grupare era reprezentată de către bohorodnici (în opinia lui Ioan Budai Deleanu), adică adoratorii Maicii Domnului³⁰. În spațiul românesc, cei mai numeroși staroveri aparțin grupării *popovți*. Inițial, câteva familii de staroveri s-au stabilit în satul Prisaca, localitate botezată, ulterior, Lipoveni (Socolinți, cum îl numesc localnicii)³¹, așezare atestată documentar în 1724³², aparținând administrativ de comuna Mitocu Dragomirnei³³. Prin Decretul imperial din 6 august 1786, așezarea Sokolinți a primit denumirea de Lipoveni³⁴. Un alt grup, s-a stabilit în 1780 la Climăuți, pe domeniul mănăstirii Putna (actul de donație fiind semnat de egumenul mănăstirii Ioasaf)³⁵. Pe acest domeniu bisericesc a apărut – patru ani mai târziu – și colonia (lipovenească) Fântâna Albă³⁶.

Lipovenii au primit din partea autorităților habsburgice importante înlesniri religioase și economice (la 9 octombrie 1783, împăratul Iosif al II-lea i-a primit pe Alexandru Alexeiev și Nechifor Ianov, reprezentanți ai lipovenilor de la Marea Neagră), inclusiv scutirea de serviciu militar³⁷. Între lipovenii localnici și cei de la Marea Neagră au izbucnit neînțelegeri speculate de Curtea de la Viena (interesată de diminuarea privilegiilor acordate lipovenilor). Episcopul Dositei Herescu și Consistoriul Bisericesc s-au împotrivit colonizării lipovenilor în Bucovina, întrucât aceștia urmau a fi așezați pe moșiile Fondului Bisericesc. La 17 mai 1784, Karl Enzerberg îi raporta generalului András Hadik că nu sunt șanse pentru colonizarea lipovenilor în Bucovina. Staroverii din Rădăuți au venit din Climăuți (majoritatea), Fântâna Albă și Mitocul Dragomirnei (Lipoveni). Primii staroveri din Rădăuți – menționați în 1830 – au fost reprezentați de familia Stehneiov. Biserica cultului starover (de pe strada Vasile Bodnărescu) a reprezentat o donație a lui Ivan Stehneiov³⁸.

În iunie 1784 în Bucovina trăiau 75 de familii de lipoveni, la 1844 numărul lor se ridica la 1.966 de persoane, iar în 1857 la 2.939 de suflete, aceste

³⁰ Peter Osip, *Rușii de rit vechi (lipovenii) în Țările Române (secolele XVII–XIX)*, în vol. *Cultura rușilor lipoveni (ortodocși de rit vechi din România) în context național și internațional*, București, Editura Kriterion, 1998, p. 173.

³¹ Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 319.

³² Raimund Friedrich Kaindl, *Geschichte der Bukowina. Die Bukowina unter der Herrschaft des österreichischen Kaiserstaates (zeit 1774)*. Festschrift zum fünfzigjährigen Redierungsjubiläum Franz Jozef I, Czernowitz, H. Pardini, 1899, p. 73.

³³ Victor Vascenco, *Originea numelui etnic la lipoveni*, în vol. *Cultura rușilor lipoveni (ortodocși de rit vechi din România) în context național și internațional*, București, Editura Kriterion, 2001, p. 85.

³⁴ Feodor Chirilă, *op. cit.*, p. 170.

³⁵ În alte lucrări se face referire la domeniul mănăstirii Sfântul Onofrei. Vezi Petru Osip, *op. cit.*, p. 195.

³⁶ Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 166.

³⁷ Ștefan Purici, *Colonizări și imigrări în Bucovina între anii 1775–1848*, în „Analele Bucovinei”, II, nr. 2, 1995, p. 368.

³⁸ D.J.A.N.S., *Colecția Manuscrise, Filimon Rusu, Monografia orașului Rădăuți*, 1957, p. 64.

cifre indicând o creștere destul de lentă³⁹. La 26 februarie 1840, starețul Ironim Belokrinițki a adresat un *Memoriu* autorităților austriece, în care solicita aprobarea acestora pentru angajarea unui arhiereu pentru staroverii din Bucovina. Documentul a fost redactat de către ierodiaconul Victor Cocoreanu, de la Institutul Teologic din Cernăuți. Răspunsul autorităților austriece a fost negativ, motivat de „dogmatismul” și „fanatismul” comunității rușilor lipoveni: refuzul prestării jurământului și a serviciului militar, motivații religioase.⁴⁰ În 1844, guvernatorul din Lwów cere și obține, din partea Cernăuțiului, date statistice despre numărul lipovenilor din Bucovina: Fântâna Albă – 604 staroveri, Climăuți – 841, Mitocul Dragomirnei – 361, Lucavăț-Mihodru – 101. Rezultă un total de 1.966 suflete (1.813 localnici și 153 străini de aceste localități)⁴¹. La 18/29 septembrie 1844, prin Decret imperial, austriecii au aprobat cererea rușilor lipoveni de a alege un arhiereu cu reședința la Fântâna Albă. Până la găsirea unei persoane capabile să ocupe un asemenea post (austriecii au interzis aducerea unuia din Rusia) au fost făcute căutări prin Dalmația, Muntenegru, Serbia, Principatele Române și Serbia. În cele din urmă, la recomandarea polonului Michał Czajkowski a fost ales Ambrosie, fost mitropolit al Bosniei⁴².

La 28 octombrie 1846, s-a înființat Mitropolia rușilor de rit vechi de la Fântâna-Albă (Belaia Krinița – în limba rusă), în frunte cu mitropolitul Ambrosie, locașul devenind, astfel, centrul spiritual al rușilor lipoveni de pretutindeni⁴³. La 6 ianuarie 1847, a fost hirotonisit, în rangul de arhiereu vicar, preotul monah Kiril (numele laic fiind Kiprian Timofeiov)⁴⁴, întrucât mitropolitul Ambrosie a dorit să-și rezolve astfel problema succesiunii în condițiile în care se aștepta la represalii din partea țarului. Zacharii Ulianov a fost hirotonisit preotul comunității starovere de la Climăuți⁴⁵. Țarul Nicolae I a presat Austria să desființeze Mitropolia de la Fântâna Albă. La 8 februarie 1848, Mitropolia de la Fântâna Albă a fost desființată însă, la 2 februarie același an, a fost redeschisă sub conducerea episcopului Kiril⁴⁶ sub denumirea de „arhiepiscopia de Fântâna Albă și mitropolit al tuturor creștinilor vechi pravoslavnici”.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, la Climăuți existau trei grupări confesionale: una care a acceptat ierarhia Mitropoliei de la Fântâna

³⁹ *Ibidem*. Între 1862–1863 s-a constituit colonia Lucavăț din județul Storojineț. Petru Ciobanu, Vasile Slănină, Rebeca Prelipcean, *Cupca, un sat din Bucovina. Monografie istorică. Partea I (anii 1429–1944)*, Câmpulung Moldovenesc, Editura Amadoros, 2004, p. 90.

⁴⁰ Petru Osip, *op. cit.*, p. 199.

⁴¹ *Ibidem*, p. 200.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Filip Ipatiov, *op. cit.*, p. 39.

⁴⁴ Petru Osip, *op. cit.*, p. 201.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 41.

⁴⁶ *Ibidem*.

Albă, cu preoți (popovți), a doua care nu contestă clerul, dar nu aderă la ierarhia mitropolitului Ambrosie (bespopovți) și o a treia (asupra căreia părerile sunt împărțite reprezentată de către *fedoseevi*, sau *edinoveri* în opinia universitarului Feodor Chirilă)⁴⁷. În cazul staroverilor trebuie precizat că nu este vorba de o manifestare sectară ci, dimpotrivă, de o atitudine fermă pentru păstrarea credinței străbune în condițiile unor adevărate prigoane dezlănțuite împotriva lor de către autoritățile țariste. În timpul ocupării Dobrogei de către trupele țariste (războiul Crimeii 1853–1856), staroverii au fost ținta militarilor ruși, înregistrându-se numeroase victime din rândurile lor.

Comunitate etnică închisă, preocupată de păstrarea tradițiilor și obiceiurilor străvechi, rușii lipoveni au practicat diferite activități economice, remarcându-se prin hârmicie și devotamentul pentru credința lor. Stabilirea lor în Bucovina – spre deosebire de alte etnii – s-a făcut în temeiul unor considerente de ordin confesional. Comunitățile rușilor lipoveni au evitat implicarea în activități politice, una din trăsăturile de bază ale etniei. La ultimele alegeri organizate de către administrația austriacă în Bucovina (1911), rușii lipoveni au fost incluși în curia ucraineană.

Lipovenii (termen folosit în cazul celor din Bucovina, întrucât și-au construit primele așezări în pădurile de tei)⁴⁸, locuiau în județul Rădăuți (localitățile Climăuți și Fântâna Albă⁴⁹), ocupându-se cu grădinăritul și comerțul cu legume și fructe, activități care le-au adus un important beneficiu și chiar monopol în perioada administrației austriece. Exportau cantități mari de fructe și porci în Cehia, Saxonia și Prusia⁵⁰. După Unirea din 1918, măsurile autorităților române n-au afectat prea mult activitatea rușilor lipoveni, Mitropolia de la Fântâna Albă continuându-și activitatea. Rușii lipoveni au continuat să dețină monopolul asupra producției și a comerțului cu fructe⁵¹. Unificarea calendarului iulian și gregorian (începând cu 1 aprilie 1919) a adus importante schimbări în Biserica ortodoxă, fapt care a afectat și comunitatea rușilor lipoveni, adepți ai calendarului iulian. Documentele de arhivă depistate în cursul cercetărilor noastre reflectă „atenția” acordată de către funcționarii Serviciului de Siguranță rușilor lipoveni care nu acceptau schimbările (calendarul) impuse de către Biserica ortodoxă română⁵². Cultul creștin de rit vechi a continuat să activeze într-un climat oarecum nesigur întrucât, prin Legea pentru regimul general al cultelor din 1928, nu se făcea nici o referire la funcționarea sa⁵³ (paradoxal, abia în 1946 s-a reușit acest lucru).

⁴⁷ Pentru detalii vezi Filip Ipatiov, *op. cit.*, p. 45–47.

⁴⁸ Alexandr Vorona, *op. cit.*, p. 194.

⁴⁹ Prisăcaru Viorica, *Structura etnică a județului Rădăuți în perioada interbelică*, în „Cetatea de Scaun”, Suceava, I, nr. 1, 2004, p. 76.

⁵⁰ Mihai Iacobescu, *Evoluția românilor bucovineni între anii 1821–1919*, în „Glasul Bucovinei”, VII, nr. 4 (28), 2000, p. 21.

⁵¹ Petru Ciobanu, Vasile Slănină, Rebeca Prelipcean, *op. cit.*, p. 206.

⁵² A.M.A.E., Fond România 1920–1944, vol. 389, f. 186.

⁵³ Filip Ipatiov, *op. cit.*, p. 42.

Reforma agrară din 1921 a împroprietărit și un număr de 172 lipoveni⁵⁴. Aceștia proveneau din județul Zastavna (167), restul fiind, probabil, din județul Rădăuți. Rușii lipoveni nu au ieșit în evidență în perioada interbelică doar prin întâlniri și activități de ordin religios, care nu puteau afecta integritatea statului român. Constituția din 1923 a recunoscut (precum cea din 1866 în România Mică) dreptul rușilor lipoveni la exercitarea propriei lor religii⁵⁵. În localitățile rușilor lipoveni funcționau școli primare (școala din Lipoveni a fost înființată în 1924, având clasele 1–7 și 3 învățători cu învățământ de stat)⁵⁶. Reprezentând o comunitate închisă, lipovenii trăiau preponderent în mediul rural, însumând 78,7% din populația satului Climăuți și 72,2% din locuitorii satului Fântâna Albă.

Comunitatea rușilor lipoveni a rămas fidelă preocupărilor sale tradiționale, fiind, din motive religioase, probabil, neimplicată în evoluțiile politice din societatea bucovineană (românească). Păstrarea și transmiterea tradițiilor și obiceiurilor, alături de elementele religioase au reprezentat – și încă mai reprezintă – reperele fundamentale în interiorul cărora s-a desfășurat și se desfășoară viața comunității rușilor lipoveni. Legați de spațiul bucovinean, rușii lipoveni au manifestat tot interesul în conservarea caracterului tolerant, ei însăși reprezentând un exemplu concludent în acest sens.

⁵⁴ A.M.A.E., Fond *România 1920–1944*, vol. f. 394v.

⁵⁵ *Ibidem*, f. 194. În Basarabia, minoritatea rusă (a nu se identifica cu rușii lipoveni) a acuzat autoritățile române (inclusiv prin memorii adresate Societății Națiunilor) de faptul că nu le sunt respectate drepturile confesionale (slujbele pe rit vechi). În presă, minoritatea rusă a solicitat autorităților române dreptul de a-și ține datinile și obiceiurile pe stil vechi; Cf. *idem*, vol. 388, f. 172.

⁵⁶ Alma Blănaru, *Satul Lipoveni – vatra conștiinței mele. Interviu cu Vasile Ciubatura, directorul școlii din Lipoveni*, în „Lumea Carpatică”, nr. 3, 2002, p. 43.

Încheiere

Bucovina, parte a ființei național-statale românești, a cunoscut importante metamorfoze etno-sociale, politice, confesionale, educaționale și spirituale în intervalul celor 144 de ani de administrație austriacă. Integrarea spațiului bucovinean în arealul central-european a asigurat modernizarea și progresul acestei provincii, conectată la spiritualitatea Europei Centrale, rol asumat de limba germană. Politica etno-demografică a autorităților austriece a schimbat componența etnico-lingvistică a Bucovinei, spațiu în care coabitau 12 națiuni, împărțășind 10 confesiuni diferite. Contribuția fiecăreia dintre aceste comunități etnice la progresul economic, cultural și spiritual al provinciei a reprezentat un fapt remarcabil, asigurând – pe drept cuvânt – renumele Bucovinei de „punte între Orient și Occident” și reflectând influențele cultural-spirituale dintre estul și vestul european. Toleranța și diversitatea etnică au constituit elementele definitorii ale Bucovinei istorice, provincie în care au trăit și s-au realizat personalități de prim rang pentru cultura și spiritualitatea universală.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea asistăm la coagularea conștiinței naționale pentru comunitățile etnice ale Bucovinei, înregistrându-se – fără conflicte sau tensiuni – manifestări ale identității lor specifice. Revoluția europeană de la 1848–1849, criza politică premergătoare instaurării dualismului austro-ungar și, ulterior, declanșarea Primului Război Mondial au pus în discuție viabilitatea formulei monarhiei danubiene, o construcție multinațională și pluriconfesională.

Identificarea unor variante de supraviețuire pentru Imperiul austro-ungar a reprezentat o misiune extrem de dificilă pentru ideologii monarhiei, în condițiile ascensiunii naționalismelor premergătoare anului 1918. Inteligența și abilitatea monarhiei austro-ungare de a evita conflictele interetnice au fost demonstrate prin intermediul aceluia faimos „Aussgleich” (compromis, înțelegere), însă în 1918 disoluția Imperiului austro-ungar n-a mai putut fi evitată. Se pune întrebarea dacă existența lui *Homo bucovinensis* a reprezentat o realitate a cărei apariție a fost determinată de un sistem multiethnic, precum cel bucovinean, renumit prin diversitate, înțelegere și toleranță reciprocă. Răspunsul este negativ în istoriografia română, pe filiera deschisă de Ion Nistor și pozitiv în istoriografia austriacă, germană, polonă ș.a. Este dificil de construit, cu siguranță, un demers științific care presupune un anume angajament în funcție de spațiul istoriografic căruia, natural, îi aparținem. Modul în care austrieccii au gestionat problema națională în Bucovina istorică, reprezintă un fapt istoric real, menționat ca atare de către zecile de mii de volume câte reprezintă astăzi istoriografia acestei probleme, cuantificate cu osârdie realmente benedictină de către Erich Beck, patriarhul istoriografiei

bucovinene. Indiferent de răspuns însă, rămâne imposibil de ignorat spiritul tolerant al Bucovinei, la care ne raportăm mai mereu în cercetările noastre dedicate acestui spațiu.

Într-un anume fel, cunoașterea și folosirea mai multor limbi a făcut ca recensământul din 1910, desfășurat în baza limbii de conversație, să cuantifice un procent de 38,4% în dreptul rutenilor (ucrainenilor) și de doar 34,8% în cazul românilor, plasați astfel, pentru prima oară, în inferioritate din punct de vedere statistic. În 1930, anul realizării singurului recensământ competent din istoria României – deși nici acesta lipsit de critici – realizat după neam, datele problemei naționale s-au schimbat radical pentru români.

Disoluția Imperiului austro-ungar și prăbușirea anterioară a Rusiei Țariste au reprezentat evenimente istorice neașteptate, oferindu-le românilor șansa unică de a-și reface statul național. România a avut în 1918 atâta noroc încât, parafrazând un important om politic din epocă – P.P.Carp – nici n-a mai avut nevoie de politicieni.

Unirea din 1918 a depășit într-adevăr toate așteptările, prin beneficiile, înțelegerile și proiectele anterioare. Recunoașterea dreptului României asupra Bucovinei figura în Convenția încheiată de statul român cu Antanta, la 4 august 1916, iar odată cu declanșarea Primului Război Mondial, atât Rusia Țaristă cât și Austria au oferit – în cadrul unor discuții secrete – părți din teritoriul bucovinean Regatului Român, spre a-l atrage în război. Desfășurarea evenimentelor, victoria principiilor democratice ale naționalităților și autodeterminării i-au oferit Regatului Român – alături de statele din Europa Centrală – posibilitatea reîntregirii statului național. România Mare a reprezentat cea mai mare realizare a românilor din secolul al -XX-lea și nicidecum un cadou al Antantei.

Problema națională a reprezentat, în cazul statului român, una din cele mai mari provocări. Aceeași situație s-a înregistrat în cazul statelor plasate în Europa centrală și sud-est europeană. Soluțiile integrării în tiparele statului național nu s-au dovedit a fi întotdeauna viabile, trecerea de la un stat multietnic la unul etno-centrist comportând schimbări profunde în viața minorităților naționale. În Bucovina, spre deosebire de alte provincii, ponderea alogenilor o depășea pe aceea a românilor, doar polonii și germanii acceptând formula unirii necondiționate, în baza respectării unor angajamente, minimalizate ulterior – chiar dacă nu integral – de către autoritățile române. Perioada interbelică s-a remarcat în plan politic printr-un complex de destructurări, fuziuni și amalgamări, întemeindu-se în timp, din punct de vedere politic, pe o anumită dualitate între Partidul Național Liberal și Partidul Național Țărănesc. Eforturile de integrare în cazul Bucovinei au oscilat între viziunile lui Iancu Flondor și Ion Nistor, fapt care a impus un conținut specific, adecvat ideologiei Partidului Național Liberal, procesului de integrare.

Impunerea tiparului statului național în cazul mozaicului etnic al Bucovinei s-a realizat în contextul unor măsuri adaptate strategiei de integrare accelerată, promovată de către administrația centrală de la București, aplicată cu

fidelitate de către Ion Nistor și gruparea sa¹, partizani ai unui centralism unificator.

În mod direct sau prin interpuși, Ion Nistor a reușit să-și pună amprenta asupra destinului și strategiei de integrare a Bucovinei în cadrul structurilor Regatului Român între 1918– 1928, dar și în intervalul temporal ulterior. Constituția din 1923, de inspirație național-liberală a proclamat drepturi și libertăți democratice care au depășit sensibil legislația specifică a statelor din zonă, însă fără a introduce reglementări speciale în domeniul protecției minorităților naționale. Legea fundamentală de inspirație franceză a statuat drepturi și libertăți democratice pentru toți cetățenii statului român, fără deosebire de origine etnică sau confesiune. Adoptarea Constituției din 1923 a provocat obiecții și nemulțumiri din partea minorităților naționale, dovadă fiind Adunările Naționale ale polonilor, ucrainenilor, germanilor, organizate în Cernăuți, capitala Bucovinei istorice. Mihail Manoilescu nota, pe marginea politicii duse de către liberali față de provinciile alipite: „Datorită politicii lui Ionel Brătianu, s-a ajuns să se spună curent că în Ardeal era mai bine sub unguri și în Basarabia mai bine sub ruși”². Ulterior, el avea să afirme: „Am socotit că centralismul lui Ionel Brătianu ca și cel a lui Pasic, a fost o nenorocire politică pentru un stat constituit din provincii cu un trecut atât de deosebit și sunt sigur că, dacă ardelenii, bucovinenii și basarabenii ar fi avut o viață liberă și autonomă, ar fi reținut din relațiile cu Bucureștii numai amintirea avantajelor, iar nu și pe acelea devenite covârșitoare a neplăcerilor îndurate. Iar dacă administrația locală ar fi dus la neplăceri, atunci populația noilor provincii ar fi cerut să fie administrată de București, ceea ce era cu atât mai bine”³. Introducerea obligatorie a studiului istoriei și geografiei în limba română, în școlile cu predare în limba maternă, exigențele examenului de bacalaureat – susținut obligatoriu în limba română cu profesori din Vechiul Regat, legislația adoptată în domeniul educațional, măsurile promovate de guvernarea național-liberală, în special de către Constantin Angelescu, au nemulțumit – de multe ori îndreptățit – minoritățile naționale preocupate, absolut firesc, de menținerea identității lor. Reacțiile acestora (ucrainenii, germanii, polonii) au îmbrăcat forme și modalități diverse: memorii adresate guvernului sau Societății Națiunilor (Comitetului celor Trei), interpelări parlamentare (prin intermediul propriilor reprezentanți în forul legislativ al Regatului Român), articole preluate de presa internațională (germanii, polonii, ucrainenii, evreii), determinând ample campanii mediatice îndreptate, mai mult sau mai puțin îndreptățit, asupra statului minorităților

¹ Preferăm decența acestui termen în locul „sintagmei academice”: „clica lui Nistor”, utilizată de Mariana Hausleitner. Vezi Mariana Hausleitner, *Die Rumänisierung der Bukowina. Die Durchsetzung des national staatlichen Anspruchs Grossrumäniens: 1918–1944 [Românizarea Bucovinei. Impunerea pretenției național-statale a României Mari 1918–1944]*, München, R. Oldenbourg Verlag, 2001, p. 46.

² Mihail Manoilescu, *Memorii*, vol. I, București, Editura Enciclopedică, 1993, p. 45.

³ Idem, vol. II, p. 328.

respectiv. Minoritățile naționale din Bucovina au beneficiat și valorificat libertatea de asociere și expresie, dovadă fiind existența a numeroase societăți cultural-naționale, implicit diversitatea manifestărilor – desfășurate în limba maternă – dedicate lui Taras Șevcenko, Ivan Franko (ucrainenii), Adam Mickiewicz și Henryk Sienkiewicz (polonii), Friedrich Schiller (germanii) ș.a. În Cernăuți a apărut, în perioada interbelică, un număr apreciabil de ziare, reviste, calendare în limbile germană, polonă, ucraineană, idiș, reflectând dimensiunile unui proces și atmosfera unui oraș care și-a conservat caracterul său cosmopolit.

Structura socială din mediul urban al Bucovinei și-a păstrat – în linii mari – configurația plurietnică constituită încă din perioada administrației austriece. Paradoxul democrației românești interbelice, cel puțin în prima sa parte, a derivat – cum bine se știe – din larga sa inspirație legislativă europenistă, pe de o parte, din cultivarea clientelismului politic și a relațiilor bazate pe grupurile de interese, pe de altă parte. Altfel spus, asumarea unor prevederi constituționale de largă deschidere europeană, adoptarea unor măsuri de protecție a minorităților etnice (cu predilecție referitoare la evrei) nu au asigurat întotdeauna viabilitatea și funcționalitatea sistemului politic înscris spre construcția unei democrații care – în pofida unor notabile realizări – nu a reușit depășirea caracterului său imperfect. O idealizare a democrației interbelice – atât cât a fost – nu poate fi, la urma urmei, decât o întreprindere nefericită, menționând firește, în contextele respective, realizările. Abordarea liberală a problemei minorităților a reflectat supralicitarea ideii naționale, dimensiune care în practică a dus la erori și excese care au umbrat de cele mai multe ori părțile pozitive, punând în dilemă modalitățile de integrare a comunităților etnice.

Conservatorismul adoptat de către național-liberali în plan social-economic, reflectat prin menținerea structurilor tradiționale românești, a împiedicat atât de necesara fuziune cu valorile civilizației economice de tip occidental. Indiscutabil, gradul de integrare a minorităților naționale a depins esențial, în cazul Regatului României Mari, de existența și persistența disparității economice și mentale dintre sat și oraș, între economia urbană și cea rurală, în caracterul modest al mobilității sociale, în fluiditatea și perisabilitatea conjuncturii interne și externe în contextul căreia a evoluat România Mare și fragilitatea, până la urmă, a istoriei spațiului central-european. Experiența politică și socială interbelică a demonstrat că partidele politice puternice, viabile într-un spațiu fluid precum cel central-european, dispun de soluții viabile adecvate problemei naționale, esențială până la urmă în menținerea coeziunii organismului social. Reușita fenomenelor integrative reprezintă un indiciu cert al nivelului atins de către democrație într-o țară sau alta. Libertatea și asigurarea drepturilor minorităților reprezintă limitele respectului manifestat față de proprii indivizi.

Perioada interbelică a însemnat – în cazul Bucovinei istorice – o perioadă de remarcabile realizări în plan științific, cultural, spiritual, național, educațional. Presa minoritară a cunoscut o remarcabilă dezvoltare, favorizând o

reală dezbatere de idei, opinii și luări de atitudine. Firește că activitățile societăților culturale aparținând minorităților naționale au asigurat unicitatea unui spațiu consacrat – în pofida unor scrieri istorice, naționaliste, tendențioase – prin multietnicitatea și caracterul său confesional. Minoritățile etnice au privit cu rezerve integrarea în România Mare, întrucât speranțele lor se legau de acordarea unui statut de autonomie pentru Bucovina. Moștenirea austriacă a Bucovinei, plurilingvismul și multiconfesionalismul reprezentau aspecte care trebuiau modificate substanțial în viziunea Partidului Național Liberal arhitectul (orice s-ar spune, deși, nu singurul) României Mari.

Deschiderea spre europenitate, asigurată de funcționarea Bucovinei drept parte a Europei Centrale, a permis societății bucovinene abordarea realităților politico-sociale, spirituale și educaționale ulterioare anului 1918. Deteriorarea climatului politic intern a determinat, la rândul său, degradarea situației minorităților naționale.

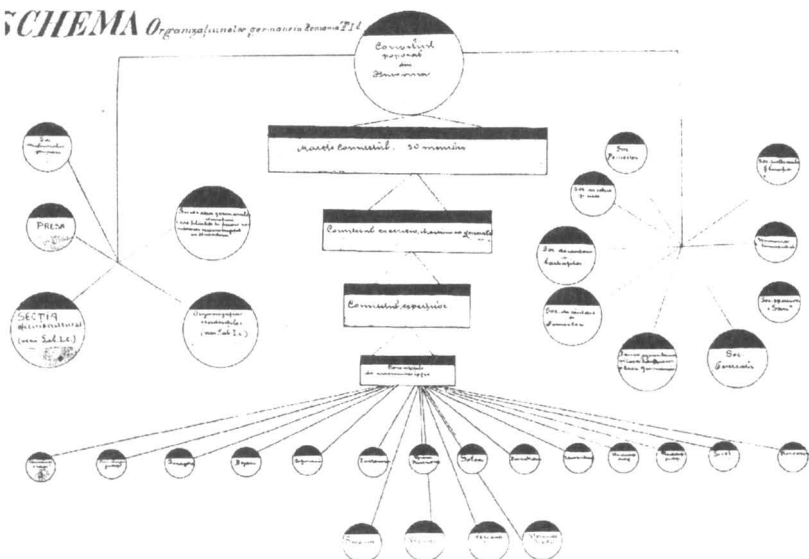
În același timp, în societatea românească a timpului, s-a dezvoltat un curent antisemit avându-și originile încă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, care s-a dezvoltat în spațiul fostei Bucovine istorice, îndeosebi după anii '30.



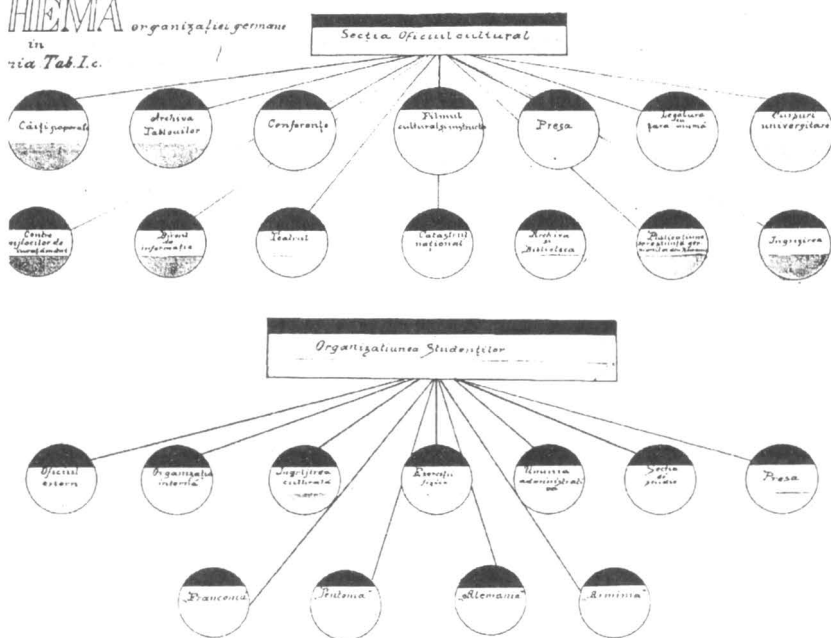
14. Societatea academică germană „Frankonia”, Cernăuți (sursa: vol. Czernowitz. *Eine Stadt in Wandel der Zeit*, München/Stuttgart, 1988)

Anexe
Anexa nr. 1

SCHEMA Organizațiilor germane din România Mare



HEMA organizației germane
în
Tab. I.c.



Schema Organizațiilor germane din România Mare (A.M.A.E., Fond România 1920-1944, vol. 382, f. 92 -93)

Anexa nr. 2

Envoyé Extraordinaire Chef de la Mission Diplomatique Extraordinaire d'Ukraine en Roumanie

20. V. 18 heures

2 Juin no. 174

Diplomatique

A son Excellence

Monsieur le Président ad interim du Conseil des Ministres est Ministre des affaires étrangères du Royaume de Roumanie.

Monsieur le Ministre,

La Mission Diplomatique Extraordinaire Ukrainienne a eu connaissance du communiqué du Grand Quartier Général Roumain du 28 mai 1919, relatant ce que suit: "En Bucovine: Afin de déjouer les tentatives des bolchéviks à la frontière nord-ouest de la Bucovine nos troupes ont passé en Galicie et occupé la ligne de Nadvorna-Otinia-Nieviska".

Le fait que l'armée Roumaine contrairement aux décisions de l'Entente a dépassé le 24 mai les frontières de la Bucovine me force en tant qu'Envoyé Extraordinaire de la République Démocratique d'Ukraine à protester énergiquement au nom de mon Gouvernement auprès du Gouvernement Royal Roumain contre la violation de notre territoire et des vues impérialistes de ses dirigeants.

Je proteste en même temps contre les assertions officielles des communiqués roumains relatifs à l'existence des „tentatives bolchévistes” (voir communiqué 28 mai) „sur la frontière Nord-Quest de la Bucovine.

Jusqu'à cette heure la Galicie Orientale ne connaît l'existence de bolchévisme que par le fait que ses fils lui opposent une barrière infranchissable aux frontières du Zbroutch. Quant à la frontière susdite ce n'est guère une frontière, mais une entrée au cœur même du pays: "Nadvorna" étant à 40 kilomètres du Siège du Gouvernement Stanislaviv. Là comme partout ailleurs le but caché n'est que de détruire et de porter le fer et le feu contre les armées ukrainiennes qui depuis des mois versent leur sang (sans qu'on veuille le reconnaître) pour délivrer l'Europe toute entière du danger qui la menace: le bolchévisme.

Comme chef de la Mission Diplomatique Extraordinaire de la République Démocratique d'Ukraine (dont le Président du Conseil en audience du 19 janvier a accepté les lettres de créance) je proteste énergiquement et exige que les armées roumaines abandonnent dans le délai de 48 heures à partir du moment de la remise de cette note le territoire de la Province Occidentale d'Ukraine Galicie Orientale et se retirent derrière le cordon militaire gardé par elles jusqu'à la date du 28 mai 1919.

Au cas où je n'obtiendrai pas dans le délai de 48 heures une réponse satisfaisante mon Gouvernement sera en droit d'y voir de la part du Royaume de Roumanie la non-reconnaissance des décisions de la Conférence de la Paix et de ne plus vouloir vivre en

relations d'amitié avec la République Démocratique d'Ukraine luttant aux côtés de l'Entente contre le bolchévisme.

J'ai l'honneur de porter à Votre connaissance que copie de cette protestation officielle sera remise à tous les Représentants des Puissances Alliées et Neutres et sera remise au Conseil des Quatre à Paris.

Agréez, Monsieur le Ministre, l'assurance de ma haute considération.

Envoyé Extraordinaire
Chef de la Mission Diplomatique
Extraordinaire d'Ukraine en Roumanie
s. Georges de Gasenko

Pour copie conforme :
Secrétaire de la Mission Onatsevitch

Archiwum Akt Nowych w Warszawie – A.A.N.), Fond Komitet Narodowy Polski
(K.N.P.) dosar 87, f. 32 – 33.

Anexa nr. 3

Pers. jur. 02/04

Asoc. I – 58

Înregistrarea unei asociațiuni deja existente

S-a înscris în registrul asociațiunilor la 9 Septembrie 1924.

Sediul asociațiunii: Suceava.

Textul asociațiunii: Societatea polonă „Towarzystwo Polskie Bratniej Pomocy i Czytelnia Polska w Suczawie”.

Scopul asociațiunii: Sprijinirea polonilor din Bucovina.

Datele aprobării: 22 Februarie 1907, Nr. 6085/7 din partea Guvernului al Țării Bucovina.

Actul constitutiv: 16 Martie 1924.

Membrii comitetului: Dr. Christofor Jakubowicz ca președinte, Joan Chrzanowski ca vicepreședinte, Anton Stronczyński ca secretar și vist[i]ernic, Iosif Skowroński ca econom, Alexandru Pniewski ca bibliotecar, Anton Wolański ca bibliotecar, Josef Cewe, Kazimir Nepokój, Kazimir Gilczewski, Gustav Horzinek, Mihai Mișso, Petrea Wlasiczuk, Michał Zuber, cei de la 7–13 fără funcțiune, toți români din Suceava.

Tribunalul Suceava, Secția II

La 9 septembrie 1924

Președinte: ss/ Kupferberg

pentru conformitate

Grefierul:

Ss Pienisczek

Pentru conformitate:

&10) Membrii honorari au toate drepturile și membrii ordinari nici o datorie

IV. Activitatea societății

&14) Societatea atinge scopul susnumit în &2.

a) prin acordarea unui sprijin bănesc.

b) Prin un sprijin moral.

&15) Sprijinul material acordă societatea:

a) prin ajutor sărmanilor rușinați.

b) prin ajutorarea tinerimii învățătoare.

c) prin ajutorarea sprijinului polonilor, care fără vina lor au devenit sărmani.

&16) Sprijinul moral acordă societatea:

a) prin organizarea unui cabinet de lectură și prin împrumut de [...].

b) prin aranjarea de prelegeri, petreceri muzicale și reprezentări te[atrale].

V. Reprezentarea, administrarea și funcționari

&17) Spre exterior reprezintă pe societate președintele sau locți[itorul] lui.

&18) Obligațiunile societății față de terțe persoane trebuie, pent[ru] [vala]bilitatea lor, semnătura președintelui (sau locțiitorului), secreta[rului] și unui membru al comitetului.

&19) Funcționarii societății sunt: comitetul și comisiunea de control.

&20) Activitatea societății conduce comitetul care are doisprezece membrii. Deciziuni[le] comitetului se deliberă cu majorit[atea] voturilor! Ședințe[le] sunt secrete, numărul legal pentru deliberare: e necesar 6 membrii și președinte.

& 21) În competența comitetului cade:

a) îndeplinirea deciziunilor adunării generale.

b) primirea și excluderea membrilor cât și mișcarea contribuțiilor lunare

(&12).

c) acordarea sprijinelor confe[re].

d) administrarea cabinetului de lectură și bibliotecă.

e) aranjarea petrecerilor conf. & 16 lit. B.

f) administrarea averii societății.

&22) În caz că, în decursul anului, un membru al comitetului iasă [...] comitetul are drept de a convoca la comitet membrul acesta care a primit cele mai multe voturi în adunarea generală, în caz de egalitate de voturi, deci de [...].

&23) Comitetul dispărtește funcțiunile între membrii săi, este însă îndatorit de a alege:

a) locțiitor președintelui [...] b) [...] c) vistiernic, d) bibliotecar.

Soc. Polonă, nr. 47/18 VIII 1939

Domnule Președinte,

Corespunzând adresei Dvs. nr. 47 din 12 .VII. 1939, cu onoare Vă înaintăm alăturat câte o copie de pe statute și de pe înregistrarea Societății Polone ca persoană Juridică nr. 82/24 Asoc. I-58, comunicându-Vă următoarele date:

Comitetul actual se compune din: Președinte – Preotul Francisc Krajéski, Vicepreședinte – Jan Wielozński, Secretar – Leon Sandul, Cassier – Dumitru Martinowicz, Econom – Stanislaw Czerny, Econom pentru casa din Bulaia – Jan Zuber, Bibliotecari – Mihai Tołoczko și Wilowski Eugen, fără funcție – Scovronski Iosif, Jan Szybka, Pilat Iosif, Carol Switlik și Jan Janiol, toți din Suceava.

Societatea Polonă are în prezent 160 membri.

Activitatea Societății Polone constă în Cabinetul de lectură, în care se întrunesc membri pentru a ceti diferite ziare și a se folosi de biblioteca de cca. 600 volume care le stă la dispoziție. Se țin diferite conferințe pentru luminarea tineretului și a celor adulți, se dau serbări naționale și distractive și reprezentații teatrale date de diletanți.

Se împărtășesc ajutoare bănești sărmanilor, copiilor de școală ce studiază.

Vice președinte

[indescifrabil]

p. Secretar

[indescifrabil]

Statutele

Societății polone pentru sprijinirea neamului și cabinetului de lectură în Suceava

I. Numele și scopul societății

& 1. Societatea se numește: Societatea polonă pentru sprijinirea neam[ului] și cabinet de lectură polonă în Suceava (Towarsztwo Bretniej Pomocy Czytelnie Polsce w Suczawie)

&2. Scopul societății este sprijinirea polonilor care locuiesc în Bucovina.

II. Domiciliul și firma societății

&3. Societatea are domiciliul său stabil în Suceava și se compune din membrii onorari și honorari.

&4. Membru onorar este acela pe care comitetul, pe propunerea unui membru, e primit prin balotaj.

&5. În contra deciziei, prin care se refuză primirea un există un recurs.

&6. Membrii honorari numesc adunarea generală în baza propunerii comitetului de persoane, care pentru societate sau pentru națiune au agonisit merite mari.

&7. Acela e încetat ca membru ordinar care a declarat în scris comitetului ieșirea sa din societate sau care a fost exclus din societate.

&8. Comitetul are drept de a exclude un membru:

- care a fost condamnat din partea judecătorei penale,
- care n-a plătit prin șase luni, contribuția fiind de 2 ori adunată o dată,
- care a cauzat societății o pagubă materială și n-a achitat paguba aceasta cu toate că a fost de două ori somat,
- care s-a condus în societate în mod provocator,
- care s-a purtat în contra societății în mod rău

Un membru exclus în baza dispozițiilor & 1. B. și c. poate să fie din nou primit dacă a înlăturat cauza excluderii.

În contra deciziei cu care a fost un membru exclus are acela drept la concurs către adunarea generală viitoare.

III. Drepturile și datorițele membrilor

I) Membrii au drept:

- a întrebuința biblioteca societății,
- a lua parte la toate prelegeri[le], reprezentări[le] și petreceri[le]
- a lua parte la adunarea generală și la alegerea funcționarilor societății.

Fondurile societății constau:

a) din avere stabilă, b) din venitul curent.

Comitetul administrează averea societății. Fără consimțământul adunării generale nu poate comitetul vinde ceva din averea acesteia; adunarea generală poate numai atunci hotărî de a lua un împrumut ipotecar sau a vinde un imobil când o treime a membrilor sunt prezenți la adunare și trei pătrimi din cei prezenți sunt înțeleși cu aceasta. Dacă la adunarea generală n-ar fi număr necesar al membrilor pentru hotărârea definitivă, atunci convoacă președintele sau locțiitorul lui după 8 zile o adunare nouă în același scop, pentru care sunt deajuns numai 24 de membri și președintele, însă deciziunea trebuie să fie făcută de trei pătrimi de voturi[le] celor prezenți.

Venitul curent stă la dispoziția comitetului, care este îndatorit de a face socoteala și de a da raport anual adunării generale.

Averea societății se compune din imobile, mobile, biblioteca și bani în numerar.

Venitul societății se compune din dobânzi de la capital, contribuțiunile membrilor, dări și venituri extraordinare.

VII. Adunarea generală

Adunarea generală ordinară are loc în fiecare an în luna Ianuarie, sub conducerea președintelui sau locțiitorului lui.

Ziua, ora și locul adunării, cât și ordinea de zile, comunică președintele membrilor 2 săptămâni înainte.

Membri care vo[i]esc de a face propuneri în adunarea generală sunt îndatorați de a da 8 zile înainte de adunarea generală la cunoștința comitetului.

Adunarea generală extraordinară convoacă președinte[le]:

- a) dacă se află sigur necesitatea pentru convocare;
- b) dacă majoritatea comitetului cere convocarea;
- c) dacă 20 membri ordinari cer convocarea acestuia.

Pentru numărul pentru deliberare este necesar număr de 24 membri și președinte[le].

La adunarea generală au drept de a lua parte membri onorari și ordinari, care nu sunt în întârziere cu contribuția trimestrială.

Adunarea generală:

- a) alege funcționari;
- b) examinează activitatea comitetului pentru anul trecut;
- c) examinează socotelile societății;
- d) decide asupra plângerii membrilor (& 10);
- e) fixează bugetul pentru anu[ul] viitor;
- f) schimbă statutele;
- g) decide asupra desființării societății;

Hotărâri[le] adunării generale se fac cu majoritate absolută de voturi, cu excepția prevăzută în & 27. Președinte[le] votează numai în cazul egalității voturilor, cu excepția de alegeri, la care ia parte ca fiecare membru ordinar.

Alegerea președintelui se face cu absolută majoritate de voturi. Președintele, comitetul (12 membri) și membrii comisiei [...] de a controla, de a alege prin adunare generală pentru un an.

Alegerea se face cu țidulele, cu numărarea cărora se ocupă comisia de [...] denumită din partea președintelui. Prin procură nu este admis de a vota.

La adunarea generală adresează proces verbal secretarul societății.

VIII. Cearta societății

&43. Certa ivită în raportul societății, atât între membrii [societății], între membrii și comitet [va fi] judecată[ă] [de] un tribunal de arbitri de trei membri. Fiecare parte ligitantă alege un [...], iar pe superarbitru aleg arbitri.

&44. Tribunalul de arbitri hotărăște definitiv, cu majoritate, după ascultarea părților ligitante.

&45. Cine nu satisface, în termenul fixat, hotărâri arbitrale ca membru al societății.

&46. Membru[l] care se simte înjurat, declară aceasta în scris de totodată arbitrul său. Comitetul înștiințează pe bănuitul [...] și uner de a denumi până la 8 zile arbitrul din partea [...].

&47. Dacă bănuitul, în termenul fixat, n-a ales pe arbitru, [...] tetul 5 membri, care aleg pe arbitru.

În cazul neînfrățirii unei[a] din părți litigante hotă [rărea tri]bunalul[ui] de arbitri [...] după ascultarea contrariului.

Desființarea societății

&48. Adunarea generală decide, cu trei pătrimi, tuturor membrilor [...] desființarea. În caz dacă nu este număr[ul] acesta de membri, propunerea referitoare trebuie să fie făcută de primul [...] de zile în adunarea generală viitoare; pentru deciderea ei sunt necesare trei pătrimi voturilor [celor] prezenți.

&49. În cazul desființării societății toată averea societății [...] proprietatea bursei lui Adam Mickiewicz în Cernăuți.

Nr.1. 6085/67. Existența societății acesteia după conținutul stat[...] prezenți se confirmă conform dispozițiunilor &9 al legii 15/II 1867 l. F. i. Nr. 1 134.

Guvernul țării bucovinean Cern.

La 22 Februarie 1907.

L.S. În suplinire (ss) Barlcan

Înscris în registrul persoanelor sub [...] I-58

Grefa Tribunalului Suceava, secția II, , la 9 Septembrie 1924

PIENIACZEK

Pentru conformitate

Casa memorială Simeon Florea-Marian Fondul Documentar

Summary

This volume, based on a large bibliography found in Romania, and foreign archives, syntheses and monographies, studies, newspapers, analyzes for the first time in Romanian historiography the complexity of the integration of the national minorities from historic Bukovina during the Great Romanian's Kingdom (1918–1940). In the historic Bukovina the percentage of the minorities was superior to that of Romanian (52%–55%), so that the Romanian authorities found it difficult to handle things. These problems were only noticed after the enthusiasm of the union to Romania and the appearance of a large set of economic, social, political and spiritual circumstances. The Union had been done but the process of unification was only beginning. The integrational centralizing perspective of the National-Liberal governments that took part either directly or indirectly to leading Great Romania between 1918–1928 – allowed the manifestation of the identity, hidden in the new cultural assault on the state structures and making the ethnic communities react. The alternative solutions proposed by some political leaders could be solved due to an internal and an external favourable context so that the formula of the unconditional union prevailed over the conditioned union (which was evoked by Iuliu Maniu and had its partisans in Bukovina, too) for the benefit of the entire Romanian nation. The former Kingdom didn't have any experience in managing the minorities' problems and The National Liberal Party immediately voted for a centralization formula and the liquidation of the autonomy and regional leadership, which had negative effects on the ethnic communities. The Romanian Kingdom has adhered to the Minorities Treaty (December 9th 1919). After the treaty, they should have insured a natural rapid integration of the ethnics into the Romanian state, which was involved in a real identity problem after 1918. The conservative view adopted by the liberals over the economic and social issues, reflected in the maintaining of the traditional Romanian structures, stopped the necessary fusion with the values of the economical civilization from the Occident. No doubt about it, the degree of the integration of the minorities depended essentially on the existence and persistence of the difference between the economy and also the mentality of the towns versus the villages, between urban and rural economy in the low social mobility, in the fluidity and perenity of the internal and external circumstances in which evolved Great Romania and also in the instability of the central-european space. The passage from a political system like the Austria none, built on administrative order, as a result of a German culture, to a French system applied to a mentality at the crossroads of the East and West represented a challenge and had some reactions even from the Romanian people in Bukovina, who were used to the order and discipline of the former empire. The complaints of the ethnic were about the content and the

speed of centralization and of "Romanizations" of the historic Bukovina, and about the newcomers, especially the Romanian from the former Kingdom who occupied leading positions meant to install Romanian identities. This became obvious when the new Constitution was approved in a form that concerned only the national majority. The 1923 Constitution proclaimed the Romanian Kingdom as a national united and indivisible state, the idea of the national unity having become a political and idealistic law of the national Romanian identity. Unfortunately no law about the rights of the minorities was explicitly included in the text of the Constitution. It gave all the state power to the „nation”, the only acknowledged nation being the Romanians one. At the same time, centralist administrative system was passed on with no special prerogatives for the areas inhabited mostly by ethnic minorities. The National Liberal Party's policy followed the insurance of the state power over both Romanians and minorities. The law of the new regime was built on a ethnocentral idealistic formula which excluded- in real terms as well as in symbolic terms- the citizens of a different ethnic status. In the Romanian conscience the perception of the „other people” was all wrong; they were viewed as „the Jews” (in an offending manner „jidani”) and this was present in all the political speeches and reflected the state of mind of the entire Romanian nation. In the case of the Romanian people, the ethnical point of view was the base of the nation's evolution identified by a certain ethnic, confessional and cultural community. Such an identity-based ideology determined- consciously or unconsciously -and ethnocentral attitude which limited the use of the educational opportunities and the mother languages in public forms. The laws adopted by the Liberal Party between 1918-1923 seemed to be the same that the ethnic communities had expected as only the Germans and the Poles had expressed their will for an unconditional union (see the texts of the „Union Motions” edited by the The National Polish Council -dr. Stanisław Kwiatkowski and The National German Council- dr. Alois Lebouton). These contained clear requests regarding the protection of the minorities rights. The alternatives of the integration were the keeping of the autonomy, sustained by Iancu Flondor, a tolerant flexible spirit and Ion Nistor, a remarkable scientist and the advocate of the centralism. The ethnocentrism solution- as resulted from the historical text- did not represent the best choice, and the degradation of the international situation complicated the multiethnic evolution in Bukovina. The myth of „Homo Bucovinensis” kept its print in the culture of the province and is even revisited nowadays during the political debates about the European integration. Our work is not meant to be exhaustive as it focuses on a few essential aspects from the complex process of integration of the ethnic minorities in the Great Romania. The ethnic communities found in the centre of our analysis (the German, the Ukrainian, Jewish, the Polish, the Hungarian and the Russian-Lipoveni) were the most representative from the historic Bukovina contributed to its amazing diversity. In spite of some limitations and some abuses, there were no major conflicts during the 22 years of Romanian

administration and the existence of schools, media and cultural societies of the minorities - in spite of some abuses that we cannot however minimize or avoid - represented the wish or carrying on the multiethnic character of this area. The beginning the World War with its destruction, material and human manages, terrifying by the dramas and the sufferin that it caused, influenced in a decisive manner the destiny of the province and marked the start of many more unhappy incidents caused by the communist totalitarianism: the coming back of the ethnic minorities influenced the destiny of all the inhabitants. The destroying of the multiculturality of Bukovina at the and of the Worl War II was equal to the disappereance of a past unique historical experience.

Translated by Natalia Cosovanu

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

I. IZVOARE

1. INEDITE :

Arhivele Ministerului Afacerilor Externe – București (A.M.A.E.):
Fondurile: *România 1920 – 1944*, vol. 123, 372, 373, 374, 385, 394, 396, 397;
Fond 71/*Germania*, vol. 69, 85; Fond 1939. E 9V, 1939 – 1946; Fond
71/*România. General*, vol. 7, 115; Fond *Problema 33*

Arhivele Naționale Istorice Centrale – București (A.N.I.C.): Fond *Iancu Flondor*; Fond *Casa Regală*; Fond *Președinția Consiliului de Miniștri*; Fond *Ministerul Instrucțiunii Publice*; Fond *Ministerul Propagandei Naționale – Presă externă*; Fond *Direcția Generală a Siguranței Naționale*; Fond *Inspectoratul General al Jandarmeriei*

Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Suceava (D.J.A.N.S.): Fond *Serviciul de Siguranță Rădăuți*; Fond *Serviciul de Siguranță Suceava*; Fond *Serviciul de Siguranță Câmpulung*; Fond *Prefectura Județului Siret*; Fond *Prefectura Județului Suceava*; Fond *Prefectura Județului Câmpulung Moldovenesc*; Fond *Colecția de stare civilă. Parohia romano-catolică Poiana Micului. Registrul de nou născuți*; Fond *Colecția de Stare Civilă Iacobești. Registrul de născuți, căsătoriți, decedați 1876–1912*; Fond *Colecția de Stare Civilă. Parohia romano-catolică Dornești/Hadikfalva. Registrul de născuți, 1882–1913*; Fond personal *Traian Larionescu*; Fond *Gimnaziul particular catolic german din Rădăuți*; Fond *Colecția Manuscrise Filimon Rusu, Monografia orașului Rădăuți, 1957*

Archiwum Akt Nowych w Warszawie (Arhiva Actelor Noi, Varșovia – A.A.N.): Fond *Ministerul Afacerilor Externe (Ministerstwo Spraw Zagranicznych – M.S.Z.)*, dosarele nr. 224, 334, 426, 2223, 6404 și 6387; Fond *Komitet Narodowy Polski (K.N.P.)*, dosarele 81– 87

Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți (ASRC), Ucraina, Fond 38, inv. 2, dosar 355, 597, 601, 818, 1248, 5989, 9761

2. EDITE

Academia Română, Filiala Iași, Centrul de Studii „Bucovina” Rădăuți, *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, ediția bilingvă cu introduceri, note și postfețe de acad. Radu Grigorovici, prefată de D. Vatamaniuc, București, Editura Academiei Române, 1998

Asszimiláció vagy kivándorlás? Források a moldvai magyar etnikai Magyar csoport, a csángók modern kori történelmének tanulmányozásához (1860–1989), Szerkesztette Gábor, Vincze, Teleki László Alápitvány, Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolossvár, 2004

Buzatu, Gh. (coordonator), *Mareșalul Antonescu la judecata istoriei. Contribuții, mărturii și documente*, București, Editura Mica Valahie, 2002

Cărunțu, Mihai Aurelian, *Un eveniment din viața Cernăuțului de odinioară: serbările prilejuite de dezvelirea Monumentului Unirii (11 noiembrie 1924). Documente*, în „Suceava. Anuarul Complexului Muzeal Bucovina”, Suceava, XXIX–XXX, vol. II, 2002–2003

Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională. 1918. Documente interne și externe, februarie 1920–decembrie 1920, vol. VI, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986

Documente străine despre Basarabia și Bucovina 1918–1944. Selecția documentelor și studiu introductiv de Valeriu Florin Dobrinescu, Ion Pătroi, București, Editura Vremea, 2003

Documents on British Foreign Policy, editată de E.L. Woodward și Rohan Butler, prima serie, vol. I, Her Majesty's Stationery Office, London, 1947–1962

Doctrina țărănistă în România. Antologie de texte, București, Editura Noua Alternativă, 1994

Iancu, Gheorghe, *Problema minorităților etnice din România în documente ale Societății Națiunilor (1923–1932)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2002

Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România, III/1, Federația Comunităților evreiești din România, Centrul pentru studiul istoriei evreilor din România, Editura Hasefer, 1999

Ministère Des Affaires Étrangères, *Le Livre Jaune Français. Documents Diplomatiques 1938–1939. Pièces relatives aux événements et aux négociations qui ont précédé l'ouverture des hostilités entre l'Allemagne d'une part, la Pologne la Grande-Bretagne et la France d'autre part*, Paris, Plon, Imprimerie Nationale, 1939

„Monitorul Oficial”, București, nr. 282 din 29 martie 1923

Nistor, Ion I., *Unirea Bucovinei. 28 noiembrie 1918. Studii și documente*, București, Editura Cartea Românească, 1928

Politica de unitate națională. Discurs la mesele tronului rostit de I. Nistor, ministru de stat, Cernăuți, Institutul de Arte grafice și editură „Glasul Bucovinei”, 1923

Primăria municipiului Cernăuți, Comitetul Central pentru organizarea Lunii Cernăuților, *Călăuza Oficială a Lunii Cernăuților, 20 iunie–20 iulie 1937*, Cernăuți, Tipografia „Glasul Bucovinei”, 1937

Osadciuk, Serhii (ed.), *Буковина 1918–1940 рр.: зовнішні впливи та внутрішній розвиток (Матеріали і документи)*, Упор. та ред. С. Д.

Осачука, Чернівці, Зелена Буковина, *Bucovina anilor 1918 – 1940: influențe externe și dezvoltare internă*, (Materiale și documente), Cernăuți, Editura Bucovina Verde, 2005

Relații româno-sovietice. Documente. (1917 – 1934), vol. I, redactor responsabil Dumitru Preda, București, Editura Enciclopedică, 1999

Titulescu, Nicolae, *Politica externă a României (1937)*, ediție îngrijită de Potra, Constantin, George, G., Turcu I., Oprea, Ion, M, București, Editura Enciclopedică, 2004

Idem, *Opera politico-diplomatică. Corepondență. Volumul I (1921 – 1931)*. Partea a II-a, volum îngrijit de Potra, George, G, București, Fundația Europeană Titulescu, 2004

Tratat de Pace între Puterile Aliate și Asociate și Austria. Protocol și declarațiuni semnate la St. Germain en Laye, la 10 septembrie 1919, București, 1920

Moisuc, Viorica, Calafeteanu, Ion, *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România: 1917–1918. Documente*, Chișinău, Editura Hyperion, 1995

„Monitorul Oficial”, *Dezbaterilor Adunării Deputaților (D.A.D.)*, 1919

Statutul juridic al evreilor și legislația românizării. Lucrare întocmită de avocat Gh. Bițoiaia Dumitraș, București, Editura Prometeu, 1942

Scurtu, Ioan, Boar, Liviu, *Minoritățile naționale din România (1918– 1925). Documente*, București, Arhivele Naționale din România, 1995

Vianu, Alexandru, Zamfir, Zorin, Bușe, Constantin, Bădulescu, Gheorghe, *Relații internaționale în acte și documente (1917–1939)*, vol. I, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971

II. MEMORII

Axani, Ion, *Amintiri din războiul mondial*, în vol. Ion I. Nistor, *Amintiri bucovinene din vremea Unirii*, ediție și prefață de Doina și Liviu Papuc, Iași, Editura Alfa, 2000

Albu, N. Tcaciuc, *O amintire despre Iancu Flondor*, în „Revista Bucovinei”, Cernăuți, II, nr. 11, noiembrie 1943

Ardeleanu, C., *Amintiri din timpul ocupării Bucovinei. Republica Ucraineană Coșmani*, în vol. Ion I. Nistor, *Amintiri bucovinene din vremea Unirii*, ediție și prefață de Doina și Liviu Papuc, Iași, Editura Alfa, 2000

Bucevșchi, Dimitrie, *Amintiri din anul Unirii*, în vol. Ion I. Nistor, *Amintiri bucovinene din vremea Unirii*, ediție și prefață de Doina și Liviu Papuc, Iași, Editura Alfa, 2000

Cantacuzino, Sabina, *Din viața familiei I. C. Brătianu. Războiul (1914–1919)*, București, Editura Universul, 1937

Grecul, Isopescu, Constantin, *Amintiri asupra evenimentelor*, în vol. Ion I. Nistor, *Amintiri bucovinene din vremea Unirii*, ediție și prefață de Doina și Liviu Papuc, Iași, Editura Alfa, 2000

Hurmuzaki, Alexandru, *Amintiri din timpul Unirii*, în vol. Ion I. Nistor, *Amintiri bucovinene din vremea Unirii*, ediție și prefață de Doina și Liviu Papuc, Iași, Editura Alfa, 2000

Iorga, Nicolae, *Memorii. Însemnări zilnice (Maiu 1917 – Mart 1920). Războiul Național. Lupta pentru o nouă viață politică*, vol. I, București, Editura Națională „S. Ciornei”

Idem, *Prietenii suspuse*, în „Glasul Bucovinei”, II, nr. 141, 13 mai 1919

Loghin, Constantin, *Unirea Bucovinei (Recapitulări)*, în „Revista Bucovinei”, Cernăuți, II, 11, 1943

Procopovici, Al., *Din vremurile Unirii noastre*, în vol. Ion I. Nistor, *Amintiri bucovinene din vremea Unirii*, ediție și prefață de Doina și Liviu Papuc, Iași, Editura Alfa, 2000

Pusch, Rolf, Stelzer, Gerhard, *Diplomați germani la București, 1937–1944. Din memoriile dr. Rolf Pusch, atașat de legăție și dr. Gerhard Stelzer, consilier de legăție*, București, Editura All Istoric, 2001

Pușcariu, Sextil, *Memorii*, București, Editura Minerva, 1978

Moses, Rosen, *Primejdii, încercări, miracole*, București, Ediția a II-a, Editura Hasefer, 1996

Manoilescu, Mihail, *Memorii*, vol. II, București, Editura Enciclopedică, 1993

Marghiloman, Alexandru, *Note politice. 1897–1924*, București, Institutul de Arte Grafice „Eminescu”, 1927

Nistor, Ion I., *Amintiri bucovinene din vremea Unirii*, ediție și prefață de Doina și Liviu Papuc, Iași, Editura Alfa, 2000

Șandru, Gheorghe, *Din amintirile mele*, în vol. Ion I. Nistor, *Amintiri bucovinene din vremea Unirii*, ediție și prefață de Doina și Liviu Papuc, Iași, Editura Alfa, 2000

III. PUBLICAȚII

1. REVISTE

„Altera”, Târgu-Mureș, 2004

„Archiv für Landeskunde der Bukowina”, Herausgegeben von prof.

August Nibio, Radautz in der Bukowina, Radautz, 1927, Verlag von. F. Schedt

„Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»”, Iași, 1981–1987

„Anuarul II al Liceului de Stat «Eudoxiu Hurmuzaki» din Rădăuți pe anul școlar 1922/1923”, tipărit de directorul liceului, Emanoil Isopescu („Anuarul XXXVII al Liceului de Stat”), Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”, 1924

„Anuarul Liceului Ort. Or. «Ștefan cel Mare» în Suceava”, publicat la finele anului școlar 1925–1926, de directorul liceului, Vasile Burduhos

„Anuarul Universității din Cernăuți. Anul de studii 1925–1927”, Cernăuți, Editura Universității, 1927

„Liceul Statului No 1 «Aron Pumnul în Cernăuți»”, „Anuarul pe anii școlari 1921–1922 și 1922–1923”, redactat de dirigintele liceului, Gheorghe Palamarescu, Cernăuți, 1924

„Anuarul Liceului-Internat «Regele Ferdinand» din Storojineț pe anul 1931–1932”, publicat de dr. Tudor Cătălin, directorul liceului, Storojineț, Editura proprie, 1932

„Liceul de Băieți din Siret”, „Anuarul V pe anii școlari 1931/32 și 1932/33”, întocmit de Nicodim Ițcuș, directorul liceului, Cernăuți, Tiparul „Glasul Bucovinei”

„Les Minorities Nationales”, Bulletin Public par l’Union Internationale des Associations pour la Societe des Nations, Decembre 1931, Quatrieme Anne, No. 6

„Buletinul Centrului, Muzeului și Arhivei istorice a evreilor din România”, București, 2005

„Buletinul Centrului de Studii Transilvane”, Cluj-Napoca, Supliment, iunie 1994

Bucovina de Sud. Un Album ilustrat, redactat de Victor Procopovici, Victor și Josif Brüll, 1938

„Calendarul «Glasul Poporului»”, Cernăuți, 1937

„Calendarul «Glasul Bucovinei» pe anul 1922”, Cernăuți, 1922

„Candela”, Cernăuți, 1889

„Codrul Cosminului”, Suceava, seria nouă, 1999

„Gazeta Suczawska”, Suceava, 1936

„Glasul Bucovinei”. Revistă trimestrială de istorie și cultură, Cernăuți–Chișinău–București, 1999

„East European Quartely”, University of Colorado, Boulder, 1980; 2003

„Freamătul literar”, Siret, 1937

„Kalendarz Polaka w Rumunii”, Cernăuți, 1932

„Kalendarz Polskiego Związku Szkolnego w Rumunii na Rok 1939”, Cernăuți, Z Drukarni – Eminescu, 1938

„Katolische Volkswacht Kalender für die Bukowina” („Das Organ der deutschen Katholiken in der Bukowina”), Cernăuți, 1934

„Kaindl Archiv”, Mitteilungen der Raimund Friedrich Kaindl Gesellschaft, Stuttgart, 1987

„Journal of Ukrainian Studies”, Alberta, 1984

„Lumea Carpatică”, Suceava, 2002

„The Slavonic and East European Review”, 1958

„Magazin istoric”, București, 1968–2001

„Monitorul Bucovinei”, Cernăuți, 1919–1920

„Revista de istorie”, București, 1996–1998

„Revista Geografică Română”, Cluj Napoca, 1938

„Revista Bucovinei”, Cernăuți, 1943

„Romanoslavica”, București, 1994

„Studia Et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae”, București, 1999 –

2000

„Societate & Cultură”, București, 1994

„Suceava. Anuarul Muzeului Național al Bucovinei”, Suceava, 1994

„Școala” (Organul Asociației corpului didactic român din Bucovina),

Cernăuți, nr. 3–4, 1–15 februarie 1922

„Viața Bucovinei”, Cernăuți, 1933

„Viața Românească”, Iași, 1907

2. ZIARE

„Adevărul”, București, 1921–1926

„Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, Cernăuți, 1923

„Die Volkswehr”, Cernăuți, 1932

„Gazeta Polska”, Cernăuți, 1925; 1928

„Gazeta Suczawska”, Suceava, 1936

„Glasul Bucovinei”, Cernăuți, 1919–1939

„Głos Prawdy”, Cernăuți, 1926

„Głos Ludu” (1921)

„Kurier Polski w Rumunii”, Cernăuți (1933–1939)

„Ukrainische Korespondentz”, Viena (1917–1918)

„Ostjüdische Zeitung”, Cernăuți, (1925)

„Vorwätz”, Cernăuți (1926)

IV. LUCRĂRI GENERALE ȘI SPECIALE

Alexa, Doina, *Ion Nistor – dimensiunile personalității politice și culturale*, Rădăuți, Editura Institutului Bucovina-Basarabia, 2000

Alexandrescu, Sorin, *Paradoxul român*, București, Editura Univers, 1994

Adams, Arthur E., *The bolheviki and the ukrainian front in 1918–1919*, în „The Slavonic and East European Review”, London, vol. XXXVI, No. 87, June 1958

Arghirescu, G., *Teritoriul etnic al românilor*, București, Editura Institutului de Arte Grafice „Flacăra”, 1915

Agrigoroaiei, Ion, *Regimul cultului mozaic după Marea Unire (cu privire specială asupra legii pentru regimul special al cultelor, aprilie 1928)*, în SAHIR, III, 1998

Agrigoroaiei, Ion, Calcan, George, Strugariu, Mircea, *Atitudinea Marilor Puteri față de România la Conferința de Pace de la Paris (1919–1920) reflectată în presa ieșeană*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»”, Iași, XVIII, 1981

Anghel, Florin, *Pe cine nu lași să moară...nu ține minte*, în „Magazin istoric”, București, serie nouă, XXXIV, nr. 11(416), noiembrie 2001

Idem, *Studiu preliminar al evoluției minorității polone din România Mare. 1918–1940*, în „Revista istorică”, serie nouă, tom VIII, nr. 1–2, ianuarie 1997

Ancel, Jean, *Contribuții la istoria României. Problema evreiască. 1933–1944*, vol. I, partea întâi, București, Editura Hasefer, 2001

Ádám, Sebestyén, *A bukovinai székelység tegnap és ma. A bukovinai andrásfalvi syekelizek élete és története Madéfalvától napjainkig címu könyv átdolgozott és kibővített kiadása*, Kiajda a Tolna Megyei Könyvtár Szekszárd 1989

Andras, W. Kovacs, *Minoritatea maghiară*, în vol. *Minoritățile naționale din România. Dovezi istorice privind așezarea și evoluția*, București, Editura Kham, 2001

Béla, Antal, *Emlékek a Hadikfalvi székelyek életéből*, Bonyhád, 2000

Bauer, Ernst, *Prof. dr. Herbert Mayer*, în „Kaindl Archiv”, 40, 1999

Beck, Erich, *Bukowina. Land zwischen Orient und Okzident*, Pannonia-Verlag, Freilassing, 1963

Idem, *Bibliographie zur Landeskunde der Bukowina. Literatur bis zum Jahre*, 1965, München

Idem, *Bibliographie zur Kultur und Landeskunde der Bukowina.*

Literatur aus den Jahren 1965–1975, Dortmund, 1985

Idem, *Bibliographie zur Kultur und Landeskunde der Bukowina. 1976–1990*, Wiesbaden, 1999

Bejinariu, Petru, Botezat, Ștefan, Goreac, Viorica, Olaru, Marian, *Compendiu istoriografic (1872–1997)*, Iași, Editura Bucovina, 1997

Benjamin, Lya, *Evreii din România Mare (1919 – 1940)*, în vol. *Contribuția evreilor din România la cultură și civilizație*, București, Editura Hasefer, 2004

Biedrzycki, Emil, *Historia Polaków na Bukowinie*, Kraków, 1973

Bilețchi, Ioan, *Câmpulungul în zorile Unirii*, în vol. Ion I. Nistor, *Amintiri bucovinene din vremea Unirii*, ediție și prefată de Doina și Liviu Papuc, Iași, Editura Alfa, 2000

Buchet, Constantin, *România și Republica de la Weimar. 1919–1933. Economie, diplomatie și geopolitică*, București, Editura All Istoric, 2001

Buszko, Józef, *Zum Wandel Der Gesellschaftsstruktur in Galizien und der Bukowina*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften Wien, 1978

Boca, Valerian Doboș, *Târgoveții Siretului din anul 1777*, Cernăuți, Tiparul „Glasul Bucovinei”, 1938

Bosie, Șt., *Ciocoismul în Bucovina*, în „Glasul Bucovinei”, II, 18 iunie 1919

Buzneanu, Ghedeon, *George Tofan în lumina unui sfert de veac*, în vol. *30 de ani de organizație românească a învățătorilor din Bucovina*, Cernăuți, Tipografia „Mercur – Max Weismann”, 1993

Boia, Lucian, *România. Țara de frontieră a Europei*, ediția a doua revăzută și adăugită, București, Editura Humanitas, 2005

Bolovan, Sorina, Paula, Bolovan, Ioan, *Germanii din România între imigrare și emigrare. Perspectivă istorică*. <http://www.goethe.de/ms/buk/archiv/material/Migration/comunicareBolovan.doc>.

Botoran, Constantin, *Tratatul de pace de la Paris – confirmarea juridică a noilor state naționale și independente din Europa*, în vol. *România și Conferința de Pace de la Paris (1919–1920)*, Focșani, Editura Empo, 1999

Botoran, C., Calafeteanu I., Campus, Eliza, Moisuc, Viorica, *România și Conferința de Pace de la Paris (1918–1920). Triumful principiului naționalităților*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1983

Bocșan, Nicolae, Leu, Valeriu (coordonatori), *Cronologia Europei Centrale (1848–1989)*, București, Editura Polirom, 2001

Bărbulescu, Mihai, Dennis, Deletant, Hitchins, Keith, Papacostea, Șerban Teodor, Pompiliu, *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1999

Bănățeanu, Vlad, Knittel, Eitel, *Ghidul turistic, istoric și balnear al Bucovinei*, ediția a II-a, Cernăuți, 1940

Bălan, Teodor, *Suprimarea mișcărilor naționaliste pe timpul primului război mondial (1914–1918)*, Cernăuți, 1923

Idem, *Rolul lui Vasile Bodnărescu în preajma Unirii*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru”, 1938

Idem, *Frații George și Alexandru Hurmuzaki și ziarul „Bucovina”. Un capitol din istoria politică a Bucovinei din anii 1848–1850*, Cernăuți, Societatea Tipografică Bucovineană, 1924

Brățianu, Vintilă I., *Pentru cei mai tineri. Ce am văzut în România mică și ce văd în România Mare. Conferință ținută la Ateneul Român în ziua de 28 februarie 1926*, București, Imprimeriile „Independența”, 1926

Blănaru, Alma, *Satul Lipoveni – vatra conștiinței mele. Interviu cu Vasile Ciubatura, directorul școlii din Lipoveni*, în „Lumea Carpatică”, Suceava, nr. 3, 2002

Burac, A., *Reflexiuni în jurul unui discurs*, în „Glasul Bucovinei”, II, 13 martie 1919

Idem, *Minoritățile în fața proiectului de reformă electorală*, în „Glasul Bucovinei”, II, nr. 217, 15 august 1919

Caraorman, Balănescu, *Școala în noile provincii*, în „Școala”, Cernăuți VII, nr. 3–4, 1–15 februarie 1922

Coman, Nicolae, *Martiriul Bucovinei (1914–1915)*, București, Depozitul Bibliotecii „Pavel Suru”

Caps, Stéphane Pierré, *Federalismul personal*, în „Altera”, IV, nr. 8, 1998

Cernat, Ion, *Iorgu G. Toma în vâltoarea luptelor luptei politice „fără pofte și ambiții”* (II), în „Țara Fagilor”, Suceava, serie nouă, XI, nr. 3 (44), iulie–septembrie 2004

Ciachir, Nicolae, *Istoria slavilor*, București, Editura Oscar Print, 1998

Idem, *Din istoria Bucovinei 1775–1944*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993

Ceașu, Mihai Ștefan, *Reprezentarea evreimii în Dieta Bucovinei (1861–1918)*, în SAHIR, V, 2000

Ceașu, Mihai Ștefan, *Ion Nistor – luptătorul pentru unirea Bucovinei cu România*, în vol. *Ion Nistor (1876–1962)*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1993

Idem, *Tabel cronologic*, în vol. *Ion Nistor (1876–1962)*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1993

Idem, *Parlamentarism, Partide și Elită Politică în Bucovina Habsburgică (1848–1918). Contribuții la istoria parlamentarismului în spațiul central-est european*, Iași, Editura Junimea, 2004

Ciobanu, Vasile, *Contribuții la istoria sașilor transilvăneni (1918–1944)*, Sibiu, Editura Hora, 2001

Ciobanu, Petru, Slănină, Vasile, Prelipcean, Reveca, *Cupca, un sat din Bucovina. Monografie istorică*, Partea I, *Anii 1429–1944*, Câmpulung Moldovenesc, Editura Amadoros, 2004

Ciupercă, I., *România în fața recunoașterii național-statale. Repere*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1996

Constantiniu, Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic, 1998

Cocuz, Ioan, *Bucovina file de istorie*, Suceava, Grupul Editorial „Bucovina viitoare”, 2000

Idem, *Partidele politice românești din Bucovina. 1862–1914*, Suceava, Editura Suceava, 2003

Coman, Nicolae, *Martiriul Bucovinei (1914–1915)*, București, Depozitul Librăriei „Pavel Suru”

Chioveanu, Mihai, *Regionalism și ideologie națională în cazul României Mari (1918–1938)*, în „Alteră”, V, nr. 11, 1999

Curculescu, Marian, *Mentalități și realități la începutul perioadei interbelice (1918–1921)*, în „Studii și articole de istorie”, București, LXVIII, 2003

Cândea, R., *Învățămintul superior*, în vol. *Zece ani de la unirea Bucovinei. 1918–1928*, Cernăuți, 1928

Dan, Dimitrie, *Lipovenii din Bucovina*, în „Candela”, Cernăuți, 1889

Delureanu, Ștefan, *Germanii din România*, în „Revista istorică”, serie nouă, tom VIII, nr. 1–2, ianuarie 1997

Dmowski, Roman, *La Question polonaise*, Paris, Librairie Armand Colin, 1917

Durandin, Catherine, *Europénisme et autochtonisme en Europe*, în „Xenopoliana”, V, 1997

Duică, George Bogdan, *Bucovina. Notițe politice asupra situației*, Sibiu, Tipografia „Liviu Albin”, 1895

Dumistrăcel, Stelian, *Germanul în mentalul rural românesc*, în vol. *Identitate/alteritate în spațiul cultural românesc*, Culegere de studii editată de Al. Zub, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1996

Doboș, Filaret, *Zece ani de viață agricolă în Bucovina*, în Ion Nistor, *Zece ani de la Unirea Bucovinei 1918–1928*, Cernăuți, 1928

Doboș, Valerian Filaret, *Din trecutul Sucevei de altă dată*, Cernăuți, Editura Mitropoliei Bucovinei, 1938

Dobrinescu, Valeriu, Florin, *România și Conferința de Pace de la Paris din 1919*, în vol. *România și Conferința de Pace de la Paris (1919–1920)*, Focșani, Editura Empro, 1999

Dobrzanski, Oleksandr *Analiza comparativă a mișcării naționale ucrainene în Bucovina și Galiția în ce-a de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea*, în vol. *Procese politice, sociale, culturale și economice în Bucovina 1861–1918: Aspecte edificatoare pentru o Europă unită ?* (Materialele Conferinței științifice internaționale, Rădăuți, 20–22 septembrie 2000, redactor Ștefan Purici) Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, 2002

Dvornik, Francis, *Slavii în istoria și civilizația europeană*, București, Editura All Istoric, 2001

Economu, Radu, *Iancu Flondor, date inedite din Arhivele Statului*, în „Analele Bucovinei”, I, nr. 1, 1994

Gërber, Johnny Daniel, *From Hadikfalva/Bukovina to Sweden*, în „Hadikfalva/Dornești” (Muzeul Furman), I, nr. 1, 2002

Giurcă, Gh., *Istoria învățământului din Suceava*, Suceava, Tipografia Rof, 2004

Gabannyi, Anneli Ute, *Exodul germanilor din România: cauze, fapte, întâmplări*, în „Xenopoliana”, V, nr. 1–4, 1997

Greciuc, Vasile, *Utracvismul sau două limbi de predare la liceele (gimnaziile) românești din Bucovina*, Cernăuți, Tipografia „Școala Română”, 1912

Grigoroviță, Mircea, *Învățământul în nordul Bucovinei (1775–1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993

Idem, *Universitatea din Cernăuți în perioada interbelică*, Suceava, Editura Mușatinii, 2005

Grigorovici, Radu, *Studiu critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populația Bucovinei. Bucovina, teritoriu de trecere a evreilor galițieni spre România între 1880–1900*, în „Analele Bucovinei”, II, nr. 1, 1995

Idem, *Modelul Bucovinei*, în „Analele Bucovinei”, IX, nr. 2, 2002

Idem, *Comentariu la „Comunicarea” lui Aurel Onciul către contele Tisza István*, în „Analele Bucovinei”, IX, nr. 2, 2002

Gaschler, Norbert, *Die Katholischen kirchen in Czernowitz mit besonderer berücksichtigung der römischen*, în vol. *Czernowitz. Eine Stadt in Wandel der Zeit*, München/Stuttgart, 1988

Golstein, Țicu (ed.) *De la Cilibi Moise la Paul Celan. Antologie din operele scriitorilor evrei de limbă română*, București, Editura Hasefer, 1999

Fassel, Horst, *Ambianța plurilingvă și teatrul german din Cernăuți. Colaborare și concurență între instituții culturale*, în „Analele Bucovinei”, IV, nr. 3, 1997

Feleszko, Kazimierz, *Sladem homo bucoviniensis, (Pe urmele lui homo bucoviniensis)*, în vol. *Bukowina po stronie dialogu (Bucovina de partea dialogului)*, sub redacția lui Kazimierz Felezko, Pogranicze-Seiny, 1999

Florescu, Gheorghe, I., *Legea dobândirii și a pierderii naționalității române din 1924 și evreii din România*, în „Studia Et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae”, V, 2000

Florescu, Radu, A., *Pentru dreptul românesc în cauza țărănească*, Bârlad, Tipografia și legătoria de cărți „Nicolae P. Peiu”, 1919

Flondor, Nicu, *Cuvântarea în ședința Consiliului Național din 13 noiembrie 1918 despre acordul cu ucrainenii și despre românii de peste Nistru*, în vol. Ion I. Nistor, *Amintiri bucovinene din vremea Unirii*, ediție și prefață de Doina și Liviu Papuc, Iași, Editura Alfa, 2000

Idem, *Către poporul român*, în vol. Ion I. Nistor, *Amintiri bucovinene din vremea Unirii*, ediție și prefață de Doina și Liviu Papuc, Iași, Editura Alfa, 2000

Kaindl, Raimund Friedrich, *Geschichte der Bukowina. Von den ältesten Beiten bis zu den Anfagen des fürftenthums Moldau (1342)*, Czernowitz, H. Pardini, 1896

Kaindl, Raimund Friedrich, Manastyrski, Alexander, *Die Ruthenen in der Bukowina*, Zweither Teil, Czernowitz, 1890

Kolmann, Albert, *Künstler und Lehrer*, în „Kaindl Arkiv”, Heft 6, Stuttgart, 1987

Kozak, Cornel, Fischer, Eduard, *Heimatskunde der Bukowina, zum Gebrauke für Schulen und zum Selbstunterricht*, Czernowitz, K.K. Universitäts – Buchhandlung H. Pardini (Engel & Suchanka), 1900

Hausleitner, Mariana, *Die Rumänisierung der Bukowina. Die Durchsetzung des national staatlichen Anspruchs Grossrumäniens: 1918–1940 [Românizarea Bucovinei. Impunerea pretenției național-statale a României Mari 1918–1944]*, München, R. Oldenbourg Verlag, 2001

Hadbawnik, Oskar, *Die Zipser in der Bukowina. Anfang, Aufbau und Ende ihres buchenländischen Bergbaues in der Nordkarpaten*, Stuttgart, Druckerei Kamler, 1992

Hacman, Maximilian, *Primul sfat pentru Unire la doctorul I. Bodea*, în vol. Ion I. Nistor, *Amintiri bucovinene din vremea Unirii*, ediție și prefață de Doina și Liviu Papuc, Iași, Editura Alfa, 2000

Hofbauer, Hannes, Roman, Viorel, *Bucovina, Basarabia, Moldova. (O țară uitată între Europa de Vest, Rusia și Turcia)*, București, Editura Tehnică, 1995

Heitmann, Klaus, *Oglinzi paralele. Studii de imagologie româno-germană*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996

Hurezeanu, Damian, *În căutarea aproapelui – naționalitățile: abordarea liberală și național-liberală*, în „Xenopoliana”, Iași, Buletinul Fundației Academice „A. D. Xenopol”, V, 1997, 1–4, 1998

Idem, *Democrația parlamentară în istoria modernă a României (1918–1938)* (II), în „Societate & Cultură”, București, 4, 1994

Hitchins, Keith, *România: 1866–1947*, ediția a II-a, București, Editura Humanitas, 1998

Hrenciuc, Daniel, *România și Polonia: 1918–1931. Relații politice, diplomatice și militare*, prefață de Gheorghe Buzatu, Rădăuți, Editura Septentrion, 2003

Idem, *Minoritatea polonă din Bucovina*, extras din „Analele Bucovinei”, VII, nr. 2, 2000

Idem, *Mareșalul Józef Piłsudski și renașterea Poloniei independente (1914 – 1935)*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2003

Idem, *Frontiera româno-polonă în dezbaterile Conferinței de Pace de la Paris (1919 – 1920)*, în „Analele Bucovinei”, VIII, nr. 1, 2001

Idem, *Un capitol din recunoașterea diplomatică a Marii Uniri. Problema Bucovinei în Cadrul Conferinței de Pace de la Paris (1919 – 1920). Contribuții istorice*, în „Analele Bucovinei”, X, 2/2003

Hosking, Geoffrey, *Rusia popor și imperiu (1552–1917)*, București, Editura Polirom, 2001

Iacobescu, Mihai, *Din istoria Bucovinei. De la administrația militară la autonomia provincială, 1774–1862*, vol. I, București, Editura Academiei Române, 1993

Idem, *30 de zile în „Siberia” căutând Arhivele Bucovinei*, Iași, Editura Junimea, 2003

Idem, *Evoluția românilor bucovineni între anii 1821–1919*, II, în „Glasul Bucovinei”, VIII, nr. 1–2 (9–30), 2001

Iacob, Gheorghe, *Modernizarea României. Rolul elitei politice*, în „Xenopoliana”, VI, 1998

Iacob, Gh., Clipa, N., *Idei și fapte din istoria economică a României*, Bacău, Editura Plumb, 1994

Iliescu, Vladimir, *Revoluția de la 1848–1849 și urmările ei pentru dezvoltarea Bucovinei*, în „Analele Bucovinei”, IV, nr. 3, 1997

Ipatiov, Filip, *Rușii lipoveni din România. Studiu de geografie umană*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2001

Iancu, Carol, *Emanciparea evreilor din România (1913–1919)*, București, Editura Hasefer, 1998.

Iațencu, Rodica, *Unirea Bucovinei cu Regatul Român* (I), în „Analele Bucovinei”, IX, nr. 1, 2002

Ibrăileanu, Traian, *Problemele politicii românești*, „Școala” („Organul Asociației corpului didactic român din Bucovina”), Cernăuți, 1 și 15 martie 1922

Idem, *Temeliile organizației politice*, în „Școala” („Organul Asociației corpului didactic român din Bucovina”), nr. 3–4, 1 și 15 februarie 1922

Iliuț, Emanuil, *Învățământul primar și normal primar în Bucovina după Unire*, în vol. *Zece ani de la Unirea Bucovinei (1918–1928)*, Cernăuți, Editura „Glasul Bucovinei”, 1928

Istrățescu, Elena, Stavarache, Dumitru, *Problema evreilor în atenția Conferinței de Pace de la Paris din 1919*, în vol. *România și Conferința de Pace de la Paris (1919–1920)*, Focșani, Editura Empo, 1999

Leuștean, Lucian, *Conferința de Pace de la Paris (1919–1920), Liga Națiunilor și problema minorităților*, în „Xenopoliana”, Buletinul Fundației „A. D. Xenopol” din Iași, tom V, nr. 1–4, 1997

Idem, *România, Ungaria și Tratatul de la Trianon: 1918–1920*, Iași, Editura Polirom, 2002

Idem, *România și Ungaria în cadrul „Noii Europe” (1920–1923)*, București, Editura Polirom, 2003

Iliescu, Dan, M., *Densitatea populației în Bucovina*, extras din „Revista Geografică Română”, I, fascicula III, Cluj Napoca, 1938

Leu, Paul, *Colegiul Național „Ștefan cel Mare”. Monografie. Etapa austriacă*, I, Suceava, Editura Euroland, 2000

Livezeanu, Irina, *Cultură și naționalism în România Mare. 1918–1930*, București, Editura Humanitas, 1998

Lebouton, Ekehard, *Die evangelische kirche in Czernowitz*, în vol. *Czernowitz. Eine Stadt in Wandel der Zeit*, München/Stuttgart, 1988

Loghin, Constantin, *Iancu Cav. de Flondor (1868–1924)*, Cernăuți, Colecția Scriitorilor Bucovineni, 1944

Idem, *Cernăuții*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolit Silvestru”, 1936

Lucikai, Mychailo, *Pagini de istorie*, București, Editura Mustang, 2004

Janik, Allan, Toulmin, Stephen, *Viena lui Wittgenstein*, București, Editura Humanitas, 1998

Jundt, Tony, *România la fundul grămezii. Polemici, controverses, pamflete*, Iași, Editura Polirom, 2002

Jurca, Nicolae, *Istoria social-democrației din România*, București, Editura Științifică, 1999

Johson, Paul, *O istorie a evreilor*, București, Editura Hasefer, 2003

Masan, Olexandr, *Deputați bucovineni în Parlamentul austriac*, în „Analele Bucovinei”, IV, nr. 3, 1997

Matulla, Oskar, *Albert Kolmann als Künstler*, în „Kaindl Arkiv”, Heft 6, Stuttgart, 1987

- Madaule, Jacques, *Istoria Franței*, vol. III, București, Editura Politică, 1973
- Maurois, André, *Istoria Angliei*, vol. II, București, Editura Politică, 1970
- Marmeliuc, D., *Inaugurarea Universității românești din Cernăuți*, în „Calendarul «Glasul Bucovinei» pe anul 1922”, Cernăuți, 1922
- Müller, Florin, *Fractură și continuitate în cultura politică românească*, în „Revista istorică”, serie nouă, tom XIV, nr. 1–2, ianuarie – aprilie 2003
- Melic, Eugen I., *Principiul naționalităților și întregirea României*, Botoșani, Tipografia „B. Saidman”, 1936
- Meteș, Ștefan, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII–XX*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977
- Morariu, A., *Să plângem după Austria*, în „Glasul Bucovinei”, II, nr. 196, 20 iulie 1919
- Idem, *Problema fondului bisericesc ort-rom. al Bucovinei*, în vol. Ion Nistor, *Zece ani de la Unirea Bucovinei: 1918–1928*, Cernăuți
- Idem, *Adevărul în chestiunea teatrului din Cernăuți*, în „Glasul Bucovinei”, II, nr. 249, 26 septembrie 1919
- Idem, *Dl. ministru Nistor e iar în fruntea Bucovinei*, în „Glasul Bucovinei”, II, nr. 255, 4 octombrie 1919
- Moraru, Florin, Monacu, Vasile, *Colegiul Național „Ștefan cel Mare”*, II, Suceava, Editura Euroland, 2000
- Milici, Constantin, *Monografia comunei Soloneț din punct de vedere geografic și istoric*, București, Editura Noastră, 1931
- Nandriș, Grigore, *Vitejii Romei*, în vol. Ion I. Nistor, *Amintiri bucovinene din vremea Unirii*, ediție și prefată de Doina și Liviu Papuc, Iași, Editura Alfa, 2000
- Nistor, Ion I., *Românii și rutenii în Bucovina. Studiu istoric și statistic*, București, Editura Academiei Române, 1915
- Idem, *Homo bucoviniensis*, în „Glasul Bucovinei”, I, 11 decembrie 1918
- Idem, *Bucovina sub dominațiunea Românească*, Cernăuți, Editura „Glasul Bucovinei”, 1938
- Idem, *Frontiera româno-polonă*, în „Graiul Românesc”, București I, nr. 2, februarie 1927
- Idem, *Istoria Bucovinei*, ediție îngrijită și studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas, 1991
- Nistor, Mihai, *Raskolul și mișcarea ecumenică*, în vol. *Cultura rușilor lipoveni (ortodocși de rit vechi din România) în context național și internațional*, București, Editura Kriterion, 2001
- Nibio, August, *Wie unsere Vorfahren tanzen*, în „Katolische Volkswacht Kalender für die Bukowina. Das Organ der deutschen Katholiken in der Bukowina”, Cernăuți, 1934

Idem, *Geschichte der Jesuitenresidenz in Gurahumorului*, în „Katolischer Volks und Hauskalender für die Bukowina”, 1937

Idem, *Das Kloster Ilișești*, în „Archiv für Landeskunde der Bukowina”, Herausgegeben von prof. August Nibio, Radautz in der Bukowina, Radautz, Verlag von. F. Schedt, 1927

Neumann, Victor, *Descentralizare sau recentralizare în Europa dunăreană. Cazul României*, în „Altera”, IV, nr. 8, 1998

Idem, *Problema emancipării evreilor reflectată în cultura română modernă*, în vol. *Identitate/alteritate în spațiul cultural românesc*, culegere de studii editată de Al. Zub, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1996

Negulescu, P. P., *Partidele politice*, București, Editura Garamond, 1921

Panenko, I., *La Galicie pays polonais*, Paris, Bureau Polonais de publications politiques, 1919

Parascan, Ion, V., *Cernăuțiul și suburbiile sale. Schiță topo-etnografică și istorică*, Cernăuți, 1899

Popovici, Aurel C., *Stat și națiune. Statele Unite ale Austriei Mari. Studii politice lărgite în vederea rezolvării problemei naționale și a crizelor constituționale din Austro-Ungaria*, București, Editura Albatros, 1997

Popovici, Eusebie, *Din istoricul Liceului „Ștefan cel Mare” din Suceava: 1860–1935*, Suceava, Editura Societății „Școala română”, 1935

Polek, Johann, *Die magyarsichen Ansiedelungen Andreassfalva, Hadikfalva und Joseffalva in der Bukowina*, Czernowitz, 1899

Petcu, Dionisie, *Naționalismul dreptei românești din perioada interbelică* (II), în „Societate & Cultură”, București, 3 (22), 1994

Pintescu, Florin, Daniel Hrenciuc, *Din istoria polonezilor în Bucovina (1774–2002)*, Suceava, Uniunea Polonezilor din România, 2002

Pintescu, Florin, *Date statistice relative la populația germană din județul Rădăuți în perioada interbelică*, în „Codrul Cosminului”, Suceava, serie nouă, nr. 6–7(16–17), 2000–2001, p. 124.

Idem, *Situația învățământului în comunitățile poloneze din sudul Bucovinei, în perioada interbelică (1919–1940)*, *Polonezi și români pe drumul cunoașterii reciproce*, Suceava, Materialele simpozionului, 2002

Idem, *Minoritatea polonă*, în vol. *Minoritățile naționale din România. Dovezi istorice privind așezarea și evoluția*, București, Editura Kham, 2001

Idem, *Date preliminare privind comunitățile de romi din județul Suceava, în Lumea Carpatică*”, Suceava, revistă de cultură și civilizație tradițională nr. 2(8), 2004

Pietraru, Marius, *Originea și căile de emigrare ale polonezilor în Bucovina*, în „Suceava”, XXII–XXIII

Pekelman, Conrad, *Aus der Bukowina. Versuch einer Provinzkritik*, Zweiter Band, Verlag der k.k. Universitäts-Buchhandlung H. Pardini (Engel & Suchanka), Czernowitz, 1904

Popa, Anghel, *Între fronturi. Bucoveneni în România primului război mondial*, Câmpulung-Moldovenesc, Fundația culturală „Geo Bogza”, 1998

Purici, Ștefan, *Aspecte ale problemei minorităților naționale în Bucovina istorică între anii 1918 și 1940*, în „Analele Bucovinei”, IV, nr. 2, 1997

Idem, *Relații româno-ucrainene în epoca contemporană*, în „Glasul Bucovinei”, X, nr. 3–4 (39–40), 2003

Idem, *Colonizări și imigrări în Bucovina între anii 1775–1848*, în „Analele Bucovinei”, II, nr. 2, 1995

Idem, *Aspecte ale trecutului bucovinean într-o oglindă ucraineană*, în „Lumea Carpatică”, Suceava, nr. 4, 2002

Idem, *Continuitate și schimbare în viața Bucovinei istorice*, în „Xenopoliana”, Iași, VI, nr. 1–2, 1998

Purici, Ștefan, Olaru, Marian, *Bucovina istorică – între exigențele sintezei naționale și regionalism*, în „Analele Bucovinei”, IX, nr. 2, 2000

Puha, Cristina, *Iancu Flondor și noile realități politice în Regatul Român (1918–1924)*, în „Analele Bucovinei”, VIII, nr. 2, 2000

Prokopowitsch, Erich, *Die rumanische Nationalbewegung in der Bukowina und der Dako-Romanismus, Ein Beitrag zur Geschichte des Nationalitätenkampfes in Österreich-Ungarn*, Graz-Köln, Verlag Hermann, Bohls Nachf, 1965

Procopciuc, Valerian, *Voivodeasa, destinul dramatic al unei colonii germane din Bucovina*, în „Analele Bucovinei”, II, nr. 2, 1995

Idem, *Sucevița. Sat al Obcinilor Bucovinei și gropniță a Movileștilor*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2003

Platon, Gheorghe, *Populația evreiască din târgurile și orașele din Moldova la mijlocul secolului al XIX-lea. Raport numeric – pondere economică*, în „SAHIR, III, 1998

Idem, *Problema evreiască în secolul al XIX-lea. Privire generală*, în SAHIR, V, 2000

Idem (coordonator), *Istoria Românilor. De la independență la Marea Unire (1878–1918)*, vol. VII, tom II, București, Editura Enciclopedică, 2003

Pieszczech, Franz, *Polonezii în istoria orașului Siret* (comunicare în manuscris susținută la simpozionul științific româno-polon *Mai aproape unii de alții*, Suceava, 2–4 septembrie 2005

Procopovici, Al., *Luptele naționale din celălalt veac: Bucovina care a fost și care va să fie*, extras din „Transilvanica”, Sibiu, 73, nr. 12

Idem, *Cincisprezece ani de la Unirea Bucovinei. Constituanta din 27 Octombrie 1918*, Cernăuți

Idem, *Criza*, în „Glasul Bucovinei”, II, nr. 120, 15 aprilie 1919

Idem, *Parazitismul care trebuie să dispară*, în „Glasul Bucovinei”, II, nr. 265, 16 octombrie 1919

Popa, Hieronim, *Opriți dezastrul!* Tulcea, Editura autorului, 1931

Puiu, Tiberiu, *Ucraina și ucrainenii*, București, Editura Mustang, 1998

Pânzaru, Mihai, *Istoria coloniei de secui Hadikfalva din Bucovina*, în „Hadikfalva/Dornești”, I, nr. 1, 2002

Idem, *Arhive secrete. Comuna Dornești în dosarele postului de miliție Dornești*, în „Hadikfalva/Dornești”, I, nr. 1, 2002

Oppenheimer, Walter, *Hasburgii și Hohenzollernii: 1713–1786*, București, Editura All Istoric, 2001

Olaru, Marian, *Activitatea politică a lui Aurel Onciul, 1904–1918*, în „Analele Bucovinei”, II, nr. 2, 1995

Idem, *Despre crezul politic a lui Aurel Onciul*, în „Analele Bucovinei”, IV, nr. 1, 1997

Idem, *Considerații preliminare despre demografie și geopolitică pe teritoriul Bucovinei (1930–1992)*, în „Analele Bucovinei”, IX, nr. 2, 2002

Idem, *Iancu Flondor și mișcarea națională românească a românilor din Bucovina (sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea)*, în „Codrul Cosminului”, seria nouă, nr. 5(15), 1999

Idem, *Mișcarea națională a românilor din Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2002

Oprîșanu, George, *Exproprierea rurală*, Bârlad, Tipografia de cărți „Const. D. Lupașcu”, 1924

Osip, Peter, *Rușii de rit vechi (lipovenii) în Țările Române (secolele XVII –XIX)*, în vol. *Cultura rușilor lipoveni (ortodocși de rit vechi din România) în context național și internațional*, București, Editura Kriterion, 1998

Taylor, A., J., P., *Monarhia Habsburgică: 1809 –1918. O istorie a Imperiului Austriac și a Austro-Ungariei*, București, Editura All Istoric, 2000

Tiefenthaler, Paula, *Das Theaterwesen*, în vol. *Czernowitz. Eine Stadt in Wandel der Zeit*, München/Stuttgart, 1988

Tomescu, Constantin, N., *Prietenul meu Visarion Puiu*, Suceava, 2005

Torouțiu, I. E., *Poporația și clasele sociale din Bucovina cu 12 hărți*, București, 1916

Totok, William, *Germanii din România între nazism și stalinism*, <http://www.divers.ro/cgi-bin/document>

Turczynski, Emanuel, *Die politische Kultur der Bukowina: Harmonie ethnischer Kleingruppen*, în „Kaindl-Archiv”, Mitteilengungen derb Raimund Friedrich Kaindl Archiv, Heft 2/1979, Stuttgart, 1979

Turliuc, Cătălin, *Naturalization of the Jews in Romania after the First World War*, în vol. *Identitate/alteritate în spațiul cultural românesc*, culegere de studii editată de Al. Zub, Iași, Editura „Universității Al. I. Cuza”, 1996

Turliuc, Nicoleta, *Contribuții psihosociale la studiul minorității*, în „Xenopoliana”, Buletinul Fundației „A. D. Xenopol” din Iași, tom V, nr. 1–4, 1997

Trebici, Vladimir, *Relațiile dintre societățile studențești române și germane de la Universitatea din Cernăuți ca model de înțelegere interetnică (1875–1938)*, în „Analele Bucovinei”, IV, nr. 2, 1997

Idem, *Unirea Bucovinei cu România*, în „Analele Bucovinei”, I, nr. 1,

1994

Idem, *Bucovina. Populația și procesele demografice (1775–1918)*, în „Buletinul Centrului de Studii Transilvane”, Cluj-Napoca, Supliment, iunie 1994

Troian, Serghei S., *Germanii din Bucovina și rolul lor în dezvoltarea culturală a ținutului (1775–1914)*, în „Analele Bucovinei”, IV, nr. 3, 1997

Tcaciuc, N., *După trei ani (situația învățământului din Bucovina)*, „Școala”, VII, nr. 1, 1 ianuarie 1922

Idem, *Bucovina în bugetul școalelor*, în „Școala”, VII, 15–16, 1–15 august 1922

Țugui, Pavel, *Bucovina. Istorie și cultură*, București, Editura Albatros, 2002

Idem, *Unele precizări cu privire la revenirea Bucovinei la România*, în „Analele Bucovinei”, București, III, nr. 2, 1996, nr. 2

Țopa, Dimitrie, *Românismul în regiunea dintre Prut și Nistru din fosta Bucovină*, București, Editura Casa Școalelor, 1928

Rider, le Jacques, *Jurnale intime vieneză*, București, Editura Polirom, 2001

Idem, *Modernitatea vieneză și crizele identității*, Iași, ediția II-a revăzută și adăugită, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2003

Rehbinder, Manfred, *Facultatea de Drept și Științe de stat a Universității Francisco-Iosefină din Cernăuți. Contribuția ei la cercetarea rolului dreptului într-o societate multiculturală*, în vol. *Procese politice, sociale, culturale și economice în Bucovina 1861–1918: Aspecte edificatoare pentru o Europă unită ? Materialele Conferinței științifice internaționale*, Rădăuți, 20–22 septembrie 2000, redactor Ștefan Purici, Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, 2002

Reineth, Karl M., *Zur politischen Entwicklung der Deutschen in Rumänien 1918–1928*. Aus einer siebenbürgisch-sächsischen Sicht, Herausgegeben von der Arbeitsgemeinschaft für südostdeutsche Volks und Heimatforschung Bad Tölz 1993, Wort und Welt Verlag, Thaur/Tirol

Reguș, Corneliu, *Hufulii, rutenii, rusinii – între ignoranță și politică*, „Lumea carpatică”, 1(5), 2003

Idem, *Minoritatea ucraineană*, în vol. *Minoritățile naționale din România. Dovezi istorice privind așezarea și evoluția*, București, Editura Kham, 2001

Rezachievi, Constantin, *În Țările Române. Evul Mediu*, în vol. *Contribuția evreilor din România la cultură și civilizație*, București, Editura Hasefer, 2004

Runcan, Nechita, *Relațiile României cu Vaticanul în perioada interbelică*, Constanța, Editura Ex Ponto, 2004

Rosen, Avram, *Participarea unor întreprinzători evrei la extinderea relațiilor economice ale României în perioada interbelică: cazul Camerelor de Comerț mixte din București și Tel Aviv în anii '30*, în SAHIR, V, 2000

Rotari, Ludmila, *Relații României cu Ucraina între 1917– 1920*, în „Revista Istorică”, serie nouă, tom XII, nr. 1–2, ianuarie 2001

Rotică, G., *Dintr-un colț al României Mari. Ecouri bucovinene (1918–1920)*, București, Editura Cartea Românească, 1921

Idem, *Buricul pământului*, în „Glasul Bucovinei”, II, 6 aprilie 1919

Idem, *Bucovina în pribegie*, în „Glasul Bucovinei”, II, 26 februarie/1 martie 1919

Idem, *Lăcustele*, în „Glasul Bucovinei”, II, 20 februarie/5 martie 1919

Idem, *Ei și noi*, în „Glasul Bucovinei”, II, 24 aprilie 1919

Idem, *Sub stare de asediu și cenzură*, în „Glasul Bucovinei”, II, nr. 560, 16 octombrie 1919

Rusșindilar, Petru, *George Grigorovici și social-democrația în România*, București, Editura Fundației „Constantin Titel Petrescu”, 1998

Olinici, Octavian, *Românizarea orașelor*, în „Freamătul literar”, Siret, V, nr. 1–6, 1937

Satco, Emil, Pânzar, Ioan, *Prefectura. Repere istorice locale*, Iași, Editura Junimea, 1995

Schaari, David, *Comunitatea evreilor din Cernăuți în perioada administrației românești între cele două războaie mondiale*, în SAHIR, IV, 1999

Simka, Jon, Paul, *Serdom in Galicia*, „Journal of Ukrainian Studies”, Alberta, Volume 9, Number 2, Winter 1984

Spineni, I. Popescu, *Problema elitelor*, în „Almanahul ziarului Prutul”, Iași, 1941

Scurtu, Ioan, *Evreii din România între anii 1918–1938. Considerații generale*, în vol. *Omagiu istoricului Florin Constantiniu*, Focșani, Editura Pallas, 2003

Idem, *Structuri politice în Europa Centrală și de Sud - Est (1918 – 2001)*, vol. II, București, Editura Fundației Culturale Române, 2003

Scurtu, Ioan, Buzatu, Gheorghe, *Istoria românilor în secolul XX*, București, Editura Paideia, 1999

Scurtu, Ioan, Bulei, Ion, *Democrația la români 1866–1938*, București, Editura Humanitas, 1990

Scurtu, Ioan, Troncotă, Cristian, Tampa, Natalia, Zamfirescu, Dragoș, Bucur, Ion, *Totalitarismul de dreapta în România. Origine, manifestări, evoluție, 1919–1927*, București, Institutul național pentru studiul totalitarismului, 1996

Stan, Apostol, *Putere politică și democrație în România 1859–1918*, București, Editura Albatros, 1995

Stefanen, Ondrej, *Ghid despre slovacii din România*, Nădlac, Societatea Culturală și Științifică „Ivan Krosko”, 1998

Șandru, Dumitru, *Autonomia Transilvaniei în propaganda germanilor din România*, „Xenopoliana”, V, 1997, nr. 1–4

Idem, *Bucovina și nordul Basarabiei în planurile iridentei ucrainene: 1940–1944*, în „Revista Istorică”, serie nouă, tom VIII, 3–4, ianuarie 1997

Șesan, V., *Cine răspunde*, în „Glasul Bucovinei”, II, din 27 aprilie 1919

Seișanu, Romulus, *Principiul naționalităților. Tratatul de Pace de la Versailles, Saint-Germain, Trianon, Neuilly, Sevres, Lausanne, București*, Editura Albatros, 1996

Sbiera, I. G., *O pagină din istoria Bucovinei dimpreună cu niște notițe despre familia Hurmuzaki ca răspuns la articolele din ziarul „Patria”, din Cernăuți, II, nr. 304, pag. 2 și 305, pag. 3, în cestiunea biografiilor bucovinene din Enciclopedia Română din Sibiu*, Cernăuți, Societatea Tipografică Bucovineană, 1899

Svetlicinai, Rodica, *Unele aspecte ale vieții social-politice a minorităților naționale din Basarabia în cadrul României (1918–1925)*, în „Revista de istorie a Moldovei”, Chișinău, 4(60), octombrie–noiembrie 2004

Spector, Sherman David, *România la Conferința de Pace de la Paris*, Iași, Editura Institutului European, 1995

Schior, Vasile, *Evreii din Rădăuți. Scurt istoric*, în „Buletinul Centrului, Muzeului și Arhivei istorice a evreilor din România”, București, 2005

Schäffer, Gabriel, *Istoricul problemei evreiești din România. Compendiu după opera La Question des Israelites En Roumanie*, de Dr. Joseph Berkowitz, București, Cultura Românească, S. A. R.

Sterpu, Doina Barcan, *Școlarizarea și „asimilarea” evreilor (1897–1918). Studiu de caz (Liceul „Petru Rareș” din Piatra Neamț)*, în „SAHIR”, V, 2000

Stănescu, Marin C., *Armata română și Unirea Basarabiei și Bucovinei cu România. 1917–1919*, Constanța, Editura Ex Ponto, 1999

Szegedi, Edit, *Minoritatea germană*, în vol. *Minoritățile naționale din România. Dovezi istorice privind așezarea și evoluția*, București, Editura Kham, 2001

Seignobos, Ch., *1815–1914. De la Congresul de la Viena până la războiul din 1914*, Paris, Librairie Armand Colin, 1915

Sschulsohn, Samuel Josef, *Die Geschichte der Juden in der Bukowina unter österreichischer Verwaltung 1774/1918*, I, Abteilung Die Vertreibung der Juden aus der Bukowina, 1774–1783, Berlin, 1928

Ungurean, Vasile, *Mișcarea bancară din Bucovina în ultimii 10 ani*, în vol. *Zece ani de la Unirea Bucovinei (1918–1928)*, Cernăuți, Editura „Glasul Bucovinei”, 1928

Ungureanu, Constantin, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece: 1774–1918. Aspecte demografice și etnoconfesionale*, Chișinău, Editura Civitas, 2003

Idem, *Trei variante austriece, din anul 1915, de cedare parțială a Bucovinei României*, în „Analele Bucovinei”, X, nr. 1, 2003

Ungureanu, Cornel, *Mitteleuropa periferiilor*, Iași, Editura Polirom, 2002

Ungureanu, Ștefănița Mihaela, *Evoluția învățământului la Rădăuți. Manuale școlare din Biblioteca Gimnaziului de Stat Cezaro-Crăiesc*, în „Analele Bucovinei”, IX, nr. 1, 2002

Zöllner, Erich, *Istoria Austriei de la începuturi până în prezent*, ediția a VIII-a, București, Editura Enciclopedică, traducere de Adolf Armbruster, 1997

Vatamaniuc, D., *Homo bucovinensis – o teorie nouă și totuși veche*, în „Analele Bucovinei”, IX, nr. 2, 2002

Idem, *Eminescu și propaganda ucraineană în Bucovina*, în „Analele Bucovinei”, IX, nr. 2, 2002

Vitcu, Dumitru, *Misionari ai modernizării: pașoptiștii*, în „Xenopoliana”, Iași, VI, nr. 1–2, 1998

Vasiloschi, N., *Amintiri din războiul mondial 1914 – 1918*, în vol. Ion I. Nistor, *Amintiri bucovinene din vremea Unirii*, ediție și prefață de Doina și Liviu Papuc, Iași, Editura Alfa, 2000

Vorona, Alexandr, *Constituirea și ființarea mitropoliei de la Fântâna Albă în secolul al XIX-lea*, în vol. *Cultura rușilor lipoveni (ortodocși de rit vechi din România) în context național și internațional*, București, Editura Kriterion, 1998

Turculeț, Vasile, *Școala și clasa de mijloc*, în „Școala”, VII, nr. 3–4, 1 și 15 februarie 1922

Zeletin, Ștefan, *Neoliberalismul*, București, Editura Scripta, 1992

Zub, Alexandru, *Cultură, politică și modernizare în România secolului XX*, în „Xenopoliana”, VI, nr. 1–2, 1998

Wagner, Rudolf, *Das Schulwesen*, în vol. Czernowitz. *Eine Stadt in Wandel der Zeit*, München/Stuttgart, 1988

Idem, *Vom Moldauwappen zum Doppeladler. Aussgewählte Beiträge zur Geschichte der Bukowina*, Hofmann-Verlag Augsburg, 1991

Wandycz, Piotr, S., *Prețul libertății. O istorie a Europei Centrale-Răsăritene din Evul Mediu și până în prezent*, București, Editura All, 1998

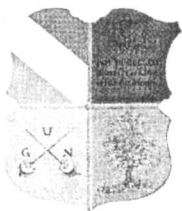
Willaume, Małgorzata, *Polacy w Rumunii*, Lublin, 1982

Welisch, Sophie, “*The Bukovina-Germans in the Interwar Period*”, în “*East European Quarterly*”, University of Colorado, Boulder, Vol. XIV, No. 4 Winter, 1980

Wiszniewski, Franz, *Rădăuți, cel mai german oraș din Țara Fagilor*, Waiblingen, Tipografia W. Fisele, 1966

Wiehn, Erhard Roy, *Despre sociologia antisemitismului*, în „*Studia Et Acta Iudaeorum Romaniae*”, III, 1998

Yakovenko, Natalya, *Ukraine British Strategies and Concepts of Foreign Policy, 1917–1921 and after*, în „*East European Quartely*”, University of Colorado, Boulder, Vol. XXXVI, No 4, January 2003



Wappen des akad. Corps «Gothia»-Czernowitz



Wappen des akad. Corps «Alemannia» - Czernowitz



«Teutonia»



«Arminia»



«Frankonia»

1. Stemele societăților academice germane de la Universitatea din Cernăuți: „Gothia”, „Alemannia”, „Teutonia”, „Arminia” și „Frankonia” (în vol. *Czernowitz. Eine Stadt in Wandel der Zeit*, München/Stuttgart, 1988)

JUEDISCHER ALMANACH

FÜR

GROSS-RUMÄNIEN

MIT KALENDER FÜR DAS JAHR 5683 (1922—23)

I. JAHRGANG

HERAUSGEBER: Dr. MARKUS KRÄMER



2226, 1187

Almanahul evreiesc

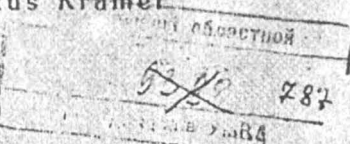
pentru

România-Mare

cu calendarul pentru anul 5683 (1922—23)

anul I.

Editor: Dr. Markus Krämer



Druck und Verlag „Orient“, Czernowitz.

Nachdruck nur mit Erlaubnis des Herausgebers gestattet.

2. Almanahul evreiesc pentru România Mare cu calendarul pentru anul 5683 (1922-1923)

Magazyn towarów bławatnych

JANA AMIROWICZA

Cernăuți, str. Romana (ul. Ruska) 2

poleca

sukna

plótna

kompletne wyprawy ślubne

jedwabie

w najlepszej jakości i po bardzo niżonych cenach

**Wielokrotnie odznaczony
Założony w roku 1844**

**Skład i pracownia towarów
złotych, srebrnych i brązow-
niczych**

Al. Kańczucki-Syn

w CZERNIOWCACH

str. Regina Maria No. 2

**Specjalność:
PRZEBORY KOŚCIELNE.**

Polacy!

Obowiązkiem Waszym jest wspomóc

szkolnictwo polskie w Rumunii

Hasłem Waszym musi być

**Daj Grosz na
szkołę polską**

Datki na szkolnictwo polskie
przyjmuje biuro P. Z. S.,
Cernăuți, str. Iancu Flondor
No. 40, Dom Polski, w go-
dzinach urzędowych.

3. Firme polone din Cernăuți (sursa: „Kalendarz Polskiego Związku Szkolnego w Rumunii na Rok 1939”, Cernăuți, Z Drukarni – Eminescu, 1938)

noam
I 1932
989

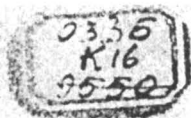
KALENDARZ

POLAKA W RUMUNJI

1932



4. „Kalendarz Polaka W Rumunji”, Cernăuți, 1932 (sursa: Biblioteca Academiei Române, București)



854

KALENDARZ

Polskiego Związku
Szkolnego w Rumunii

N A R O K

1939

CERNĂUȚI, 1938.

Z DRUKARNI »EMINESCU«, STR. IANCU FLONDOR II.

5. „Kalendarz Polskiego Związku Szkolnego w Rumunii na Rok 1939”, Cernăuți, Z Drukarni – Eminescu, 1938) (sursa: **Biblioteca Academiei Române, București**)

Deutscher Kalender

1932

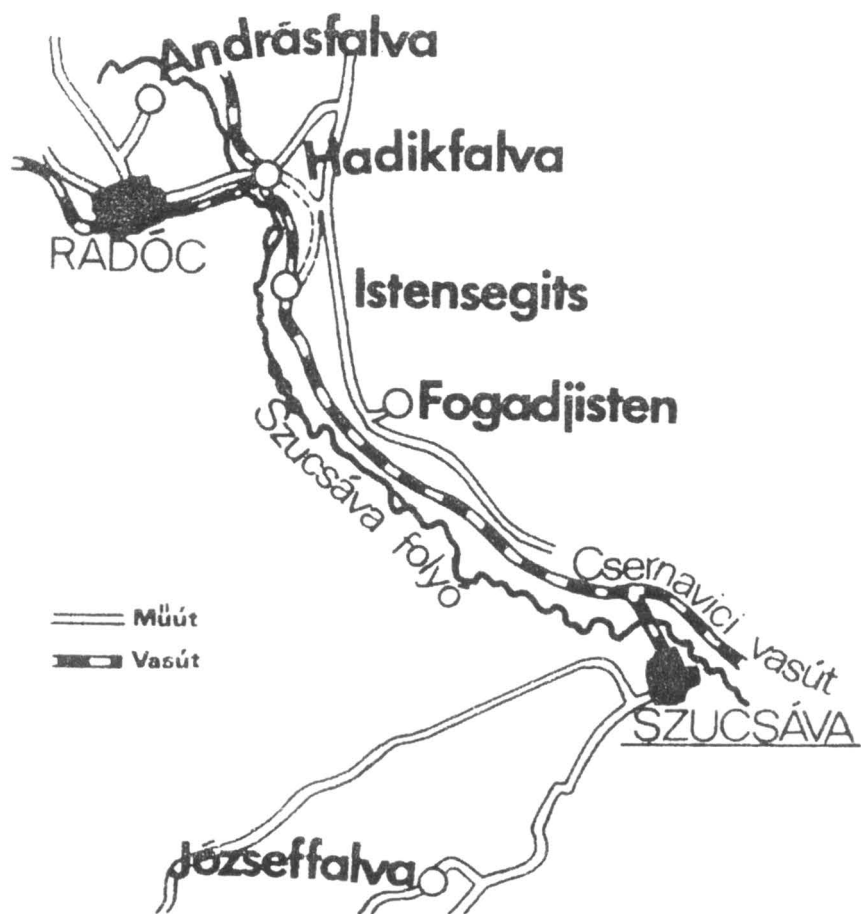


6. Calendarul german 1932 (sursa: Biblioteca Academiei Române, București)



7. Călugări lipoveni (sursa: vol. *Bukowina in Wort und Bild*, 1898)

A BUKOVINAI MAGYAR FALVAK



M=1:200 000

8. Coloniile maghiare din Bucovina

Index de nume proprii

A

Adams, Arthur, E., 34
 Adler, Victor, 141
 Agrigoroaiei, Ion, 59, 133, 145, 151
 Albu, N., Tcaciuc, 31, 88, 122, 123, 127, 164
 Alexandrescu, Sorin, 26, 79
 Alexa, Doina, 73, 80, 81, 91, 96, 139, 156
 Alexciuc, Alexandru, 181
 Alzmer, 109
 Ambrosie, 187
 Ambruster, 118
 Ancel, Jean, 13, 146, 150, 166
 Anghel, Florin, 12, 34, 52, 54, 116, 117, 120, 155, 161
 Angelescu, Constantin, 86, 88, 110, 155, 187
 Anhauch, Max, 139
 Andreiașciuc, Grigore, 126
 Antonescu, Victor, 55, 60
 Apponyi, 113
 Arion, C.C., 116
 Arghirescu, G., 18
 Artymovyci, Aghenor, 118
 Aschenbrenner, 116
 Ast, 118
 Astaloch, 118
 Ausländer, Rose, 146
 Avvakum, 178
 Averescu, Alexandru, 5, 42, 80, 83, 86, 104, 112, 115, 125, 159, 162
 Axani, Ion, 29

B

Babiasz, Toma, 31
 Bacinschi, Ilie, 98, 161
 Balănescu, Caraorman, 122
 Balmoș, Nicu, 26
 Barbasch, Maximilian, 167
 Baruch, Fibisch, 70
 Bauer, Ernst, 118
 Bawarowski, 161
 Bădulescu, Gheorghe, 62
 Bălan, Teodor, 21, 29, 31, 40, 41, 42, 43, 162, 163
 Bănățeanu, Vlad, 96
 Bărbulescu, Mihai, 4, 91, 133
 Beck, Erich, 11, 17, 187
 Béla, Antal, 14, 168, 171
 Beider, A., 139
 Bejenariu, Petru, 109
 Benjamin, Lya, 13, 133, 137, 146
 Bejan, Dionisie, 40, 43, 44, 45, 73
 Belokrinitski, Ironim, 182
 Bendel, 118
 Bensch, Cezar, 105
 Berisch, Klein, 139
 Bercovici, Ezra, 53
 Berthelot, Philippe, 52, 56
 Berariu, Artemiu, 26
 Berariu, Constantin, 98
 Berezecki, Wladislaw, 157

Bercovici, Moise, 86
 Berkowitz, Joseph, 52
 Biedrzycki, Emil, 11, 159
 Bierer, 148
 Bilețchi, Ioan, 47
 Biro, János, 170
 Bițoaia Gh., Dumitraș, 149
 Blănaru, Alma, 184
 Bloom, Clara, 142
 Boar, Liviu, 11, 44, 52, 90, 100, 103, 104, 106, 117, 137, 138, 159, 162, 166
 Boca, Valerian, Doboș, 16, 175
 Bocănețu, Al., 134
 Bocșan, Nicolae, 50
 Bodea, Isidor, 39
 Bodnărescu, Vasile, 41, 43, 44
 Bohatyretz, 76
 Bohdanowicz, Kazimierz, 47
 Boia, Lucian, 4, 18
 Bolovan, Ioan, 13, 97
 Bolovan, Sorina, 13, 97
 Boncour, J., Paul, 49
 Borochov, Ber, 147
 Bóroński, Bronisław, 166
 Botezat, Ștefan, 112
 Botoran, C., 55, 61
 Bosie, Șt., 78
 Bozgan, Ovidiu, 43, 63, 96
 Brandsch, Rudolf, 102, 105, 113, 115
 Brăileanu, Traian, 32, 72, 153
 Brătianu, Gheorghe, 55, 58, 59, 125
 Brătianu, Ionel, 5, 31, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 59, 68, 71, 72, 74, 80, 105, 150, 153
 Brătianu, Vintilă I., 114
 Brânzan, 128
 Bucevschi, Dimitrie, 43
 Bulei, Ion, 29, 121
 Burac, A., 73, 74
 Bușe, Constantin, 61
 Burduhos, Vasile, 140
 Branowicz, Leopold, 161
 Bruckt, D., 86
 Buchet, Constantin, 59
 Buzatu, Gheorghe, 9, 49, 58, 102
 Buzneanu, Ghedeon, 122
 Buzdugan, Ion, 44

C

Calafeteanu, Ion, 38, 46, 47, 54
 Calcan, George, 60
 Candrea, 100
 Cambon, Jules, 57
 Cantacuzino, Sabina, 32
 Caps, Stéphane Pierré, 5, 107, 143
 Carp, P., 186
 Carol al IV-lea de Habsburg, 34, 37
 Cazacu, Grigore, 44
 Cădea, Romulus, 95
 Cărunțu, Aurelian, Mihai, 175

Cătălin, Tudor, 140
 Ceaușu, Mihai, Ștefan, 10, 18, 23, 24, 25, 34, 35,
 42, 43, 72, 108, 134
 Celan, Paul, 19, 141
 Cernat, Ion, 81
 Ciobanu, Vasile, 12, 47, 97, 101
 Ciobanu, Petru, 18, 26, 30, 85, 124, 125, 168, 174,
 182, 183
 Chelariu, Traian, 19
 Chelariu, I., 113
 Chiczuk, Ștefan, 123
 Chioveanu, Mihai, 4
 Chirilă, Feodor, 178, 179, 180, 181, 182, 183
 Ciachir, Nicolae, 31, 168, 179
 Ciupercă, I., 80
 Clemenceau, Georges, 49, 54, 55
 Coandă, Constantin, 34, 41, 42, 61, 62
 Coolidge, Archibald, 52
 Cocoreanu, Victor, 182
 Colban, Erick, 175
 Constantiniu, Florin, 3, 7
 Cocuz, Ioan, 10, 16, 26, 93
 Coman, Nicolae, 29, 32
 Constantinescu, Alexandru, 42
 Crowe, Eyre, 52
 Croth, Paul C., 129
 Cristescu, 43
 Csernik, Rozalia, 170
 Curculescu, Marian, 65, 99
 Cuparencu, Ioan, 73
 Czajkowski, Michał, 182
 Czerkawski, Tytus, 159, 161, 163
 Czernin, Ottokar, 32

D

Dan, Dimitrie, 180, 181
 Day, Clive, 52
 Dankl, 30
 Daniil, 178
 Dan, Romulus, 130
 Dăicoianu, Ilie, 129
 Delureanu, Ștefan, 12, 102
 Deleanu, Ion, Budai, 185
 Dennis, Deletant, 4, 91, 133
 Denisov, Semen, 179
 Denisov, Andrei, 179
 Diamandy, Constantin, 55
 Diaconescu, 156
 Dimitri, Doroscenco, 116
 Dmowski, Roman, 50
 Dobrinescu, Valeriu, Florin, 55, 93, 133
 Dobrjanski, Olexandr, V., 22
 Doboș, Filaret, 16, 120
 Dolenciuc, Ioan, 21
 Dordea, Ioan, 12
 Doroftei, 160
 Dragan, Orest, 167
 Dreyfuss, Alfred, 141
 Drozdowski, Georg, 19
 Drucker, Max, 140
 Dumistrăcel, Stelian, 90
 Durandin, Catherine, 33
 Dutceak, Vasyli, 124, 126, 127, 130, 131, 133,
 136

Duzienkiewicz, Bazyli, 48, 159
 Dvornik, Francis, 177, 178,

E

Eberhardt, Maria, 170
 Ebner, Mayer, 47, 14, 137, 138, 142, 145, 150,
 155, 156
 Economu, Radu, 38, 41, 55, 61, 81, 155
 Einsinger, Selma, Mirbaum, 146
 Eisenkraft, M., 86
 Enzerberg, Karl, 181
 Etzdorf von Graf, 42

F

Fallik, David, 152
 Fedorcuk, Stanislaw, 161
 Feleszko, Kazimierz, 11
 Ferdinand I de Hohenzollern, rege, 48, 158, 155
 Ferdinand, Franz, arhiducele, 28
 Feurer, 118
 Filderman, Wilhem, 146
 Fischer, Eduard, 17, 92, 116, 168, 180, 184
 Florescu, Gheorghe, I., 150
 Flondor, Iancu, 26, 31, 32, 40, 41, 42, 43, 44, 45,
 47, 48, 50, 66, 70, 73, 74, 79, 80, 81, 82, 83, 95,
 137, 141, 156, 190
 Flondor, Nicu, 42, 50, 52, 58, 71
 Franko, Ivan, 126, 187,
 Freud, Sigmund, 141
 Friedmann, Berthold, 47
 Fridman, Chaim, 149
 Friedman, D., 86
 Friedel, A., 161

G

Gabannyi, Anneli, Ute, 13, 91, 97
 Gaydosch, Rudolf, 47, 76, 130
 Gasner, Sabina, 86
 Gaschler, Norbert, 100
 Gaschler, S., 86
 Gasperski, Władisław, 161, 166
 Gassenko, Ghiorghe, 117
 Gärner, Juliusz, 116
 Găină, Vasile, 26
 Geitler, Josef, 99
 Gërber, Boldiszar, 174
 Gërber, Menyherth, 174
 Gërber, Johnny, Daniel, 168, 170
 Geller, Iacob, 139
 George, David, Lloyd, 49
 Gheorghiu, Octavian, 40
 Gherghel, Nicu, 4
 Gieczykiewicz, Mieczysław, 170
 Giurcă, Gh., 84, 140
 Glass, Johann, 117
 Glondys, Viktor, 47
 Glucksmann, David, 143, 144
 Goldstein, Ticu, 145
 Gornecki, 155
 Gottlieb, B., 86
 Gorzycki, Mikołaj, 48

Gong, Alfred, 19, 142
 Goreac, Viorica, 112
 Grabski, Władisław, 54
 Grabowski., Wojciech, 170
 Grecul, Constantin, Isopescu, 39, 97
 Grecu, Vasile, 98
 Greciuc, Vasile, 139
 Greceanu, Ion, 43
 Grigorovici, Radu, 19, 28, 92, 133, 167, 168
 Grigorovici, George, 43, 76, 99, 120, 123, 124, 127, 136, 151
 Grigoroviță, Mircea, 11, 84, 96, 120, 125, 129
 Grigorcea, V., 85
 Grigorcea, Modest, 26
 Grossmann, Samuel, 154
 Gross, Johann, 153
 Grzybowski, Adalbert, 170
 Guszul, Eugen, 162
 Gutmann, Nachmann, 140
 Gutmann, 93
 Gutmann, Paul, 96
 Günther, Ferdinand, 117

H

Hacman, Maximilian, 40, 71, 98
 Hadik, András, 168, 172, 181
 Hadbawnik, Oskar, 14, 115, 145
 Hahen, Josif, 86
 Hahon, Victor, 162
 Halen, Van, 133
 Halip, Vasile, 143
 Halițki, Simion, 130
 Halus, 169
 Handl, Alois, 98
 Haret, Spiru, 87
 Haas, 116
 Hausleitner, Mariana, 3, 12, 15, 42, 46, 66, 71, 73, 87, 88, 94, 103, 105, 112, 113, 115, 119, 120, 121, 123, 124, 125, 127, 129, 137, 138, 142, 143, 146, 149, 150, 166, 179, 187
 Häusler, 115

Hâncu, Dumitru, 19, 139, 143, 145
 Hecht, Jacob, 138
 Heitmann, Klaus, 90
 Herescu, Dositei, 181
 Herdan, Josef, 139
 Hermann, Moritz, 139
 Hermet, Guy, 28
 Herzog, 95, 98
 Heydrich, Hans, 102
 Herzl, Theodor, 141, 142
 Heinlein, Husarek, 37
 Heșca, Ion, 125
 Hilsenrad, Simon, 136
 Hinkovic, Hlinko, 36
 Hirsch, David, 136
 Hitchins, Keith, 4, 29, 91, 133
 Hlinkovic, Hlinka, 37
 Hodel, Adam, 47
 Hofmann, N., 117
 Hofmann, Jacob, 140
 Hofbauer, Hannes, 61
 Horowitz, Abraham, Israel, 149
 Hornik, Mendel, 136

Hovanski, 179
 Hrenciuc, Daniel, 49, 57, 116, 122, 158
 Hudereck, Iuliu, 86
 Hurezeanu, Damian, 6, 12
 Hurmuzachi, Doxuța, 26
 Hurmuzaki, Alexandru, 38, 39, 44

I

Iacobescu, Mihai, 11, 21, 33, 54, 180, 181, 183
 Ianov, Nechifor, 181
 Iancu, Gheorghe, 15, 53, 179
 Iancu, Carol, 137, 148, 151
 Iațencu, Rodica, 12, 37, 68, 69, 70
 Iavorschi, 126
 Ieșan, Alexandru, 96
 Iliescu, Dan, M., 18
 Iliescu, Vladimir, 22
 Ilniczki, Orestie, 46
 Iliuț, Emanuil, 69, 87, 88, 122
 Iorga, Nicolae, 33, 41, 44, 56, 77, 81, 80
 Iordan, Constantin, 51, 61
 Ipatiov, Filip, 178, 179, 183
 Irimescu, Gavril, 72, 80
 Istrățescu, Elena, 53
 Ițcuș, Nicodim, 163
 Iunian, Grigore, 104
 Ivasiuc, S., 130

J

Jachomowski, Dirk, 14
 Janik, Allan, 20, 141
 Januszewski, Maximilian, 118
 Jozef, Franz, 19, 33
 Josler, Berl, 140
 Johnson, Paul, 133
 Jundt, Tony, 34
 Jungmann, Max, 86
 Jurca, Nicolae, 147

K

Kaczmarowski, Zygmund, 166
 Kaindl, Friedrich, Raimund, 16, 92, 171, 175, 181
 Kaindl, Rafael, 47, 114
 Kalck, Rudolf, 116
 Kalmer, Josef, 142
 Kamiński, Emil, 48
 Kamph, Moses, 153
 Kaminieczky, L., 155
 Karger, Adolf, 117
 Kassner, Salomon, 138
 Katz, Sigmund, 86
 Keel, William, 22
 Kenkala, I., 155
 Kesmann, Franz, 39, 106
 Kelsch, Leopold, 118
 Kerekes, 171
 Klym, 128
 Kismann, Mayer, 139
 Kipper, Norbert, 101, 112, 151
 Kindler, Jacob, 104
 Kiril, 182

Kirner, Johann, 116
 Kitner, Alfred, 146
 Klesch, 118
 Kleinwächter, Friedrich, 95
 Klipunowski, Iulian, 111
 Knittel, Eitel, 96
 Kobusiewicz, Domenik, 161
 Kobilița, Lukian, 20
 Kobylanska, Olga, 19
 Kobusiewicz, Dominik, 161
 Kohlruß Alfred, 47, 76, 97, 100, 101, 104, 107, 114, 152
 Kohut, Lev, 126
 Kolmann, Albert, 118
 Konckel, Iacob, 117
 Kopecki, Franz, 117
 Koralevici, S., 126
 Korbel, 116
 Korodi, Lutz, 113
 Koropatniskij, Dmytro, 118
 Korner, 147
 Korn, Isak, 140
 Kössldorfer, Irma, 117
 Hosking, Geoffrey, 182, 183
 Kossuth, Lajos, 21
 Kost, 37
 Kovacs, W., Andras, 15, 167
 Kozak, Cornel, 17, 92, 116, 168, 180, 184
 Krakalița, Constantin, 120, 125, 129
 Krasuski, Faustyn, 161
 Kramarz, Karel, 40
 Kral, Anton, 20
 Kraus, Karl, 141
 Kuller, Harry, 14
 Kurg, Alfred, 109
 Kun, Béla, 179
 Kwiatkowski, Stanislaw, 7, 44, 48, 158, 159, 159, 163, 164

L

Lansing, Robert, 36
 Laroche, Jules, 50
 Lawykyj, 37
 Lebouton, Alois, 7, 47, 104, 106, 107, 110, 111, 113, 114
 Lebouton, Ekehard, 100
 Leizer, Gottlieb, 139
 Lehrer, 147
 Lehrendorf, 147
 Lenkisch, Ștefan, 162
 Leu, Paul, 30, 112
 Leu, Valeriu, 51
 Leuștean, Lucian, 34, 50, 59, 61, 168, 174
 Lindaurer, Moses, 139
 Lița, V., 198
 Livezeanu, Irina, 4, 14, 22, 26, 32, 39, 66, 87, 102, 110, 139, 151, 152, 162, 167
 Lochița, Vasile, 98
 Loghin, Constantin, 26, 27, 38, 157
 Lohin, 178
 Lohmer, Franz, 86
 Lysan, Yuri, 129
 Lubomirski, 161
 Lucikai, Mychailo, 19

Luchian, Dragoș, 117
 Luczek, Stefan, 123
 Lueger, Karl, 26, 141
 Lukaševyč, Anton, 129, 131, 141
 Lukasiewicz, A., 161
 Lupu, Florea, 26
 Lupu, Nicolae, 104

M

Madaule, Jaques, 29
 Makkai, Béla, 175, 176
 Makovey, Osyp, 19
 Mandicevski, Constantin, 155
 Manolescu, Mihail, 191
 Manz, 118
 Maniu, Iuliu, 3, 72, 80, 81, 125
 Manger, Itzig, 146
 Marcu, Vasile, 40, 71
 Mardare Teodor, 45
 Maria de Hohenzollern, 158, 159
 Marghiloman, Alexandru, 33, 42, 43, 53, 79, 148, 151
 Marinescu, 153
 Marmeliuc, Dimitrie, 44, 45, 73, 96, 98, 103, 107
 Martino, Giacomo, 53
 Martone, de Emmanuel, 90
 Márthon, Pál, 174
 Márthon, Fábán, 170
 Márthon, Lazár, 170
 Marton, László, 170
 Mark, Alfred, 145
 Masan, Olexandr, 22
 Matulla, Oscar, 118
 Matzievici Constantin, 46
 Mayer, Hermann, 98, 116
 Maurois, Andre, 29
 Mavrocordat, Ioan, 32
 Mavrocordat, Edgar, 32, 23
 Mândrescu, Simion, 11
 Mârzescu, G., G., 43, 155
 Märker, 116
 Melic, Eugen, I., 21, 58, 137
 Metes, Ștefan, 167, 168
 Metternich, Klemens, 21
 Meran, von Eduard, 30
 Meran, von Eduard, 30
 Michailo, 123
 Mitelski, Adolf, 169
 Mihailovici, Alexei, 177, 178, 179, 180
 Mihălcea, 100
 Mihălache, Ion, 104, 125
 Mihulea, S., 126
 Mironescu, G., 36
 Mickiewicz, Adam, 191
 Mitkiewicz, Eugeniusz, 165, 161
 Mikolaj, Zawadowski, 157
 Mintici Ionică, 45
 Mișu, Nicolae, 59, 82
 Mocenco, A., A., 129
 Mohr, Gabriel, nobil de Sunneg și Morb:rg, 116
 Moissi, Alexander, 94, 96
 Moiscu, Viorica, 38, 55
 Morariu, Aurel, 46, 66, 68, 71, 78, 81, 93, 122, 141
 Morariu Lecca, 98, 126

Morariu, Victor, 98
 Moraru, Florin, 112
 Morgoș, Vasile, 21
 Monacu, Vasile, 112
 Muck, Sigmund, 110
 Müller, Florin, 3
 Müller, Jacob, 117
 Müldori, Franz, 106
 Muthu, Mircea, 50
 Mustază, Nicolae, 26

N

Naftali, Jacob, 140
 Nandriș, Grigore, 44, 161
 Năstasi, Teodor, 96
 Negulescu, P., P., 83
 Nemeček, 116
 Neronov, Ioan, 178
 Netolitzky, Fritz, 95
 Neumann, Victor, 6, 7, 14, 118, 150
 Neumar, 116
 Neubauer, 116
 Nibio, August, 92, 112, 117, 118,
 Nikon, patriarh, 177, 179, 181, 182, 183
 Nistor, Ion, I., 17, 21, 35, 40, 44, 45, 47, 58, 65,
 64, 65, 71, 72, 73, 74, 82, 95, 98, 104, 106,
 107, 120, 134, 139, 142, 144, 159, 163
 Nistor, Mihai, 179

O

Olaru, Marian, 11, 24, 27, 39, 41, 112, 119, 123
 158
 Olinici, Octavian, 67
 Onciul, Ilarie, 26
 Onciul Aurel, 27, 37, 40, 44
 Onciul, Aurel. Constantin, 37
 Oppenheimer, Walter, 16
 Oprea, Ion, M., 56, 129
 Orlando, Vittorio, Emanuele, 49
 Ornea, Z., 107
 Osip, Peter, 181
 Osadciuk, Serhii, 12, 46, 91
 Otto, Gertrud, 86
 Ozurewicz, Michal, 111

P

Pacher, 97
 Paderewski, Ignacy, Jan, 56
 Panenko I., 41
 Panecki, A., 155, 161
 Papacostea, Șerban, 4, 137
 Papuc, Liviu, 28, 38
 Papuc, Doina, 28, 38
 Parascan, Ion, V., 16
 Pătroiu, Ion, 56, 93, 13
 Pânzar, Ioan, 78
 Pânzaru, Mihai, 168, 170
 Penecke, Karl, Alfons, 95, 98
 Petliura, Simcon, 34
 Petru I cel Mare, 178, 179, 180
 Petru al II-lea, 183
 Petala, Nicolae, 76, 77, 142

Petrowicz, 116
 Petrușevici, Evgheni, 128
 Pfeifer, Arthur, 114
 Pictorian, 67
 Pigarevski, 30
 Pietraru, Marius, Iulian, 13
 Pihuleac, Ierotei, 122
 Pilsudski, Józef, Klemens, 121, 122, 158, 162
 Pieszczoch, Franz, 31, 160
 Pintescu, Florin, 12, 13, 65, 67, 91, 98, 99
 Pistiner, Iacob, 47, 130, 135, 141, 147, 150, 153
 Phekeride, Mihail, 74
 Platon, Gheorghe, 35, 38, 150
 Popa, Anghel, 28
 Popovici, Aurel, C., 25
 Popovici, Gheorghe, 27
 Popovici, Niculiță, 40,
 Popowicz, Omelian, 37, 43
 Popp, Wilhem, 94
 Posteucă, Vasile, 19, 80
 Pompiliu, Teodor, 4
 Polek, Johann, 168, 170
 Pochmarski, Isidor, 161, 162
 Popieszil, Wladislaw, 4
 Poni, Petru, 42
 Potra, G., G., 55, 86, 129, 133
 Popovici, Dorimedont, 5
 Pragenau Edwin de Landwehr, 47
 Prelici, 32
 Prisăcaru, Viorica, 183
 Prelipcean, Reveca, 18, 26, 30, 85, 124, 125, 168,
 174, 182, 183
 Preda, Dumitru, 117
 Prokopowitsch, Erich, 111
 Procopciuc, Valerian, 14, 27, 92, 172, 177
 Procopovici, Al., 48, 49, 66, 98, 114, 161
 Pscheidt, Albrecht, 118
 Puha, Cristina, 71, 73
 Puiu, Tiberiu, 15

Purici, Ștefan, 11, 18, 34, 50, 52, 72, 80, 93, 119,
 123, 166, 170, 181
 Pușcariu, Sextil, 28, 40, 42, 43, 44, 70
 Pusch, Rolf, 101

R

Radakowitz, Michael, 99
 Rainer, 116
 Răileanu Nicolae, 44
 Rechberg-Goluchowski, cabinetul, 23
 Reguș, Corneiu, 18
 Reguș, Corneliu, 15
 Rehbindler, Hans, Manfred, 95
 Reifer, Manfred, 144
 Reineth, Karl, M., 14, 58, 101
 Reli, Simion, 17
 Rezachievici, Constantin, 133
 Rezuș, Petru, 91, 116, 168, 174
 Rezzori, von Gregor, 19
 Rey, Vannutelli, 53
 Reuș, Vasile, 104
 Rider, Le Jacques, 4, 7, 19, 26, 141
 Romankievici, Anton, Wladislaw, 157
 Romanczuk, 37

Roman, Viorel, 61
 Rorber, Isac, 144
 Rosar, Eve, 86
 Rosen, Avram, 133, 135
 Rosen, Moses, 151
 Rosenkrantz, Moses, 19, 146
 Rosenthal, Simon, 50
 Rotari, Ludmila, 116
 Roth, Hans, Otto, 97, 101, 102, 105, 113
 Rotică, G., 59, 65, 66, 73, 75, 79, 93, 97, 114, 137, 148, 151
 Roznovanu, Teodor, 130
 Rückel, 116
 Rubinowicz, Wojciech, Adalbert, 99
 Rudich, Solomon, 53, 136
 Rudnicki, Johann, 114, 133
 Rușindilar, Petru, 39, 102, 124, 130, 147
 Rusindelar, Iosif, 86
 Rusnak, Nicolae, 130

S

Salo, Docher, 86
 Salzberg, Jacob, 140
 Saghin, Ștefan, 40
 Satco, Emil, 11, 78
 Săveanu Teofil, Sauciu, 98, 161
 Sârbu, Gheorghe, 37
 Sbiera, Radu, 44, 98
 Schachter, Benno, 156
 Schäffer, Gabriel, 149
 Scharf, Leon, 139
 Schipor, Vasile, 15, 136
 Schmerling von Anton, 23
 Schorr, A., 86
 Schaari, David, 14, 133, 137, 142, 144
 Schmidt, 116, 140
 Schmidt, Joseph, 146
 Schönerer, Georg, 141
 Schweiger, Leopold, 48
 Schuster, 116
 Scherzer, Rozalia, 146
 Schneyer, Isac, 146
 Schutter, Hygin, 167
 Schullerus, Adolf, 106
 Schiller, Friedrich, 191
 Schleinbarg, Eliesser, 19
 Schütter, Karl, 118
 Scurtu, Ioan, 6, 9, 11, 49, 53, 117, 80, 90, 100, 103, 107, 121, 125, 131, 137, 141, 153, 162
 Sebestyén, Adám, 167
 Sepanski, 11
 Seibel, 115, 118
 Semel, Moses, 139
 Seignobos, Ch., 28
 Semaka, Ilie, 31, 118
 Seișanu, Romulus, 50, 135
 Sedelmeyer, Wladislaw, 166
 Seymour, Charles, 56
 Serbeniuk, Iurie, 134
 Siegel, Karl, 95, 98
 Singer, Erich, 146
 Sienkiewicz, Henryk, 191
 Silber, Ansel, 157
 Skibiekowski, Al., 155

Skrehunetz, Bruno, 102, 104, 106, 110
 Skibiecowski, Al., 159
 Skrzyński, Aleksander, 117
 Skoropadski, Pavel, 35
 Slăniță, Vasile, 18, 26, 30, 85, 124, 125, 168, 174, 182, 183
 Slama, Hans, 118
 Smolinski, Feliks, 161
 Smereczynski, Bronislaw, 157
 Snitzer, Abraham, 153
 Sokalski, Jan, 166
 Sonntag, Lucian, 86
 Spânul, Mikola, 37
 Splény, von Graf, 154
 Spector Sherman, David, 56, 58
 Splény Gabriel von Mihaly, 168
 Sperl, 116
 Sschulsohn, Samuel Josef, 133
 Stubenbach, 116
 Stan, Apostol, 150
 Sterpu, Doina, Barcan, 139
 Straucher, Benno, 38, 47, 61, 145, 146, 150, 151
 Stenka, Razin, 183
 Stern, Adolph, 146, 150, 154
 Stavarache, Dumitru, 53
 Stanciu, Ion, 58
 Străinul, Mircea, 19
 Stănescu Marin, C., 37
 Stârcea, Ion, 81
 Stehneiov, Ivan, 181
 Straub, 116
 Steinbarg, Elieazar, 145
 Stresemann, Gustav, 108
 Strugariu, Mircea, 60
 Stoica, Vasile, 37
 Stasiuk, Ivan, 126, 130
 Stadler, 116
 Stein, Isidor, 139
 Stotki Stephan, Smal, 31
 Stelzer, Gerhard, 101
 Stefanowicz, G., 161
 Stefanen, Ondrej, 15
 Suppan, Arnold, 62
 Svetlicinai, Rodica, 51
 Sworakowski, Witold, 155
 Symonowicz, Grzegorz, 48
 Sydorenko, Vladimir, 52
 Szegedi, Edit, 13, 92
 Szymonowicz, Grzegorz, 166, 169

Ș

Șandru, Dumitru, 13, 42, 44
 Șandru, Gheorghe, 42
 Șandru, Alboi, Vasile
 Șesan, V., 76
 Șevchenko, Taras, 127, 187

T

Tampa, Natalia, 133
 Taylor, A.J.P., 17, 63
 Tardieu, André, 52
 Tarangul, Erast, 44

Tarnavski, Ipolit, 40
 Tarnavski, Corneli, 167
 Tarnavski, Vasile, 98
 Thöner, 116
 Titulescu, Nicoale, 56, 61, 86, 133
 Timiş, George, 21
 Trichter, 140
 Timofeiov, Kiprian, 182
 Tisza, Kalman, 175
 Tofan, Gheorghe, 45, 122
 Totu, Nicolae, 152
 Torouţiu, I., E., 16
 Toulmin, Stephen, 20, 141
 Tomescu, Constantin, 81
 Totok, William, 113
 Trebici, Vladimir, 18, 19, 37
 Trumbic, Ante, 54
 Troian, Serghei, S., 14, 92
 Tromar, Michael, 86
 Troncotă, Cristian, 133
 Turczynski, Emanuel, 11
 Tumltz, Ottokar, 98
 Turliuc, Cătălin, 15, 149
 Turliuc, Nicoleta, 53
 Turcu, Constantin, I., 56, 129
 Turnau, Stella, 157
 Twers, Oscar, 116
 Twardowski, Boleslaw, 170

T

Ţugui, Pavel, 16, 33, 50
 Ţurcanu, Aurel, 40
 Ţintă, Gheorghe, 45

U

Ulianov, Zacharii, 182
 Ungureanu, Constantin, 11, 21, 33, 44, 93, 168, 172, 173, 174, 176, 179
 Ungureanu, Vasile, 161
 Ungurcanu, Ştefăniţa, Mihaela, 112

V

Varady, Arpad, 176
 Vatamaniuc, D., 8, 92, 112, 167, 168, 179
 Vascenco, Victor, 181
 Văitoianu, Arthur, 43, 61, 67, 68, 78, 156
 Venizelos, Eleftherios, 54, 57
 Vesper, Iulian, 19
 Vianu, Alexandru, 62
 Vince, Gábor, 171
 Vinnincenko, Vladimir,
 Vitcu, Dumitru, 4
 Vitencu, Alexandru, 40, 51, 52, 57, 73
 Vorona, Alexandru, 182,

Voevod, Alexandru, Vaida, 56, 61, 67, 80

W

Wachsmann, Marcus, 162
 Wassmuth, Anton, 98
 Wagner, Rudolf, 11
 Wandycz, Piotr S., 53
 Wassilko, Nicolae, 37, 39
 Wassilko, Koko, 27
 Watzlawick, 116
 Weber, David, 140
 Westermann, Georg, 86
 Weissinger, Moise, 86
 Welisch, Sophie, 13, 94, 146
 Weissglass, Imanuel, 19, 142
 Weisselberg, Salo, 14
 Winckelbauer, 11
 Wiesmann, Isak, 139
 Wisniewski, Eduard, Cezimir, 32
 Wiszniewski, Franz, 103, 113, 116, 118, 144
 Winiarski, Edward, Kazimierz, 52
 Wilhardt, 118
 Winckelbauer, 86
 Winecker, Wilhelm, 107
 Witowski, 118
 Wiehn, Erhard Roy, 142, 144
 Wilson, Wodroow, 34, 36, 37, 51, 55, 57
 Willaume, Malgorzata, 12
 Wincentowicz, Edmund, 48
 Wolis, Emil, 47
 Wolfram, M., 86
 Wloszkiewicz, Franciszek, 161

Z

Zadik, Jacob, 43, 44, 117
 Zalozeţki, Vladimir, 43, 129, 136
 Zamfir, Zorin, 28, 61, 153
 Zamfirescu, Dragoş, 133
 Zarek, 118
 Zettel, Josif, 86
 Zeletin, Ştefan, 4
 Zielonka, Andrei, 160
 Zöllner, Erich, 21, 62, 167
 Zotta, Sever, 42, 44
 Zoladowski, Stanislaw, 161
 Zorbiş, Charles, 37, 51
 Zweig, Stefan, 141
 Zub, Al., 150
 Zukowski, 118, 169

Y

Yakovenko, Natalya, 41

CUPRINS

INTRODUCERE	3-9
Capitolul I EXCURS BIBLIOGRAFIC	10-15
Capitolul II BUCOVINA ISTORICĂ: UN SPAȚIU AL EUROPEI CENTRALE	16-48
II.1. Revoluția națională în Bucovina	28-44
II.2. Minoritățile naționale și Unirea Bucovinei cu Regatul Român	44-48
Capitolul III BUCOVINA ȘI PROBLEMA MINORITĂȚILOR ÎN DEZBATEREA CONFERINȚEI DE PACE DE LA PARIS (1919–1920)	49-63
Capitolul IV MINORITĂȚILE NAȚIONALE ȘI INTEGRAREA BUCOVINEI ÎN REGATUL ROMÂN. MENTALITĂȚI ȘI STĂRI DE SPIRIT	64-69
Capitolul V IANCU FLONDOR VS. ION NISTOR: RADIOGRAFIA CRIZEI BUCOVINENE	70-83
Capitolul VI ÎNVĂȚĂMÂNTUL DIN BUCOVINA SUB IMPACTUL „NOII OFENSIVE CULTURALE”	84-89
Capitolul VII GERMANII BUCOVINENI	90-115
VII. 1. Germanii bucovineni: excurs statistic	91-93
VII. 2. Desființarea Teatrului German din Cernăuți	93-95
VII. 3. Universitatea din Cernăuți sub administrația românească: un nou început	95-97
VII. 4. Germanii bucovineni : aspecte privind integrarea în Regatul Român	97-101
VII. 5. Germanii bucovineni: repere ale activității politice	101-108
VII. 6. Administrația românească și germanii bucovineni: probleme legate de învățământul în limba maternă	108-112
VII. 7. Gimnaziul particular german din Rădăuți. Studiu de caz (I)	112-115
Capitolul VIII. UCRAINENII DIN BUCOVINA	116-132
VIII. 1. Regatul Român și Republica Ucraineană: relații oficiale și proiecte de împărțire	116-118
VIII. 2. Ucrainenii bucovineni: excurs statistic	118-122
VIII. 3. Administrația românească și ucrainenii bucovineni: dezbatere și controverse legate de învățământul în limba maternă ..	122-125
VIII. 4. Ucrainenii bucovineni: reprezentativitate și acțiuni politice	125-132
Capitolul IX. EVREII BUCOVINENI	133-153
IX. 1. Evreii din Bucovina: excurs statistic	133-134
IX. 2. Evreii bucovineni: aspecte privind activitatea economică	134-136
IX. 3. Evreii bucovineni: aspecte privind integrarea în Regatul Român	136-139

IX. 4. Evreii bucovineni: dezbateri și revendicări legate de rețeaua de învățământ	139-141
IX. 5. Evreii bucovineni și mișcarea sionistă	141-146
IX. 6. Studiu de caz : Benno Straucher	146-147
IX. 7. Studiu de caz: Iacob Pistiner și unele aspecte despre activitatea Partidului Social-Democrat din Bucovina	147-148
IX. 8. Studiu de caz: încetățenirea evreilor din România Mare	148-151
IX. 9. Studiu de caz : un bacalaureat cu probleme la Cernăuți	151-153

Capitolul X. POLONII BUCOVINENI	154-166
X. 1. Polonii bucovineni: excurs statistic	157-159
X. 2. Polonii bucovineni: repere ale activității politice	159-160
X. 3. Polonii bucovineni: evoluția învățământului în limba maternă	160-166

Capitolul XI MAGHIARII DIN BUCOVINA	167-176
XI. 1. Considerații preliminare	167-169
XI. 2. Maghiarii bucovineni: excurs statistic	169-172
XI. 3. Maghiarii bucovineni în timpul Primului Război Mondial	172-173
XI. 4. Maghiarii bucovineni: aspecte privind învățământul în limba maternă	173
XI. 5. Integrarea maghiarilor bucovineni în Regatul Român: Câteva considerații	173-176

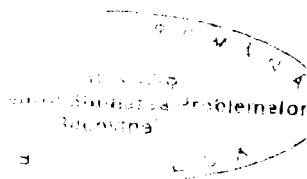
Capitolul XII. RUȘII LIPOVENI	177-184
-------------------------------------	---------

ÎNCHEIERE	185-189
ANEXE	190-197
SUMMARY	198-200
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ	201-230
INDEX DE NUME PROPRII	231-237

ENCICLOPEDIA BUCOVINEI ÎN STUDII ȘI MONOGRAFII

14

1. Nicolai Grămadă, *Toponimia minoră a Bucovinei*, vol. I – II, Îngrijirea ediției, studiul introductiv, bibliografia, notele și indicele: Ion Popescu-Sireteanu; Introducere: D. Vatamaniuc, București, Editura Anima, 1996;
2. *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, Ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici; Prefață de D. Vatamaniuc, București, Editura Academiei Române, 1998;
3. Ștefan Purici, *Mișcarea națională românească în Bucovina între anii 1775–1861*, Cuvânt înainte de Mihai Iacobescu, Suceava, Editura Hurmuzachi, 1998;
4. Mircea Pahomi, *Biserici și schituri ortodoxe românești din Ținutul Cernăuți. Din istoria Bisericii Ortodoxe Române în nordul Bucovinei. Episcopia de Rădăuți*, Suceava, Editura Hurmuzachi, 1998;
5. Constantin Morariu, *Cursul vieții mele. Memorii*, Ediție îngrijită, prefață, microbiografii, glosar și note: prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, Suceava, Editura Hurmuzachi, 1998;
6. Mircea A. Diaconu, *Mișcarea „Iconar”. Literatură și politică în Bucovina anilor '30*, Iași, Editura Timpul, 1999;
7. *Bucovina în prima descriere fizico-politică. Călătorie în Carpații Dacici (1788 – 1789)*, Ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici; Prefață de D. Vatamaniuc, Rădăuți, Editura „Septentrion”, 2002;
8. *Procese politice, sociale, culturale și economice în Bucovina, 1861–1918. Aspecte edificatoare pentru o Europă unită?*, Materialele Conferinței Științifice Internaționale Rădăuți, 20–22 septembrie 2000, Suceava, Editura Universității, 2002;
9. Marian Olaru, *Mișcarea națională a românilor din Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, Cuvânt înainte de acad. Gheorghe Platon, Rădăuți, Editura „Septentrion”, 2002;
10. Valerian I. Procopciuc, *Sucevița – sat al Obcinilor Bucovinei și gropniță a Movileștilor*, Cuvânt înainte de Dimitrie Vatamaniuc, membru de onoare al Academiei Române, Rădăuți, Editura „Septentrion”, 2003;
11. Petru Bejinariu (coord.), *Familia Isopescu în mișcarea națională din Bucovina*, Cuvânt înainte de prof. univ. dr. Dimitrie Vatamaniuc, membru de onoare al Academiei Române, Rădăuți, Editura „Septentrion”, 2004.
12. Petru Bejinariu, *Eugen Botezat și școala de biologie de la Cernăuți*, Cuvânt înainte de prof. univ. dr. Constantin Toma, membru corespondent al Academiei Române, Rădăuți, Editura „Septentrion”, 2005.
13. Teodor Balan, *Teatrul românesc în Bucovina istorică*, Ediție după manuscrise de D. Vatamaniuc, m.o. al Academiei Române, București, Editura Academiei Române, 2005.



Tiparul executat la
Tipografia **S.C. ROF S.A.**
Suceava, str. Mărășești 7A
tel.: 0230 / 532.299
0230 / 523.476
tel./fax: 0230 / 520.237
mobil: 0745 / 585.954

10,00 RON



ISBN 973-86101-7-6

<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://institutulbucovina.ro>